



**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

**DEVLET DIŞI AKTÖRLERİN AVRUPA BİRLİĞİ GÜVENLİK
YAKLAŞIMLARINA ETKİSİ**

İLKE TAYLAN YURDAKUL

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

TEMMUZ 2024



**DEVLET DIŞI AKTÖRLERİN AVRUPA BİRLİĞİ GÜVENLİK
YAKLAŞIMLARINA ETKİSİ**

İlke Taylan YURDAKUL

**DOKTORA TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEMMUZ 2024

TEZ ONAY SAYFASI

İlke Taylan YURDAKUL tarafından hazırlanan Devlet Dışı Aktörlerin Avrupa Birliği Güvenlik Yaklaşımlarına Etkisi Başlıklı tez çalışması 22/07/2024 tarih ve 14.00 saatinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak **KABUL** edilmiştir.

	Kabul	Ret
Başkan (Unvan/Ad-Soyad/Kurum): Prof. Dr. Soyalp TAMÇELİK Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	☒	☐
Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum): Prof. Dr. Mehmet M. ÖZAYDIN Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	☒	☐
Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum): Prof. Dr. Cem KARADELİ Ufuk Üniversitesi	☒	☐
Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum): Dr. Ö.Ü. S. Elif ÖZDİLEK Ufuk Üniversitesi	☒	☐
Danışman (Unvan/Ad-Soyad/Kurum): Prof. Dr. M. Nail ALKAN Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	☒	☐

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İlke Taylan Yurdakul

22/07/2024

DEVLET DIŞI AKTÖRLERİN AVRUPA BİRLİĞİ GÜVENLİK YAKLAŞIMLARINA ETKİSİ

(Doktora Tezi)

İlke Taylan YURDAKUL

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Temmuz 2024

ÖZET

Devlet dışı aktörlerin uluslararası güvenliğe etkisi geleneksel güvenlik yaklaşımları tarafından göz ardı edilmektedir. Devletleri uluslararası ilişkilerin birincil aktörleri olarak kabul eden Realist paradigma, Soğuk Savaş döneminde zorlu bir sınava tabi tutulmadığı için geleneksel güvenlik çalışmalarında devlet dışı aktörlerin etkileri göz ardı edilebilmiştir. Özellikle Neorealizmin devletleri işlevleri bakımından birbirine benzer öğeler ve dış tehditlere göre hesaplarını yapmak zorunda olan rasyonel aktörler olarak kabul etmesi, farklı devlet türlerinin ve bu devletlerde ortaya çıkan silahlı devlet dışı aktörlerin anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte devletlerin güvenliğinden ziyade bireylerin güvenliğini ön planda tutan güvenlik yaklaşımlarında artış olmuştur. Yeni savaşların, devletlerarası savaşlardan daha yaygın olduğu bir dönemde devlet dışı aktörlerin bireylerin güvenliği üzerindeki etkilerinin yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Devletlerin, silahlı devlet dışı aktörlerin ve bu aktörlerin farklı kombinasyonlarının yeni savaşlarda aktif olmaları bu değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Bu çalışmada devlet dışı aktörlerin Avrupa Birliği'nin güvenlik yaklaşımlarına etkisi tarihsel bir perspektiften ele alınmaktadır. Soğuk Savaş'ın sonuna kadar paradigma karşısında bir anomali olarak alınmayan silahlı devlet dışı aktörler, bireylere karşı tehditlerin zayıf devletlerden yükseldiğı Soğuk Savaş sonrası ortamda Avrupa Birliği Güvenlik Stratejisinin değışmesinde kritik bir rol oynamaktadırlar. Bu çalışmada incelenen vaka analizleri, Avrupa Birliği'nin askeri operasyonlarını devlet dışı aktörlerin savunmasız bireyleri tehdit ettiğı yerlerde gerçekleştirdiğini göstermektedir.

Bilim Kodu : 114121, 114111, 114113, 117607, 114118
Anahtar Kelimeler : Devlet Dış Aktörler, Uluslararası Güvenlik, Uluslararası İlişkiler
Kuramları, Başarısız Devletler, Avrupa Birliği Güvenliği
Sayfa Adedi : 205
Tez Danışmanı : Prof. Dr. M. Nail ALKAN

THE INFLUENCE OF NON-STATE ACTORS ON EUROPEAN UNION SECURITY
APPROACHES

(Ph. D. Thesis)

İlke Taylan YURDAKUL

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

July 2024

ABSTRACT

Non-state actors' influence on international security is overlooked by traditional security approaches. Realist paradigm, which accepts states as the primary actors of international relations, was not put into a hard test during the Cold War, thus traditional security studies could ignore the influence of non-state actors. Particularly, Neorealism's acceptance of states as like units in terms of their functions and rational actors that have to make their calculations according to external threats has made it difficult to understand the different types of states and the armed non-state actors that emerge in these states. With the end of the Cold War, there has been an increase in security approaches that prioritize the security of individuals rather than the security of states. It is necessary to re-evaluate the effects of non-state actors on human security in a time where new wars are more common than interstate wars. The involvement of states, armed non-state actors and different combinations of these actors in new wars makes this re-evaluation necessary. In this study, the influence of non-state actors on the security approaches of the European Union is discussed from a historical perspective. Armed non-state actors, which were not considered an anomaly against the paradigm until the end of the Cold War, play a critical role in changing the European Union Security Strategy in the post-Cold War, where threats against individuals emerge from weak states. The case studies examined in this study show that the European Union carries out its military operations in places where armed non-state actors threaten vulnerable individuals.

Science Code : 114121, 114111, 114113, 117607, 114118
Keywords : Non-state Actors, International Security, International Relations Theories,
Weak States, European Union Security
Page Number : 205
Supervisor : Prof. Dr. M. Nail ALKAN

TEŞEKKÜR

Çocukluğumda en sevdiğim yazardı Jules Verne. Onun kitaplarıyla denizlerin altına iner, dünyanın merkezine gider, hatta aya yolculuk dahi yapardım. Seksen gün yeterdi kimilerinin bir ömür yapamadıklarını yapmaya. Ernest Hemingway’i ise hiç mi hiç sevememiştim. Yazık değil miydi ihtiyar balıkçıya, ne istemişti ki köpekbalıkları adamcağızdan. Belki de anlamak için benim de büyümem gerekiyordu, emeğin ne demek olduğunu, en zorlu mücadelelerden sonra bile senin tuttuğun balıktan herkesin bir parça isteyeceğini ve onları köpekbalığı yapanın tam da bu olduğunu anlamak için büyümem gerekiyordu. Halen sevmiyorum Hemingway’i ve onun gerçekçiliğini ama istemesem de anlıyorum şimdi. Bana yeniden denizlere açılma cesareti veren Gazi Üniversitesi ve devamında Hacı Bayram Veli Üniversitesi’ndeki tüm hocalarıma teşekkür ederim.

Neden Jules Verne de bir başkası değil? İleri görüşlü olduğu için mi, eğlenceli olduğu için mi, yoksa herkesin kolayca anlayabileceği bir dilde en karmaşık şeyleri anlatabildiği için mi? Vizyon, pozitiflik ve ustalık, hepsinin bir insanda buluşması çok zor olsa gerek. İnsanın hayatında da kitaplardan çıkmış gibi duran bir Jules Verne olsa, keşke onunla tanışabilse. Bir gün insan böyle biriyle karşılaşsa ne yapardı? Ben sanırım cevabı biliyorum, onu bulduktan sonra bir daha asla bırakmazdı. Değerli Danışman Hocam Prof. Dr. M. Nail Alkan’a her zaman yanımda olduğu için çok teşekkür ederim.

Yol hikayelerini çok severim. Son durağa odaklanırken, yolculuğun kıymetini hatırlatırlar bana. Yolun serüvene dahil olduğu, yoldaki güzellikleri es geçmemek gerektiği gelir aklıma. Tabii ki en çok da kimlerle yolda olduğunu unutmamayı, yol boyunca kimlerle güldüğünü, kimlerle üzüntüyü, sevinci paylaştığını ve yol arkadaşlarının kıymetini bilmeyi hatırlatır yol hikayeleri. En güzel yol hikayelerimin başrolü, her şeyim annem ve babama çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	xi
1. GİRİŞ.....	1
2. REALİST PARADİGMANIN GELİŞİMİ	9
2.1. Thomas S. Kuhn ve Bilimsel Devrimlerin Yapısı.....	10
2.2. Lakatos ve Araştırma Programı.....	12
2.3. Realist Araştırma Programının Gelişimi	14
2.3.1. Ontoloji, Epistemoloji ve Metodoloji.....	15
2.3.2. Klasik Realizm “Nedir”?	18
2.3.2.1. Tarihsel pratik ve Realpolitik.....	19
2.3.2.2. Realizmin ilkeleri.....	21
2.3.2.3. Güç ve güvenlik ikilemi.....	22
2.3.2.4. Herkesin herkese karşı savaşı	24
2.3.2.5. Devletlerin önceliği.....	26
2.3.3. Gelenekselcilerden Davranışsalcılara	27
2.3.3.1. Pozitivizm, Mantıksal Pozitivizm ve Neo-pozitivizm	27
2.3.3.2. Uluslararası ilişkilerde Pozitivizmin etkisi ve sistem teorileri	29
2.3.3.3. Uluslararası ilişkilerde analiz seviyesi problemi	31
2.3.3.4 Yapısalcılık ve öğelerin rolü	34
2.3.3.5. Kenneth Waltz ve Yapısalcı Realizm	35
2.3.4. Realist Araştırma Programının Ana Çekirdeği.....	38

3. REALİST NORMAL BİLİM VE KRİZ DÖNEMİ	41
3.1. Soğuk Savaş Dönemi ve Ulusal Güvenlik Çalışmaları	42
3.2. Paradigmalar Arası Tartışma.....	46
3.3. Dördüncü Büyük Tartışma	47
3.4. Bir Anomali Olarak Devlet Dışı Aktörler	48
3.5. Güvenlik Çalışmalarında Genişleme ve Derinleşme.....	52
3.6. İnsani Güvenlik Yaklaşımı.....	56
3.7. Sınır-aşan Savunuculuk Ağları ve Hükümet Dışı Örgütler.....	57
3.8. Şiddet Tekeli ve Egemen Devletler.....	60
3.8.1 Başarısız Devletler.....	64
3.8.2. Yeni Savaşlarda Silahlı Devlet Dışı Aktörler.....	67
4. AVRUPA BİRLİĞİ GÜVENLİK YAKLAŞIMININ TARİHSEL GELİŞİMİ.....	71
4.1 Avrupa Birleşik Devletleri ve Demir Perde	71
4.2. Prag Darbesi ve Batı Birliği	75
4.3. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün Kurulması.....	78
4.4. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ve Avrupa Savunma Topluluğu	80
4.5. Batı Avrupa Birliği'nin Kurulması ve Roma Antlaşmaları	83
4.6. Avrupa Politik İşbirliği.....	86
4.7. Batı Avrupa Birliği'nin Uyanışı	88
4.8. Avrupa Birliği Antlaşması ve Ortak Dış ve Güvenlik Politikası	91
4.8.1 Yeni Savaşlar ve Petersberg Deklarasyonu	94
4.8.2. Saint-Malo Ortak Deklarasyonu	96
4.8.3. Köln ve Helsinki Zirveleri	97
4.8.4. Berlin Artı Düzenlemeleri	99
4.9. 11 Eylül ve Avrupa Güvenlik Stratejisi	99

Sayfa

4.10. Lizbon Antlaşması ve Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası	103
5. KONGO DEMOKRATİK CUMHURİYETİ KRİZİ VE ARTEMİS OPERASYONU	105
5.1. Kongo Bağımsız Devleti	107
5.1.1. Berlin Konferansı ve 2. Leopold Yönetimi	108
5.1.2. Belçika Kongosu ve Siyasi Bağımsızlık Hareketleri.....	111
5.2. Kongo Cumhuriyeti ve Patrice Lumumba	114
5.3. Mobutu Sese Seko ve Zairelileştirme Dönemi.....	116
5.4. Zaire Güvenlik Güçleri ve Shaba İsyanları	120
5.5. On Üçler Grubu ve Liberalleşme Dönemi	123
5.6. Kivu Bölgesi Karışıklıkları	127
5.7. Birinci Kongo Savaşı	130
5.8. İkinci Kongo Savaşı	131
5.9. Joseph Kabila Dönemi	134
5.10. İturi Bölgesi Çatışmaları ve Artemis Operasyonu	137
6. SUDAN, ÇAD, ORTA AFRİKA CUMHURİYETİ ÜÇGENİ VE EUFOR TCHAD/RCA.....	143
6.1. Sudan Yönetimleri ve Yeni Savaşlar	144
6.1.1. 2003 Öncesi Darfur Sorunu.....	148
6.1.2. 2003 Sonrası Darfur Sorunu	150
6.2. Çad Yönetimleri ve Yeni Savaşlar	152
6.2.1. François Tombalbaye Dönemi.....	153
6.2.2. Tombalbaye Reformları ve Rejimin Sonu.....	156
6.2.3. Hissene Habré Dönemi.....	157
6.2.4. İdriss Déby Dönemi ve Yeni Savaşlar.....	159
6.3. Orta Afrika Cumhuriyeti ve Yeni Savaşlar	162
6.3.1. İmparator Jean-Bédél Bokassa Döneminden İkinci Cumhuriyete	164

Sayfa

6.3.2. Patassé Dönemi ve Yeni Savaşlar	165
6.3.3. Bozizé Dönemi ve Yeni Savaşlar	168
6.4. Avrupa Birliği Askeri Operasyonu EUFOR TCHAD/RCA	170
7. SONUÇ	175
KAYNAKLAR	181
ÖZGEÇMİŞ	204



KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AAET	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	Avrupa Birliği
ABAKO	Bakongo İttifakı (<i>Alliance des Bakongo</i>)
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ABM	Anti-Balistik Füze (<i>Anti-Ballistic Missile</i>)
ABÖ	Afrika Birliği Örgütü (OUA- <i>Organisation de l'Unité Africaine</i>)
AET	Avrupa Ekonomi Topluluğu
AFDL	Kongo/Zaire'nin Kurtuluşu İçin Demokratik Güçler İttifakı (<i>Alliances des Forces Démocratiques pour la Libération du Congo/Zaire</i>)
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGSK	Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği
AGSP	Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (ESDP- <i>European Security and Defence Policy</i>)
AIA	Uluslararası Afrika Derneği (<i>Association Internationale Africaine</i>)
AIC	Uluslararası Kongo Derneği (<i>Association Internationale du Congo</i>)
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
API	Avrupa Politik İşbirliği
APRD	Demokrasinin Restorasyonu İçin Halk Ordusu (<i>Armée Populaire pour la Restauration de la Démocratie</i>)
AST	Avrupa Savunma Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BMMYK	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
DDS	Güvenlik ve Dokümantasyon İdaresi (<i>Direction de la Documentation et de la Sécurité</i>)

Kısaltmalar**Açıklamalar**

DPKO	Birleşmiş Milletler Barış Koruma Operasyonları Dairesi (<i>Department of Peace Keeping Operations</i>)
FAC	Kongo Silahlı Kuvvetleri (<i>Force Armées Congolaises</i>)
FACA	Orta Afrika Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri (<i>Forces Armées Centrafricaines</i>)
FAN	Kuzey Birlikleri Ordusu (<i>Forces Armée du Nord</i>)
FAPC	Kongo İçin Silahlı Güçler (<i>Forces Armées pour le Congo</i>)
FAR	Eski Ruanda Silahlı Kuvvetleri (<i>Forces Armées Rwandaises</i>)
FAZ	Zaire Silahlı Kuvvetleri (<i>Forces Armées Zairoises</i>)
FLNC	Kongo Ulusal Kurtuluş Cephesi (<i>Front de Liberation Nationale Congolaise</i>)
FNI	Milliyetçi ve Bütünlükçü Güçler (<i>Forces Nationalistes et Intégrationnistes</i>)
FPLC	Kongo'nun Kurtuluşu İçin Yurtsever Güçler (<i>Forces Patriotiques pour la Libération du Congo</i>)
FROLINAT	Çad Ulusal Kurtuluş Cephesi (<i>Front de Libération Nationale du Tchad</i>)
FRPI	Ituri Devrimci Cephesi (<i>Front Révolutionnaire pour l'Ituri</i>)
FUC	Demokratik Değişim İçin Birleşmiş Cephe (<i>Front Uni Pour le Changement Démocratique</i>)
GSYİH	Gayri Safhi Yurt İçi Hasıla
GUNT	Geçici Ulusal Birlik Hükümeti (<i>Gouvernement d'Union Nationale de Transition</i>)
HRW	İnsan Hakları İzleme Örgütü (<i>Human Rights Watch</i>)
ICG	Uluslararası Kriz Grubu (<i>International Crisis Group</i>)
IMF	Uluslararası Para Fonu (<i>International Monetary Fund</i>)
JEM	Adalet ve Eşitlik Hareketi (<i>Justice and Equality Movement</i>)
KSC	Çekoslovakya Komünist Partisi (<i>Komunistická Strana Československa</i>)
MESAN	Kara Afrika Sosyal Evrim Hareketi (<i>Mouvement d'Evolution Sociale d'Afrique Noire</i>)

Kısaltmalar**Açıklamalar****MINURCA**Birleşmiş Milletler Orta Afrika Cumhuriyeti Misyonu
(*Mission des Nations Unies pour la Centrafrique*)**MINURCAT**Birleşmiş Milletler Orta Afrika Cumhuriyeti ve Çad
Misyonu (*Mission des Nations Unies en République
Centre Africaine et au Tchad*)**MISAB**Afrikalılar-arası Bangui Antlaşmalarını İzleme
Misyonu (*Mission Interafricaine de Surveillance des
Accords Bangui*)**MLC**Kongo Kurtuluş Hareketi (*Mouvement de Libération
du Congo*)**MLPC**Orta Afrika Halkının Kurtuluşu Hareketi (*Mouvement
pour la Libération du Peuple Centrafricain*)**MNC**Kongo Ulusal Hareketi (*Mouvement National
Congolais*)**MNRCS**Kültürel ve Sosyal Devrim İçin Ulusal Hareket
(*Mouvement National pour la Revolution Culturelle et
Sociale*)**MONUC**Birleşmiş Milletler Kongo Demokratik Cumhuriyeti
Misyonu (*Mission de l'Organisation des Nations
Unies en République Démocratique du Congo*)**MPR**Devrimci Halk Hareketi (*Le Mouvement Populaire
de la Révolution*)**MPS**Yurtsever Kurtuluş Hareketi (*Movement Patriotique
du Salut*)**NATO**Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (*North Atlantic
Treaty Organization*)**NSC**Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Güvenlik Konseyi
(*National Security Council*)**OAGSP**Ortak Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
(*CESDP-Common European Security and Defence
Policy*)**OCHA**Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi
(*Office for the Coordination of Humanitarian Affairs*)**ODGP**Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (CFSP-Common
Foreign and Security Policy)**ONUC**Birleşmiş Milletler Kongo Operasyonu
(*Opération des Nations Unies au Congo*)**PPT**Çad Terakki Partisi (*Parti Progressiste Tchadien*)**PSC**Siyaset ve Güvenlik Komitesi (*Political and Security
Committee*)

Kısaltmalar**Açıklamalar**

PUSIC	Birlik ve Kongo'nun Bütünlüğünün Korunması Partisi (<i>Parti pour l'unité et la Sauvegarde de l'Intégrité du Congo</i>)
RCD	Demokrasi İçin Kongo Birliği (<i>Rassemblement Congolais pour la Démocratie</i>)
RCD-N	Demokrasi İçin Kongo Birliği-Nasyonal (<i>Rassemblement Congolais pour la Démocratie-National</i>)
RCD/K	Demokrasi İçin Kongo Birliği/Kisangani (<i>Rassemblement Congolais pour la Démocratie/Kisangani</i>)
RCD/K-ML	Demokrasi İçin Kongo Birliği/Kisangani-Kurtuluş Hareketi (<i>Rassemblement Congolais pour la Démocratie/Kisangani-Mouvement de Libération</i>)
RPF	Ruanda Yurtsever Cephesi (<i>Rwandan Patriotic Front</i>)
SACEUR	Avrupa Müttefik Yüksek Komutanı (<i>Supreme Allied Commander Europe</i>)
SADC	Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (<i>Southern African Development Community</i>)
SLA	Sudan Kurtuluş Ordusu (<i>Sudan Liberation Army</i>)
SNIP	Milli İstihbarat ve Güvenlik Servisi (<i>Service National d'Intelligence et de Protection</i>)
SPLA	Sudan Halk Kurtuluş Ordusu (<i>Sudan People's Liberation Army</i>)
SPLM	Sudan Halk Kurtuluş Hareketi (<i>Sudan's People's Liberation Movement</i>)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UCM	Uluslararası Ceza Mahkemesi
UFDR	Birlik İçin Demokratik Güçler İttifakı (<i>Union des Forces Démocratiques pour le Rassamblement</i>)
UMHK	Yukarı Katanga Madencilik Birliği (<i>Union Miniere du Haut-Katanga</i>)
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (<i>United Nations Development Programme</i>)
UPC	Kongolu Yurtseverler Birliği (<i>Union de Patriotes Congolais</i>)
UPDF	Uganda Halkların Savunma Gücü (<i>Uganda Peoples' Defence Force</i>)

Kısaltmalar**Açıklamalar****UPDS**

Sosyal İlerleme Birliği (*Union pour la Democratie et le Progres Social*)



1. GİRİŞ

Bilim kavramı Türk Dil Kurumu'nun “Güncel Türkçe Sözlüğü”nde; 1- Evrenin ya da olayların bir bölümünü konu olarak seçen, deneye dayalı yöntemler ve gerçeklikten yararlanarak sonuç çıkarmaya çalışan düzenli bilgi, 2- Genelgeçerlik ve kesinlik nitelikleri gösteren yöntemli ve dizgesel bilgi, 3- Belli bir konuyu bilme isteğinden yola çıkan, belli bir amaca yönelen bir bilgi edinme ve yöntemli araştırma süreci şeklinde tanımlanmaktadır.¹ Bu tanımlamalar incelendiğinde belirli bir teorik perspektif ile bilim sözcüğünün bir tutulduğu görülmektedir. Metodoloji olarak "deneye dayalı yöntemler", ontolojik ve epistemolojik olarak “gerçeklik” ve “genelgeçerlik, kesinlik” kavramlarının tüm teorik perspektiflerce benimsenmediği, bilimde kesinliğin olabileceğine dair Viyana Çevresi’nin fikirlerinin sonraki Pozitivistlerce dahi terk edildiğini düşündüğümüzde bu tanımlamaların güncelliği tartışmalıdır. Ancak bu tanımlamalar Thomas S. Kuhn’un iddia ettiği gibi bir perspektifin nasıl diğerlerini alt ederek bilimde ya da bir bilim dalında hâkim görüş, “paradigma” haline geldiğini hatırlatır tanımlamalardır.² Belirli bir teorik görüşün hâkim görüş haline gelmesinin zor olduğu kadar, terk edilmesinin de zor olduğuna değinen Kuhn’un iddiaları ile ele alındığında yukarıda verilen bilim tanımlamalarının değişmesi, bilimsel tartışmalarla her ne kadar farklı yaklaşımlar ortaya çıkmış olsa da zaman alacaktır.

Belirli bir paradigmanın ortaya çıkmasının akademisyenlerin işlerini kolaylaştırıcı bir etkisi vardır. Araştırmacılar için bir yol haritası sunan paradigma, sorgulanmasına gerek duyulmadığı sürece disiplinin sınırlarını belirler.³ Bu sınırlamalar içerisinde daraltılmış, yalın bir bilim döneminin ortaya çıkması ve sadece yol üzerindeki sorunlarla ilgilenilmesi mümkündür. Uluslararası İlişkiler disiplini, doğa bilimleri ve kendisine daha yakın olan sosyal bilimler ve siyaset bilimine kıyasla daha yeni bir disiplindir.⁴ Bu sebeple kendi yol haritasını oluştururken, kendisinden önceki bilimlerin rotalarından farklı bir rota belirlemek istemesi, ancak bu bilinen rotaları izleyenlerin kazanımlarından da yararlanmaya devam etmek istemiş olması anlaşılardır. 1919 senesinde ilk Uluslararası İlişkiler kürsüsü

¹ İnternet: Türk Dil Kurumu. *Güncel Türkçe Sözlük*. Web: <https://sozluk.gov.tr> adresinden 15.05.2024’te alınmıştır.

² Kuhn, Thomas S. (1996). *The Structure of Scientific Revolutions* (Third Edition). Chicago: The University of Chicago Press, 3, 10.

³ Kuhn, (1996), 37-42.

⁴ Çalışmada bir bilim dalı olarak verildiği sürece Uluslararası İlişkiler büyük harflerle başlayacaktır. Böylece disiplin ile pratikteki olayların birbirleriyle karıştırılmasının engellenmesi umulmaktadır.

kurulduktan sonra akademisyenlerin bilim dalının yol haritasını belirleme serüvenleri de başlamıştır. Bu serüvenin ilk adımı literatürde “birinci büyük tartışma” olarak yer bulmaktadır. Türk Dil Kurumu’nun bilim ile ilgili ilk tanımlamasında geçen “evrenin ya da olayların bir bölümünü seçen” ifadesi akademisyenler için iyi bir başlangıç noktası olmuştur. Evrenin hangi bölümünün seçileceği henüz bu ilk tartışma sırasında disiplinin ontolojik derinliğini belirleyecek unsurdur. Realistler ile idealistler arasında geçen bu ilk büyük tartışma sırasında devletlerin birincil aktör olduklarını, bu aktörlerin arasında bir çıkarlar harmonisinin var olamayacağını, bu ilişkilerde güç meselesinin atlanmamasının gerektiğini belirten realistler daha sonraki takipçileri için izlenecek rotaya disiplini ilk sokanlar olmuşlardır.⁵ Paradigma öncesi dönemde farklı görüşlerin bilim dalı içerisinde rekabet etmesine bir örnek olarak alınabilecek bu tartışmadan sonra realizmin önermeleri ile uygun düşer şekilde Milletler Cemiyeti’nin kalıcı olamaması ve İkinci Dünya Savaşı’nın yaşanması, bir çıkarlar harmonisinden bahsedilemeyeceği tezlerini kuvvetlendirdiği gibi devletlerin önceliğini ve bu aktörler arasındaki ilişkilerde gücün önemini de çalışmaların merkezine taşımada etkili olmuştur. Bu yol haritasını izleyenler için ismiyle müsemma bir disiplinin içerisinde yalnızca “uluslar”arası ilişkilerin birincil aktörleri olan devletlere odaklanmak, bu dönemde normal bir hal almıştır. Kuhn’un normal bilim dönemi olarak adlandırdığı ve paradigma olarak bir teorik görüşün diğerlerinin önüne geçtiği dönemin başlamasında sadece teorik tutarlılığın değil, sınırları belirlenen evrendeki olaylarla realizmin önermelerinin uyuşmasının da o dönemde etkili olduğu iddia edilebilir.

Diğer disiplinlerden kendi sınırlarını belirleyerek ayrılmak isteyen Uluslararası İlişkilerin üstünde çalışacağı aktörler belirlendikten sonra, bu aktörlerin nasıl çalışılacağı ise ikinci büyük tartışmanın konusu olmuştur. Kendi yolunda ilerlerken diğer bilim dallarının kazanımlarından faydalanmak isteyen Uluslararası İlişkilerin epistemolojik ve metodolojik açıdan araştırma konusunu nasıl ele alacağı, Türk Dil Kurumu’nun ikinci tanımında belirtildiği üzere genelgeçerlik esasına göre mi yoksa tarihi olayların bir birikimi ve bazı rastlantısal olayların etkisini de mi akademisyenlerin çalışmalarında göz önünde bulunduracakları bu dönemdeki tartışmaların omurgasını oluşturmuştur. Davranışsalcılar ile gelenekselciler arasındaki bu tartışma ile doğa bilimlerinin kazanımlarının sosyal bilimlerde de tekrar edilebileceğini düşünen bilim insanları, Uluslararası İlişkiler içerisinde de benzer bir yaklaşımının doğmasında etkili olmuşlardır. Pozitivist teorik perspektifin Uluslararası

⁵ Osiander, A. (1998). “Rereading Early Twentieth-Century IR Theory: Idealism Revisited”. *International Studies Quarterly*, Vol. 42, 415.

İlişkilerde yaygınlaşması ile objektif epistemoloji ve niceliksel araştırma yöntemleri ile çalışma disiplin içerisinde daha yaygın hale gelmiştir. Bu dönemde Soğuk Savaş'ın etkisi ile niceliksel çalışmaların yürütülmesi, karşılıklı iki kutbun nükleer kapasitelerine odaklanması ve savaşın bir benzetme ile buzdolabında soğuk, ancak her an buzdolabından çıkartılıp ısınmaya hazır olduğu bir ortamda olasılık hesaplamalarının yapılması normalleşmiştir. Neorealizm, bu aşamada tarihsel bir yaklaşıma sahip önceki türlerden ayrılarak genelgeçer bir teori ortaya koymuştur. Araştırma evreninin merkezine tekrar devletleri koyan Neorealizm, bu kez devletlerin arasındaki ilişkileri belirleyen sistemin yapısı olduğunu iddia etmiş, devletleri birbirine fonksiyonları gereği benzer aktörlere indirgemıştır. Bu çalışmada devletlerin birincil aktör olarak alınması geleneğinin realist araştırma programında devam ettirildiği, Klasik Realizmden, Neorealizme araştırma programının ana çekirdeğinde bu aktörün yer aldığına dair iddialar tartışılmaktadır. Araştırmanın, realizmin bu yaklaşımının büyük tartışmalar sonucunda Uluslararası İlişkiler teorilerine ve uluslararası güvenlik çalışmalarına da sirayet edip etmediğini ortaya çıkarması, şayet realizm bir paradigma haline geldiyse bu hâkimiyetini ne zamana dek sürdürdüğünü göstermesi beklenmektedir. Araştırmanın ikinci bölümü, bu tartışmaya bilim felsefesi ve büyük tartışmaların ışığında aydınlık getirmeye ayrılmıştır.

Belirli bir paradigma ile çalışmanın akademisyenler için kolaylaştırıcı bir etkisi olduğu gibi zorlaştırıcı bir etkisi de vardır. Yukarıda değinildiği üzere araştırmacılar için bir yol haritası sunan paradigma, sorgulanmasına gerek duyulmadığı sürece disiplinin sınırlarını belirler. Tarihsel gelişmelerden bağımsız olduklarını iddia eden teorilerin dahi bir son kullanma tarihlerinin olup olmayacağına karşılırlarına çıkan anomalilere verecekleri tepkilerle karar verilebilir. Teorik perspektiflerin sorgulanmasına yol açan anomaliler Uluslararası İlişkiler teorilerinin de karşısına çıkmaktadır. Bu çalışmada beklenen bu anomalilerin görülme sıklığının Soğuk Savaş sonrasında artmış olduğudur. Soğuk Savaş sonrasında yalnızca kapasitelerin dağılımına bakarak devletlerin arasındaki ilişkilerin nasıl şekilleneceğini öngörmek zorlaşmış, teorilerin tahminlerinin aksine güçler dengesi mekanizmaları kendiliğinden tek kutuplu dünya düzenini dengelememiştir. Dolayısıyla araştırmanın, Soğuk Savaş'ın sonunun bir kritik dönemeç olarak alınıp alınamayacağını ortaya çıkarması ve şayet realizm, Soğuk Savaş süresince bir paradigma idiyse bu tarihten sonra bir kriz dönemine girip girmediğini göstermesi beklenmektedir. Bu çalışmada üçüncü başlık altında realizmin karşısına çıkmaya başlayan rakip teorik perspektifler, üçüncü ve dördüncü büyük tartışma, sınır-aşan ilişkiler, değişen güvenlik referans objesi ve zayıf

devletler ile yeni savaşların bu değişen referans objesine oluşturduğu tehdit ve tehlikeler üzerinden incelenecektir.

Üçüncü bölümdeki teorik perspektif, bir bütünün parçalarını çalışarak ancak indirgemeci bir teori ortaya çıkarılabileceği iddiasında olan Neorealistlerin, devlet dışı aktörleri yalnızca bir hesaplama hatası olarak dışarıda bırakmalarının bugünkü dünyada zorlaştığı yönündedir. Bu anlamda uluslararası güvenlik çalışmalarında devletler ile devlet dışı aktörleri bugün birbirine bağlayan ince çizginin “yeni savaşlar” olduğu iddia edilmektedir. Bu savaşlarda devletler, devlet-dışı aktörler ve bunların karmaşık kombinasyonları bir araya gelmektedir.⁶ Devletler arasındaki savaşların tüm savaşlar içerisindeki payı düşerken, devlet dışı aktörlerin içinde bulunduğu “yeni savaşların” oranı ise artmıştır.⁷ Bu sebeple uluslararası ilişkiler evreninin içerisinde devlet dışı aktörleri bir hata payı olarak görmezden gelmenin, teorinin açıklama gücünü düşüreceği ve paradigmayı bir kriz dönemine sürükleyeceği iddiası bu bölümde incelenecektir.

Yeni savaşlar sırasında, fonksiyonları gereği birbirine benzemeleri gerektiği varsayılan devletlerin sanılanın aksine tamamının kendi içerisinde hiyerarşik bir yapı kurmayı başaramadıkları ortaya çıkmaktadır. Ayrıca yeni savaşlarla başarısız devletlerin içerisinde vuku bulan çatışmaların bireylerin güvenliğini doğrudan tehdit ettiği de ortaya çıkmaktadır. Bir güvenlik çatısı olarak devletlerin yalnızca dışarıdaki diğer devletlere karşı korunması ile bireylerin güvenliklerinin sağlanamayacağı, bu sebeple referans objesi olarak güvenlik çalışmalarında devletlerin dışında farklı aktörlerin, özellikle de bireylerin alınması gerektiği iddia edilmektedir.⁸ Zayıf devletlerde bireylerin güvenliğini tehdit eden silahlı devlet dışı aktörler arasında isyancılar, asiler, savaş ağaları, teröristler, milis güçler, özel askeri şirketler ve kabile şefleri altında kurulmuş silahlı devlet dışı aktörler kendilerini göstermektedirler.⁹ Başarısız devletlerin yanı sıra, haydut devletler, başarısız olmakta olan devletler, başarısızlık riski taşıyan devletler, zayıf devletler gibi tanımlamalarla ön plana çıkan, kendini ikame ettirme becerisini sağlayamayan devlet gruplarının Uluslararası İlişkiler araştırmalarında yalınlık sağlamak için görmezden gelinmesi tüm uluslararası

⁶ Kaldor, M. (2013). “In Defence of New Wars”. *Stability*, Vol. 2, No. 1, 2.

⁷ Collmer, S. (2004). “Child Soldiers-An Integral Element in New, Irregular Wars?”. *Connections*, Vol. 3, No. 3, 2.

⁸ UNDP. (1994). *Human Development Report*. Oxford: Oxford University Press, 3

⁹ Schneckener, U. (2007). “Armed Non-State Actors and the Monopoly of Force”. In A. Bailes, U. Schneckener and H. Wulf. (Eds.). *Revisiting the State Monopoly on the Legitimate Use of Force*. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces. Policy Paper, No. 24, 11-12.

ilişkiler evreninin anlaşılmasını zorlaştıracak, yeni savaşların güvenlik çalışmalarında göz ardı edilmesine sebebiyet verecektir. Bununla birlikte, bu savaşlar sırasında savunmasız durumda kalan bireylerin güvenlik ihtiyaçlarını temin etmek için bölgeye yönlendirilen barışı kurma, barışı koruma veya askeri kriz önleme gibi uluslararası örgüt misyonlarının da anlaşılması adına silahlı devlet dışı aktörlerin sebebiyet verdikleri güvenlik tehditlerinin anlaşılması gereklidir. Aynı şekilde hükümet dışı örgütlerin ve sınır-aşan savunuculuk ağlarının, savunmasız durumda kalan bireylerin güvenliklerinin sağlanması adına alışılmış güvenlik çerçevelerini nasıl yeniden şekillendirdiklerinin anlaşılması için bu kesişim noktasındaki faaliyetlerinin araştırılması gerekmektedir.

Bu çalışmada, tüm bu aktörlerin bir arada bulunduğu ve savunmasız bireylerin güvenliklerinin, devletlerin güvenlikleri ya da daha doğru bir ifade ile ulusal güvenliğin önünde tutulduğu çalışma sahası olarak Avrupa Birliği'nin askeri kriz önleme operasyonlarının yürütüldüğü Kongo Demokratik Cumhuriyeti operasyonu EUFOR Artemis, Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti operasyonu EUFOR Tchad/RCA ele alınmıştır. Üçüncü bölümdeki teorik perspektifin böylece vaka analizleri ile teste tabi tutulması mümkün olacaktır. Realizmin sınındığı kritik dönemeç olan Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa Birliği (AB) güvenlik yaklaşımının hangi evrelerden geçerek bu zayıf devletlerde özerk, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) kaynaklarından faydalanmadan, askeri operasyonlar gerçekleştirme becerisini elde ettiği, daha da önemlisi bu tür bir beceriyi elde etme gereksinimini neden ve neden şimdi elde etme ihtiyacı duyduğunun anlaşılması gereklidir. Bu sebeple, AB'nin güvenlik yaklaşımının evrimi bu vaka analizlerinden önce bu çalışmada incelenecek ve sonuç bölümünde bu vaka analizleri sonrasında AB'nin güvenlik yaklaşımlarına devlet dışı aktörlerin ne şekilde etki ettiği bir kez daha değerlendirilecektir. Bu çalışmanın dördüncü bölümünde yer alan AB'nin güvenlik yaklaşımının evrimini Soğuk Savaş döneminde devlet dışı aktörlerin yeterince test etmemiş olması veya bu sınamaların görmezden gelinmiş olması, realizmin bu dönemde bir paradigma olarak yükselmesi ile uyumlu olacaktır. Soğuk Savaş döneminde devlet merkezli bir kolektif güvenlik anlayışının, yine devlet temelli tehditlere karşı oluşturulmuş olması beklenmektedir. Buna karşılık, Soğuk Savaş dönemi sonrasında güvenlik yaklaşımının kademeli olarak silahlı devlet dışı aktörleri de içerecek şekilde gelişmeye başlaması bu çalışmanın beklentileri ile uyumlu olacaktır.

Silahlı devlet dışı aktörlerin, meşru şiddet tekelini elde etme becerisini gösterememiş devletlerde ortaya çıkmaları, bu sebeple AB güvenlik yaklaşımlarının başarısız devletleri de güvenlik yaklaşımlarının içerisinde değerlendirmeleri bu çalışmanın beklentileri arasındadır. Bu beklenti şayet karşılık bulmuşsa geleneksel güvenlik yaklaşımlarının aksine tehdidin kaynağı olarak niyet ve kapasiteye sahip devletler ile birlikte uluslararası toplumun işleyişini bozabilecek nitelikte görülen başarısız devletlerin de ele alınmaya başlandığı iddiası kuvvetlenecektir.

Bu çalışmada değerlendirilen vaka analizlerinin ilki Kongo Demokratik Cumhuriyeti'dir ve bu analiz, çalışmanın beşinci bölümünde yer alacaktır. AB'nin ilk kez NATO kaynaklarından yararlanmadığı Artemis operasyonu bu ülkede 2003 yılı, haziran-eylül ayları arasında görev almıştır. Vaka analizinde uzun-orta-kısa vadelere bu ülkede yaşanan gelişmeler ele alınacak, bu tarihsel süreçteki yönetimlerin ülkeyi nasıl başarısız bir devlet sayılmaya götürdükleri incelenecektir. Uzun vade olarak, bu çalışmanın süre sınırlamaları da düşünüldüğünde, Belçika Kralı 2. Leopold'un ülkenin kontrolünü elde ettiği dönem ele alınacak, bu dönemdeki ismi ile Kongo Bağımsız Devleti'nde izlenen yönetim anlayışının ülkedeki sömürücü politik ve ekonomik kurumları nasıl yerleştirdiği incelenecektir. Orta vadede, ülkenin Belçika yönetiminden bağımsızlığını kazanmasının akabinde bir darbe ile ülkenin yönetimini ele geçiren Joseph-Désiré Mobutu'nun kendine özgü yönetim anlayışı incelenecektir. Kendisini Mobutu Sese Seko, ülkesini ise Zaire ismiyle dünyaya tanıtan Mobutu'nun yönetimi sırasında izlenen Zairelileştirme politikası ve bu politikayla giderilmeyen sosyoekonomik sorunların ne tür hoşnutsuzluklara sebebiyet verdiği bu kısımda ele alınacaktır. Mobutu yönetiminin sona ermesine ve ülkenin isminin yeniden Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ne dönmesine sebebiyet veren olaylar ise kısa vadede incelenecektir. Kısa vadede inceleyeceğimiz dönem içerisinde başlayan ve hem ülkenin Zaire ismini taşıdığı dönemin sonlarına hem de Kongo Demokratik Cumhuriyeti ismini aldıktan sonraki ilk yıllarına damgasını vuran devletler, devlet dışı aktörler ve bunların koalisyonlarını içeren yeni savaşların sebeplerinin uzun ve orta vade ile ilişkilerinin kurulması, başarısız devletlerde neden bu savaşların çıktığını anlamaya yardımcı olacaktır. İturi bölgesinde meydana gelen yeni savaşların son halkasında silahlı devlet dışı aktörlerin bireylerin güvenliğini nasıl tehdit ettikleri ve EUFOR Artemis operasyonunun neden ve nasıl bu bölgeye yönlendirildiği de yine bu kısa vadenin incelemesi sırasında mercek altına alınacaktır.

Çalışmanın altıncı bölümünde yer alan vaka analizi ise esasen bir değil üç ülkeyi ilgilendiren yeni savaşları konu edinmektedir. Zayıf devletlerin bulunduğu bölgelerde silahlı devlet dışı aktörlerin nasıl sınır-aşan nitelikte eylemlerde bulundukları ve bir ülkeyi değil bir bölgeyi tehdit eder hale geldikleri bu inceleme sırasında görülecektir. Bu bölümde, sınırlarını korumakta güçlük çeken komşu devletlerden birinde başlayan yeni savaşların bireylerin güvenliğine nasıl tehdit oluşturduğu, bu bireylerin canlarını kurtarmak için geçtikleri sınırın diğer tarafında dahi hedef olmaktan neden kurtulamadıklarının anlaşılması amaçlanmaktadır. Yeni savaşların yayılma potansiyelinin silahlı devlet dışı aktörlerin varlığı sebebiyle kolaylaştığı, bu silahlı devlet dışı aktörlerin ise yine zayıf devlet yapıları sebebiyle ortaya çıktıkları iddia edilmektedir. Bu başarısız devletlere sebebiyet veren tarihsel gelişimlerin anlaşılmasının ehemmiyeti, bölümde tarihsel süreç analizi ile çalışmayı gerekli kılmaktadır. Bu sebeple AB operasyonu EUFOR Tchad/RCA gerçekleşmeden önce Sudan, Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti üçlü sınır noktasının nasıl bir geçirgenliğe sahip olduğunun anlaşılması için sınırın üç tarafındaki ülkeler tek tek incelenecektir. Sudan’da yaşanan iç savaşların sebepleri güney-kuzey arasındaki ayrımların öncelikli olarak işlenmesini gerektirmektedir. Bu ayrımlar neticesinde Güney Sudan’ın kendi kaderini tayin etme hakkına erişene dek içinde bulunduğu durum ve iç savaşlar bölümün ilk kısmında ele alınacaktır. Sudan’ın Darfur bölgesinde yaşanan sorunlar ve silahlı devlet dışı aktörlerin bu bölgede başlattığı isyanlar ile isyan karşıtı hareketlerin bölgeyi sürüklediği güvenliksiz ortamın irdelenmesi, savunmasız bireylerin neden sınırı aşarak yurtlarını terk etmek mecburiyetinde kaldıklarının anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Hükümet dışı örgütler ile sınır-aşan savunuculuk ağlarının çalışmaları, bu bölgede savunmasız duruma gelmiş bireylere devletlerin ve uluslararası örgütlerin dikkatinin nasıl çekildiğini göstermektedir. Çad ile Orta Afrika Cumhuriyeti’nde yürütülen operasyonun doğrudan yetkisi de bu bireylerin savunmasız durumlarından kaynaklanmıştır. Dolayısıyla öncelikle Çad’ın, ardından da Orta Afrika Cumhuriyeti’nin nasıl başarısız devlet haline geldikleri tarihsel süreç analizi ile irdelenecek ve bu ülkelerde kurulan mülteci kamplarında oluşan güvenliksiz ortamın lokal sebepleri de anlaşılmaya çalışılacaktır. Bölümün sonunda, EUFOR Tchad/RCA operasyonunun bölgedeki yetkisi gereğince gerçekleştirmiş olduğu görevler ve karşısına çıkan sorunlar incelenecek, operasyonun hükümet dışı örgütler nezdinde nasıl bir karşılık bulduğuna bakılacaktır.



2. REALİST PARADİGMANIN GELİŞİMİ

Uluslararası İlişkiler neyi ifade eder, hangi aktörleri içerir, bu aktörlerin aralarındaki ilişkiler nasıldır, bu aktörlerin ilişkilerini etkileyen bir sistem var mıdır, böyle bir sistem varsa aktörlerin özerkliğinden söz edilebilir mi, eğer aktörler sistemin etkilerinden bağımsız ilişkiler inşa etme yeteneğine haizlerse sistemi değiştirebilirler mi gibi sorular Uluslararası İlişkiler disiplininin temel soruları arasında yer almaktadır.

Disiplinler arası çalışmaları mümkün kılan, fakat disiplinin özgünlüğünü de ortaya çıkaran bir bilim dilinin inşa edilmesi adına Uluslararası İlişkiler disiplininin ontolojik ve epistemolojik çerçevesi bu sorular ışığında çizilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevenin sınırları dahilinde araştırmaların nasıl yürütülmesi gerektiğine dair fikirler ortaya çıkmış, sosyal bilimlerdeki gelişmelerin de etkisi ile disiplinin metodolojik yaklaşımları belirlenmiştir. Akademisyenler arasındaki ontolojik, epistemolojik ve metodolojik görüş farklılıkları neticesinde disiplinin ileriye taşınması adına “büyük tartışmalar” ortaya çıkmış, her biri kendi dönemine damga vuran bu büyük tartışmalar, disiplinde çalışan bilim insanlarının bazı bilimsel inançlarını ya yıkmalarını sağlamış ya da bu inançlarına daha sıkı şekilde bağlanmalarını sağlamıştır.

Bu bölümde, bir Uluslararası İlişkiler akademik araştırma programı olan realizmin büyük tartışmalar ışığında hem kendi içerisinde nasıl değiştiği hem de disiplinin genel çerçevesini nasıl etkilediği incelenecektir. Devlet dışı aktörlerin, güvenlik çalışmalarının genellikle dışarısında bırakılması ile sonuçlanan bu realist evrimin nasıl devletleri birincil aktör olarak disiplinin merkezine yerleştirdiğini anlamak için öncelikle bilim felsefesinden yola çıkılacak, paradigma ve araştırma programı kavramları incelenecektir. Bu kavramlara bağlı olarak, realist teorilerin türevleri arasındaki çekirdek önermelerin benzerliklerine karşın, bilimsel krizlerle baş etmek adına yardımcı hipotezlerle nasıl farklılaştıkları, tüm devletleri birbirine benzer ögeler olarak alan türevlerin nasıl ortaya çıktığı bu bölümdeki inceleme konusudur. Uluslararası İlişkiler disiplininde realizmin ve özellikle de yapısalcı realizmin normal bilim dönemine hükmetmesi neticesinde Soğuk Savaş sonrasında daha belirgin şekilde karşımıza çıkan ve devlet dışı aktörlerin varlığının ve etkisinin görüldüğü “yeni savaşlar” gibi kavramların açıklanmasının neden zorlaşacağını anlaşılmaması için öncelikli olarak Thomas S. Kuhn’un paradigma kavramını ve Kuhn’a göre bilimsel devrimlerin yapısını inceleyeceğiz.

2.1. Thomas S. Kuhn ve Bilimsel Devrimlerin Yapısı

Bilimin ilerleyişi hakkında bilim insanlarının farklı görüşleri mevcuttur. Bu görüşler arasından bilimin ilerleyişinin kümülatif bir ilerleyiş olduğu iddiasını benimseyen bilim insanları olduğu gibi, bilimsel ilerleyişin kümülatif ya da doğrusal olmadığı iddiasını savunan bilim insanları da vardır.¹⁰

Thomas S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, kitabında bu ikinci tür bilim insanları arasında yer aldığını göstermiştir. Bilimin ilerleyişinde evrelerin olduğu, bir evreden diğer evreye devrimlerle geçildiği fikri Thomas S. Kuhn'un bilim felsefesi ve tarihine yaklaşımını gösterir. Kuhn'a göre dört bilimsel evreden bahsetmek mümkündür, bu evrelerden bazıları tekrar etmek suretiyle bilimsel araştırmalara yön verirler. Bu evrelerden ilki “paradigma öncesi” evredir.¹¹ Bu evrede bilgiye ulaşmak isteyenler dominant bir bilimsel bakış açısını kabullenmemiştir, birçok farklı bakış açısı bilime hükmetmek için yarış halindedir.¹² Tüm bu düşünceleri çürütecek ya da önemli bir soruna cevap verecek bir bakış açısı ortaya çıkmadığı sürece bu düşüncelerin tamamı bilimsel sayılmaya devam edilir. Ancak bir bilimsel bakış açısı daha sonraki araştırmalara temel oluşturacak şekilde diğerlerinden sıyrıldığında bu aşama geride bırakılır ve “normal bilim” dönemi olarak adlandırılan ikinci evreye geçiş mümkün olur.¹³

Normal bilim dönemlerinde ortaya çıkan teorik düşüncelerin iki ortak özelliği vardır. Bu özelliklerin ilki, diğer düşüncelerle çalışmaya alışkın birçok düşünürü kendi arkalarına almayı başarmalarıdır. Normal bilim dönemine hâkim olan teorik düşüncelerin ikinci ortak özellikleri ise düşünürlere üzerlerinde çalıştıkları sorunları çözümleyecek alanı sunacak genişlikte olmalarıdır.¹⁴ Bunu başaran bilimsel görüşlere Kuhn tarafından paradigma denilmektedir. Paradigmalar kendi çerçevelerini ve araştırma dillerini oluştururlar ve onları takip edenler de bu çerçeve ve dili benimserler.¹⁵ Bilim insanları, karşılıklarına çıkan çerçeve dahilindeki birçok sorunu, paradigmanın kurallarına bağlı kalarak aşabilecektir. Bu sorun

¹⁰ Kuhn, (1996), 140.

¹¹ Topdemir, H. G. (2002). “Kuhn ve Bilimsel Devrimlerin Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme”. *Felsefe Dünyası*, 2 (36), 48.

¹² Yalçın, Ş. (2001). “Kuhn ve Bilimsel Relativizm”. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, Güz (Sayı 6), 3.

¹³ Kuhn, (1996), 17.

¹⁴ Kuhn, (1996), 10.

¹⁵ Buzan, B. and Hansen, L. (2009). *The Evolution of International Security Studies*. New York: Cambridge University Press, 43-44.

çözme dönemi devam ettiği sürece paradigma normal bilim dönemine hükmetmeye devam eder. Paradigmanın hâkimiyetinde, çerçevesi gereği, bilgi havuzunun belirli bir kısmına odaklanmak mümkündür. Fakat bu konsantrasyon sebebiyle çerçeve dışında kalan yeni fenomenler araştırma dışında bırakılır.¹⁶

Paradigmanın izin ve imkân verdiği araştırma dili bir yapbozdaki büyük resmin hudutlarını belirler, paradigmayı benimseyen bilimsel cemiyet de yapbozun tamamlanmasına yardımcı olacak sorunlarla ilgilenilir. Yapbozun parçası olarak görülmeyen sorunlar ise, örneğin metafiziğin konusu olarak, dışarıda bırakılır. Böylece paradigmanın hâkimiyetinde geçen normal bilim dönemleri kavramsal, teorik, araçsal ve metodolojik paradigma diline bağlılıkları sebebiyle, Kuhn'un deyimiyle, bir bilimsel cemiyet için sınırları belirlenmiş yapboz çözme dönemlerine benzetilmiştir.¹⁷

Paradigma diline bağlılığın neticesinde ortaya çıkan tutuculuk yeni ortaya çıkan durumları çözümlemede paradigmayı yetersizliğe iter. Bu üçüncü dönem olan kriz evresinde paradigma tarafından empoze edilen bilimsel beklentilerle karşılanamayan doğa olayları, yani anomaliler artar.¹⁸ Kuhn'a göre paradigmanın temelleri değişmeden açıklanamayacak anomaliler karşısında bilim insanları ilkin anomalileri yadsırlar, daha sonra mesleki güvensizliğe düşerler ve nihayet mevcut kuralların yetersizliğinin kabulü ile yeni kurallar aramaya başlarlar.¹⁹ Bu buhran döneminde bilim insanları mevcut anlayış ile çözebildikleri kadar bilimsel sorunu çözmeye ve paradigmayı korumaya uğraşırlar. Ancak çözülemeyen anomalileri anlamada bilim insanlarına mevcut paradigmaya oranla daha fazla yardımcı olacak yeni bir anlayış da bu kriz dönemi ile ortaya çıkmaya başlayacaktır.²⁰

Ortaya çıkan yeni bilimsel görüşün bilim insanlarınca kabulü ile meydana gelen bir bilimsel devrimdir. Bu dördüncü evrede yeniden “olağan bilim” dönemine dönüş ancak bu yeni çıkan bilimsel görüşün yeni paradigma olarak bilime yön vermesiyle mümkün olacaktır. Kuhn'a göre krizdeki bir paradigmadan yeni bir normal bilim geleneğine geçiş kümülatif bir sürece işaret etmez. Bu geçiş, önceki paradigmanın dili üzerine eklemelerle gerçekleşen doğrusal bir geçiş değildir. Bilim dalının bir önceki paradigma ile oluşturulmuş olan en temel

¹⁶ Kuhn, (1996), 24.

¹⁷ Kuhn, (1996), 37-42.

¹⁸ Kuhn (1996), 52-53.

genellemelerinin dahi değiştiği, araştırma evreni ve bu evrenin öğeleri hakkında farklı tanımlamaların yapıldığı, bir önceki ile uyumlu olmayan ve hatta mukayese edilemeyecek bir bilimsel görüşün hâkimiyeti ile sonuçlanan bir geçiş süreci söz konusudur.²¹ Bilim felsefesinde bilimin ilerleyişi, teorilerin sečilimi ile ilgili bu görüşlere benzer ve karşıt yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Imre Lakatos da Kuhn'un görüşlerini eleştirenler arasındadır ve anomaliler karşısında teorilerin nasıl tepki vereceğine dair görüşleri özellikle dikkat çekicidir.

2.2. Lakatos ve Araştırma Programı

Thomas S. Kuhn'un bilim felsefesi ile ilgili tarihsel yaklaşımını benimsemesine karşın paradigmalara hâkimiyetinde bir normal bilim dönemi fikrine karşı çıkan Imre Lakatos, araştırma programlarının birden fazlasının aynı dönemde bilim dalları içerisinde bulunduklarını ve bilim dallarına yön verebildiklerini iddia etmiştir. Bilim ile sözde bilimi ayıranın bir önermenin doğruluğuna inanan sayısında aranamayacağını, Newton gibi önemli teorisyenlerin dahi kendi en iyi teorilerine her daim şüphecilikle yaklaştıklarını savunur.²² Bilim ile sözde bilimi ayırma ölçütü olarak Karl Popper'ın önerdiği yanlışlanabilirlik kriterinin de çözüme katkı sunamayacağını iddia etmektedir. Lakatos'a göre bilim insanları, teorilerinin karşısına çıkan anomalileri açıklamak için her zaman kurtarıcı varsayımlar üretebilirler, hatta bu anomaliler yardımcı hipotezler sonrasında olumlu birer örneğe dahi çevrilebilir ve teorinin açıklama gücüne fayda sağlayabilirler.²³

Kuhn'un öne sürdüğu paradigmalara benzer şekilde Lakatos'un araştırma programları da bilim insanlarına hangi bilimsel soruları sorabilecekleri, hangi yöntemlerle araştırmalarını sürdürebileceklerini gösteren, zaman içerisinde değişim gösteren birer bilimsel araştırma yürütme kılavuzu olarak değerlendirilebilirler. Bu programların ana çekirdeklerini oluşturan önerme veya bilimsel yasalar çürütölme ihtimalinden yardımcı hipotezlerle meydana getirilmiş bir koruma kemeri ile korunurlar.²⁴ Bir diğer deyişle gözlemlerle teoriyi oluşturan ana çekirdeğin ve koruma kuşağının önermeleri çeliştiğinde bilim insanları koruma kemerini değerştirmek suretiyle varsayımlarını uyarlayabilirler. Bu

²¹ Kuhn, (1996), 84-103.

²² Lakatos I. (1978). *The Methodology of Scientific Research Programmes* (Philosophical Papers Vol. 1, Eds. J. Worrall and G. Currie.). Cambridge: Cambridge University Press, 5-6.

²³ Lakatos, (1978), 3-4

²⁴ Lakatos, (1978), 4.

uyarlama sırasında programın omurgası değiştirilmez, ancak yeni yardımcı hipotezler üretilerek karşılaşılan anomalilere cevaplar aranır. Bu aşamada Lakatos, Karl Popper'in aksine araştırma programları için yanlışlanan önermelerin bir pozitif tarafı olabileceğini iddia eder, şayet bilim insanları ilkin açıklayamadıkları anomalileri yeniledikleri yardımcı hipotezlerle açıklamayı başarabiliyor ve hatta bu eklemeler sonrası daha önceden açıklama getirilemeyen yeni bilgilere de ışık tutabiliyorlarsa araştırma programları ilerlemeci programlardır. Buna karşılık sadece karşılarına çıkan anomalileri örtmek adına yardımcı hipotezlerinden vazgeçen, ancak yeni yardımcı hipotezlerle de araştırma programlarını daha önceden bilinenlerin sınırına kadar taşıyabilen bilim insanları, programlarının yozlaştırıcı araştırma programlarına dönüşmesinden kurtulamazlar.²⁵ Lakatos'un Kuhn'dan ayrıldığı noktalardan biri bu aşamada bilim insanlarının hangi programı seçeceğine ilişkindir. Keskin bir devrim ile rasyonel bir seçim süreci dışında bir paradigmadan diğerine geçilmesi yerine, ilerlemeci programların bilime faydaları sebebiyle kabul edilerek seçilmeleri ve yozlaştırıcı programların terk edilmesi makul bir süreçtir. Lakatos, bu iki rakip program arasında ilerlemeci olanı seçmek yerine yozlaştırıcı programda kalmayı tercih edip, o araştırma programını ilerlemeci bir program haline getirmeyi amaçlayan bilim insanlarının çabasını da doğal karşılar.²⁶

Özet olarak, bir araştırma programının ana çekirdeği, pergelin iğnesi olarak kabul edilirse pergelin hareketli ayağının koruyucu kuşağa benzetilmesi mümkündür. Lakatos'a göre pergelin hareketli ayağı her zaman aynı yerde çember çizmesine ya da daha küçük yarı çaplı çemberler çizmesine neden olmuyorsa daha öncekinden büyük bir bilgi çemberi çizmeye yarayacak, ilerlemeci bir araştırma programının varlığından söz edilebilir. Bu yaklaşıma göre bir araştırma programının ana dayanağını kaybetmeden zaman içerisinde farklılaşması beklenen bir durumdur. Bu gelişim sonucunda araştırma programının yeni olgulara getirebileceği açıklık programın değerini ortaya koyacaktır. Realist araştırma programının gelişimi programın yeni olgulara açıklık getirmesine yardımcı mı yoksa mani mi olmuştur sorusuna cevap bulmak için öncelikle realizmin gelişimine yakından bakmak gerekir.

²⁵ Lakatos, (1978), 5-6.

²⁶ Lakatos, (1978), 6.

2.3. Realist Araştırma Programının Gelişimi

Knutsen'e göre teori, olayların neden veya nasıl oldukları şekilde gerçekleştiklerini açıklamak veya anlamak için gerçekliği soyut bir şekilde yansıtmayı amaçlayan, bağlantılı varsayımlar bütünüdür.²⁷ Kelimenin kökü Yunanca *theoria* kelimesinden gelmektedir ve varsayım, spekülasyon anlamlarında kullanıldığı ilk halinden türeyerek Knutsen'in kullandığı günümüz anlamına ulaşmıştır.²⁸ Realist araştırma programı uluslararası ilişkilerde vuku bulan olayların nasıl veya neden gerçekleştiklerine dair ana çekirdek önermelerinin yanı sıra, Uluslararası İlişkiler disiplininde ortaya çıkan anomaliler ve teorik boşlukları doldurmak adına, yıllar içerisinde geliştirilen yardımcı hipotezlerin tümünden oluşmaktadır.

Realizmin, bu boşlukları doldurmak adına, uğradığı değişim sırasında daha kapsayıcı mı yoksa daha daraltıcı mı bir hal aldığını anlamak için araştırma programının yıllar içerisinde geçirdiği ontolojik, epistemolojik ve metodolojik değişime bakmak ve realist teori türevlerinin olguları mı takip ettiği yoksa yardımcı hipotezlerle daha önceden bilinmeyen olguları keşfe izin mi verdikleri incelenmelidir.

Marysia Zalewski teorilerin ontolojik, epistemolojik ve metodolojik sınırlamaları sonucunda belirli grupların bakış açılarının dışarıda bırakıldığını ve tüm bu teorilere karşın ölümlerin artmaya devam ettiğini saptamaktadır.²⁹ Hangi konuların öncelikli olarak incelendiğine teorilerin ontolojik kabulleri neticesinde karar verildiğine dair saptama, realizmin uluslararası ilişkilerde güvenlik denildiğinde ulusal güvenliği öncelikli olarak çalışılması gereken konu olarak alması ile uyumlu gözükmektedir. Realizmin uluslararası ilişkilerin birincil aktörleri olarak belirlediği devletlerin, güvenlik söz konusu olduğunda da öncelikli aktörler olarak çalışılması, araştırma programının çekirdek ilkeleri arasında yer almıştır. Realizm, sübjektif değer yargıları üzerinden pratiği değiştirmenin olası olmadığı, uluslararası güçler dengesi ile mevcut pratiğin perçinlendiği bir uluslararası ilişkiler düzeninde objektif epistemoloji ile çalışmayı mümkün görür. Cesetlerin neden artmaya devam ettiğini anlamak ve açıklamak mümkündür ancak bu fenomenin arkasındaki sebepleri

²⁷ Knutsen, T. L. (1992). *A History of International Relations Theory*. New York: Manchester University Press, 1.

²⁸ Lawson, S. (2015). *Theories of International Relations: Contending Approaches to World Politics*. Cambridge: Polity Press, 14-15.

²⁹ Zalewski, M. (1996). "All These Theories yet the Bodies Keep Piling Up": Theories, Theorists, Theorising. In S. Smith, K. Booth, M. Zalewski. (Eds.). *International Theory: Positivism and Beyond*. New York: Cambridge University Press, 351.

açıklamak onu engellemeyi mümkün kılmaz. Temel ilkelerine bağlı kalarak realizm, cesetlerin artmaya devam ettiği bir yerde teorinin tutarlılığının zarara uğramadığı iddiasını savunabilir. Ancak, cesetlerin neden artmaya devam ettiğine dair açıklamalarda devletlerin payı giderek düşüyorsa teorinin açıklama gücünde bir erozyon meydana gelmiş demektir. Devletlerin birincil aktör olması, objektif epistemoloji ile çalışılması gibi konuların anlaşılması için bilim felsefesi içerisinde bu terimlerin ne anlama geldiğine ve realist araştırma programının gelişiminde bu kavramların nasıl bir yer teşkil ettiğine bakmak gereklidir.

2.3.1. Ontoloji, Epistemoloji ve Metodoloji

Olguları açıklamaya veya anlamaya çalışan ilk filozoflardan günümüze dek olguların gerçek doğası, gerçeğin bilgisine erişmenin mümkün olup olmadığı, gerçek bilgiye ulaşmanın yöntemleri hakkında farklı teorik perspektifler geliştirilmiştir. Sevmek anlamına gelen *philo* ve düşünmek, bilgelik anlamlarına gelen *sophia* kelimelerinin birleşimiyle meydana gelen *philosophia* yani felsefenin temel soruları arasında ontoloji, epistemoloji ve metodolojiye ilişkin sorular teorik perspektiflerin gelişmesinde etkili olmuşlardır.

Ontoloji, yani varlık bilimine dair sorular, dünyada var olan ilk elementin ne olduğu, kategorilerin gerçekte var olup olmadığı, varlığın mahiyetinin ne olduğuna dair sorular, teorilerin varlığın doğasına dair benimseyecekleri yaklaşımı belirler. İlk olarak neyin var olduğu sorunsalı ile ilgilenen filozoflar Heraklitos gibi ateşi, Anaksimenes gibi havayı, Thales gibi suyu ya da Ksenophanes gibi (toprak ve su) birden fazla elementi her şeyin özü saymışlardır.³⁰ Uzun süre varlık bilimini ilgilendiren tartışmalardan biri ise “idealizm” ile “materyalizm” arasındaki tartışma olmuştur. Materyalizm, kısaca bilincin madde olmadan var olamayacağını, dolayısıyla gerçekliğin madde olduğunu iddia eden ontolojik görüş olarak açıklanabilir. Bunun karşıtı olarak görebileceğimiz idealizm ise varlığın “idea” yani akıldan, düşünceden, fikirlerden, yorumlardan vb. bağımsız olmadığı iddiasından yola çıkar.³¹

³⁰ Höffe, O. (2008). *Felsefenin Kısa Tarihi*. (Çev. O. N. Aytolu). İstanbul: İnkılap Kitabevi. (Kitabın orijinali 2005 yılında yayımlandı), 20-31.

³¹ Sayers, Sean. (1985). *Reality and Reason: Dialectic and the Theory of Knowledge*. Oxford: Basil Blackwell, xiv-xv.

Materyalizm ile idealizm farkını anlamak adına verilen örneklerden biri Plato'nun mağara alegorisidir.³² Plato için idea kavramını Bertrand Russell; birçok yatak olsa da bir tek yatak "idea"sı veya "form"u vardır, dolayısıyla tikel yataklar gerçek değildir, sadece "idea"nın yani Tanrı tarafından yaratılmış olan gerçeğin yansımalarıdır, şeklinde örneklendirerek açıklamaktadır.³³ Buradan hareketle mağara benzetmesine ilerlediğimizde Plato'nun "Devlet" eseri yedinci kitabında, mağara içerisinde zincirlenmiş ve mağara duvarlarında ancak gerçekliğin yansımalarını görebilen ve yansımaların bilgisini gerçekliğin bilgisi zanneden sınırlı bilginin mahkumları örneğini görebiliriz. Platon'un diyalogunda, mahkumların yansımalarla verdikleri adlarla gerçekliği anlattıklarını sanacakları, ancak bir mahkûmun serbest kalması durumunda yansımaların bilgisinin aslında gerçeğin bilgisi olmadığını anlamasının mümkün olacağı anlatılmaktadır.³⁴

Ontoloji ile bilgi bilimi olan epistemoloji arasında bir bağ olduğu mağara benzetmesinden yola çıkılarak iddia edilebilir.³⁵ Lawson, ancak var olanın bilgisine ulaşılabilir mantığıyla hareket etmenin doğal olduğunu kabul eder, ancak var olan kavramının sadece materyal olanlar değil, idealize edilen soyut kavramları da içerdiğini hatırlatır.³⁶ Suretlerin bilgisine erişmek isteyenler ile formların bilgisine erişmek isteyenlerin, sırasıyla duyuları veya rasyonel aklı bilgi edinmenin doğru aracı olarak kabul etmeleri mümkündür.³⁷

Michael Crotty de ontoloji ile epistemoloji arasındaki bu bağı yadsımazken, bilginin objektif, konstrüktif veya sübjektif olarak elde edinilebileceğine dair farklı görüşlerin var olduğunu belirtmektedir.³⁸ Bu üç farklı yaklaşım bilinen kadar bilen, yani nesne kadar öznenin de bilgiyi ortaya çıkarma sırasındaki rolünü göz önünde tutmayı gerekli kılan yaklaşımlardır.

³² Grix, J. (2002). "Introducing Students to the Generic Terminology of Social Research". *Politics*, Vol. 22, No. 3, 178.

³³ Russell, B. A (1945). *History of Western Philosophy: An Its Connection with Political and Social Circumstances from the Earliest Times to the Present Day* (Sixteenth Printing). New York: Simon and Schuster, 122.

³⁴ Platon. (2020). *Devlet: Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi* (XLIV Basım). (Çev. S. Eyüboğlu ve M. A. Cımcöz). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Eserin orijinali yaklaşık M.Ö. 340 civarındadır), 231-236.

³⁵ Grix, (2002), 178.

³⁶ Lawson, (2015), 22-23.

³⁷ Russell, (1945), 124.

³⁸ Crotty, M. (1998). *The Foundations of Social Research: Meaning and Perspective in the Research Process*. London: SAGE Publications. s. 9-13.

Objektivizm bilgiyi ortaya çıkarma aşamasında öznenin rolüne en az kıymet veren yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Bilinenin kendine ait bir manası vardır ve bilenin görevi bu manayı keşfetmektir. Objektivizme göre ulaşılan mana kişiden kişiye farklılık göstermez, herkes için aynıdır.³⁹ Bu yaklaşım “ontolojik realizm” yani kişilerin dışında ve bilinebilen bir dünya olduğu savı ile de uyumlu görülmektedir.

Konstrüktivizm ise bilinen ile bilen arasında bir ilişki olduğunu, bilinmek istenenin ancak bilenin zihninde bir anlam ifade ettiğini ileri sürer. Şeylerin bilgisine doğrudan bir ulaşım olduğu iddia edilmez, zihnin dışında saklı, doğrudan keşfedilmeye açık bir mana yoktur ve bu yüzden bilgi keşfedilmez, inşa edilir. Bilinmek istenen herkes için başka bir anlam taşır, kültürel olarak şeylerin bilgisi değişim gösterir. Bu yaklaşımda süje ile obje aynı anda bilginin yaratılmasında tandem çalışırlar ve objenin bilgi inşa sürecindeki payı tamamen yadsınmaz.⁴⁰

Sübjektivizmde ise bilinmek istenen ile bilmek isteyen arasında artık tandem bir ilişki tamamıyla ortadan kalkmıştır. Objenin kendisinin bilgisi yerine obje ile ilgili edinilmiş mitlerden, inançlardan ve hatta hayallerden yararlanılırken, obje dışında üretilmiş bilgi, objeden edinilen bilginin yerini almıştır.⁴¹

Metodoloji, bilimsel bilgiye ulaşmak için hangi metotların kullanılacağını belirlendiği stratejik sürece, araştırma dizaynına verilen isimdir.⁴² Teorik çalışmaların sorunsalına bağlı olarak cevaplara ulaşmak için öncelikle bir plan yapması, bu plana uygun olarak çeşitli metotlar kullanarak bilgi parçacıklarına ulaşması, teorik yaklaşımına göre ihtiyaç duyuyorsa çeşitli kanıtlar sunması veya teoriyi teste tutacak vakaları incelemesi beklenir.⁴³ Epistemoloji için nasıl ki ontoloji ile bağlantılı olduğu iddia edilmişse metodolojinin de hem ontoloji hem de epistemoloji ile bir bağ içerisinde düşünülebileceğini iddia etmek mümkündür.⁴⁴ Metodoloji, bu anlamda, kullanılacak araştırma metotlarının ontoloji ve epistemolojiyle uyumlu bir çerçevesini çizer.

³⁹ Crotty, (1998), 9-13.

⁴⁰ Crotty, (1998), 9-13.

⁴¹ Crotty, (1998), 15-16.

⁴² Crotty, (1998), 9.

⁴³ Hinds, B. (1977). *Philosophy and Methodology in the Social Sciences*. Sussex: The Harvester Press Limited, 7.

⁴⁴ Hinds, (1977), 8. Somekh, B. ve Lewin, C. (Eds.). (2005). *Research Methods in the Social Sciences*. London: SAGE Publication. xiv.

Realizmin ontolojik, epistemolojik ve metodolojik yaklaşımları zaman içerisinde sosyal bilimlerdeki ve bilim felsefesindeki gelişmelerle uyumlu olarak değişim göstermiştir. Bu değişimler neticesinde devletleri birbirlerine benzer ögelere indirgeyen realizm türlerinin nasıl ortaya çıktığını anlamak için bir yandan realizmin türlerini tek tek incelemek, diğer yandan ise bu türlerin ortaya çıkmasına sebebiyet veren tartışmalara ve bilimsel gelişmelere bakmak gereklidir.

2.3.2. Klasik Realizm “Nedir”?

İlk Uluslararası İlişkiler kürsüsü 1919 senesinde, Aberystwyth Üniversitesinde kurulmuştur. Bu kürsünün kurulduğu dönemde, Birinci Dünya Savaşı’nda yaşanan yıkımın etkisi nedeniyle normatif bir yaklaşımın esas alınması ve Uluslararası İlişkiler disiplininin barışı önceleyen bir disiplin olması olağandır.⁴⁵ Dönemin pratiklerine bakıldığında Wilson ilkeleri ile uyumlu, barışçıl bir dünya düzeninin var olmasını ya da var edilebilmesini mümkün gören bir yaklaşımın ortaya çıkması şaşırtıcı değildir. İdealistlere göre insanlar bir arada, barışçıl bir şekilde yaşamaya uygun varlıklardır, bu sebeple uluslararası ilişkilerde de barışın sağlanması olanak dahilinde olmalıdır.⁴⁶

Bu yaklaşımı reddeden Edward Hallett Carr ise toplumu inşa etmeden önce bir bilim olarak bilgileri doğru şekillerde toplamaya, onları sınıflandırmaya ve genellemeleri bu bilgiler ışığında yapmaya öncelik vermenin gerekliliği üzerinde durmuştur.⁴⁷ Ancak siyaset biliminde, doğa bilimlerinden farklı olarak amaçlar ile bulguların ayrılmasının zor olduğunu, bu sebeple de siyaset biliminin “nedir” sorusunun bilimi olduğu kadar, “ne olmalı” sorusunun da bilimi olduğunu tespit etmiştir.⁴⁸ Ona göre bu ikinci soruya (ne olmalı) aranan cevaplar ancak primitif bir bilimsel evreye işaret etmektedir, velakin daha zorlu olan bir analiz evresine geçilmesi ile bu evre aşılabılır. Bilim insanı realizm ile üzerine tesir edemeyeceği bir dizi olayı incelediğinin farkına vararak bu primitif evredeki amaç güdümlü yaklaşımı aşabilir.⁴⁹

⁴⁵ Aydın, E., Kurubaş E., ve Özdemir H. (2009). *Yöntem, Kuram, Komplo: Türk Uluslararası İlişkiler Disiplininde Vizyon Arayışları*. Ankara: Asil Yayın, 1-19.

⁴⁶ Weber, C. (2005). *International Relations Theory: A Critical Introduction* (Second Edition). New York: Routledge, 37-45.

⁴⁷ Carr, E. H. (2001). *The Twenty Years’ Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave, 4.

⁴⁸ Carr, 5-6.

⁴⁹ Carr, 10.

Olması gerekene, olandan daha fazla odaklananları ütöplastler olarak sınıflandıran Carr, realistleri ise dengenin diğler tarafında sınıflandırmış, devletler arasında bir çıkarlar harmonisini kurma amacı güden siyasetçi ve teorisyenler ile bu tür bir harmoninin gerçekten var olup olmadığını ortaya çıkarmaya çalışan realistler arasında bir ayrıma gitmiştir.⁵⁰ Şayet bir uluslararası harmoni yoksa ve kurulmasına da mani olan bir politik pratik izleniyorsa siyasetçilerin devlet çıkarlarını bu koşullara göre belirliyor olmaları beklenmelidir ve bu beklenti tarihsel pratiklerle örtüşmelidir.

2.3.2.1. Tarihsel pratik ve Realpolitik

Realpolitik kavramının kökenine bakıldığında tıpkı E. H. Carr gibi politik idealizm ile politik realizmi izleyenler arasında bir ayrıma gidildiğı görölmektedir. Emery tarafından kaleme alınmış 1915 tarihli bir makalede kelimenin kökeni Almancada araştırılırken büyük ansiklopedilere başvurulmuştur; Brockhaus'un *Konversationslexion* isimli ansiklopedik eserinde *Realpolitik* kavramı siyasetçilerden yola çıkılarak, "ilişkilerinde kendisini yalnızca mevcut koşulların ve ihtiyaçların etkilemesine izin veren siyasetçi" olarak tanımlanmış ve bu tür siyasetçilerin her daim belirli bir doktrine sadık kalan siyasetçilerden farklı hareket ettiklerinin altı çizilmiştir. Aynı makalede başvuruhan Meyer'in büyük ansiklopedisinde ise E. H. Carr'ın analizine benzer şekilde, politik realizm ile politik idealizm arasında farklılık olduğu vurgulanmış, politik realizmin bir devletin mevcut ihtiyaçlarını öncelik aldığı, buna karşılık politik idealizmin ise etik ve politik idealler üzerine inşa edildiğı belirtilmiştir.⁵¹ Tanımlarla birlikte düşünöldüğünde, pratikte bu tür bir yaklaşımı izleyen siyasetçilerin var olduğundan yola çıkmak mümkündür, dolayısıyla politik realizmin özneler arası bir anlayışın gelişmesi ile ortaya çıktığı, belirli bir siyasi gelenek dahilinde siyasetçilerin eylemlerinin açılanabileceğı düşünölebilir.⁵²

Örneğın, Machiavelli'nin Prens eserinde *virtu* kelimesinin insani bir erdem veya dini bir erdem yerine siyasetin gerekliliklerini yerine getirme becerisi anlamında bir erdeme dönüştüğü, bu bilgi hazinesinin nasıl başarılı prensler tarafından uygulamaya geçirildiğı

⁵⁰ Carr, 13, 50.

⁵¹ Emery, H. C. (1915). "What is Realpolitik?". *International Journal of Ethics*, Vol. 25, No 4, 449-450.

⁵² Ashley, R. (1981), "Political Realism and Human Interests". *International Studies Quarterly*, Vol. 25, No. 2, Symposium in Honor of Hans J. Morgenthau, 208-215.

anlatılmaktadır.⁵³ Bu erdeme sahip prensler kimseye ihtiyaç duymaksızın devletlerinin çıkarlarını korumaya muktedir oldukları için *fortuna* bir Tanrıça olarak da kader olarak da karşılırlarına çıksa onlara sadece fırsatlar sunmuştur.⁵⁴ Machiavelli dönemin savaşlarından muzaffer ayrılan devlet insanlarına atıfta bulunurken, güce sahip olanların kaderinin yalnızca Kader Tanrıçasının ellerinde olduğuna dair inanışa karşı çıkmıştır. Machiavelli henüz görevde olduğu Floransa Cumhuriyetinin askeri planlamasının günün değişen koşullarını karşılayamadığını iddia ederek pratikle teorinin birleştirilmesi için çaba sarf etmiştir.

Machiavelli, o dönemde kullanılan, *condottieri* ismindeki paralı askerleri güvenilmez buluyordu. Ona göre, başkalarının silahları ya seni aşağı çeker ya da seni sıkıştırırdı.⁵⁵ Sözleşmeli askerlerin dışarıda bağımsızlığın ve içeride istikrarın sağlanmasına katkıda bulunduklarını düşünmüyordu. Bu sebeple görevde olduğu 1505 senesinde, Floransa Cumhuriyetinin kırsal kesimlerinden zorunlu askerlik yapmak üzere vatandaşların toplanmasını sağlayan, *Ordinanza* yasasının çıkmasını sağladı. Savaş sürekli değişen bir olguydu ve siyasi erdem sahibi olanlar savaşın değişimine ayak uydurmalı ve avantaj sağlamalıydılar. Bununla beraber savaşın kendisi değişse de var olduğu gerçeği değişmeyecekti ve bu sebeple savaşın politik hayatın en önemli noktasında yer aldığı unutulmamalıydı.⁵⁶ Fırsat kendisine geldiğinde de bunun şartını *Ordinanza* ile yerine getirmeye çalışmıştı.

Savaşın uluslararası ilişkilerde daima başvurulabilecek bir araç olduğunun altını çizen Carl von Clausewitz için savaş, sadece politikanın farklı araçlarla sürdürülmesiydi.⁵⁷ Tek bir savaşın neden çıktığının anlaşılması yerine bu genel-geçer yaklaşım ile Clausewitz, kendisinden önce savaş ile ilgili yazarların teknolojik gelişmelere yenik düşebilecek stratejik ve taktik yaklaşımlarının ötesine geçmeyi hedef edinmişti.⁵⁸ Clausewitz'in tanımında dikkat çeken, bir politik amacın elde edilmesi uğruna izlenecek yollardan biri

⁵³ Machiavelli, N. (1998). *The Prince* (Second Edition). (Trans. H. C. Mansfield). Chicago: The University of Chicago Press. (Eserin orijinali 1532'de yayımlandı), 19.

⁵⁴ Machiavelli, (1998), 53-54. *Fortuna* kelimesi o dönemde hem bir Tanrıça olarak Kader Tanrıçası hem de bir durum olarak kader, talih anlamlarında kullanılmaktadır. Orijinal eserin sonraki dönem çevirilerinde genellikle her iki anlamın da metin içerisinde kullanıldığı belirtilerek, farklı anlama gelebilecek durumlar için farklı kelimeler seçilmemiştir.

⁵⁵ Machiavelli, (1998), 88.

⁵⁶ Gilbert, F. (1986). "Machiavelli: The Renaissance of the Art of War". In P. Paret. (Ed.). *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*. New Jersey: Princeton University Press, 24.

⁵⁷ Clausewitz, C. V. (2020). *On War*. Ankara: Gece Kitaplığı. (Orijinal eserin yayım tarihi, 1832), 50.

⁵⁸ Paret, P. (1986). "Clausewitz". In P. Paret (Ed.), *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*. New Jersey: Princeton University Press, 190.

olarak savaşın dışlanmamasıdır. Savaş, uluslararası ilişkilerde ögeler arasındaki ilişki türlerinden biridir. Carr'ın belirttiği üzere çıkarları örtüşmeyen ögelerin var olduğu bir toplumsal yapıda çıkarların elde edilmesi için gerektiğinde savaşa başvurulabilir.

Thucydides, çıkarları farklı gruplar arasında ilişkilerin sert güç ile sürdürülmesinin Clausewitz'in dönemine has olmadığını, Yunan şehir devletlerinde dahi politik çıkarların güç ilişkileri ile sağlanabildiğini göstermiştir. Peloponez Savaşlarını konu alan eserlerinde aslında sadece Peloponez'den bahsetmediği, onun insan doğası değişmediği müddetçe geçmişte yaşanan olayların benzer şekillerde gelecekte de yaşanacağından emin olduğunu belirttiği bölümlerden anlaşılmaktadır.⁵⁹ Savaşlar farklı dinamiklere sahip olacak olsalar da yaşanmaya devam edeceklerdir.

2.3.2.2. Realizmin ilkeleri

Hans J. Morgenthau realizmin altı prensibi olduğunu belirlemiştir. Realizmin ilk ilkesine göre politika, kökeninde “insan doğası” yatan “objektif kurallar” tarafından yönetilir.⁶⁰ Bu ilke içerisinde pratikten teoriye bir gidiş olduğu görülmektedir. Siyasetçilerin tarih içerisinde izledikleri politikalardan veri elde edilerek teorik önermelerde bulunduğu görülmektedir.⁶¹ E. H. Carr da ilk önemli politik realist olarak ele aldığı Machiavelli'den yola çıkarak realizmin ilkelerini belirlemiştir. Morgenthau gibi Carr da tarihin sebep-sonuç ilişkilerine dayandığını, pratikten teoriye gidilerek bu gidişatın açıklanabileceğini, ancak ütöistlerin iddia ettiği gibi teoriden yola çıkarak pratiğin değiştirilemeyeceği iddiasını savunmaktadır.⁶²

Klasik realistlerce klasik eserlerin geçerliliğini yitirmemesini sağlayan sebep-sonuç ilişkilerinin başında güç-çıkâr ilişkisi olduğu iddia edilir. Morgenthau'nun uluslararası ilişkilerin alametifarikası olarak gösterdiği bu ilişki, farklı zamanlarda yaşamış, farklı ideallere sahip devlet insanların devlet gerekliliklerini ön planda tutarak nasıl rasyonel kararlar verdiklerini, dış politikanın devamlılığının nasıl sürdürüldüğünü anlamak isteyen

⁵⁹ Thucydides. (1954). *History of the Peloponnesian War* (Contributor, M. I. Finley, Trans. R. Warner), Penguin Classics, 24.

⁶⁰ Morgenthau, H. J. (2014). *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace* (Sixth Edition). (Revised by K. W. Thompson). New Delhi: Kalyani Publishers, 4.

⁶¹ Ashley, (1981), 214.

⁶² Carr, (2001), 62.

dış gözlemciler için rehberdir ve bu rehber objektif bir epistemoloji ile uluslararası ilişkilere yaklaşmayı mümkün kılar.⁶³

Thucydides'e göre, Miloslularla olan diyaloglarında Atinalılar, "dünya sürdükçe hakkaniyetin yalnızca eşit güçler arasında konu olabileceğini, aksi halde güçlülerin neye güçleri yetiyorsa yapacaklarını ve güçsüzlerin de mecbur kaldıklarına katlanacaklarını" öne sürmüşlerdir.⁶⁴ Devlet insanları, zayıfların katlanmak zorunda kaldıkları acılara katlanmamak için ve devlet çıkarlarını koruyabilmek için güçlenmenin yollarını aramakla mükelleflerdir.

Dolayısıyla güç arayışı meşru bir arayış olarak uluslararası ilişkilerin tarihsel ilişkileri içerisinde ortaya çıkmaktadır. Morgenthau da realizmin üçüncü ilkesi olarak bu arayışın tarih içerisinde farklı yöntemlerle sürdüğünden bahsetmektedir. Çıkar insan eylemlerini ve motivasyonlarını belirlerken hangi çıkarların ulaşılabilir olduğu, hangilerinin daha değerli görüldüğü kültürel olarak farklılık gösterebilir. Bununla beraber güç de farklı parametrelerle belirlenebilir, insanın bir diğer insan tarafından kontrolünü mümkün kılan her tür araç bu parametrelerin parçası haline gelebilir. Değişmeyen ise bu öğelerin içerikleri değil, birbirleriyle ilişkisidir ve güç-çıkar kavramı evrensel olarak geçerli objektif bir kategoridir.⁶⁵

2.3.2.3. Güç ve güvenlik ikilemi

Devlet insanı, güç-çıkar ilişkilerinde ne kadar gücün yeterli olduğunu, karşı tarafın gücünü de göz önünde bulundurarak, hesap etmelidir ki zayıf durumda kalan kendi tarafı olmasın. Savaş sanatını bir devlet için yaşamsal önemde gören Sun Tzu, güvenliğe kavuşmanın ya da yok olmanın buradan geçtiğini söyler.⁶⁶ Düşmanın üzerine gelmemesini ummaktansa düşmanı karşılamaya hazır olmayı hedefleyen savaşmadan kazanma stratejisinde, çatışmaya girmeden zaferi kazanmış olmak önemlidir. Bunun için bir komutan

⁶³ Morgenthau, (2014), 7.

⁶⁴ Thucydides. (1961). *The Peloponnesian War*. (Trans. R. Crawley). New Jersey: Princeton University Press, 359.

⁶⁵ Morgenthau, (2014), 10-12.

⁶⁶ Sun Tzu. (2008). *Savaş Sanatı*. (Çev. A. Demir). İstanbul: Kastaş Yayınevi. (Eserin orijinali yaklaşık olarak milattan önce 475-221 seneleri arasında yazılmıştır), 43.

iki şeyi iyi bilmelidir, kendisini ve düşmanını.⁶⁷ Atina'nın hesap edemediği de Thucydides'e göre budur.

Atina dönemin güç ve çıkar ilişkilerinde bir deniz gücü olarak, kendi gücünden etkilenmiş, kibre kapılarak yenilmezliğine inanmıştır.⁶⁸ Bir grubun kendi gücünün etkisi ile hülyalara kapılmasına, kendi doğrularını tüm topluma yayma arayışına Klasik realistler şüphe ile yaklaşır. Realizmin dördüncü ilkesinde Morgenthau, genel ahlaki değerlerin doğrudan devletlerden beklenemeyeceklerini belirtir. Devletlerin ahlaki değer olarak en önde tutmaları gereken değer devletin yaşamasıdır.⁶⁹ Beşinci ilke de bununla ilişkilidir, Klasik Realizm bir ulusun ahlaki değerlerini ve özlemlerini kainatı yöneten ahlaki değerlerle bir tutmaz. Bu ilke, bir devleti ahlaki değer yargılarını dayatmak adına girişeceği hegemonya savaşlarından alıkoyacak ilke olarak görülmektedir.⁷⁰ Hegemonya arayışı tarih boyunca çok kısa süreler karşılık bulmuş, ancak Atina örneğinde olduğu gibi genellikle korunması gereken devletin kendi felaketi olmuştur.

Pax bir tanrıça (Barış Tanrıçası) olarak Roma'da diğer tanrılar kadar öne çıkarıldığında dönem Augustus'un dönemidir, zira barış, savaşın olmadığı değil savaşacak güçte kimsenin kalmadığı bu imparatorluk döneminde belirli bir süreliğine hüküm sürebilmiştir.⁷¹ Ancak bir başkasının hâkimiyetinin ya da himayesinin, egemen devletler ve milliyetçiliğin yükselişi sonrası kabul edilemeyeceği iddiası ile John Herz, tarihin genelinde olduğu gibi, nerede toplumsal anarşi varsa orada "güvenlik ikileminin" yaşanacağını iddia etmiştir. Bir grup, anarşi içerisinde kendisini güvence altına almak için gücünü arttırdığında, toplumun diğer unsurlarını korkutacak, onlar için daha büyük bir tehdit oluşturmaya başlayacaktır.⁷² Bu durumdaki ikilem sadece güvenlik arttırırken diğerlerini daha güvensiz kılmalarının ötesinde, diğerlerinin dengeyi sağlamak için aynı şekilde güçlenme arayışına girmesinden de kaynaklanmaktadır. Bu sebeple bilinçli olarak tarih boyunca güçler dengesi politikasının izlendiği, bu sebeple bugün uluslararası sistemde ana aktör olarak daha küçük

⁶⁷ Sun Tzu, (2008), 51.

⁶⁸ Lebow, R. N. (2013). "Classical Realism". In T. Dunne, M. Kurki and S. Smith. (Eds.). *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (3rd Edition). Oxford: Oxford University Press, 72.

⁶⁹ Morgenthau, (2014), 12.

⁷⁰ Morgenthau, (2014), 13.

⁷¹ Kishlansky, M., Geary, P., O'Brien, P. (2008). *Civilization in the West* (Seventh Edition). New York: Pearson Education, Inc., 128-129.

⁷² Herz, J. H. (1950). "Idealist Internationalism and the Security Dilemma". *World Politics*, Vol. 2, No. 2, 157.

devletlerin ana aktör oldukları iddia edilebilir, zira bir aktörün diğerlerinin aleyhine sistemin hegemonya oluşturmuş gücü haline gelmesine dengeleme ile engel olunur.⁷³

Güç ile güvenlik arasında kısır döngü yaratan bu durum sebebiyle tamamıyla güvende olmak söz konusu olamayacağı gibi sıfır toplam ilişkiler ağı içerisinde idealist bir toplumsal düzenin kurulması da olanak dahilinde olamayacaktır, zira herkesin aynı anda güçlerini arttırması ve eşzamanlı olarak güvenliklerinin de artması söz konusu değildir. Bu sebeple ittifaklar ve askeri güç, iki ucu keskin bıçaklardır ve hesaplarını doğru yapamayan devlet insanların canlarını yakarlar.⁷⁴

2.3.2.4. Herkesin herkese karşı savaşı

Thucydides, denizlerde kendi menfaatleri yanı sıra zayıfların da menfaatlerine hizmet eden deniz haydutlarının, Minos gibi denizlerde güçlenen rakipler ortaya çıkana kadar nasıl ahlaken ayıplanmadığını, Minos'un kendi çıkarlarını korumak için ise deniz haydutlarını nasıl hedef aldığını anlatır. Güçlü bir otorite denizlerde hâkim olup deniz haydutluğunu bitirene kadar normal yaşam buna ayak uydurmuş, sağlam duvarlarla korunmayan şehirler sahip oldukları değerlerin yağmalanmasından kurtulamamıştır. Aynı şekilde otorite boşluğunun yaşandığı kara yollarında da silahlı soygunlar gerçekleşmektedir, buna karşılık özellikle otorite boşluğu yaşanan yerlerde bireylerin silah taşıması o dönemde neredeyse bir gelenek halini almıştır.⁷⁵ Otorite tarafından korunmayan kendini, değer verdiklerini korumak için bireysel tedbir alması olağandır.

Thomas Hobbes'a göre kendilerini kontrol altında tutan bir gücün yokluğunda insanlar, herkesin herkese karşı olduğu bir savaş halinde yaşarlar. Savaş hali, mevcut bir savaşın sürdüğü herhangi bir zaman dilimini değil, savaşın vuku bulmasının karşısında bir garantinin bulunmadığı her türlü düzeni ifade eder.⁷⁶ Savaş halini, insanın doğa hali ile eş tutan Hobbes'a göre kendilerini bu durumun içerisinde bulan insanlar ölene dek daimî bir güç arayışında olacaklardır, çünkü iyi yaşamalarını sağlayan gücün nerede, kime karşı

⁷³ Herz, (1950), 179-180.

⁷⁴ Lebow, (2013), 62-63, 67-68.

⁷⁵ Thucydides. (1954), 15.

⁷⁶ Hobbes, T. (1997). *Leviathan: Authoritative Text, Backgrounds, Interpretations*. (Eds. R. E. Flathman and D. Johnston). New York: W. W. Norton & Company. (Eserin orijinali 1651'de yayımlandı), 70.

yetersiz kalacağını bilemezler. Dolayısıyla güçlü olmak yeterli değildir, diğerlerinden güçlü olmak gerekir.

Güçsüzlerin, haklarını savunacak bir otoritenin yokluğunda, istemediklerine katlanmamak için kendilerini savunmaları ve bunu da güçlüyü dengeleyerek yapmaları gerekmektedir. Thucydides, Atina'nın gücünü arttırırken amacının Perslerin gücünü dengelemek olduğunu, ancak elbette elde ettiği gücü kendi şanını ve çıkarlarını sağlamak için de kullandığını söylemektedir.⁷⁷ Hobbes da güç ile güvenliği, tehdit ile tedbiri yakın ilişkili görmekte, tedbir için bireysel ve kolektif iki farklı metodu, araçlar edinmeyi ve ittifaklar kurmayı işlemektedir. Güçsüz görünenlerin her zaman belirli araçlar edinerek veya diğer tehdit altında hissedenlerle birleşerek güçlerini arttırma ve güçlü görünenleri alt etme ihtimalleri vardır. Bu sebeple doğa hali hedeflere erişme ümidinin eşit olduğu bir yarış alanıdır.⁷⁸ Güçlü daima en güçlü kalacağını garanti edemez, güçsüz ise güçlenmeye devam eder.

Tehditleri bertaraf etmek ve çıkarlara ulaşmak adına yürütülen güç yarışı, sonunda kazanç, güvenlik ve şöhret için çatışmalara girilmesinin önünü açar. Böyle bir durumda kişinin kendi benliğini korumak için sahip olduğu gücünü kullanma özgürlüğünden, *jus naturale*, vazgeçmesi beklenemez.⁷⁹ Ölüme karşı savaşmak şeytani ise savaşmadan ölümü kabul etmek daha şeytanidir, dolayısıyla savaş halinde güce karşı kendini güçle savunmaya karşı hiçbir antlaşma geçerli değildir.⁸⁰

Hobbes, doğa halini insanlar arasında aşılması mümkün olmayan, otomatik bir şekilde sürekli tekrar edecek bir durum olarak görmemektedir. Antlaşmaların bağlayıcılığının bulunmadığı savaş halinin yarattığı belirsizlik ve sefalet durumunu aşmak için bireyler özgürlüklerinden feragat ederek, genel barış ve güvenliğin sağlanması için haklarını tek bir meclis veya kişiye devredebilirler. Böylece adeta ölümlü bir tanrı görümündeki, *Leviathan*, yani bireylerin barışını ve savunmasını sağlaması beklenen egemen devletler ortaya çıkar.⁸¹ Bireyler arasında oluşan tehdit ve tedbir zinciri, devletin otoritesi ile kırılarak güçlenme yarışına son verilir. Fakat Hobbes, devletlerin iç işleri ile dış

⁷⁷ Thucydides, (1954), 416-417.

⁷⁸ Hobbes, (1997) 56-69.

⁷⁹ Hobbes, (1997), 72.

⁸⁰ Hobbes, (1997), 77.

⁸¹ Hobbes, (1997), 95.

işleri arasında bir ayrıma gider. Devletlerin bir araya gelmesi ile oluşan egemenlerin eşitliğine dayalı uluslararası ilişkiler yasası ile doğa yasaları arasında bir fark olmadığını, bu sebeple doğa halinde yaşayan her bir bireyin kendini koruma hakkı olduğu gibi her bir egemen devletin de kendi halkının korunmasını sağlamaya hakkı olduğunu yazar.⁸²

2.3.2.5. Devletlerin önceliği

Morgenthau ontolojik olarak realizmde ilk sırada devletlerin yer aldığını söylemektedir, fakat teleolojik bir son olarak günümüz sisteminin en önemli aktörü olan devletlerin çıkar ve güç ilişkilerini belirleyen son aktör olarak ilelebet kalacaklarını iddia etmez. Bu ilişkileri devam ettirecek farklı daha büyük koalisyonların devletlerin yerine geçmesinin mümkün olduğunu belirtir. Değişimi olanaksız görmeyen Klasik Realizm, değişimin uluslararası ilişkilerin yasa benzeri kadim güçlerinin alt edilmesiyle ancak mümkün olacağını, soyut bir idealizm ile bu yasalara karşı çıkmamanın ise bu değişimi getiremeyeceğini iddia eder.⁸³ Morgenthau gibi realistler için çıkarların uyuşmadığı egemen devletlerin hakimiyetindeki bir cemiyette Neville Chamberlain'in yatıştırma politikaları ile saldırgan bir devlete ödünler vermek ve onun bir yerde doygunluğa ulaşmasını ve cemiyete dönmesini beklemek hayalciliktir.⁸⁴ 1. Dünya Savaşı sonrası izlenmek istenen Wilson ilkeleri ve bu ilkelerin bir ürünü olarak ortaya çıkan Milletler Cemiyeti'nin başarısızlığa uğraması idealizmin uluslararası ilişkilerde geçer akçe olamayacağı iddiasında realistlerin elini kuvvetlendirmiştir.

Realistlere göre Richelieu, Lincoln, Churchill ve Machiavelli gibi devlet insanları farklı kişisel ideallere sahip olsalar dahi devlet görevinde bulunmaya başladıktan sonra dış politikanın gerekliliklerini anlayabildikleri için rasyonel devlet insanlarıdır ve devlet çıkarını, kişisel ideallerinden ayırabilmişlerdir.⁸⁵ Dolayısıyla doğa hali seviye değiştirdiğinde, stratejilerini savaş halinin zorunluluklarına göre yapma yükümlülüğü artık dış tehditleri hesaplamak durumunda olan devlet insanlarına geçmiştir.

⁸² Hobbes, (1997), 180.

⁸³ Morgenthau, (2014), 12.

⁸⁴ Morgenthau, (2014), 6.

⁸⁵ Morgenthau, (2014), 7.

2.3.3. Gelenekselcilerden Davranışsalcılara

Morgenthau, Carr gibi realistlerin uluslararası ilişkilerin gelişimi ile ortaya koydukları tarihsel yöntemler, bilim dünyasındaki gelişmeler ışığında eleştirilmeye başlanmış, 1950'ler ile 1960'lar arasında davranışsalci bilimsel yöntemler daha üstün oldukları iddiası ile disiplinde yer bulmaya başlamıştır.⁸⁶ Davranışsalcılar, gelenekselcilerin yorumlamaya dayalı tarihsel yöntemlerinin, doğa bilimlerinde kullanılan yöntemlerle değiştirilmesi durumunda Uluslararası İlişkilerin daha ileri gidebileceğini iddia ediyorlardı ve o dönemde bilim felsefesinde ön plana çıkan pozitivismi benimsiyorlardı.⁸⁷

İnsan davranışlarının manasını yok saymadan doğa bilimlerinin yöntemleri ile sosyal fenomenlerin açıklanabileceğine inanan doğacılar ile sosyal bilimlerin yorumlama yöntemi ile ilerleyebileceğini düşünenler arasındaki tartışmaların Uluslararası İlişkiler disiplindeki devamı niteliğindeki bu tartışmanın anlaşılması için pozitivismin bilim felsefesindeki ilerleyişini ve daha sonra da Uluslararası İlişkilerdeki etkisini etüt etmek gereklidir.⁸⁸

2.3.3.1. Pozitivism, Mantıksal Pozitivism ve Neo-pozitivism

Pozitivism, kurucusu Auguste Comte'un, sosyal bilimler alanında etkili bir bilim dili kurma çabası ile dikkat çekmektedir. Bu dili kurarken Comte, doğa bilimlerinin dilini kullanmayı, özellikle metotlarını entegre etmeyi hedef edinmiştir. Bu metotların yerleştirilme sebebi, tüm bilimleri ampirik gözlem, mukayese, ölçüm ve deneye dayalı bir metodoloji altında birleştirmek isteğidir. Bu metodolojinin temelinde dünyanın gözlemlenebilir, düzenli yasalardan meydana geldiği ve bunların açığa çıkarılabileceği inancı yatmaktadır.⁸⁹ Bir sosyal gerçek bir başkası ile bağlantısı kurulmadığı sürece anlamsızdır.⁹⁰ Bu inancın yanı sıra doğa bilimlerinin o güne dek getirdiği kazanımlarının da özellikle bu dilin kullanılmasının istenmesinde etkisi olduğu iddia edilebilir.⁹¹ Comte,

⁸⁶ Waever, O. (1997). "Figures of International Thought: Introducing Persons instead of Paradigms". In I. B. Neumann and O. Waever. (Eds.). *The Future of International Relations: Masters in the Making?*. New York: Routledge, 11-12.

⁸⁷ Kurki, M. and Wight, C. (2013). In T. Dunne, M. Kurki and S. Smith (Eds.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (3rd Edition). Oxford: Oxford University Press, 18.

⁸⁸ Rosenberg, A. (1995). *Philosophy of Social Science* (Second Edition). Boulder: Westview Press, 24.

⁸⁹ Baronov, D. (2004). *Conceptual Foundations of Social Research Methods*. London: Paradigm Publishers, 22.

⁹⁰ Crotty, (1998), 30.

⁹¹ Benton, T. ve Craib, I. (2008). *Sosyal Bilim Felsefesi: Toplumsal Düşüncenin Felsefi Temelleri*. (Çev. Ü. Tatlıcan ve B. Binay). Bursa: Sentez Yayıncılık. (Orijinal eser 2001 senesinde yayımlandı), 39.

olayların arkasında yattığı varsayılan, “nihai nedenler” esasına dair anlayışları bilim dışı sayar, zira bu nedenlere ampirik epistemoloji ve bilimsel yöntemlerle ulaşılamayacaktır. Dolayısıyla bu hedeflerle ilerlemiş önceki bilim evreleri olan dini ve metafizik evreler aşıldığında son evre olan “pozitif” evreye ulaşılır.⁹²

Comte sonrası bu tür bir epistemoloji ve metodolojinin bilim felsefesinde yaygınlaşması Mantıksal Pozitivizm akımının “Viyana Çevresinde” geliştirilmesiyle mümkün olmuştur. Mantıksal Pozitivizm temelde ampirik bilim anlayışına dayanır. Bu anlayış epistemolojik olarak bakıldığında bilinmek istenenlerin bilgisine beş duyu yardımıyla ulaşılabileceği anlamını taşır.⁹³ Bu epistemoloji Mantıksal Pozitivizmde gözlem ve deneye dayalı metotların kullanılmasını beraberinde getirir. Bilimsel kesinlik ilkesinden hareketle "doğrulanamaz" önermeler, bilimsel metotlar ile oluşturulmayan, deney ve gözlemle kanıtlanamayan önermeler bilim dışı olmalıdır.⁹⁴

Mantıksal Pozitivizm'in kabul ettiği bilim dilinde iki tür kanıtlanabilir önerme vardır: Analitik önermeler, sentetik önermeler. Analitik önermeler anlamı tanımından kaynaklanan önermelerdir. Örneğin: Tüm babalar erkektir. Bu cümlemin anlamının doğruluğu baba kelimesinin tanımında yatar. Ayrıca matematik önermeler de analiktir: $2+2=4$. Bu tür önermelere *a priori* yani deneyden öncül önermeler denir. Sentetik önermeler ise anlamı tanımından çıkarılamayan önermelerdir. Bu önermelerin deney ve gözlemle kanıtlanması gerekir ve Mantıksal Pozitivistlere göre asıl araştırılması gereken önermelerdir.⁹⁵

Mantıksal Pozitivizm'in ortaya koymuş olduğu bilim diline karşı önemli eleştirilerden bazıları Karl Popper tarafından yapılmıştır. *The Logic of Scientific Discovery* kitabının önsözünde suni bir “bilim dili” oluşturmak isteyenlerin bilgi birikimimizle ilgili soruları çözmekte yetersiz olduklarına dair görüşünü beyan eden Karl Popper, model bir dilin, gerçeğinin yanında çok sınırlı kalacağına vurgu yapar.⁹⁶ Neo-pozitivist olarak da adlandırılan Avusturyalı Karl Popper da öncelikle bilim için bir "sınır çizgisi" çekmek ister, ancak Viyana Çevresinin bu sınır çizgisini mantıklı önermeler üzerinden çekme isteğini

⁹² Baronov, (2004), 22.

⁹³ Audi, R. (1998). *Epistemology: A Contemporary Introduction to the Theory of Knowledge* (Second Edition). New York and London: Routledge, 106.

⁹⁴ Rosenberg, (1995), 10.

⁹⁵ Crotty, M. (1998), 32-34.

⁹⁶ Popper, K. (2002). *The Logic of Scientific Discovery*. London and New York: Routledge, XXV.

makul bulmaz, sözde-bilimleri ayıracak sınır çizgisini önermeler değil, kullanılan metotlar sağlayacaktır.⁹⁷ Popper'a göre bilimsel önermelerin objektifliği, bu önermelerin herkesçe test edilebilir olmasına bağlıdır.⁹⁸

Popper, ampirik bilimlerin tümevarım yöntemi ile çalışmasını eleştirir, ne kadar sayıda tekil örnekten çıkarımla genelleme yapılırsa yapılsın vardığımız sonucun yanlış olabileceğini ileri sürer.⁹⁹ Bu şekilde üretilen önermelerin genel-geçerliğine şüphe ile yaklaşır. Bu önermelerin zaman-mekan sınırlılığına bir örnek siyah kuğuların varlığı Avrupa'da bilinmezken tüm kuğuların beyaz olduğunun sanılması, ancak Avustralya'da siyah kuğuların olduğunun Coğrafi Keşifler sonrası ortaya çıkmasıdır. Bu anlamda tümevarım yöntemi için sıklıkla başvurulanan "bu kuzgun siyahtır, bir diğer kuzgun da siyahtır" örneklere devam edildikçe gözlemlenen kuzgunların siyah olduğu görülecektir, dolayısıyla buradan hareketle tüm kuzgunların siyah olduğu varsayımında bulunulabilir" örneğinin dahi tüm zamanlarda geçerli olup olmayacağı bilinemez.¹⁰⁰ Popper'a göre bilim insanı deneysel bir önerme ileri atar, bu önermeden mantıksal tümdengelimle sonuçlar çıkarılır. Ampirik bir teori, nelerin bu varsayımlar sistemi ile uyumsuz olacağını, nelerin bu teoriyi "yanlışlayacağını" belirtirken, nelerin teori ile uyumlu olacağını da belirtir.¹⁰¹ Gözlem bu yaklaşımda teoriden önce değil sonra yapılır.

2.3.3.2. Uluslararası ilişkilerde Pozitivizmin etkisi ve sistem teorileri

Uluslararası ilişkilerde bilimselliğin baskısı doğrudan Neo-pozitivizm ile başlamamıştır. Tümdengelim, yanlışlanabilirlik her ne kadar Uluslararası İlişkiler teorilerinde daha sonraki yıllarda fazlası ile yaygınlaşacak ve demokratik barış teorileri gibi disiplinin son yıllarda öne çıkan yaklaşımlarında kullanılacak olsa da 1950-60'lı yıllarda bilim felsefesinin Uluslararası İlişkilere etkisi daha ziyade Mantıksal Pozitivizm ile olmuştur.¹⁰²

⁹⁷ John Losee. (2001). *A Historical Introduction to the Philosophy of Science* (Fourth Edition). Oxford: Oxford University Press, 144.

⁹⁸ Popper, (2002), 22.

⁹⁹ Popper, (2002), 4.

¹⁰⁰ Couvalis, G. (1997). *The Philosophy of Science: Science and Objectivity*. London: SAGE Publications, 63-64.

¹⁰¹ Popper, (2002), 66.

¹⁰² Jackson, P. T. (2011). *The Conduct of Inquiry in International Relations: Philosophy of Science and its Implications for the Study of World Politics*. New York: Routledge, 53-57.

Gelenekselciler arasında yer alan Hans J. Morgenthau, uluslararası ilişkileri sosyal hayatın bir parçası olarak görür. Sosyal hayat sonsuz bir akış içerisinde, bu nedenle statik entelektüel varsayımlarla uluslararası ilişkiler açıklanamaz. Zira tarih tesadüflerle doludur ve bu tesadüflerin tarihteki yansımaları tüm akışı etkiler.¹⁰³ Onun uluslararası ilişkileri bir bilim değil, bir sanat olarak kabul etmesi ve bu bilim için bir politikacının bilgeliğine, bir mühendisin rasyonelliğinden daha fazla ihtiyaç duyulduğunu söylemesi de bu yaklaşımını ve yorumlamayı ön planda tutmak istemesini destekler.¹⁰⁴

Klasik Realistlerin tarihsel metotlar ile ortaya koydukları yaklaşımları tenkit eden Morton Kaplan, sistem teorisi ile daha bilimsel bir yaklaşımın mümkün olduğunu iddia eder. Kaplan, “Gelenekselcilik ve Bilim” olarak takdim ettiği büyük tartışmada, konusu insan olan disiplinlere doğa bilimlerindeki gibi yaklaşılamayacağını iddia edenlere (E. H. Carr gibi) karşı bir duruş sergilemiştir. Gelenekselcilerin insan amaçlarını çalışmak için, doğa bilimlerinden farklı yöntemlere ihtiyaç duyulur tezine karşı duran Kaplan, insan davranışlarının izlediği kalıpları izlemede kullanılan titiz ve kontrollü gözlemlerin, motivasyon ile ilgili önermeleri ölçmede çok önemli olduklarını ileri sürer.¹⁰⁵ Kaplan, insan ile doğayı ele alan çalışmalar arasındaki farklılıkların sanıldığı kadar büyük olmadıklarına yer verdiği bölümlerin hemen ardından sistem ile ilgili önermelerine yer verir. Kaplan, sayısı, tipi, ekonomik ve askeri kapasiteleri değişen farklı grupların bir arada yaşadığı tarih boyunca bu grupları birbirine bağlayan yapısal ve davranışsal sistemlerin de tarihte kendilerini göstermeleri gerektiği tezinden yola çıkmıştır.¹⁰⁶

İlk baskısı 1957 senesinde yayımlanan *System and Process in International Politics* kitabında Kaplan, altı farklı sistemin tarihsel olarak görüldüğünü iddia eder. Kaplan’a göre bu altı farklı sistem şunlardır: Güçler Dengesi Sistemi, Gevşek İki Kutuplu Sistem, Sıkı İki Kutuplu Sistem, Evrensel Sistem, Hiyerarşik Sistem, Birim Veto Sistemi. Kaplan, sistemlerin değişkenleri arasındaki ilişkiyi etkileyen olayların sistemlerin karakteristik davranışlarını etkilediğini ileri sürer.¹⁰⁷ Sistemlerde incelenmesi gereken değişken durumları analiz eden Kaplan, parametre aldığı değerlerdeki değişim sonrası, parametre alınan değer

¹⁰³ Morgenthau, H. J. (1967). *Scientific Man vs. Power Politics* (6th Impression). London: The University of Chicago Press, 7.

¹⁰⁴ Morgenthau, (1967), 7.

¹⁰⁵ Kaplan, M. (1966). “The New Great Debate: Traditionalism vs. Science in International Relations”. *World Politics*, Vol. 19, No. 1, 1-5.

¹⁰⁶ Kaplan, (1966), 8.

¹⁰⁷ Kaplan, M. (2005). *System and Process in International Politics*. Colchester: ECPR Press, 20.

başlangıç noktasına dönse dahi denge noktasına dönmeyi başaramayan sistemlerin değişeceğini ve bunun da “sistemik bir değişim” olacağını iddia eder. Buna göre, devletlerin karakteristik davranışlarını belirleyen sistemler arası geçiş mümkündür, fakat her sistem değişime aynı oranda açık değildir.¹⁰⁸ Tıpkı Hobbes’ta olduğu gibi ulus devletlerin içerisindeki yapı ile dışarıdaki yapı arasındaki ayrımı vurgulayan Kaplan, ulus devletlerin içerisinde bir politik sistemin var olduğundan, ancak uluslararası ilişkilerde ise benzer bir politik sistemin var olmadığından yola çıkmaktadır.¹⁰⁹ Entegrasyon ve dayanışmanın az olduğu sistemlerde kapasitesini arttırmak üzere hareket etmeyen aktörlerin görece olarak geride kalacağını vurgulayan Kaplan, burada da Hobbes gibi dayanışmanın az olduğu uluslararası sistemlerde bireysel savunmaya yönelik önlemlerin önem kazanacağını, zira güvensizliğin bu yapılarda yüksek olduğunu belirtmektedir.¹¹⁰

Kaplan’ın değişime açık sistem yaklaşımında her bir devletin kendi içindeki sistemden, her bir bloğun kendi içindeki sistemden ve en tepede bu alt sistemleri kapsayıcı bir uluslararası sistemden bahsedilmektedir. Çoğul aktörlerin yer aldığı bu sistem yaklaşımında hem ögelerin içsel farklılıklarına hem de farklı sistemlere geçildikçe yeni aktörlerin katılımına olanak vardır. Ancak daha sonraki sistem teorilerinde bu geçişlerin ve çeşitliliğin olmadığı, analiz seviyelerinin de daha sınırlı bir çerçevede ele alındığı görülmektedir.

2.3.3.3. Uluslararası ilişkilerde analiz seviyesi problemi

Kenneth Waltz, *Man, State and War* eserinde uluslararası ilişkilerde tekrar eden savaş fenomeninin sebebi nedir sualine cevap aramıştır. Üç bağımsız değişkenin, bir bağımlı değişken üzerindeki etkilerini incelediği bu eserde hangisinin esas sebep olabileceğine dair ipuçları özellikle kitabın sonuç bölümünde verilmektedir. Waltz, insan doğası ilk imaj olarak alındığında, insan doğasına dair kötümserler ile iyimserlerin farklı görüşlerde olduklarını, ilk imajdan yola çıkanların insan davranışlarını belirleyen karakteristik bazı özellikleri savaşın sebebi kabul ettiklerini tespit etmiştir.¹¹¹

¹⁰⁸ Kaplan, (2005), 23.

¹⁰⁹ Kaplan, (2005), 26-28.

¹¹⁰ Kaplan, (2005), 59.

¹¹¹ Waltz, K. (1959). *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*. New York: Columbia University Press, 39.

İkinci imaj olarak devletlerin yönetim şekilleri değişken olarak kabul edildiğinde hangi devletlerin savaş çıkarmaya daha meyilli oldukları ele alınmıştır. Waltz, bu analizlerde öğelerin yapıyı oluşturduğu kadar, yapının da öğelerin davranışlarını belirlediğinin atlanmaması gerektiğini söyleyerek bölümü bir tartışma ile kapatır.¹¹² Yapı içerisinde ögeler ne kadar özgür ve özgün olabilirler, yapı ögelerinin toplamı mıdır, yoksa ögeler toplamından fazlası mıdır gibi soruları akla getiren bu tartışmanın ardından Waltz, üçüncü imaj olarak doğrudan uluslararası ilişkilerin yapısını incelemeye alır. Yapının, savaşları bir ilişki şekli olarak dışarda bırakmadığını iddia eden düşünürlerden yola çıkan Waltz, üzerlerinde korunmaları için güvenebilecekleri hiçbir organ bulunmayan, birden fazla, çıkarlarını temin etmeye çalışan devletin bulunduğu bir dünyada savaş olasılığının daima açık olduğu sonucuna varır.¹¹³ Birinci ve ikinci imajlar uluslararası politikadaki kuvvetleri tanımlarlar, ancak bu kuvvetlerin değerinin ve sonuçlarının ölçülebilmesi için bir çerçeve olarak üçüncü imaja ihtiyaç vardır.¹¹⁴

Kenneth Waltz'un üç imajdan ibaret çalışması, uluslararası ilişkilerde yaşanan olayları anlamak için üç analiz seviyesinin yeterli olabileceğini düşündürüyordu. David Singer, zaman zaman akademisyenlerin tek bir analiz seviyesinde kalabilmenin değerini fark etmediklerini vurgular. Devlet, genellikle akademisyenler tarafından altında ve üstünde birçok farklı öge bulunsu da araştırmada üzerinde durulacak son durak olarak alınmaktadır.¹¹⁵ Sistem seviyesinde araştırmaya başlayanlar her ne kadar en kapsayıcı araştırma alanı ile ilgileniyor olsalar da sistem altı ögelerle ilgili teorik sadelik gereği daha az detay vereceklerdir.¹¹⁶ Bu anlamda sistemin domine ettiğinden yola çıkılan teorilerde, öğelerin sistem üzerindeki etkisi genelde göz ardı edilirken, öğelerin otonomisi sorgulanır hale gelir.¹¹⁷ Bu tek yönlü ilişkide öğelerin sistemi değiştirme gücü sorgulanır derecede az ya da hiç yoktur, buna mukabil sistemin ögelerini tek tipleştirerek değiştirme gücü vardır. Singer, bu sebeple sistem merkezli teorilerin devletlerin iç dinamiklerini ve birbirlerinden farklılıklarını görmezden geleceklerini, “kara kutu” veya “bیلardo topu” gibi ulusal aktörler tasvir ederek anlatır.¹¹⁸

¹¹² Waltz, (1959), 122.

¹¹³ Waltz, (1959), 227.

¹¹⁴ Waltz, (1959), 238.

¹¹⁵ Singer, J. D. (1961). “The Level of Analysis Problem in International Relations”. *World Politics*, Vol. 14, No. 1, 82.

¹¹⁶ Singer, (1961), 80- 82.

¹¹⁷ Singer, 1961, 80.

¹¹⁸ Singer, (1961), 81.

Arnold Wolfers da Waltz gibi uluslararası ilişkilerdeki aktörleri incelemiştir. Ona göre devletler, uluslararası ilişkilerdeki yegâne aktörler olarak alınırsa oyun masasının üstündeki satranç taşlarının oyunu oynadıkları zannedilebilir, ancak oyunun aslında bireyler için ve yine bireyler tarafından yönlendirildiği unutulabilir, buna karşılık insanlık tamamıyla ele alınırsa bu kez de devletler arasında oynanan güç oyunu insanlık dışı bir olgu gibi görülebilir.¹¹⁹ Devletlerin yegane aktör olduğu fikri ise öylesine benimsenmiştir ki geleneksel yaklaşım halini almıştır, bu sebeple sistemin de yalnızca bu çarpıcı şekilde benzer aktörlerden oluştuğu fikrini benimsemek zor olmamıştır.¹²⁰

Wolfers, bir diğer örnekte, devlet çıkarlarını korumanın gerekliliğini vurgulamak adına devleti bireyleri koruyan evin çatısına benzetir. Devlet çıkarlarını korumak iyi bir çatıya sahip olmak için gereklidir, çünkü anarşi içerisinde ulusların çekirdek değerleri olan ulusal varlık, bağımsızlık ve toprağına karşı her an tehditler yönelebilir.¹²¹ Anarşi, herkesin acil çıkışlara koşmasını gerektiren bir yangına benziyorsa ögelerin özgür iradesi yoktur. Bu sebeple her ögenin aynı şeyi yaptığı, yine bilardo toplarına benzer devletlerden kurulu bir çok devletli sistem modeli söz konusudur ki bu devletler topraklarının, vatandaşlarının ve kaynaklarının tam kontrolüne sahip, bölünmez, egemen ve diğer devletlerden tamamıyla bağımsız ögelerdir.¹²²

Bilardo toplarının üzerinde durağan bir şekilde durduğu bir masada ancak bu toplar birbirine çarptığında birbirleriyle iletişime geçerler. Bu topların yerine devletler koyulduğunda yalnızca savaş hallerinde birbirlerine çarparlar. Bu tür bir indirgeme topların içsel farklılıklarına bakmayı gereksiz kılar, çünkü dış etki sonrası tüm bilardo toplarının içerikleri aynı olduğu için hareketleri de aynı olacaktır.

Waltz tarafından üçüncü imaj olarak ele alınan yapının nasıl incelenmesi gerektiğine dair Ferdinand de Saussure'ün yapısalcılığa yön vermiş eserine bakıldığında Waltz'un sonraki dönemde ortaya koymuş olduğu Yapısalcı (Neo) Realizm teorisi ve bu teorinin neden tüm devletleri birbirinin benzeri ögeler olarak aldığı daha kolay anlaşılabilir. Sistemin

¹¹⁹ Wolfers, A. (1959), "The Actors in International Politics". In W. T. R. Fox. (Ed.). *Theoretical Aspects of International Relations*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 83.

¹²⁰ Wolfers, (1959), 83.

¹²¹ Wolfers, (1959), 86.

¹²² Wolfers, (1959), 84, 101.

öğelere doğrudan etkisini ve onların davranışlarını etkileme kapasitesine karşın, öğeler tarafından değiştirilemeyen, bir anlamda oyunun kurallarının tarih boyunca aynı kaldığı bir sistemi anlamak için özellikle senkronik araştırma modelinin incelenmesi gereklidir.

2.3.3.4. Yapısalcılık ve öğelerin rolü

Morton Kaplan'ın yapısalcılığında tek ve değişmez bir sistem bahsine rastlanmaz. Öğelerin yapı içerisindeki payı da atlanamayacak ölçüde önemlidir. Ancak yapısalcı teorilerin tamamı böyle değildir. Ferdinand de Saussure'ün dil araştırmaları için öne sürdüğü yapısalcı anlayışta tarihsel, bireysel unsurlar dışarıda bırakılarak kavramsal bilgiye ulaşılmaya çalışılır. Bir coğrafyada kullanılan dilin bilgisinden öte, insanlar tarafından dilin nasıl kullanıldığının bilgisine erişilmek istenir. Bu sebeple Saussure, dilbiliminin faaliyet alanları içerisinde tüm tarihsel fenomenleri açıklamaya yarayacak, her dilde geçerli genel yasaları keşfetme çabasını da sayar.¹²³ Saussure dilin içsel ve dışsal unsurlarını birbirinden ayırır. İçsel unsurlar, sistemlerin unsurlarıdır ve ancak bu unsurların değişimi ile sistemler değişebilir. Bir örnekle açıklamak gerekirse satrancın kuralları oyun nereden nereye taşınırsa taşınırsın aynı kalır, hatta taşları ister ahşaptan isterse camdan ya da farklı bir materyalden olsun oyunun kurallarına etki etmez. Dolayısıyla ancak satrancın genel-geçer kurallarına etki edecek bir unsuru değişirse bu içsel bir değişime yol açacaktır. Geri kalan dışsal unsurların değişimi sisteme etki etmez.¹²⁴ Sistemin her bir öğesi ancak bu sistemin içerisindeki rolleri ile anlam kazanır, örneğin vezir bir taş olarak satranç tahtası dışına taşındığında bambaşka bir anlam ifade ederken, satranç içerisinde davranış biçimleri belirli bir öğeye dönüşür ve kimliğinin yerini, oyunun içerisindeki değeri alır.¹²⁵

Bir izleyici eğer ki statik kurallarını biliyorsa başlamış bir satranç oyununa neresinden dahil olursa olsun olup bitenleri anlayabilir.¹²⁶ Dolayısıyla yaşanan olaylara o anda dahil olan kişiler, eğer ki sistemin nasıl işlediğinin bilgisine sahiplerse tarihsel gelişmelere bakmaya gerek duymadan o olaya açıklama getirebilirler. Bilim dallarının statik

¹²³ Saussure, F. D. (2011). *Course in General Linguistics*. (Trans. W. Baskin). (Eds. P. Meisel and H. Saussy). New York: Columbia University Press. (Eserin orijinali 1916'da yayımlandı), 6.

¹²⁴ Saussure, (2011), 23. Saussure'e göre dilin kuralları gösterge, gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkide saklıdır. Gösterge, bir kavram ile bir ses imajını birbirine bağlar, ses duyularda bir hisse sebebiyet verirken, oluşan kavram ise soyuttur. Saussure, (2011), 67.

¹²⁵ Saussure, (2011), 110.

¹²⁶ Saussure, (2011), 89.

kısımlarına dahil olan her şey senkronik, bilim dallarının evrimlerine dair her şey ise diyakronik çalışma ile anlaşılabilir.¹²⁷

Olguların arkasında değişmeyen bir yapı, bu yapı çerçevesinde ortaya çıkmış genel-geçer kurallar olduğu kabul edilirse bir saatin kadranına bakıldığında zamanın hareket ettiğini yelkovan-akrep vasıtasıyla gören bir bilim insanı, ancak kadranın arkasındaki mekanizmayı görebildiğinde bu saatin zamana karşı değişmeyen çalışma mantığını açıklayabilir.¹²⁸ Saussure'den yola çıkarak, Thucydides döneminde çekilecek bir uluslararası ilişkiler röntgen filmi ile bugün çekilecek bir uluslararası ilişkiler röntgen filmi ne kadar benzeşirdi sorusu sorulabilir. Aktörleri, Saussure'ün örneğindeki ahşap, cam satranç taşları gibi değişse ve şehir devletlerinden, egemen üniter devletlere geçilmiş olsa da aynı oyunun devam ediyor olması neticesinde savaşlar bir araç olarak Clausewitz'ten önce ve sonra bu oyunun içerisinde bir araç olarak kullanılmaya devam ediyor olamaz mı? Bu soruyu Kenneth Waltz, Yapısalcı Realizm ile cevaplamaya çalışmıştır.

2.3.3.5. Kenneth Waltz ve Yapısalcı Realizm

Morgenthau'nun uluslararası ilişkilerin statik yöntemlerle açıklanamayacağına dair Blaise Pascal'dan aldığı, "Kleopatra'nın burnu biraz daha kısa olsaydı, dünya tarihi farklı olabilirdi" sözünü irdeleyen Waltz, teorinin tarih içerisinde tekrar eden sebep-sonuç ilişkileri ve düzenler ile ilgilendiğini ve tesadüflere değil, bu düzenin parçası olarak görülen örneklerle odaklandığını söyler.¹²⁹ Waltz daha önce incelediği üç farklı analiz seviyesine sahip uluslararası ilişkilerde, ilk iki imajın davranışlarının ancak bir çerçeve görevi gören üçüncü imajın içerisinde anlaşılabilceğini öngörmüştür. Üçüncü imajın, uluslararası ilişkilerin statik, içsel değişimler meydana gelmediği sürece değişmesi mümkün olmayan yapısı olduğunu ise başyapıtına *Theory of International Politics* gibi iddialı bir isim vererek ilan eder. Uluslararası İlişkilerin birçok disiplinden sonra çıkarak onlardan etkilendiği, bir uluslararası ilişkiler teorisinin olup olamayacağına dair tartışmalara cevap niteliğindeki bu isim, tarih dışı ya da daha anlaşılır bir deyişle her zaman ve her yerde geçerli bir teorisinin artık var olduğu iddiasını ortaya koyar.

¹²⁷ Saussure, (2011),

¹²⁸ Hollis, M. (2000). *The Philosophy of Social Science: An Introduction* (6th Edition). Cambridge: Cambridge University Press, 26.

¹²⁹ Waltz, K. N. (1988). "The Origins of War in Neorealist Theory". *Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 18, No 4, 615.

Öncelikle Kaplan'ın daha önce ortaya koymuş olduğu sistem teorisini eleştiren Waltz, teorik yalınlık gereği birden fazla seviyenin ve değişkenin yerine sistemin yapısını yegâne belirleyici değişken olarak ele alır.¹³⁰ Bir sistemin yapısının altındaki öğelerin davranışlarını kısıtlayacağını, onları belirli kalıplar dahilinde davranmaya iterek, sistemin devamlılığını sağlayacağını iddia eder. Oysaki Kaplan, sistem-altının, sistemin yapısı üzerinde baskınlığına izin verir.¹³¹ Waltz'a göre sistemin parçalarını çalışılarak sistemin tamamı hakkında bilgi edinilebileceğini düşünenler, birinci ya da ikinci seviyeleri çalışanlar indirgemecilerdir. Sistem parçalarının toplamından farklıdır ve bu sebeple de üçüncü imaj doğrudan incelenmelidir.¹³²

Sistemi öncelikle dizilim prensibine göre incelediğinde Waltz, uluslararası ilişkilerin yapısının anarşik olduğunu, bu sistem içerisinde bulunan öğelerin güvenliklerini garanti altına alacak bir merkezi otoriteye sahip olmadıkları için kendi güvenliklerini sağlamakla yükümlü olduklarını öne sürer.¹³³ Anarşik bir sıralamanın hâkim olduğu uluslararası sistemde güvenlik birincil önceliktir. Güç yerine güvenliği önceleyen devletler en güçlü olanın arkasına yük vagonu gibi takılmak yerine güçsüz ile koalisyon kurarak, güçlüyü dengelemeyi yeğlerler.¹³⁴

Clausewitz'in vurguladığı üzere savaşın politikanın devamı olarak kullanılabilmesi ve araçsallaşması bu çerçeve içerisinde anlam kazanmaktadır. Devletler bir araç olarak savaşa başvurabilirler çünkü engelleyen bir yapı yoktur. Devletlerin güçlenmesi farklı bir çerçevede ele alındığında güvenliği arttırmak için izlenen bir politika olarak değerlendirilmeyebilir, ancak Hobbes'un doğa haline benzer bir yapı içerisinde kendini savunmak için güçlenmemek ahlaki değil, şeytanidir. Gücün bir amaç değil, bu çerçeve-yapı içerisinde bir araç olduğu iddiası Waltz ile Morgenthau'yu birbirinden ayırır ve çerçeve-yapı hiçe sayıldığında indirgemeci yaklaşımların devlet motivasyonlarını farklı değerlendirebileceği anlaşılır.

¹³⁰ Hobson, J. M. (2003). *The State and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 19.

¹³¹ Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. New York: McGraw-Hill, 57-58.

¹³² Waltz, (1979), 18-19.

¹³³ Waltz, (1979), 88, 102-103, 111. Waltz, (1988), 618.

¹³⁴ Waltz, (1979), 126.

Bu yapı içerisinde devletler için diğerlerinden zayıf kalmak demek, dışarıdan bir saldırıya açık olmak demektir.¹³⁵ O halde, Thucydides'in belirttiği üzere, zayıfın istemediğine katlanması da bu yapı içerisinde anlamını bulmaktadır. Kapasitelerin ögeler arasındaki dağılımı bu yapının pozisyona dayalı resmini açığa çıkarırken, ögelerin kapasiteleri bu pozisyona bağlı yapı içerisinde onların sıralamasını belirleyecek yegane unsurdur.¹³⁶ Kapasitelerine göre yukarıda sıralanan ögeler, diğer ögelerin davranışlarını etkileyebilirler, aşağıda sıralanan ögelerin ise yukarıdakileri takip etmekten başka şansları yoktur.¹³⁷ Bu sebeple sistemin ögeleri en başarılı ögeleri taklit ederek onların bulundukları pozisyona erişmeye veya koalisyonlarla bunu başarmaya çalışırlar, ilk strateji içsel ikincisi ise dışsal bir stratejidir. Sisteme uyum sağlamak için diğerlerini taklit eden ögeler fonksiyonları bakımından birbirlerine benzemeye başlarlar.¹³⁸ Dolayısıyla, ögelerinin karakterine bakıldığında, yapının etkisi ile fonksiyonları açısından birbirlerine benzeyen egemen devletler bu sistemin ögeleridir.¹³⁹

Bu soyutlama ile devletler halen en önemli aktörler olarak kabul edilseler de iç politikalarına dair değişkenler teorisinin dışarısında bırakılmıştır. Rasyonel aktörler olarak kabul edilmeye devam edilen devletler, yapının kendilerine uyguladığı kısıtlamalar sonucunda çıkarlarının yaşamlarını devam ettirmekten geçtiğini hesap ederler. Dengeleme politikaları ile sistemdeki en önemli değişken olan, kapasitelerin dağılımının, kendi yaşamlarını sonlandıracak şekilde evrilmesinin önüne geçmeye çalışırlar. Bu anlamda sistemin bir hegemonya tarafından yutulmasını engelleyecek denge mekanizması, anarşik sistemlerde göreceli olan kapasitelerin değişimleri durumunda devreye girerek, sistemin değişmez, anarşik yapısını korur.¹⁴⁰ Bunu serbest bir ekonomide rekabet eden firmalar örneğine benzeten Waltz, büyük firmaların oligopolü, oligopolü sağlayan firmaların ise monopolü kendileri adına kurmayı yeğleyeceklerini, devletlerin sisteminde ise aynı şekilde çok kutuplu düzenden iki kutupluya, iki kutupludan ise hegemonyaya, kendi lehlerine olacak şekilde dönmek isteyen devletlerin olacağını söylemektedir. Ancak her bir firma nasıl ki kendi çıkarlarını korumasını biliyorsa ve monopole dönecek bir piyasayı istemeyecekse rasyonel devletlerin de aynı şekilde, kendi çıkarlarını korumak için sistemin hegemonyanın

¹³⁵ Waltz, (1988), 616.

¹³⁶ Waltz, (1988), 619.

¹³⁷ Hobson, (2003), 23.

¹³⁸ Hobson, (2003), 26-27.

¹³⁹ Waltz, (1979), 96-97.

¹⁴⁰ Keohane, R. O. (1986). "Theory of World Politics: Structuralism and Beyond". In R. O. Keohane. (Ed.). *Neorealism and Its Critics*. New York: Columbia University Press, 166, 171-175.

kontrolüne düşmesine engel olmaya çalışmaları otomatik bir reflektir. Zayıf ya da sıralamada altta bulunan devletler bir araya gelerek, tek bir güçlü devletin sisteme hükmetmesinin önünü tıkarlar.¹⁴¹ Böylece anarşi yapısal realizmde değişmez, uluslararası ilişkilerin statik unsurudur ve sistem içerisindeki devletleri, tıpkı satranç örneğinde olduğu gibi, aynı güvenlik oyununu oynamaya mecbur bırakır.¹⁴² Bu güvenlik oyunu nedir, kimler arasında oynanır sorusuna cevap realizmin ana çekirdeğindeki unsurlar üzerinden belirlenerek, özellikle Soğuk Savaş dönemi boyunca devletler ve devlet kapasiteleri üzerinden aranmıştır.

2.3.4. Realist Araştırma Programının Ana Çekirdeği

Keohane, Klasik Realizmin ana çekirdeğinde üç varsayım belirler. Birinci olarak Klasik Realizm devlet merkezlidir, devletler en önemli aktörlerdir. İkincisi devletler rasyonel aktörlerdir, hareketlerinin getirilerini ve maliyetlerini, faydalarını maksimize edecek şekilde ölçerler. Üçüncüsü de devletlerin güç arayan aktörler olması ve çıkarlarını güç üzerinden tanımlamalarıdır.¹⁴³ Benzer şekilde Richard Ashley, Neo-Realizm söz konusu olduğunda yapısalcılığın, devlet merkezli yaklaşımın, faydacılığın ve pozitivistizmin zincirin halkaları gibi birbirini tamamlayarak teoriyi oluşturduğunu öne sürer.¹⁴⁴ Realizmin iki türevi de devletleri merkeze almaları ve devletleri rasyonel aktör kabul etmeleri ile dikkat çekmektedirler. Gelenekselcilik-davranışsalcılık tartışmaları sonrasında açığa çıkan tarihsel metot ve devlet adamlarının anlaşılmasına dayalı yaklaşımların bilimselliklerinin ve objektifliklerinin sorgulanması neticesinde ise pozitivistizm ve yapısalcılık araştırma programını ileri taşımak için eklenmiştir.¹⁴⁵

Bir yandan araştırma programı bir yandan ise paradigma olarak realizmi ele alan John A. Vasquez, realizmin araştırma çekirdeğinde Keohane ile paralel olarak, ulus-devletlerin öncelikli aktör olarak alınmasını, iç ve dış politika arasına keskin bir çizgi çekilmesini,

¹⁴¹ Waltz, (1979), 199-202.

¹⁴² Keohane, (1986), 166.

¹⁴³ Keohane, (1986), 164-165.

¹⁴⁴ Ashley, R. K. (1986). "The Poverty of Neorealism". In R. O. Keohane. (Ed.). *Neorealism and Its Critics*. New York: Columbia University Press, 268.

¹⁴⁵ Ashley, (1986), 260.

üçüncü ve son olarak ise uluslararası ilişkiler alanının güç ve barış için mücadelenin sürdüğü bir alan olarak ele alınmasını vurgular.¹⁴⁶

Vasquez, realizmin ne kadar revaçta olduğunu ölçmek için araştırma programının ana çekirdeğinde gördüğü varsayımlar ile çalışılmış eserleri 1983 senesinde incelediğinde, realizmin ulus-devletleri merkeze alan ve iç-dış politika arasına keskin ayırım koyan, uluslararası ilişkileri güç ve barış mücadelesinin süre geldiği bir alan olarak kabul eden çekirdeğinin “normal bilim” olarak Uluslararası İlişkiler disiplinine hükmettiğine kanaat getirmiştir. Bu kanaate varmasında ilk olarak, realizmin teoriler üretilmesinde baskın dili sağlaması rol oynamıştır.¹⁴⁷ İdealizme karşı realizmin gerçek dünyadaki olaylarla test edilip mağlup edilememesi, Morgenthau’yu 1950-60 dönemlerinin en etkili bulunan akademisyeni yaparken, davranışsalcılık sonrasında ise realizmin ana çekirdeğinin halen güçlü kaldığı, sadece bilimsel metotlarla evrimleştiğinin kabulü ise paradigmayı Morgenthau sonrasına taşımıştır. Vasquez, ikinci olarak veri toplamada, realizmin araştırma programı ile ilgili verilerin toplanmasına disiplin içerisinde ağırlık verildiğini, davranışsalcılık ile bakılan verilerin de yine aynı evrime tabi tutulduğunu ortaya koyar.¹⁴⁸ Vasquez için üçüncü önemli bulgu ise bağımsız ve bağımlı değişkenlerin testlerine bakıldığında realizmin araştırmalara yön veren paradigma olarak disiplinindeki sebep-sonuç ilişkileri araştırmalarına da yön verdiğinin ortaya çıkmasıdır.¹⁴⁹

Vasquez araştırmaları sonucunda realizmin özellikle güçler dengesi ile ilgili teorilerinin, birbirlerinin açıklarını örtmeye çalışırken, birbirleriyle çelişkili durumları dahi kapsayan, yanlışlanamaz bir varsayımlar bütünü ortaya koyduklarını iddia eder.¹⁵⁰ Çekirdekten şaşmaların yaşanmaya başladığını gören diğer araştırmacılar da artık kimin gerçekten realist olduğunun anlaşılamadığını belirtirler.¹⁵¹ Akademiye bu denli yön veren bir varsayımlar grubunun belirli bir aşamadan sonra sorulacak her sorunun karşılığı olarak görülmesi, paradigma içerisinde cevaplar arayan, bulmaca çözmeye aşına akademisyenler

¹⁴⁶ Vasquez, J. A. (1997). “The Realist Paradigm and Degenerative versus Progressive Research Programs: An Appraisal of Neotraditional Research on Walt’s Balancing Proposition”. *American Political Science Review*, Vol. 91, No. 4, 899.

¹⁴⁷ Vasquez, J. A. (1983). *The Power of Power Politics: A Critique*. New Jersey: Rutgers University Press, 126-131.

¹⁴⁸ Vasquez, (1983), 155-156.

¹⁴⁹ Vasquez, (1983), 170-172.

¹⁵⁰ Vasquez, bu sebeple güçler dengesi özelinde realizmin yozlaştırıcı bir araştırma programı olduğunu iddia eder. Vasquez, (1997), 904.

¹⁵¹ Legro, J. W. and Moravcsik A. (1999). “Is Anybody Still a Realist?”. *International Security*, Vol. 24, No. 2, 12.

teziyle uygun düşmektedir. Ancak bu seçimi kolaylaştıran sadece bilim felsefesindeki gelişmeler ile realist araştırma programının uyumu değildir. Vasquez'in incelediği 1950-60 ve 1960'lı ve 1970'li senelerde özellikle realizm ile örtüşen bir dünya düzeninin, iki kutuplu dünyada hüküm sürdüğü de görülmektedir.



3. REALİST NORMAL BİLİM VE KRİZ DÖNEMİ

Bu bölümde öncelikle, paradigmanın izinde bir normal bilim döneminin hâkim olduğu Soğuk Savaş'ın sonuna dek güvenlik çalışmalarının nasıl güvenlik ile ulusal güvenliği eş tuttukları incelenecektir. Realizmin açıklama gücünün en yüksek olduğu bu dönemde güvenliğin referans objesi olarak devletlerin alınmasının, nasıl uluslararası güvenlik çalışmalarını ulusal güvenlik ile eş hale getirdiği, bu yaklaşımın ise içerde şiddet tekeli sağlanmış, dışarıda süren doğa haline karşı kendilerini korumaları gereken devletler teziyle doğrudan ilgili olduğu görülecektir. Nükleer silahların gölgesi altında, yalnızca devlet kapasitelerine odaklanmanın mümkün olduğu bu dönemde, tüm devletleri birbirleriyle benzer kabul etmenin karşısındaki anomalilerin en az olduğu dönemdir. Ancak, bölüm içerisinde görüleceği üzere henüz Soğuk Savaş'ın yumuşama dönemlerinde dahi devlet dışı aktörlerin uluslararası ilişkiler içerisindeki rolleri akademisyenlerin ilgisini çekmeye başlamıştır. Tehdidin yalnızca devletlere yönelik ve tedbirin de yalnızca devletlerin belirlediği çerçeve içerisinde alınacak olgular olmadığının ortaya atılması içinse Soğuk Savaş'ın son dönemine dek beklenmesi gerekecektir.

Walker ile Morton çalışmalarında realist paradigma sınırları içerisinde değerlendirilebilecek akademik yazıların 1990-1994 aralığına kadar akademide en çok tercih edilen yazılar olduğunu, bu paradigma çerçevesindeki araştırmaların ancak 1995-2000 seneleri arasında diğer dünya görüşleri veya çerçeveler içerisindeki araştırmaların ardında kalmaya başladığına dair niceliksel veriler ortaya koymuşlardır.¹⁵² Bu kademeli düşüş ve liberal, konstrüktivist araştırmaların yükselişi, Soğuk Savaş sonrasında devletler arasında merkezi kontrol dışında gerçekleşen ilişkilere ve dolayısıyla da devlet dışı aktörlere yönelik çalışmalara tekrar dönülmesinde etkili olmuştur. Sınır-aşan ilişkileri geri getirmek iddiası ile devlet dışı aktörler tekrar gündeme taşınmıştır. Bir paradigma olarak Realizmin belirlediği devletlerin güvenliğin referans objesi olarak alınması gerektiğine dair yaklaşımı da Soğuk Savaş'ın sonuna dek etkili olmuş yaklaşımdır. Ancak 1994 sonrasında uluslararası güvenlik çalışmalarında referans obje olarak yalnızca devletlerin alınması geleneğinin karşısında güçlü savlar ortaya atılmıştır. Bu savların ortaya atılmasına zemin hazırlayan gelişmeler bu bölümde üçüncü ve dördüncü tartışmalar ile Realizmin dominant pozisyonun sarsılmaya

¹⁵² Walker, T. C. and Morton, J. S. (2005). "'Power of Power Politics' Thesis: Is Realism Still Dominant?". *International Studies Review*, Vol. 7, No. 2, 350-353.

başlaması, güvenlik yaklaşımlarında genişleme ve derinleşme ihtiyacının hissedilmesi yanı sıra pratikte de bireylerin güvenliğini tehdit eden yegane faktörün dışardaki düşman ülkeler veya devletlerarası savaşlar olmadığının ortaya çıkmasıdır. Bölümün devamında bu tartışmalar ve pratikte bireylerin güvenliğini devletlerarası savaşlar kadar tehdit ettikleri iddia edilen yeni savaşlara ve bu savaşların meydana geldiği devlet tiplerine yer verilecektir. Bölümün bu anlamda ortaya koyduğu fikir Neorealizmin benimsediği benzer öğeler önermesinin Soğuk Savaş sonrasında giderek genişleyen ve derinleşen güvenlik evrenini anlamakta yetersiz kaldığı ve akademisyenlerin yeni tehditlere ve referans objelerine araştırmalarını yönelttikleridir.

3.1. Soğuk Savaş Dönemi ve Ulusal Güvenlik Çalışmaları

Realizmin Uluslararası İlişkilerde Soğuk Savaş'ın hâkim olduğu 1970'li yılların sonuna dek paradigma dilini oluşturduğunu bir önceki bölümde Vasquez'in araştırmaları sonucunda görmüştük. Normal bilim dönemi olarak kabul edilebilecek bu dönemde güvenlik çalışmalarında korunması gereken referans obje, realizmle uygun düşecek şekilde devletler olarak görülmüştür. Arnold Wolfers 1952 senesinde, o günlerde devlet adamları ve akademisyenler için realist olarak adlandırılmanın istenen bir durum olduğunun altını çizer. Devletler, çıkarları söz konusu olduğunda rasyonel davranabilirler ve bu çıkarları da devlet refahı yerine, Soğuk Savaş'ta giderek artan biçimde, ulusal güvenlik üzerinden tanımlanmaktadırlar, çünkü Soğuk Savaş'ın etkileri ve dış tehditler bu tanımlamayı zaruri kılmaktadır.¹⁵³ Wolfers ulusal güvenliği ölçülebilir bir değer olarak gördüğünü belirtir. Önceden edinilmiş değerlerin korunmasında bir ölçü olarak alındığında güvenlik, bir ulusun herhangi bir saldırıyı engelleme veya saldırıyı başarısızlığa uğratma yeteneğine bağlı olarak artabilir veya düşebilir.¹⁵⁴ Güvenlik, objektif anlamda, edinilmiş değerlere karşı tehditlerin yokluğunu, sübjektif manada ise bu değerlere saldırılacağı korkusunun yokluğunu ifade etmektedir.¹⁵⁵ Bu durumda davranışsalcıların epistemolojileri ile uyumlu olarak güvenliğin objektif boyutunun ele alınması, objektif olan güvenliği ölçmek adına da birbirlerine tehdit oluşturduğu varsayılan devletlerin kapasitelerinin mukayese edilmesi ve artan oranda

¹⁵³ Wolfers, A. (1952). "National Security' as an Ambiguous Symbol". *Political Science Quarterly*, Vol. 67, No. 4, 482.

¹⁵⁴ Wolfers, (1952), 484.

¹⁵⁵ Wolfers, (1952), 485.

niceliksel metotlar kullanan analizlere yer verilmesi hem paradigmanın dili hem de büyük tartışmaların disiplini götürdüğü güzergah ile uyumlu olmuştur.

Paradigmanın hâkimiyetindeki dönemde, devlet adamlarının tehdidi bir ulus için nasıl hesapladıklarını anlamak için David Singer, tehdit algısının, tahmini kapasite ile tahmini niyetin çarpımına eşit olduğunu ileri sürdüğü bir formül belirlemiştir.¹⁵⁶ $TA = Tah.K \times Tah.N$ şeklinde sunulan bu formül ile Soğuk Savaş dönemine bakıldığında güvenlik çalışmalarında neden hem referans objesi hem de tehdit olarak yalnızca devletlerin ele alındığı daha net anlaşılacaktır.¹⁵⁷

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) önderliğinde iki kutba ayrılan dünya düzeninde kapasitelerin dağılımı, güvenlik konularıyla ilgilenen akademisyenleri önemli ölçüde meşgul etmiştir. George Kennan'ın, "X" takma ismi ile yazdığı ve SSCB'nin niyetinin, ABD merkezinde inşa edilmiş düzeni çökertmek olduğuna dair makale, iki tarafın uzlaşmalarının mümkün olmadığı uzun vadeli bir yarışa girdiğini gösteriyordu.¹⁵⁸ Böylece Singer'ın formülünde karşılığı bilinmesi gereken ilk değişken olan niyetin değerinin bir üzerinden bir olarak değerlendirilmesi ve formülün diğer bilinmezlerine geçilmesinin de yolu açılmıştı. Formülün diğer bilinmezi olan kapasite, Soğuk Savaş dönemi boyunca akademisyenler, uzmanlar ve devlet adamlarını epeyce meşgul edecek olan nükleer silah kapasitelerinin nasıl kullanılacağı, hangi tarafta daha fazla ve etkili silahın olduğu, birincil saldırı penceresini taraflardan biri eline geçirebilir mi gibi soruların sorulmasına vesile olmuştur.

Soğuk Savaş güvenlik çalışmalarında nükleer silahların alışılmadık, konvansiyonel olmayan silahlar olarak taktik seviyede kullanılabilir mi oldukları sorusu erken sorulmuştur. Henüz Sovyetler nükleer kapasiteye sahip değilken dahi bu silahların esas görevinin stratejik olacağı ve konuşlandırıldıkları andan itibaren esas görevlerinin düşman gücünü caydırma ve misilleme üzerine olacağına dair fikirler öne sürülmüştür.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Singer, J. D. (1958). "Threat-Perception and the Armament-Tension Dilemma". *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 2, No. 1, 94.

¹⁵⁷ Formülün İngilizcedeki orijinali David Singer tarafından Threat Perception= Estimated Capability x Estimated Intention, kısaca TP= EC x EI şeklinde belirlenmiştir. Türkçe çeviride Tehdit Algısı (TA)= Tahmini Kapasite (Tah. K x Tahmini Niyet (Tah. N) şeklinde verilmiş Tehdit ile karışmaması için Tahmini kısaltması (Tah.) şeklinde uyarlanmıştır.

¹⁵⁸ X. (1947). "The Sources of Soviet Conduct". *Foreign Affairs*, Vol. 25, No. 4, 566-582.

¹⁵⁹ Herken. G. (1986). "The Not-Quite-Absolute Weapon: Deterrence and the Legacy of Bernard Brodie". *Journal of Strategic Studies*, Vol. 9, No. 4, 15.

Caydırmanın, ABD tarafından ulusal güvenlik stratejisinin temelini oluşturabilmesi için karşı tarafı nükleer gücü ile inanılır ve etkili şekilde tehdit etmesinin gerektiği, bunun için de tehdiye bağlı kalmanın gerekliliği iddia edilmiştir.¹⁶⁰ ABD tarafından belirlenen caydırma politikalarının, rasyonel bir aktör için maliyet ve fayda analizleri yapıldığında, Sovyetlerin artan nükleer kapasitesi ve sıcak savaş riskinin arttığı ortamlarda değişmesi gerektiği de analistler tarafından dile getirilmiştir.¹⁶¹ John Foster Dulles tarafından 1954 tarihli bir konuşma sırasında ilan edilen, saldırılara karşılık “topyekûn misilleme” stratejisi, ABD için maliyetleri kısacak bir politika gibi görülse de bu politika Sovyetler nükleer kapasiteye ulaştıktan sonra güvenlik için uygun olmadığı gerekçesi ile eleştirilmiştir.¹⁶²

Nükleer silahların sınırlı bir savaşta araç olabileceği fikrinin, iki tarafın nükleer kapasiteye ulaşmasından sonra rafa kalkması daha makul görülmüş, inanılır misillemenin bu tür doktrinlerle zarar göreceği iddia edilmiştir. ABD’nin en yakın müttefiki olan Avrupa’yı dahi topyekûn misilleme ile koruyabileceğine dair inanış Soğuk Savaş içerisinde inandırıcılığını kaybetmeye başlamıştır.¹⁶³ John F. Kennedy yönetimi tarafından kuşkuyla bakılan topyekûn misillemenin, “esnek karşılık” stratejisiyle değişimi ile çatışmalara sadece stratejik değil, taktik ve konvansiyonel seviyelerde de misilleme yapılacağına dair politika belirlenmiştir. NATO tarafından bu politikanın benimsenmesi ile bir Sovyet saldırısına karşı Avrupa içlerinde çatışmaların konvansiyonel, taktik ve son olarak stratejik silahlara uzanan bir yelpazede vuku bulması olasılıkları göze alınmış, caydırıcılık tüm seviyelerde tehditlerin karşı tarafa sunulması ile işlerlik kazanmıştır.¹⁶⁴

Sovyetlerin nükleer bombalara ulaşmasının akabinde ABD’nin daha yoğun bir askeri yatırımla stratejik hedeflerini güncellemesinin önü açılmıştır.¹⁶⁵ Nükleer silahların her iki tarafın da cephanelerine eklenmesi neticesinde ikinci saldırı gücünün korunmasına yönelik

¹⁶⁰ Schelling, T. C. (1963). *The Strategy of Conflict*. Cambridge: Harvard University Press, 6, 13-4.

¹⁶¹ Schelling, T. C. and Halperin, M. H. (1961). *Strategy and Arms Control*. New York: The Twentieth Century Fund, 63.

¹⁶² Brodie, B. (1959). *Strategy in the Missile Age*. New Jersey: Princeton University Press, 248-249. Topyekûn misilleme daha önce Eisenhower tarafından belirlenen “Yeni Bakış” politikasının doktrin olarak ilanı niteliğini de taşır.

¹⁶³ Brodie, (1959), 254.

¹⁶⁴ Waltz, K. N. (2004). “Nuclear Myths and Political Realities”. In R. J. Art and K. N. Waltz. (Eds.). *The Use of Force: Military Power and International Politics* (Sixth Edition). Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 103.

¹⁶⁵ Paul Nitze’nin katkılarıyla hazırlanan NSC-68 ulusal güvenlik belgesi Sovyet tehdidine karşı askeri yapılanmaya öncelik veren önemli bir politik belgedir. Bu belge ile rekabetin fikri kısmı kadar maddi kısmının da ulusal güvenlik için önem taşıdığı tasdik edilmiştir.

güvenlik analizleri, tehdit ile tedbirin aynı enstrümanlarla sağlandığı bir “dehşet dengesinin” hassaslığını gözler önüne sermiştir.¹⁶⁶ Bir sürpriz nükleer saldırı ihtimaline karşı misilleme kapasitesi sunacak ikinci saldırı kuvvetinin ne kadar önemli olduğu tartışılırken, Realizmin özellikle Neorealizm sonrası artan şekilde araç olarak gördüğü güç artırımının da ulusal güvenlik için önemi ortaya çıkmaktaydı. Sürekli kapasite artırımına, silahlanma yarışına dayalı Soğuk Savaş stratejileri, Neorealizm’in uluslararası güvenlik çalışmalarında hâkim anlayışı belirlemesinde etkili olmuştur.

Tehdit ile tedbiri aynı potada eriterek Neorealizm’in güvenlik için güçlenme yaklaşımını Soğuk Savaş’a hâkim kılan en önemli kavramlardan biri “karşılıklı kesin yıkım” kavramıdır. Karşılıklı kesin yıkımın şartlarının oluşması için her iki ülkenin karşı tarafı yıkmaya hem kabiliyetlerinin hem de niyetlerinin yetmesi gereklidir.¹⁶⁷

Tehdit ile tedbir arasındaki dengenin iki tarafın da yıkımına sebep olacak kadar yukarda kurulduğu bu iki kutuplu dünya düzeninde Neorealizm, başat aktörleri sistemin en başarılı aktörleri olarak görmüştür. Neorealizm, aralarındaki güç farkı sebebiyle ABD ve SSCB’nin diğer devletler ile bağımlılıklarının çok az olduğunu iddia eder.¹⁶⁸ İki kutuplu dünyada gücün dengelenmesinin önemine vurgu yapan Waltz için Soğuk Savaş ortamı bir bakıma teorisi ile uyumlu görünen bir test laboratuvarıdır. Birbirinden ideolojik olarak farklı iki kutup, kontrollü bir silahlanma yarışı içerisinde birbirlerini dengede tutmaya çalışırken her ikisi de sistemin tek bir aktörün hâkimiyetine geçmesine karşı mücadele vermektedirler. Neorealizmin saptadığı anarşik düzenin, aynı fonksiyonlara sahip aktör karakterlerinin, Soğuk Savaş boyunca değişime uğramayacağı, nükleer silahların tehdidi altında ve kendilerini koruyacak bir üst otorite yokken devletlerin, rasyonel aktörler olarak kendi güvenliklerini sağlamak için içsel ve dışsal yöntemlerle kapasitelerini arttırmaya çalışacakları tespitleri bu dönem boyunca ampirik olarak karşılıklarını bulmalıdır. Genel-

¹⁶⁶ Albert Wohlstetter bu dehşet dengesinin esasında çok hassas bir denge olduğunu, sürekli olarak tetikte durmanın gerekli olacağını vurguluyor, sürpriz saldırı riskine açık nükleer kapasiteye karşı uyarılarda bulunuyordu. Wohlstetter, A. (1959). “The Delicate Balance of Terror”. *Foreign Affairs*, C 37, S 2, 211–234. Herman Kahn, cephanedeki silahların topyekûn kullanılacağı tek aşamalı bir savaş kavramından, çatışmaların giderek yükseldiği ve nükleer silahların kullanımına ancak on beşinci basamakta gelinebileceğini öngördüğü bir stratejik harp tarifi yaparken, ikinci saldırı gücünün önemine atıfta bulunuyordu. Freedman, L. (1986). “The First Two Generations of Nuclear Strategists”. In Peter Paret. (ed.). *Makers of Modern Strategy: From Machiavelli to the Nuclear Age*. Princeton: Princeton University Press, 735-778. Kahn, H. (1965). *On Escalation: Metaphors and Scenarios*. Praeger: New York.

¹⁶⁷ Waltz, (2004), 104.

¹⁶⁸ Waltz, (1979, 138.

geçerlik iddiasına karşın, teori bu dönemde başarılı olamazsa hiçbir yerde başarılı olamaz denilecek test alanı Neorealizm için Soğuk Savaş dönemi olmuştur.¹⁶⁹

3.2. Paradigmalar Arası Tartışma

Neorealizmin, Soğuk Savaş sırasındaki iki kutuplu düzeni tarifindeki başarısından çok eleştirilen tarafı ise Soğuk Savaş'ın sonu hakkındaki kayıtsızlığıdır. Soğuk Savaş'ın sonunu tahmin edemeyen teorileri John Lewis Gaddis, tüm devletleri elmalar olarak kabul etmenin yanlış olduğunu ve elmalarla portakalların tek potada eritilemeyeceğini söyleyerek, eleştirir.¹⁷⁰ Ancak, Soğuk Savaş dönemi içerisinde Neorealizmle benzer ilkeleri paylaşan Neoliberealizmin arasında yürütülen tartışmada kurumların rolü ile devletlerin farklı davranışlar sergileyebileceğine dair görüşleri paylaşan akademisyenler, Neorealizmin karşısına çıkmışlardır.

Neorealizm ile Neoliberalizm arasında başlayan üçüncü büyük tartışmanın “Neo-Neo tartışması” ismi yanı sıra “paradigmalar-arası tartışma” olarak da adlandırılması, Neorealizmin, Uluslararası İlişkilerde bir paradigma olarak görüldüğünün bir başka kanıtıdır.

Esasen Kuhn tarafından öncelikle paradigmalar arası bir mukayeseye sıcak bakılmasa da Neorealizm ile Neoliberalizmin benzer varsayımlardan türetilmesi neticesinde bu tartışma Uluslararası İlişkiler camiasında var olduğu kabul edilen bir tartışmadır. Bu paradigmalar için pozitivizmin bilim dalı içerisinde daha ön plana çıkması ile bu teorik bakışa bağlılık tartışma konusu değildir. Uluslararası ilişkilerin anarşik yapısını kabul eden ve rasyonel seçim ile kendi çıkarını düşünen devletlerin bu anarşik yapı içerisindeki hareketlerini inceleyen iki farklı yaklaşım, iki farklı sonuç ortaya çıkarmıştır.¹⁷¹

Neorealizm rasyonel aktörleri incelerken, uluslararası ilişkilerin anarşik yapısı gereği ortaya çıkacak olan mahkûmun ikilemi sorunsalı neticesinde, devletlerin karşı tarafın hile

¹⁶⁹ Van Evera, S. (1997). *Guide to Methods for Students of Political Science*. Ithaca: Cornell University Press, 32-34.

¹⁷⁰ Gaddis, J. L. (1992). “International Relations Theory and the End of the Cold War”. *International Security*, C 17, S 3, 15.

¹⁷¹ Kurki and Wight, (2013), 19.

yapma ihtimalini hep açık tutacaklarını iddia etmektedir.¹⁷² Uluslararası ilişkilerde belirli bir yüksek otoritenin bulunmaması sebebiyle iş birliği girişimleri gözetimden muaftır ve bu girişimleri bozanlara karşı bir yaptırımın da yüksek bir merci tarafından uygulanması beklenemez. Bu sebeple iş birliğini bozan tarafın antlaşmadan cayarak karlı çıkması olasıdır. Taraflar iş birliğine girmeden hangi tarafın antlaşmadan daha fazla karlı çıkacağını, uluslararası ilişkilerin sıralamaya dayalı yapısı gereğince hesap etmeli, hile olasılığını da her zaman bu hesabın içine dahil etmelidirler.¹⁷³ Dolayısıyla göreceli kazançlar göz önünde bulundurularak iş birliğinden kaçınılır ki bu da sonuçta sıfır toplamı bir ilişkiler ağına devletleri taşır.¹⁷⁴ Sun Tzu, Thucydides ve John Herz'den yola çıkılarak rakibinin daha fazla güçlenmesi senin kaybındır anlayışının aşılması, Neorealistler için de anarşi içerisinde beklenebilir bir durum değildir.

Buna karşılık Neoliberalizm ise aynı anarşi içerisinde kurumların ve normların oluşmasının olanaksız olmadığını iddia ederler. Aynı davranışların uzun süreli olarak devam etmesi sonucunda oluşacak rutinlerin yanı sıra geleceğin gölgesi varsayımıyla uzun vadede her zaman birbirleri ile karşılaşacak devletlerin ilişkilerini mutlak kazanç anlayışı ile revize etmeleri beklenir. Sıfır toplamı ilişkilerin, gelecek karlı ilişkilerin bozulmaması adına aşılması prensibine dayalı bu anlayış ile tek bir hamleye dayalı mahkumun ikileminin ortadan kalkabileceği iddia edilir. Kurumlar bu anlamda fayda hesaplamaları yapan rasyonel devletler için maliyet azaltıcı etkiye sahiptirler.¹⁷⁵

3.3. Dördüncü Büyük Tartışma

1980'li yıllarda başlayan neo-neo tartışmasının taraflarını oluşturan teoriler, devletleri rasyonel aktörler olarak merkeze alan teorilerdir. Rasyonel aktör modelleri ile çalışan teoriler, belirli fayda fonksiyonları temel alınarak, aktörlerin tercihlerine göre çıkarlarını en yükseğe çıkaracak seçimleri objektif olarak çalışmanın mümkün olacağına işaret etmektedirler. Robert Keohane 1988 yılında, devletlerin davranışlarını anlamada

¹⁷² Stein, A. (1993). "Coordination and Collaboration: Regimes in an Anarchic World". In D. A. Baldwin. (Eds.). *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*. New York: Colombia University Press, 35-36.

¹⁷³ Grieco, J. M. (1993). "Anarchy and the Limits of Cooperation". In D. A. Baldwin. (Eds.). *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*. New York: Colombia University Press, 126-131.

¹⁷⁴ Grieco, (1993), 126-131.

¹⁷⁵ Krasner, S. D. (1993). "Global Communications and National Power: Life on the Pareto Frontier". In D. A. Baldwin. (Eds.). *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*. New York: Colombia University Press, 239-240.

rasyonel aktör modellemeleri ile çalışan teorilerin dışında *reflectivist* teorilerin de etkili olabilecekleri iddiasını gündeme getirmiştir. Rasyonel aktör teorilerine karşıt görüşteki çalışmaları bu şemsiye tanım altında bir araya getirmek isteyen Keohane, bu görüşteki akademisyenlerin, normların oluşumunda ve yorumlanmasında öznel-arası iletişime verdikleri önemi vurgular.¹⁷⁶

Rasyonel seçim ile çalışmayan akademisyenler, kurumların yalnızca öğelerinin tercihlerinin sonuçlarını yansıtmadıklarını, öğelerin tercihlerinin de bu kurumların etkisi ile şekillendiğini öne çıkarmaktadırlar.¹⁷⁷ Örneğin, rasyonel teoriler tarafından verili alınarak hesaplamalara dahil edilen egemenlik prensibi tarihsel bir gelişim süreci içinde ortaya çıkmıştır, mekânsal ayrımlarla özel haklar doğuran bu kurumsallaşma neticesinde ise hak sahibi olan bireylerin karakterleri doğrudan egemenlik kurumunun etkisi altında şekillenir.¹⁷⁸ Keohane bu teorileri, tarihsel gelişimleri ve metinleri yorumlamaya verdikleri önem neticesinde, yorumlamacı teoriler kategorisi altına sokmanın uygun olacağını belirtir. Kategorinin öne çıkan diğer bir özelliği, tüm bu çalışmaların bilimsel modellerle Uluslararası İlişkilerde çalışmayı sınırlayıcı bulmalarıdır.¹⁷⁹ Bu dördüncü tartışma ile pozitivizme karşılık, post-pozitivizm Uluslararası İlişkilerde yaygınlaşmaya başlar, post-yapısalcı, konstrüktivist ve eleştirel teoriler ve bu teorilerin farklı ontolojik, epistemolojik ve metodolojik yaklaşımları disiplinde daha farklı çalışmaların önünü açmıştır.

3.4. Bir Anomali Olarak Devlet Dışı Aktörler

Devlet dışı aktörlerin bir anomali olarak akademisyenlerin dikkatini çekmeye başladığı ilk dönem 1970'li yıllardır. Bu yıllarda Soğuk Savaş'ın "yumuşama" evresi ile iki kutbun niyet çarpı kapasite üzerinden verilen tehdit algısında hem niyet ölçüsünde bir yumuşamadan söz edilebilir hem de silahların kontrolü için yapılan antlaşmaların kapasiteler üzerinde etkili olmaya başladığı görülebilir.¹⁸⁰ Akademide de bu dönemde farklı bakış açıları olan akademisyenler bir araya toplanmış, farklı fenomenlerle ilgilenmeye başlamışlardır. Bu dönemde Joseph S. Nye ile Robert O. Keohane öncülüğünde birçok akademisyen sınır-aşan

¹⁷⁶ Keohane, R. O. (1988). "International Institutions: Two Approaches". *International Studies Quarterly*, Vol. 32, No. 4, 381.

¹⁷⁷ Keohane, (1988), 382.

¹⁷⁸ Keohane, (1988), 383.

¹⁷⁹ Keohane, (1988), 382.

¹⁸⁰ Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri ilk olarak 1969 yılında başlamıştır, 1972 senesinde Anti Balistik Füze Antlaşması imzalanmıştır.

hareketleri incelemek üzere *International Organization* dergisinin özel bir sayısında bir araya gelmiştir. Onlara göre, sınır-aşan aktörler geleneksel paradigma tarafından dışlanmaktadır. Paradigma tarafından oluşturulan evrende egemen devletler merkezdeki aktör kabul edilmekte ve Uluslararası İlişkiler disiplini güç, şiddet ve tehdit gibi konuları bu aktörlerin ekseninde incelemektedir. Uluslararası ilişkiler teorilerinde, tıpkı Vasquez'in belirttiği gibi, devlet dışı aktörlerin görmezden gelinmesi bu yazarların da dikkatini çekmiştir ve bu sebeple bu aktörlerin de uluslararası sistemdeki “varlıklarını” ortaya koyma çabasına girişmişlerdir.¹⁸¹

Bu özel sayıda “sınır-aşan ilişkiler” kavramı, “hükümetlerin merkezi dış politika kurumlarınca kontrol edilmeksizin, devlet sınırlarını aşan ilişki, koalisyon ve etkileşimler” olarak tanımlanıyordu.¹⁸² Kapsamı hayli geniş olan bu tanımlama neticesinde farklı sektörlerden birçok aktör incelenirken, makaleler genellikle ontolojik olarak bu aktörlerin devletlerden ne kadar bağımsız olduklarına odaklanıyorlardı. Nasıl ki ontolojik olarak ayakkabıyı öncelikli almak, ayağın bir bağımsız değişken olarak yaptığı eylemi ayakkabıya yüklemek olacaksa devlet dışı aktörlerin de devletler tarafından yönlendirilenlerini almak yanlış önermelere sebebiyet verebilirdi. Bu sebeple sadece devletle organik bağı bulunmayan devlet dışı aktörler tanımı karşılayabilecek esasa sahip sayılabilirdi.¹⁸³ Fakat bu meydan okumanın dördüncü bir imajı ortaya koyacak yalınlıkta olması, sayılan aktör sayıları ve motivasyonlarının çeşitliliği düşünüldüğünde kolay gözüküyordu.

Çok uluslu şirketler, altı ya da daha fazla ülkede üretim gerçekleştiren ve 1966 Fortune dergisinin ilk 500 firması arasına girmeyi başaran şirketler olarak ele alındığında, listeye dahil olan 187 firmanın o dönemdeki ABD dış yatırımlarındaki payı yüzde seksen civarındaydı.¹⁸⁴ Sayı ve işlem hacmi açısından büyüyen bu şirketlerin ontolojik olarak yok sayılmaları olağan değildi. Buna karşılık Robert Gilpin, esasında bir sınır-aşan aktörün hegemon güçlerin faydasına olacaksa uluslararası politikada etkili olmasına izin verileceğini iddia ediyor, bunu da *Pax Britannica* döneminde ortaya çıkan ve sonrasında kaybolan sınır-

¹⁸¹ Nye, J. S. and Keohane, R. O. (1971a). “Transnational Relations and World Politics: An Introduction”. *International Organization*, Vol. 25, No. 3, Transnational Relations and World Politics, 329-330.

¹⁸² “*Transnational relations*”, -contacts, coalitions, and interactions across state boundaries that are not controlled by the central foreign policy organs of governments. Nye and Keohane, (1971a), 331.

¹⁸³ Hobson, (2003), 11.

¹⁸⁴ Wells, L. T. (1971). “The Multinational Business Enterprise: What Kind of International Organization?” *International Organization*, Vol. 25, No. 3, Transnational Relations and World Politics, 450.

aşan ekonomik hareketler gibi tarihsel örneklere dayandırılıyordu.¹⁸⁵ Ford Vakfı gibi vakıfların da devlet mekanizmalarına bağılılıkları olmasa da devlet politikaları ile çakışmamak ve devlet politikalarını küçültmemek gibi sınırlamalarla kendiliğinden otonomilerini sınırlandıran temelleri göze çarpmaktaydı.¹⁸⁶

James A. Field'e göre milliyetçiliğin ve ulus-devletlerin artmasında en büyük devletlerin takip edilmesi etkiliydi.¹⁸⁷ Başarılı bir ulus-devlet belki de egemenlik, dil ve din birliği kadar geleneksel ya da alışıldık bir düşmana da bağılıydı.¹⁸⁸ Fakat Batı'nın getirdiği fikri ve maddi yenilikler beraberinde aşılması gereken yeni "şeytanlar" da getiriyor, bilim insanları teknolojilerin, Marquis La Fayette, Garibaldi gibiler self determinasyonun, aktivistler ise köle ticaretine karşı duruşun, kadın haklarının savunulmasının sınır-aşan avangartları olmasını da beraberinde getiriyordu.¹⁸⁹ Devrimci hareketler başlığı altında da devletlerin egemenliğine doğrudan rakip olan aktörler bir başlık altında incelenirken, diğer sınır-aşan aktörlerin paralel bağlarına karşın bu aktörlerle devletler arasındaki ilişkiler "sıra-dışı" olarak nitelendiriliyordu.¹⁹⁰

Uluslararası Hükümet Dışı Örgütler de bu dönemlerden itibaren aktivitelerini devletleri etkilemek üzere arttırmaya başlamışlardı. Hatta devletler kadar etkili bazı Uluslararası Hükümet Dışı Örgütlerin yer aldığı bir evrende "ulus"lararası ilişkiler ismi esasen yaklaşımı da sınırlıyor olabilir mi diye soruluyor, sınır-aşan ilişkiler daha fazla aktöre yer verme potansiyeli ile daha kapsayıcı mı olur diye bakılıyordu.¹⁹¹ Bu aktörler, devletlerin kurduğu egemen devlet çıkarları dışında hareket eden, mevcut düzeni gelişmeye ve bazen de değişmeye zorlayan aktörler olarak dikkat çekmekteydi. Tüm devletleri üniter yapıda kabul etmek, her ne kadar bu tür benzetmeler olsa da bir gemi gibi devlet içerisindeki tüm tayfa ve yolcuların geminin burnu nereyi gösteriyorsa sadece o yönde hareket etmesini beklemek zordu. Kendileri gibi devlet çıkarlarının ötesinde beklentileri olan bireylerle ya da

¹⁸⁵ Gilpin, R. (1971). "The Politics of Transnational Economic Relations". *International Organization*, Vol. 25, No. 3, Transnational Relations and World Politics, 406.

¹⁸⁶ Bell, P. D. (1971). "The Ford Foundation as a Transnational Actor". *International Organization*, Vol. 25, No. 3, Transnational Relations and World Politics, 475.

¹⁸⁷ Field, J. A. (1971). "Transnationalism and the New Tribe". *International Organization*, Vol. 25, No. 3, Transnational Relations and World Politics, 353.

¹⁸⁸ Field, (1971), 354.

¹⁸⁹ Field, (1971), 356.

¹⁹⁰ Bell, J. B. (1971) "Contemporary Revolutionary Organizations". *International Organization*, Vol. 25, No. 3, Transnational Relations and World Politics, 515.

¹⁹¹ Skjelsbaek, K. (1971). "The Growth of International Governmental Organization". *International Organization*, Vol. 25, No. 3, Transnational Relations and World Politics, 435.

gruplarla bir araya gelenlerin, sınır-aşan koalisyonlar kurmaları, özellikle Uluslararası Hükümet Dışı Örgütler faaliyetlerini arttırmaya devam ettiği sürece, olasılık dışı bırakılamazdı.¹⁹²

Devlet-merkezli realist yaklaşım bu dönemde analiz seviyeleri üzerinden ilk kez kısıtlayıcı etkileri sebebiyle eleştiriye maruz tutuluyordu. Evrensel kümede olması gerektiği düşünülen aktörlerin varlıksal olarak dışlanmamaları gerektiği, ayrıca bu aktörlerin eklenmesi durumunda bilardo topu gibi yalnızca birbirlerine çarptıklarında değil, her an birbirleriyle iletişim halinde aktörlerin yer aldığı bir evrenle uğraşmak durumunda olduğumuza dikkat çekilebilirdi. Üstelik bu aktörlerden bazılarının doğrudan devletlerle rekabette oldukları dahi iddia edilebilir, çıkarlarını devletlerle değil belirli kurumların çıkarları ve kimlikleriyle eşleştiren bireylerden bahsedilebilirdi. Bu durumda toplumlar arası iletişim sınır-aşan bir boyut kazandığında devletlerin kontrolü düşer mi sorusu akademisyenler için kritik sorular arasındaydı.¹⁹³

Sistemi önceleyenler devletlerin rolünü, devletleri önceleyenler bireylerin ve toplumların rolünü azaltarak uluslararası ilişkileri anlamlandırmaya çalışıyor, gerçekliğin yalnızca bir parçasına odaklanarak resmin geri kalanını bununla uyumluymuş gibi çizmeye gayret gösteriyorlardı. Bu tür bir kısıtlamaya gidenler için politika, sınır-aşan toplumdaki ayrı, bir güç ve güvenlik, barış ve savaş alanı olarak çalışılabilirdi. Zira birbirleriyle diplomatik ilişkilerle bağlı devletlerin oluşturduğu uluslararası ilişkiler sistemi altında, bu devletleri meydana getiren bireyler arasındaki ilişkiler de devam etmekte ve sınır-aşan bir toplumsal yapı meydana getirmekteydiler, ancak bu ilişkiler de devletler arası birçok antlaşma ile kontrol altında tutulmaktaydı.¹⁹⁴

Raymond Aron tarafından ilk kez literatüre sokulan bu sınır-aşan toplum yaklaşımının mı altyapıyı oluşturduğu yoksa üstyapı olarak mı kaldığından ziyade Nye ve Keohane, sınır-aşan ilişkilerin devlet yöneticilerinin politik seçimlerini etkileme kabiliyeti olduğu üzerine durdular.¹⁹⁵ Ancak “dünya politikası paradigması” mottosu ile iddialı bir

¹⁹² Skjelsbaek, (1971), 436.

¹⁹³ Nye and Keohane, (1971a), 330-342.

¹⁹⁴ Aron, R. (1966). *Peace and War: A Theory of International Relations* (trans. R. Howard and A. B. Fox). Garden City, N. Y.: Doubleday & Co., 105.

¹⁹⁵ Nye, J. S. and Keohane, R. O. (1971b). “Transnational Relations and World Politics: A Conclusion”. *International Organization*, Vol. 25, No. 3, Transnational Relations and World Politics, 724.

şekilde devlet-merkezli realist paradigmaya karşı koyuşları, daha sonra kendileri tarafından kabul edildiği üzere, bir alternatif teori sunmadıkları için yalnızca bir ilk girişimdi.¹⁹⁶

Vietnam'dan, Afganistan'a iki kutbun gerginliklerinin sürmesi neticesinde, realizmin devletler ve devletlerin güvenliği dışında konuları ikinci plana atan paradigma dili Soğuk Savaş'ın geri kalanında da hâkimiyetini muhafaza etmiştir. Bu paradigma dilinin hâkimiyetinde devlet dışı aktörlerin ontolojik olarak hangi coğrafyalardan çıktıkları, nerelerde aktif oldukları hatta güvenlik konularında etkilerinin ne olduğuna dair tartışmaların yürütülmesi ötelenmeye devam edilmiştir. Fakat Soğuk Savaş'ın son bulması ile özellikle güvenlik çalışmaları alanında yürütülen çalışmalarda paradigma dilinin yetersizliği öne çıkarılmaya başlanmıştır.

3.5. Güvenlik Çalışmalarında Genişleme ve Derinleşme

Paradigma dilinin güvenlik çalışmalarında yetersizliğine dair ilk tespitler arasında, tehdidin tedavisi mi yoksa önlenmesine mi öncelik verilmesi gerektiğinin düşünülmediği, tespiti yer almaktaydı. Doğrudan askeri tedbir ile tehdidin karşılanması güvenlik ile ilgili bakış açısını daralttığı iddia edilmekteydi.¹⁹⁷ Güvenliği yalnızca ulusal güvenliği ilgilendiren konularla sınırlandırmak, yalnızca bir ülke dışından askeri kapasitelerle yöneltilecek tehditlere odaklanmak yerine, tehditleri yeniden tanımladığımızda doğal afetler, epidemiler, felaket düzeyindeki seller ve kıtlıklar insani hayat şartlarını etkileyen tehditler olarak ele alınabilirdi.¹⁹⁸ Farklı tehditlerin de vatandaşların hayatını tehlikeye attığının idraki ile sadece

¹⁹⁶Keohane, R. O. and Nye, J. S. (2012). *Power and Interdependence* (Fourth Edition). Boston: Longman, xvi. Keohane ile Nye daha sonra bu eksikliği kapatmak adına yazdıkları, temelde karşılıklı bağımlılığı anlatan 1977 ilk baskılı kitaplarında hassaslık (*sensitivity*) ve savunmasızlık (*vulnerability*) kavramları üzerinde duruyorlardı. Bir ülkede meydana gelen değişimlerin, diğer bir ülkedeki mevcut politik çerçeve değişmeden yaşatacağı sorunu ölçmek için kullandıkları hassasiyet kavramı, 1973 Petrol Krizi sonrası ortaya çıkan, pozisyon olarak aşağıdakilerin, yukarıdakileri etkileme şansının olmadığına dair varsayımların sorgulanmasının bir tezahürüyüdü. Yumuşama dönemi gibi Petrol Krizi dönemi de Soğuk Savaş içerisinde farklı bakış açıları üretilmesine katkıda bulunuyordu. Savunmasızlık kavramı ise kısa vadede politik çerçevede değişimlerin yapılması zor olsa da orta, uzun vadede politik alternatifler geliştirildiğinde, örneğin dışardan alım yapılamaması sonrası iç piyasaya dönüldüğünde bir ülkenin ne gibi maliyetlerle karşılaşacağına bakılarak hesaplanan bir kavram olarak ileri sürülmüştü. İç piyasaya veya farklı ithal rotalarına ucuza dönebilen bir ülkeye oranla iç piyasaya dönemeyen, arzı ucuza dışardan bulamayan bir ülke daha savunmasız bir ülke sayılmaktaydı. Keohane and Nye, (2012), 11. Keohane ile Nye alternatif teorilerini ortaya koyarken, açık veya örtülü bazı prensipler, normlar gibi aktörlerin beklentilerini şekillendiren karar verme süreçleri de Uluslararası Örgütler gibi kurumların yanına ekleniyordu. Çok sayıda devlet dışı aktör ile birlikte yola çıkan bu teori giderek uluslararası kurumlar ve rejimler üzerine daha fazla odaklandı. Milner, H. (2009). "Power, Interdependence, and Nonstate Actors in World Politics: Research Frontiers". In H. Milner and A. Moravcsik. (Eds.). *Power, Interdependence, and Non-State Actors in World Politics*. Princeton: Princeton University Press, 5-6.

¹⁹⁷ Ullman R. (1983). "Redefining Security". *International Security*, Vol. 8, No, 1, 132.

¹⁹⁸ Ullman, (1983), 133.

askeri güvenlik politikalarına odaklanmanın yanlışlığına dikkat çeken bu yaklaşım, nükleer silahlanma ile tereyağı mı yoksa silah mı arasında seçimini sürekli olarak ikinciden yana kullanmaya mecbur hisseden Soğuk Savaş dönemi devlet insanlarına, farklı bir bakış açısının mümkün olduğunu göstermekteydi. 1990'lı yıllar yaklaşırken ulusal güvenliğin tanımının yeniden yapılmasının gerekliliğine inananlar dış ve iç kavramlarının giderek ortadan kalktığına, çevre felaketlerinin ulusal sınırları tanımadığına vurguda bulunuyor, güvenlik ile ilgili alanlara çevre ve demografi gibi unsurların eklenmesinin gerektiğine dikkat çekiyorlardı.¹⁹⁹

Güvenlik çalışmalarının, strateji çalışmaları ile eş görülmesi durumunda farkında olmadan ulusal güvenliğin normatif bir hal aldığı, güvenliğin askeri boyutu üzerine odaklanıldığını iddia edenler, “güvenlik” kelimesi ile ilgili olarak daha açık bir tanımlamanın yapılması gerektiğini ifade ediyorlardı.²⁰⁰ Bir anlamda Uluslararası Güvenlik Çalışmaları bir disiplin olarak en başından tanımlanmaya başlanıyor, güvenlik nedir, kimin güvenliği çalışılmalıdır, bu disiplinin farkı nedir gibi sorulara odaklanılarak paradigmanın kriz döneminden sonra yeniden normal bilime nasıl geçileceği tartışılıyordu.²⁰¹

Kuhn'a göre kriz dönemlerinde paradigmadan ayrılmak kolay değildir ve paradigmayı korumak isteyenlerin mesleki devamlılık adına ortaya çıkması olasıdır. Güvenlik çalışmalarının fazlasıyla rağbet görmesinden yola çıkan Stephen Walt, bu anlamda paradigmanın hâkim olduğu 1970'li yılları “Güvenlik Çalışmalarının Rönesansı” olarak değerlendirmiştir. 1955-1965 arası dönemi Altın Çağ olarak değerlendiren Walt için bir sonraki yükseliş dönemini Rönesans olarak adlandırmak makuldür. Ancak bu adlandırma ile belirli bir çalışma türünü üstün tuttuğu da gözlemlenebilir. Walt'a göre güvenlik çalışmaları, devletlerarası çatışmaları her zaman olasılık dahilinde görür ve askeri güç kullanımının devletler ve toplumlar üzerinde geniş kapsamlı etkileri olduğunu yadsımaz. Bu sebeple Nye ve Lynn-Jones'a atıfla güvenlik çalışmalarını, “tehdidin, askeri gücün kontrolü ve kullanımı” olarak değerlendirmenin mümkün olduğunu iddia eder. Devlet liderleri tarafından kontrol edilebilen fenomenlerle ilgilenmenin gerekliliğine vurguda bulunur.

¹⁹⁹ Mathews, J. T. (1989). “Redefining Security”. *Foreign Affairs*, Vol. 68, No. 2, 162-177.

²⁰⁰ Haftendorn, H. (1991) “The Security Puzzle: Theory-Building and Discipline-Building in International Security”. *International Studies Quarterly*, Vol. 35, No. 1, 15.

²⁰¹ Haftendorn, (1991), 15-16.

Savaşları, askeri gücün kullanımını öteleyen, belirli standartların dışında alanı genişletmeye çalışan teorilerin entelektüel bütünlüğün kaybına yol açacağı iddiasındadır.²⁰²

Bu tür paradigma çerçevesindeki tanımlamalar ve sınırlı parametreler güvenlik çalışmalarında gelişimin gerekli olduğunu düşünen akademisyenlerin dikkatini çeker. Bu parametreler ışığında güvenliğin yalnızca devletlerin güvenliğine indirgeneceğinin altını çizen akademisyenler, toplumların ve bireylerin güvenliği üzerinde devletlerin ve devlet dışı aktörlerin oluşturduğu tehditlerin yok sayılacağına dikkat çekmişlerdir.²⁰³ Dolayısıyla paradigmanın oluşturduğu dili korumak isteyen akademisyenlere karşı bu dilin sınırlayıcılığını vurgulayan seslerin özellikle güvenlik çalışmaları içerisinde Soğuk Savaş sonrası arttığı gözlemlenmektedir.

Paradigmanın hâkim bilim dili olmayı sürdürmesi sebebiyle birçok akademisyen bu dili kullanarak eserler vermeye devam eder. Ancak bazı akademisyenler paradigmanın hâkim dilini terk ettiklerini açıklamaktan çekinmemişlerdir. Ken Booth akademisyenlerin öncelikle bu tür bir paradigma ile çalışmak durumunda kaldıklarını, Soğuk Savaş'ın nükleer caydırıcılığı altında pozitivist epistemolojisini benimseyerek kendisinin de çalıştığını belirtir. Bu öz eleştiride Booth'un ortaya koyduğu kritik nokta ise paradigmanın diline bağlı kalındığı sürece devletlerin bir araç yerine amaca dönüştüğüdür.²⁰⁴ Dolayısıyla normal bilimin dışına çıkmanın zor olduğu bir dönemin sona ermesi ile geri gitmek yerine kavramların yeniden tanımlanmasının zamanıdır, Gorbaçov askeri güç ile güvenlik çalışmalarını sınırlamak istemeyenlerin eline Soğuk Savaş sonrası için güç vermiştir.²⁰⁵

David Baldwin, güvenlik çalışmalarının çeşitlendiği bu dönemde, güvenliğin kavramsal olarak netleştirilmesinin gerekliliğini vurgular. Eğer ki Walt'un sınırlamalarına geri dönmeyecekse akademisyenlerin kendi çalışmalarının sınırlarının ne olduğunu belirlemeleri gereklidir. Wolfers'ın, güvenliği edinilmiş değerlere karşı tehdidin yokluğu olarak ele almasından yola çıkan Baldwin, böyle bir mutlak güvenlik halinden başlamak yerine "edinilmiş değerlere karşı düşük hasar olasılığı" ile başlamayı uygun görmektedir.

²⁰² Walt, S. M. (1991). "The Renaissance of Security Studies". *International Studies Quarterly*, 35, 212-214.

²⁰³ Kolodziej, E. A. (1992). "Renaissance in Security Studies? Caveat Lector!". *International Studies Quarterly*, 36, 422-423.

²⁰⁴ Booth, K. (1997). "Security and Self: Reflections of a Fallen Realist". In K. Krause and M. C. Williams (Eds.). *Critical Security Studies: Concepts and Cases*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 99.

²⁰⁵ Booth, (1997), 86.

Baldwin'e göre böyle bir yeniden tanımlama ile depremler gibi askeri güç dışındaki tehlikeler de tehditler olarak güvenlik kavramının içerisine dahil edilebilecektir. Güvenlik kavramının netleşmesi için gerekli olan öncelikle kimin ve hangi değerlerinin korunacağını belirlenmesidir. Kimin ve hangi değerlerin korunmasından bahsedildiği açık olduktan sonra ancak, güvenlik politikasının hangi tehditlere karşı, hangi araçlarla, hangi zaman aralığında ne kadar maliyetle ve ne kadar koruma sağlayacağına dair çalışmalar yürütülebilir, farklı politikaların verimliliği mukayese edilebilir.²⁰⁶

Öncelikle güvenliği sağlanacak referans objesinin ne olduğu belirlendiğinde, tehdit olarak yalnızca diğer devletlerin askeri güçlerinin alınamayacağı ortaya çıkmaktadır. Çevre güvenliğinde geleneksel askeri silahların yarattığı tehdit, depremler ya da sellerin yarattığı tehlike oranla geride kalacaktır. Farklı referans objelerinin alınması ile askeri güvenlik, politik güvenlik, ekonomik güvenlik, toplumsal güvenlik ve çevre güvenliği gibi farklı sektörler için tehditler ve tedbirler farklılaşırken, güvenlik alanına dahil olan elemanlar da farklılaşır.²⁰⁷

Kuhn, paradigmanın dili ile çalışanların bir müddet sonra yapboz çözme işi ile ilgilenir hale geleceklerini belirtir. Fenomenlerin içerisinden yalnızca paradigmanın dili ile çözülebilecek olanların seçilmesi alanı daraltır. Geleneksel olarak paradigmanın etkisi ile devletlere ve askeri kapasitelere konsantre olunan uluslararası güvenlik çalışmaları alanında, Soğuk Savaş sonrası güvenlik düzeninde ortaya çıkan anomalilerin karşılanması ve alanın güncel kalması için akademisyenlerin Neorealizmin temellerini aşmayı hedefledikleri ve bu sayede alanı hapsediği dar kalıptan çıkarmayı hedefledikleri görülmektedir.²⁰⁸ Bu çalışmalar neticesinde tehditlere bakış açısında “genişleme” ve güvenliği esas alınacak objeler konusunda da “derinleşmeye” gidilmesi mümkün olmuştur.²⁰⁹ Akademik çalışmaları bu derinleşme ve genişlemenin gerekliliği konusunda destekleyen pratikteki gelişmeler, Soğuk Savaş sonrası güvenlik politikalarının yalnızca devletlerin güvenliği üzerine kurulu olmayacağını göstermiştir.

²⁰⁶ Baldwin, D. A. (1997). “The Concept of Security”. *Review of International Studies*, 23, 12-17.

²⁰⁷ Buzan, B., Waever, O., de Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 21-33.

²⁰⁸ Krause, K. And Williams, M. C. (1996). “Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods”. *Mershon International Studies Review*, 40, 229-235.

²⁰⁹ Buzan and Hansen, (2009), 187-189.

3.6. İnsani Güvenlik Yaklaşımı

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) 1994 senesinde yayımlanan İnsani Gelişme Raporu'nda güvenlik kavramının uzun zamandır devletlerarası savaş potansiyeli çerçevesinde ele alındığı, bir devletin topraklarına karşı dış tehditlerle güvenliğin ölçüldüğü ifade edilmiştir. İnsani güvenlik yaklaşımında geleneksel referans objesi olan devletin yerine insanın güvenliğin referans objesi olarak ele alınması esastır. Raporunda sıradan insanların gündelik hayatta aradıkları güvenliğin sağlanabilmesi için yeni bir kavram olarak insani güvenlik kavramı önerilmektedir. İnsanları tehdit eden kuraklık, etnik çatışmalar, terörizm, hava kirliliği gibi tehditlerin sınırları aşan boyutlarının altı özellikle çizilmekte, bu ulusal sınırlar içerisinde sıkıştırılamayacak tehditlerle geç olmadan yüzleşmenin gerekliliğine vurgu yapılmaktadır.²¹⁰

Devlet-merkezli bir yaklaşımdan insan-odaklı bir yaklaşıma geçişle birlikte yalnızca devletlere dışarıdan yönelen tehditlerin ele alınmasının yeterliliği de sorgulanmaya başlanmıştır. Güvenliğin yalnızca fiziksel şiddetten değil, yokluktan da kurtulmuş olmayı gerektirdiği insani yaklaşımda, devletlerin yalnızca askeri kapasiteleri ile dış tehditleri engelleme potansiyelleri değil, sınırları içerisinde yaşayan bireylerin ihtiyaçlarını karşılama potansiyelleri de inceleme konusu haline gelmektedir.²¹¹

İnsani güvenlik yaklaşımı içerisindeki bir fraksiyona göre insani güvenlik yaklaşımının geniş perspektifte ele alınmak yerine, daha dar kapsamda ele alınması gereklidir. Bu yaklaşıma göre insani güvenlik ile insani gelişmenin aynı potada eritilmesi araştırma alanını fazla genişletmektedir. İnsani güvenlik kriterinin doğal afetler, açlık, hastalık gibi şiddete dayalı olmayan tehditlerin yerine çatışmalar sırasında fiziki şiddete karşı savunmasızlık olarak belirlenmesi gereklidir.²¹²

Devletlerin dış tehditlere karşı güvenliklerinin sağlanmasının gerekli olduğunu, ancak bu gerekliliğin yerine getirilmesi ile insani güvenliğin doğrudan sağlanamayacağını iddia edenler, kötü yönetim seçimleri sebebiyle dışarıda barış hâkimken dahi içeride acı

²¹⁰ UNDP, (1994), 3.

²¹¹ UNDP, (1994), 23-24.

²¹² Acharya, A. (2001). "Human Security: East versus West". *International Journal*, Vol. 56, No. 3, 447.

çekmeye devam eden insanların var olabileceğinin unutulmaması gerektiğini vurgularlar.²¹³ Uluslararası toplumun bireyler lehine harekete geçmesini desteklerler.

3.7. Sınır-aşan Savunuculuk Ağları ve Hükümet Dışı Örgütler

1970’li yıllarda devlet merkezli Uluslararası İlişkiler teorilerinin sınırlar arasındaki tüm ilişkileri açıklamaktan uzak paradigma dili bazı akademisyenlerin dikkatini çekmiştir ve bu akademisyenler sınır-aşan ilişkiler ile aktörleri incelemişlerdir. Ancak bu girişim, paradigma dili ile pratikte cereyan eden olayların halen örtüşüyor olması ve sınır-aşan aktörlerin pratikte de devlet politikalarına marjinal etkileri olması sebebiyle bir süre rafa kaldırılmıştır.

Rafa kaldırılma benzetmesi tarih sahnesinde yaşanan olayları ve akademi içerisinde bu yaklaşımlara tekrardan dönülmesini karşılayan bir benzetmedir. Zira Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile beraber ortaya çıkan insani güvenlik yaklaşımları ile hem sınır-aşan aktörlerin devlet politikaları üzerindeki etkisi artmış hem de akademik literatürde bu yaklaşımlara geri dönüş yaşanmıştır. Akademisyenlerin sınır-aşan ilişkileri raftan indirme çabasını literatürde en iyi özetleyen kitap, isminden de anlaşılacağı üzere, Risse-Kappen’in editörlüğünü yaptığı *Bringing Transnational Relations Back In: Non-State Actors, Domestic Structures and International Institutions* isimli eserdir.

Thomas Risse-Kappen öncelikle farklı çalışmalarında düşünsel faktörlerin sınır-aşan koalisyonlarca nasıl taşındığını, hangi düşünsel faktörlerin politikaları değiştirecek etkiye sahip olduklarını incelemiş, domestik yapılarına bağlı olarak devletlerin sınır-aşan koalisyonların düşünsel etkilerine daha açık ya da kapalı olabileceklerini iddia etmiştir. Devletlerin iç yapılarını hesaba katmayan genellemelere karşılık bu yaklaşım devletlerin içindeki karar verme mekanizmalarında toplumun, akademik çevrelerin, bürokratların ve farklı devlet insanlarının rollerinin altını çiziyor, SSCB gibi kapalı ve yüksek hiyerarşiye sahip devletlerde dahi liderlerin değişimi ile düşünsel farklılıkların mümkün olabileceğine vurgu yapıyordu. Bağımsız değişken ile bağımlı değişken ortasında domestik yapıyı bir ara

²¹³ Axworthy, L. (2001). “Human Security and Global Governance: Putting People First”. *Global Governance*, Vol. 7, No. 1, 20.

değişken olarak değerlendiren bu yaklaşım, devlet içi mekanizmaları hesaba katmayan yaklaşımların Soğuk Savaş'ın sonunu tahmin edemeyişine de bir anlamda tepkiydi.²¹⁴

Risse-Kappen'in iddiaları ile benzer iddialara sahip akademisyenlerin bir araya geldiği *Bringing Transnational Relations Back In: Non-State Actors, Domestic Structures and International Institutions* isimli eserde ise sınır-aşan ilişkiler kavramının yeniden akademik tartışmalardaki yerini alması hedeflenmiştir.²¹⁵ Sınır-aşan ilişkiler, devlet dışı aktörler ile devletler arasında bir karşılıklı pazarlığın olduğunu ve bu pazarlıkta güç ilişkilerinin devreye girdiğini göstermektedir.²¹⁶ Bu pazarlığın nasıl gerçekleştiği, güç ilişkilerinde devlet dışı aktörlerin devletleri daha önce kabul etmek istemedikleri konuları ele almaya nasıl ikna ettikleri bu dönemde sınır-aşan ilişkileri çalışanların öncelikli ilgi alanı haline gelmiştir.

Normlar, belirli kimlikteki aktörlerden belirli durumlar karşısında beklenen uygun davranış kalıpları olarak tanımlanmaktadır.²¹⁷ Uluslararası normların ortaya çıkmasında, uluslararası toplumda istenilen ve uygun olacak davranış kalıplarının ne olduğuna dair fikri olan norm girişimcilerinin rolü vardır. Belirli normları destekleyenlerin bir platform altında bu desteklerini sürdürme ihtiyacına bu normları desteklemek için kurulmuş hükümet dışı örgütler yardımcı olur.²¹⁸

Uluslararası ilişkilerde, toplu eylemleri teşvik edecek ve meşru kılacak dünya görüşlerinin paylaşılmasını hedefleyen gruplar stratejik bir çaba ile ortak anlayış kalıplarının belirlenmesine çalışırlar. Özneler-arası iletişim ile bu gruplar daha önceden doğru olduğu düşünülen, norm haline gelmiş davranış kalıplarının başka tür davranış kalıpları lehine terk edilmesine, daha önceden çerçevesi çizilmemiş konularda ise yeni normların oluşmasına

²¹⁴ Risse-Kappen, T. (1994). "Ideas do not Float Freely: Transnational Coalitions, Domestic Structure, and the End of the Cold War". *International Organization* 48, 2, 195-208.

²¹⁵ Risse-Kappen in editörlüğünü yaptığı sınır-aşan ilişkileri geri getirme amacını doğrudan ismine taşıyan kitap içerisinde Risse-Kappen, kitapta incelenen ana önermeyi, "benzer uluslararası durumlar altında, domestik yapılar arasındaki farklılıklar, sınır-aşan aktörlerin politika üzerindeki etkilerindeki değişimi belirler" şeklinde dile getirmektedir. Risse-Kappen, T. (1995). "Bringing Transnational Relations Back In: Introduction". In T. Risse-Kappen. (Ed.). *Bringing Transnational Relations Back In: Non-State Actors, Domestic Structures and International Institutions*. Cambridge: Cambridge University Press, 25.

²¹⁶ Krasner, S. D. (1995b). "Power Politics, institutions, and Transnational Relations". In T. Risse-Kappen. (Ed.). *Bringing Transnational Relations Back In: Non-State Actors, Domestic Structures and International Institutions*. Cambridge: Cambridge University Press, 268.

²¹⁷ Finnemore, M. and Sikkink, K. (1998). "International Norm Dynamics and Political Change". *International Organization*, Vol. 52, No. 4, 891.

²¹⁸ Finnemore and Sikkink, (1998), 899.

yönelik çalışmalarda bulunurlar.²¹⁹ Bu insan gruplarının bir araya gelmesi ile oluşan daha geniş ağlar, politik aktörleri etkileme ve politik çerçeveleri değiştirme potansiyellerinin daha yüksek olacağından yola çıkarak, aynı amaçla hareket edenler sınır-aşan savunuculuk ağlarının çatıları altında buluşurlar.²²⁰ Hükümet dışı örgütler de bu daha geniş ağların bir parçasıdır.²²¹

Devlet çıkarları ile bu ağların amaçlarının her zaman kesişmemesi sebebiyle yeni bir anlayış çerçevesinin yerleşmesi, normların buna göre yeniden şekillenmesi, bir pazarlık sürecinin sonunda gerçekleşir. Rasyonel aktör modellerine göre tercihleri önceden belirli, maksimum fayda sağlayacağı seçimlere yönelmesi beklenen devletler, bu pazarlık süreçleri sonucunda ulusal çıkarlarının ne olacağına dair değerlendirmelerini baştan yapmak, bireysel çıkarlarını aramak yerine toplumun beklentilerine uymak durumunda kalabilirler.²²² Dolayısıyla sınır-aşan savunuculuk ağları, normların değişmesinde rol oynayarak devlet tercihlerinin ve davranışlarının değişmesini sağlayabilirler.

Devletler, geleneksel egemenlik anlayışına göre işlerine karışılmayan aktörlerdir, ancak sınır-aşan savunuculuk ağlarının çalışmaları neticesinde devletlerin yalnızca dışişlerinde değil içişlerinde de kendilerinden beklenen görevleri yerine getirmeleri için üzerlerindeki baskı yükselmektedir. Bir devletin içerisinde faaliyette bulunan hükümet dışı örgütler, şayet devletin üst makamlarına ulaşmakta sorun yaşıyor, amaçladıklarının ne olduğunu bu mercilere iletemiyor ya da politik değişimi sağlayamıyorlarsa sınır ötesinde amaçlarını destekleyenlerle koalisyonlar kurarak hedef ülkedeki politik değişimi dışardan zorlayabilirler. İçsel meselelerin dışarıdan koalisyonların baskısı ile çözülmeye çalışılması, tıpkı başladığı yere dönen bir bumerangın izlediği yola benzediği için bumerang modeli olarak adlandırılmaktadır.²²³

Bumerang modeli ile özellikle insani güvenlik ve insan hakları gibi konularda devletlerin mevcut politikalarından taviz vermesini sağlamayı amaçlayan gruplar, dışarıda daha geniş bir kitlenin insan hakları ve güvenlik ihlallerini duyması sayesinde devletlere

²¹⁹ Finnemore and Sikkink, (1998), 897.

²²⁰ Keck, M. and Sikkink, K. (1998). *Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics*. Ithaca: Cornell University Press, 2-8.

²²¹ Finnemore and Sikkink, (1998), 899. Keck and Sikkink, (1998), 6.

²²² Keck and Sikkink, (1998), 17-18.

²²³ Keck and Sikkink, (1998), 12.

karşı bir kaldıraç etkisine sahip olurlar. Ayrıca bu model ile belirli politika değişiklikleri sonrası uygulamaların devamlılığını da sağlayabilirler. İnsani güvenlik alanında sınır-aşan savunuculuk ağıları 1989 Çocuk Hakları Sözleşmesi, 1997 Anti-Personel Mayınların Yasaklanması Sözleşmesi (Ottawa Antlaşması), 2002 Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) kurucu belgesi Roma Statüsü gibi önemli uluslararası antlaşmaların ortaya çıkmasında oynadıkları rol ile öne çıkmaktadırlar.²²⁴

3.8. Şiddet Tekeli ve Egemen Devletler

Dışarıda barış hâkimken dahi içeride acı çeken insanların var olabilmesi ve güvenliğin bu sebeple devletleri değil insanları temel alması gerektiği iddiaları, Wolfers'ın belirttiği gibi devletin iyi bir çatı olarak güvenlik için yeterli olamayabileceğini göstermektedir. Bazı devletler kendilerinden beklenen şekilde vatandaşlarının refahını ve güvenliğini sağlamaktan uzaktır, dışarıda savaş durumu olmasa dahi iç savaşlarla zedelenmiş bu devletler, içlerinde ortaya çıkan savaş beyleri, asiler gibi devlet dışı silahlı aktörleri bastırmaya yetecek güçte değildir ve bu sebeple vatandaşları için en büyük güvenlik açığını da bu devletlerin kendileri meydana getirirler. Dolayısıyla iyi bir çatı olarak vatandaşlarını koruyacak devletin belirli özelliklere sahip olması gereklidir.

Max Weber, *Politics as Vocation* dersi akabinde yazılı olarak yayımlanan eserinde bir politik organizasyon olarak, devleti ele almış, diğer organizasyonlardan devletleri ayırmak için de sadece devletlere ait olan özellik üzerinde durmak gerekliliğini belirtmiştir. Bu ayırt edici özellik, devletin şiddeti bir araç olarak kullanabilme yetkisine sahip olmasıdır. Şiddet, devletlerin özgül aracıdır.²²⁵

Bu yaklaşıma göre şiddet, devletler son formunu kazanmadan önce birçok farklı organizasyon tarafından kullanılmış, ancak devletler son formlarını alırken şiddete başvurabilme seçeneğini diğer organizasyonlar için geçersiz kılmışlardır. Dolayısıyla devlet, belirli bir toprak parçası üzerinde, meşru fiziki şiddet tekeli elde etmeyi başarmış toplum formudur.²²⁶ Devlet isterse bu yetkiyi şahıs veya kurumlara devretme yetkisine de sahiptir.

²²⁴ Carpenter, C., Duygulu, S., Montgomery, A. H., Rapp, A. (2014). Explaining the Advocacy Agenda: Insights from the Human Security Network". *International Organization*, Vol. 68, No. 2, 450.

²²⁵ Weber, M. (2004). The Vocation Lectures. (Eds. D. Owen and T. B. Strong). Cambridge: Hackett Publishing Company. (Eserin Orijinali 1919 senesinde yayımlandı), 32-33.

²²⁶ Weber, (2004), 33.

Tanımda dikkat çeken, devletin bu tekeli ele geçirmek için diğer organizasyonlarla rekabet etmesi ve ancak bir mücadele sonunda şiddet kullanmada tekel haline geldiği iddiasıdır. Bu ifade ile tarih sahnesinde var olmuş ve daha sonra geride bırakılmış toplum formlarının, kendi dönemlerinde şiddetin organize şekilde kullanılmasında en yetkin oldukları sürece tercih edildikleri varsayılır. Bu varsayımın bir benzeri Charles Tilly tarafından farklı makale ve kitaplarda incelenerek, “savaş devletleri yaptı, devletler de savaşı” şeklinde karşılıklı bir kurucu ilişkinin varlığına işaret edilmiştir.²²⁷ Bu söylemle iddia edilen savaşın devletlerin icadı olduğu değildir, ancak daha iyi ya da etkin savaşmak için toplum formlarının evirildiği ve sonunda günümüz modern devlet formlarının ortaya çıktığı, bu modern devletlerin de savaşmaya kendi yöntemleri ile devam ettikleri iddia edilmektedir.

Devlet, Tilly’nin geniş tanımına göre, açıkça tanımlanmış bir toprak parçası üzerinde baskı araçlarına önemli oranda hâkim olmuş ve diğer tüm baskı araçlarını kullananlar üzerinde sürekli öncelik elde etmiş tüm organizasyonları ifade etmektedir.²²⁸ Savaşı daha iyi finanse eden, daha etkili araçların kullanımına izin veren ve halkları savaşa daha kolay dahil eden formların yükselişi sırasında devletler yükselirken, devlet dışı aktörler ise geride bırakılmış, hatta dışlanmışlardır. Machiavelli’de gördüğümüz üzere *condottieri* ismi verilen paralı askerlerin güvenilirmez oldukları için terk edilmesi politikasının bir benzeri Hollanda’da görülmüş, paralı askerlere aktarılabilecek maddi kaynağın deniz gücüne aktarılması sayesinde Hollanda armadasının deniz savaşlarında üstünlük kazanması sağlanmıştır. Buna karşılık Kastilya’da ise kara kuvvetleri ön planda tutulurken, İspanya dışından tutulan askerlerin finansmanı sırasında Hollanda’nın izlediği yöntemin dışında bir ekonomik finansman yöntemine başvurulmuştur. Başvurulacak savaş tipi ile ekonominin ticarileşme, sermayeleşme tipine bağlı olarak savaş araç, gereçlerine ve savaşacak insan gücüne ulaşım kolaylığı arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bu araç, gereç ve insan gücüne ulaşmak için yöneticilerin izlediği yolların karşısında duranlar olmuş, bu karşı duruşlar karşılıklı pazarlıklara, bu pazarlıklar askeri gücün toplanması, savaşların yürütülmesi ve giderlerinin ödenmesi için mahkemelerin, hazinelerin, merkezi kurumların ve benzerlerinin tekrar tekrar kurulmasına ve devlet yapılarının değişmesine sebebiyet vermiştir.²²⁹ Baskı araçlarını ve gereçlerini elde etmede karşıt iddiaları olan savaşçıların, toprak ağalarının, sermayedarların

²²⁷ Tilly, C. (1992). *Coercion, Capital, and European States, AD 990-1992*. Cambridge: Blackwell Publishers, 67.

²²⁸ Tilly, C. (1989). “Cities and States in Europe, 1000-1800”. *Theory and Society*, Vol. 18, No. 5, 572.

²²⁹ Tilly, (1989), 566-568.

ve hatta din insanların ya bertaraf edilmesi ya yön değiştirmesi ya da işbirliklerinin sağlanması gerekmiştir.²³⁰

Kırılma noktaları tezlerine göre 1648 ve 1789 kırılma noktaları tarihsel anlamda önceki dönemlerden ayırımın başladığı, etkileri uzun süren dönemlerdir. 1648 tarihi öncesinde devlet gücü ile din eksenini arasında seçim yaparken devletlerin farklı eğilimlere girdiğini vurgulayan Tilly, ancak 1648 Vestfalya Barışı'nın getirdiği ilkeler neticesinde papalığın giderek devletler karşısındaki gücünü kaybetmeye başladığını, din temelli olmayan vatandaşlık kimliklerinin ise Fransız Devrimi ve akabindeki Napolyon Savaşları ile hâkim olmaya başladığını belirtir.²³¹ Tilly, bu kırılma noktalarının belirli bir yönetim şekli lehine kullanıldığını ve Weber'in iddialarını karşılayacak, kendi toprakları üzerinde meşru gücü kullanma tekeline sahip devletlerin ortaya çıktığını göstermektedir.

Tilly, modern devletlerin tamamında ulus-devlet demeye yetecek lde homojen bir nüfusa sahip olunduğu iddiasında değildir. Fakat 1789 sonrasında Avrupa'daki yöneticilerin vatandaşlarından milletlerinin çıkarlarına, diğer çıkarlarına oranla öncelik vermelerini istediklerini iddia eder. Bu iddianın temelinde, savaşın artan para, insan ve materyal ihtiyaçlarının toplanması için milliyetçiliğin kolaylaştırıcı rolü olduğu ve bu sebeple yöneticilerin milliyetçiliği ne çıkardıkları fikri yatmaktadır. Diğer kimlikleri ve çıkarları savunan derebeyleri, burjuvalar gibi ayrıştırıcılara karşı egemen yöneticiler sıklıkla birlikte hareket etmişlerdir. 18. Yüzyılda daimi orduların paralı askerlerin yerini almaya başlaması, ulustan sağlanan vergilerle bu orduların giderlerinin karşılanması ve nihayet 1793 sonrası Fransa'da başlayan genel seferberlik ile Avrupa'da savaşı yürütme şekli değişmiştir. Büyük orduların yayılımı ile merkezi kontrolün devlet toprakları üzerinde sağlanması kolaylaşmiştir.²³² Bürokrasi ile doğrudan kontrolün merkezden bölgelere uzanması sağlanabilmiştir. Merkezi kontrol ile kültürel kontrol de mümkün hale gelirken, ulusların nüfusu giderek daha homojen hale gelmiştir.²³³

Modern uluslararası ilişkiler sisteminin kendi toprakları üzerinde mutlak otoriteye sahip, egemen devletlerden kurulu olduğu fikrinin temelinde 1648 Vestfalya Antlaşması

²³⁰ Tilly, (1989), 568.

²³¹ Tilly, C. (1998). "Social Movements and (All Sorts of) Other Political Interactions- Local, National, and International- Including Identities". *Theory and Society*, Vol. 27, No. 4, 475.

²³² Tilly, C. (1994). "States and Nationalism in Europe 1492-1992". *Theory and Society*, 137-140.

²³³ Tilly, (1994), 140.

sonrası bu egemen devletler sisteminin kademeli olarak yükseldiği görüşü yatar.²³⁴ Vestfalya devlet sistemi olgusunda toprağa ve otonomiye bağlı politik otorite ana dayanak noktasıdır. Politik otoritenin sınırları böylece iç ve dış olarak devletin topraklarının sınırladığı alanla belirlenir, otonomi ise bu sınırların içinde, farklı, dışardan bir aktörün otorite iddialarını geçersiz kılan prensiptir. Vestfalya modeli ile kendi toprakları içerisinde meşru davranışların tek belirleyicisi de yerel politik otorite haline gelmektedir.²³⁵

Toprakları üzerinde egemen olan bu devletler, dışarıda ise devletler cemiyetinin birer üyesi olarak kabul görürler ve uluslararası hukukun tarafları olarak belirli haklardan yararlanırlar.²³⁶ Lax’a göre yalnızca devletlere tanınan egemenlik kavramının yerleşmiş bazı ilkeleri vardır. Bu ilkelerden birincisi yasal ve politik olarak bir devletin bağımsızlığı, yani bir devletin sınırları içerisindeki yasal otoritenin tekeli ilkesidir. Egemenlik iddiasındaki bir devletin üzerinde farklı bir devletin otoritesinin söz konusu olmaması gereklidir.²³⁷ İkinci olarak egemenlik kavramı bir devletin iç işlerine karışılmayacağı ilkesini içermektedir. Bu ilke gereğince devletlerin iç işleri uluslararası hukukun alanına girmez, ancak rıza ile devletler diğer devletlerin, uluslararası kurumların müdahalesine izin verebilirler.²³⁸ Son olarak karşımıza bir kez daha Max Weber’in belirttiği bir ülke toprakları üzerinde güç tekeli prensibi çıkmaktadır. Lax, bu ilkeyi toprak bütünlüğü olarak ele almaktadır ki bu da Vestfalya modeli incelemesi sırasında Krasner’in ele aldığı şekilde toprak ile otonomiye bağlı bir otorite anlayışına işaret eder.²³⁹

Vestfalya modeli, bir kurala uygunluk testi olarak ele alındığında modern devletlerin bu prensipleri sağlama oranları eğer ki dünya üzerindeki tüm coğrafyalarda aynı oranda olsaydı, Neorealizm’in önerdiği gibi iç dinamiklerinin göz ardı edilmesi mümkün, birbirine

²³⁴ Krasner, S. D. (1995a). “Compromising Westphalia”. *International Security*, Vol. 20, No. 3, 115.

²³⁵ Krasner, (1995a), 119. Krasner, Neorealizmin ontolojik olarak Vestfalya modeli esasına dayalı, anarşik sistemde güvenlikleri için mücadele eden üniter rasyonel aktörleri öncelikli aldığını vurgular. Yine Krasner’e göre Neoliberal kurumsalcılar da aynı şekilde Vestfalya modeli devletleri öncelikli olarak kabul etmektedirler, ancak Neoliberaler bu aktörlerin maksimum fayda sağlamak için hareket ettiklerini, bunu yaparken anarşik ancak karşılıklı bağımlılığın bulunduğu bir çevrenin kısıtlayıcı etkilerine maruz kaldıkları tezinden yola çıkarlar. Krasner, (1995a), 121-122.

²³⁶ Lax, I. R. (2012). “A State of Failure: The Sacrosanctity of Sovereignty and the Perpetuation of Conflict in Weak and Failing States”. *Temple International and Comparative Law Journal*, Vol. 26, No. 1, 25.

²³⁷ Lax, (2012), 27-28.

²³⁸ Devletlerin egemenliğinin ihlalini gerektiren özel durumlarda bu rıza beyanının beklenmesi söz konusu değildir. Çatışma altındaki bölgelere Birleşmiş Milletler kurumlarınca ve programlarınca, hükümet dışı örgütlerle beraber yapılan yardımlar, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından alınacak, Birleşmiş Milletler Antlaşması VII. Bölüm altındaki kararların uygulanması gibi durumlar bu şekilde değerlendirilmektedir. Lax, (2012), 27-30.

²³⁹ Lax, (2012), 27-30.

benzer devletlerden oluşan bir uluslararası ilişkiler sisteminden söz etmek mümkün olabilirdi. Fakat bu prensipleri karşılama oranının her devlet için aynı olup olmadığına dair günümüzde farklı bir tartışma, değişen savaşlar ve bu savaşlara engel olamayan devletler üzerinden yürütülmektedir.

3.8.1 Başarısız Devletler

Tilly'nin tezlerine karşı çıkanların temel argümanlarından biri, üçüncü dünya ülkeleri, zayıf devletler gibi farklı yerler ve zaman dilimleri içerisinde bu tezin varsayımlarının aksine örneklerin baş gösterdiğiidir. Sorensen, bir yerde devletleri kuran savaşların bir diğer yerde nasıl olur da devletleri ortadan kaldırır olduğunu sorgular. Yöneticilerin kişilik özellikleri, devlete dönüşmek için organize suçun uzun vadeli devamlılığına ihtiyaç duyulduğu gibi cevaplarla bu fenomenin açıklanamayacağını, zira her yerde liderlerin yakın ölçülerde yanlışlar yapmaya yatkın olduklarını ve örneğin Sahra-altı Afrika'da bağımsızlık hareketleri sonrası 1960 ile 1987 arasında dört milyon insanın hayatını kaybettiğini, 1989-1998 yılları arası dönemde ise üçüncü dünya ülkeleri olarak adlandırılan coğrafyalarda süregelen iç savaşların devlet benzeri yapılar kurmaya yetmediklerini belirtir.²⁴⁰ Sömürgeciliğin bu coğrafyalarda olması gereken normal devlet mekanizmalarının kurulmasını sekteye uğrattığına dair iddialara karşı duran Sorensen, modernleşmenin yerelde daha fazla ayrılmaya sebebiyet vererek egemen devlet yapılarının ortaya çıkmasını engellediğine dair argümanları da akla ve deneyim sonuçlarına uygun bulmamaktadır.²⁴¹

Bu yanlış cevaplara karşı Sorensen'in daha makul bulduğu cevaplar da vardır. Bu makul cevaplardan biri domestik önkoşulların uygun olmamasıdır. Merkezi kontrolün çok uzak ve nüfus yoğunluğu düşük birçok bölgeye sahip Afrika ülkelerinde mutlak şekilde sağlanması mümkün değildir. Bu gibi ülkelerde liderliğe gelenlerin, devlet kurumlarını ilerletmek yerine bu kurumların görevlerini ve egemenlik haklarını adeta kiralanabilir birer meta gibi yakın çevrelerine, klanlara ya da şeflere bırakmaları söz konusu olabilmektedir. Özellikle, Soğuk Savaş döneminde merkezi kontrolü tamamıyla sağlayamayan devletler

²⁴⁰ Sorensen, G. (2001). "War and State-Making: Why Doesn't It Work in the Third World?". *Security Dialogue*, 344.

²⁴¹ Sorensen, (2001), 345.

dışarda egemen devlet sayılmanın ayrıcalığına kavuşurken, içeride ise egemenliğin gerekli prensiplerini yerine getirmemişlerdir.²⁴²

Bu gibi devletler içinde oluşan yapılanmalar için William Reno “Gölge Devletler” yakıştırmasında bulunur. Özellikle içeride yeterli halk desteğine sahip olmadan dışarıdan yardımla başta kalan rejimler için devlet yönetiminin bürokrasi ile örgütlenmesi çekici değildir. Yüksek mevkideki devlet insanları bürokrasi ile halka sağlanacak hizmetlerin yerine kendilerini güçlendirecek şekilde piyasaları manipüle etmeyi tercih ederler ki bunun sonucunda da gayrimeşru, ticari odaklı ağ örgüleri, yani diğer devlet kurumlarının yanında işleyen Gölge Devletler ortaya çıkar.²⁴³ Bu ağların başındakilerin elde ettikleri gücü korumaları için devlet mekanizmalarının sağlamlaştırılmaması gereklidir. Gölge Devletlerin dışarıda egemen devlet olarak yakaladıkları tanınırlık sayesinde devlet yöneticileri ayrıca dış kaynaklara ve ticari ağlara da erişim kazanır. Ancak halkın sömürüsüne dayalı bu sistemlerde yönetime ve bu ağlara yakın güçlü bireylerin daha fazla kaynağa erişmek için doğrudan yönetimi tehdit etmeye başladığı görülür.

Acemoğlu ve Robinson sömürücü kurumların yükseldiği devletler ile kapsayıcı kurumların yükseldiği kurumların bulunduğu devletleri incelediklerinde, sömürücü kurumların bulunduğu yerlerde Reno’nun Gölge Devletleri ile benzer yapılar oluştuğunu saptamışlardır. Bu yapıların zaman zaman sömürgeci devletler tarafından yerleştiğine dikkat çekilmektedir. Toprağı işleyecek, halka hizmet götürecek mekanizmaların kurumlaşması ile ilgilenmek yerine, altın ve gümüş gibi kıymetli madenleri çıkarmak sömürgecilerin hedefi olmuş, sömürgeciler ve bir grup azınlık zenginleşirken, halk fakirleşmiştir. Bağımsızlık ilanları ise her zaman bu kurumlardan kurtulmayı beraberinde getirmemiş, sadece sömürücü kurumlardan yararlanan elitlerin bu ayrıcalıklarını korumalarını sağlamıştır.²⁴⁴

Toplumsal yapı bir kez kurulduktan sonra değişmesinin zor olduğunu vurgulayan Acemoğlu ve Robinson politik kurumlar ile ekonomik kurumların doğrudan ilişkili olduğunu iddia ederler. Ekonomik kurumlar bir ülkenin vatandaşlarını teşvik eden, onları okumaya, tasarruf yapmaya, yatırımlarını değerlendirmeye yönelten unsurdur. Politik

²⁴² Sorensen, (2001), 349.

²⁴³ Reno, W. (2000). “Clandestine Economies, Violence and States in Africa”. *Journal of International Affairs*, Vol. 53, No. 2, 434-437.

²⁴⁴ Acemoglu, D. and Robinson, J. A. (2013). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. London: Profile Books, 11-32.

kurumlar ise o ülke vatandaşlarının, yöneticilerinin davranışlarını etkilemesi ve kontrol etmesini sağlayan kurumlardır, ülkelerin nasıl yönetileceğini belirlerler. Politik kurumlar bir ülkenin ekonomik kurumlarını belirler, ekonomik kurumlar ise bir ülkenin zengin mi yoksa fakir mi olacağı üzerinde kritik etkiye sahiptir.²⁴⁵ Sömürücü politik kurumlar tarafından desteklenen, sömürücü ekonomik kurumların olduğu ülkeler başarısız olurlar.²⁴⁶

Acemoglu ile Robinson'un kapsamlı çalışmaları sırasında ortaya çıkardıkları bir izlenim de sömürücü politik ve ekonomik kurumların bulunduğu ülkelerde sınırlı sayıda imtiyazlı elitin güç ve zenginliği elinde bulundurdukları, bu sebeple diğer gruplar tarafından devlete yakın bu elitlerin hedef alındıklarıdır. Devlet mekanizmalarını elde ederek kendi grubuna bu güç ve zenginliği aktarmak isteyen gruplar arası çatışmalar, iç savaşların bu kurumların yerleştirildiği ülkelerde daha fazla görülmesine sebebiyet verir.²⁴⁷ Dolayısıyla bu ülkelerde kurumların değişmesi arzusundan ziyade kurumların getirilerinden faydalanmak için seçimler yerine silahların kullanılması, çatışma için gerekli araç, gereç ve insan gücü için devlete karşı yarışın devam etmesi olasıdır.

Başarısız devletlerin alışılmışın dışında bir kategori oluşturduğu, tanımı ilk kez ortaya atanlardan Helman ve Ratner tarafından da ortaya koyulmaktadır. Orijinali *Foreign Policy* dergisinin 1992-1993 edisyonunda yayınlanan makalelerinde Helman ve Ratner başarısız bir devleti, "uluslararası toplumun bir üyesi olarak kendisini ikame ettirme kapasitesinden tamamen aciz bir devlettir" şeklinde tanımlamışlardır. Bu devletlerin anarşi ve şiddet sarmalına düştüğü ve kendi vatandaşlarını tehlikeye atarken, komşularını da mülteci akınları, politik istikrarsızlık, sürekli ve rastgele çatışmalarla tehdit ettikleri üzerinde durulmuştur.²⁴⁸ Bir şemsiye kategori olarak kullanılan başarısız devletler tanımı genellikle başarılı devlet tanımına karşılık kullanılmaktadır. Başarısız devletler yanı sıra, haydut devletler, başarısız olmakta olan devletler, başarısızlık riski taşıyan devletler ve çok sık kullanılan zayıf devletler tanımlamaları ile kendilerini ikame etme kapasitelerini kaybetmiş ya da kaybetme aşamasında olan devlet gruplarının uluslararası ilişkiler sistemi içerisinde ele alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.²⁴⁹ Merkezi otorite bu devletlerde fonksiyonlarını

²⁴⁵ Acemoglu and Robinson, (2013), 42-43.

²⁴⁶ Acemoglu and Robinson, (2013), 83.

²⁴⁷ Acemoglu and Robinson, (2013), 95.

²⁴⁸ İnternet: Helman, G. B. And Ratner, S. R. (2010). "Flashback: Saving Failed States". *Foreign Policy*. Web: <https://foreignpolicy.com/2010/06/15/saving-failed-states/> 21 Mart 2024'te alınmıştır.

²⁴⁹ Taşdemir, F. (2013). "Başarısız Devletler ve Uluslararası Hukuk Açısından Ortaya Çıkardığı Sorunlar". *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 1, 411.

yerine getirmekten aciz kalınca ortada hem dışarıdaki tehditlere hem de içerideki tehditlere açık bir halk kalır. Ekonomi ve ekonomik kurumlarla desteklenmesi gereken eğitim, sağlık gibi kamu hizmetlerinin yokluğu bu ülkelerde ortaya çıkan memnuniyetsizliği arttırırken silahlı ayaklanmalar zaman zaman bu memnuniyetsizliklerin bir sebebi, bazı zamanlarda ise sonucu olarak kendilerini göstermeye başlar.²⁵⁰ Başarısız devletlerde ortaya çıkan şiddet tekelinin çökmesi neticesinde ortaya çok sayıda devlet dışı silahlı aktörün çıktığı görülmektedir.²⁵¹

Sorensen'in, üçüncü dünya ülkelerinde ortaya çıkan savaşlar ile Tilly'nin Avrupa'da modern egemen devletleri ortaya çıkaran savaşları aynı türden savaşlar mıdır diye sormasının ardında belirli gerekçeler yatmaktadır. Avrupa'daki devletler içerisinde başarısız olanların yaşamlarını sürdürmeleri kıta içerisinde sürekli vuku bulan savaşlar neticesinde olağan değildir. Dolayısıyla dış tehdide yöneltilen güvenlik tedbirlerinin artırılması, vatandaşlara belirli hakların verilmesi ve kurumların bu şekilde organize edilmesi ile yöneticilerin belirli ayrıcalıklarından feragat etmesi Avrupa'da gerekliliktir.²⁵² Oysaki Avrupa'daki gibi yalnızca dışarıdaki tehditlere karşı koymakla yükümlü, içeride hiyerarşik bir sistemi kurmayı başarmış devletlerin bütün coğrafyalarda hâkim olması mümkün olamamıştır. Şiddet tekelinin devletin elinde olmadığı bu coğrafyalarda silahlı devlet dışı aktörlerin tehdidi, dış tehditler kadar tehlikeli bir hale gelmiştir. Dolayısıyla bu coğrafyalarda farklı bir savaş türü vuku bulmaktadır.

3.8.2. Yeni Savaşlarda Silahlı Devlet Dışı Aktörler

Ayoob, realist paradigmanın esasında etnomerkezcilikle devletlere karşı dış tehdit algısını evrenin merkezine yerleştirdiğini, diğerlerinin de buna göre bir tehdit algısı ile hareket edeceklerini değerlendirdiğini iddia etmektedir. Oysaki farklı coğrafyaların gerçeği böyle değildir ve devletlerarası savaşlar problemi, üçüncü dünya ülkelerinde devlet içi savaşlar probleminin gerisinde yer almaktadır.²⁵³ Başarısız devletlerin yanı sıra, haydut devletler, başarısız olmakta olan devletler, başarısızlık riski taşıyan devletler gibi farklı

²⁵⁰ Carment, D. (2003). "Assessing State Failure: Implications for Theory and Policy". *Third World Quarterly*, Vol. 24, No. 3, 409.

²⁵¹ Taşdemir, F. (2016). "Devlet Merkezli Uluslararası Hukuk Sistemi ve Devlet Dışı Silahlı Aktörler". *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 2, 89.

²⁵² Sorensen, (2001), 346.

²⁵³ Ayoob, M. (1997). "Defining Security: A Subaltern Realist Perspective". In K. Krause & M. C. Williams (Eds.), *Critical Security Studies: Concepts and Cases*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 121-123.

devletlerin de sistem içerisinde var olduğu ve bu devletlerde ortaya çıkan isyancılar, asiler, savaş ağaları, teröristler, milis güçlere ek olarak devletlerin silahlı güçlerinin dışında şiddet uygulama araç ve yöntemlerine başvuran diğer silahlı devlet dışı aktörlerin uluslararası sistemi ve bireyleri tehdit ettikleri Soğuk Savaş sonrasında verilere daha fazla yansımıştır. 2001 senesinde yapılan bir araştırmanın sunduğu veriler, o dönemde aktif savaşların yalnızca %6 oranında devletlerarasında olduğu, buna mukabil %46 oranında rejim karşıtı savaşların, %42 oranında özerklik ve ayrılık istemi ile yürütülen savaşların ve %6 oranında diğer iç savaşların sürmekte olduğunu göstermiştir.²⁵⁴ Bu savaşlarda artık yalnızca devletlerin değil, devlet dışı aktörlerin de yer aldığı ve bu savaşlara sadece dış sebeplerin değil, karmaşık iç ve dış sebeplerin bir arada sebebiyet verdikleri görülmektedir.²⁵⁵

Martin van Creveld, 1945 sonrası savaşların büyük bir kısmının geleneksel savaşlardan farklı olduğunu ilk kez ortaya koyanlardan biridir. Düşük yoğunluklu savaşlar ismiyle literatüre giren savaşların 1980 öncesinde dahi bazı savaşları tanımlamakta kullanılabileceğini öne sürer. İlk olarak bu savaşların genellikle daha az gelişmiş ülkelerin bulunduğu coğrafyalarda meydana gelen savaşlar olduğunu belirtilmektedir. İkinci olarak ise bu tür düşük yoğunluklu savaşlarda ancak taraflardan birinin düzenli ordu olduğunu, taraflardan diğerinin ise gerillalar, teröristler gibi devlet dışı silahlı aktörlerden oluştuğu görülmektedir. Üçüncü olarak, devletlerin yüksek harcamalar ile son teknolojilere dayandırdıkları askeri kapasiteleri bu savaşların omurgasını oluşturmaz.²⁵⁶ Buna karşılık 1945 sonrasındaki geleneksel savaşlarla kıyaslandığında, düşük yoğunluklu savaşlar sonucu hayatını kaybedenlerin sayısı çok daha yüksektir.²⁵⁷ Savaşların artık yalnızca devletlerarası bir fenomen olmaktan çıktığına ve asimetrik savaşlarda askeri kapasitenin değerinin düştüğüne dikkat çeken bu yaklaşım, Neorealizmin önermelerinin dışında kalan savaşların da olduğuna dikkat çeker. Savaşların giderek farklı bir form taşımaya başladığını iddia eden bu yaklaşımda devlet dışı aktörlerin de silahlı çatışmalarda yer alabildiğinin gösterilmesi ile tehdidin yalnızca devletler üzerinden okunmasının yetersizliği açığa çıkmaktadır. David Singer'ın tehdit algısı formülü hatırlandığında asimetrik savaşlarda artık tahmini kapasitenin önemi, tahmini niyetin öneminden yüksek değildir ve devlet dışı silahlı aktörler niyetleri ölçüsünde tehlikeli olabilmektedirler.

²⁵⁴ Collmer, (2004), 2.

²⁵⁵ Collmer, (2004), 3.

²⁵⁶ Van Creveld, M. (1991). *The Transformation of War*. New York: The Free Press, 20.

²⁵⁷ Van Creveld, (1991), 21.

Palazlanan devlet dışı aktörler ile girilen savaşların öncekilerden farklı bir savaş türü olduğunu savunanlardan biri de Mary Kaldor'dur. Kaldor, Clausewitz dönemindeki savaşlardan farklı olduklarının altını çizmek için, bu savaşları “yeni savaşlar” olarak adlandırmaktadır.²⁵⁸ Yeni savaşların ayırt edici özelliği taraflardan en az birinin devlet dışı aktörler olmasıdır. Eski savaşlarda görüldüğü üzere düzenli orduların çarpışması yerine asiler, savaş ağaları, teröristler, milis güçler, özel askeri şirketler ve kabile şefleri altında kurulmuş silahlı devlet dışı aktörler bu çatışmalarda kendilerini göstermektedirler.²⁵⁹ Bu aktörler amaçlarını gerçekleştirmek için şiddet kullanma istek ve kapasitesine sahiptirler, düzenli ordu gibi resmi devlet kurumlarının dışında ve dolayısıyla resmi politikadan, askeri operasyonlardan, kaynaklardan ve altyapıdan bağımsızdırlar.²⁶⁰ Önceki savaşlar jeopolitik çıkarlar için yürütülen genelde limitli savaşlar iken, yeni savaşlar belirli alt-kimliklerin çıkarına devlet mekanizmalarını ele geçirmek adına yürütülen savaşlardır. Toprağı kontrol etmek için rakip askeri güçlerle çatışmak yerine yeni savaşlarda toprağın üzerinde yaşayan halkın şiddete doğrudan maruz bırakılması yeni savaşlarda şiddetin kullanılma metodunun da değiştiğini göstermektedir.²⁶¹ Bu sebeple yeni savaşlarda savunmasız bireylerin şiddet sarmalından en fazla etkilenen ögeler oldukları ve bu savaşlarda güvenliğin referans objesi olarak bireylerin öncelikli alınmasının gerektiği görülmektedir. Kaldor savaşlarla ilgili oluşturulmuş veri kaynaklarından yola çıkarak, sadece devletler arasında vuku bulan savaşların, savaş alanına bağlı ölümlerin ve yüksek yoğunluklu savaşların azaldığını saptamıştır. Devletlerarası savaşların ve bu savaşlara bağlı olarak ortaya çıkması beklenen figürlerin azalması yeni savaşlar tezi ile uyumlu görülmektedir.²⁶²

Kaldor, finansman açısından da yeni savaşların eskilerinden farklı olduğu izlenimindedir, zira yeni savaşlarda çatışmalar bitince değil, çatışmalar sürdükçe ekonomik getirilerden faydalanılmaktadır.²⁶³ Clausewitz zamanındaki dış tehditlere dayalı, devletler arasındaki savaşların politikanın devamı olarak görülmesi olağandır, ancak devlet dışı aktörler farklı motivasyonlar ile savaşı bir ekonomik araç olarak görmektedirler ve sınırlı hedeflere ulaşıldığında sonlandırılan savaşların yerine, kendilerine istedikleri karı getiren,

²⁵⁸ Kaldor, M. (2012). *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era* (Third Edition). Stanford: Stanford University Press, 2-25.

²⁵⁹ Schneckener, (2007), 11-12.

²⁶⁰ Schneckener, (2007), 10.

²⁶¹ Kaldor, (2013), 2-3.

²⁶² Kaldor, (2013), 8.

²⁶³ Kaldor, (2013), 3.

şiddet sarmalını tercih etmektedirler.²⁶⁴ Bu durumda silahlı devlet dışı aktörlerin yer aldığı yeni savaşlarda motivasyonun yalnızca yönetimlerden şikayetler sonucunda değil, maddi hırslarla da yürütüldüğü iddia edilmektedir. Bu iddiaları inceleyen farklı araştırmacılar da maddi hedeflerin silahlı devlet dışı aktörleri farklı ihtilaflara oranla daha fazla motive ettiği sonucunda hemfikirdirler.²⁶⁵

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde görüleceği üzere yeni savaşların yer aldığı başarısız devletlerde silahlı devlet dışı aktörler ortaya çıkmış, çatışmalar sırasında kendi içlerinde bölünmeler yaşamış ve ortaya çıkan fraksiyonlar sonucunda çoğalmışlardır. Bu sebeple çatışmaların iki taraf arasında kalması ve tarafların arasındaki ihtilafların çözülmesi ile savaşın sonlanması da mümkün olmamıştır. Bu durumda yeni savaşlar kavramı, iki tarafın politik bir ihtilafı çözümlemek üzere giriştikleri iç savaşlardan farklıdır.²⁶⁶ Bu savaşların yer aldığı bölgelerin ve bu savaşlarda yer alan devlet dışı aktörlerin ortaya çıkardığı bireylere yönelik tehditlerin AB güvenlik yaklaşımını nasıl bir değişime zorladığı, geleneksel güvenlik yaklaşımlarına yön veren Realist araştırma programının ana çekirdeğiyle açıklanması zor olan bu devletler ve aktörlerin AB kurumlarının kendilerini yeniden tanımlamaya zorladığı bir sonraki bölümde görülecektir.

²⁶⁴ Kaldor, (2013), 3-4.

²⁶⁵ Collier, P., Elliot, V. L., Hegre, H., Hoeffler, A., Reynal-Querol, M., Sambanis, N. (2003). **Breaking the Conflict Trap: Civil War and Development Policy**. Washington: World Bank and Oxford University Press, 89.

²⁶⁶ Kaldor, (2013), 6-7.

4. AVRUPA BİRLİĞİ GÜVENLİK YAKLAŞIMININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Avrupa’da güvenlik yaklaşımının gelişiminin inceleneceği bu bölümde Realizmin bir paradigma olarak Uluslararası İlişkiler ve uluslararası güvenlik çalışmalarında bilim dilini belirlediği İkinci Dünya Savaşı’nın ertesindeki gelişmeler öncelikli olarak ele alınacaktır. İkinci Dünya Savaşı’nın akabinde Sovyetlerin oluşturduğu siyasi ve askeri tehdit nedeniyle ortaya çıkan Batı Avrupa güvenlik yaklaşımı bölümün ilk kısmında irdelenecektir. Batı Avrupa’nın güvenliğini Atlantik’in güvenliği ile eşgüdümlü görmesi ve Savaş sırasında en büyük tehdit olarak görünen Almanya’yı (Batı Almanya) da kendi kampına dahil etmesi ardında yatan sebepler de bu Sovyet tehdidi penceresinden aydınlatılacaktır. Soğuk Savaş’ın sonuna kadar Sovyet tehdidi sebebiyle Atlantik İttifakı’nın gölgesinde şekillenmiş olan Avrupa güvenliği yaklaşımının, Soğuk Savaş sonrasında tehdidin yenilenmesi ile birlikte nasıl kabuk değiştirdiği ise bölümün devamında görülecektir. Avrupa Birliği Antlaşması ve sonrasında yeniden ele alınan Batı Avrupa güvenliğinin yeni savaşları da kucaklayacak şekilde geçirdiği evrimin ardından, Atlantik İttifakı’ndan kopmadan, AB’nin nasıl alan dışı görevleri de üstlenmeye başladığı ve 11 Eylül sonrasında kendi güvenlik stratejisi içerisine başarısız devletleri ve bu devletler içerisinden çıkan silahlı devlet dışı aktörleri eklediğini nasıl ilan ettiğini ise bölümün son kısmındaki incelemeler ortaya koyacaktır.

4.1 Avrupa Birleşik Devletleri ve Demir Perde

Winston Churchill, 1930 yılında ilk kez “Avrupa Birleşik Devletleri” kavramından bahsettiğinde, 1. Dünya Savaşı’na sebep olan eski kinlerin ancak ABD benzeri bir federasyon modeli ile aşılabileceğine dair inancını dile getirmişti.²⁶⁷ 9 Eylül 1946 tarihli konuşmasında Churchill bir kez daha Avrupa Birleşik Devletleri’nden söz ederken, Avrupa devletleri arasında kurulacak bir bölgesel örgütün Birleşmiş Milletler (BM) ile herhangi bir şekilde çatışmayacağını vurguluyordu. Dünya Savaşları, geride yıkılmış bir Avrupa manzarası bıraktığı kadar gönüllerde de korku dolu izler bırakmıştı, ancak Churchill geçmişin korkularıyla zaman kaybetmek yerine ileriye bakmanın gerekliliğini vurguluyordu. Bir “Avrupa ailesi” kurmanın ilk adımı, Dünya Savaşları’nın ezeli düşmanları olarak görülen Fransa ile Almanya arasında iş birliğinin tesis edilmesi ile atılabilirdi. Avrupa Birleşik

²⁶⁷ Mauter, W. R. (1998). “Churchill and the Unification of Europe”. *The Historian*, Vol. 61, No. 1, 67-68.

Devletleri ile tek bir devletin maddi gücü büyük kıymet arz etmeyecek, ortak amaçlara ulaşmak için küçük devletler de büyük devletler kadar önemli bir yer teşkil edecekti.²⁶⁸

Churchill'in bütünleştirici fikirleri Avrupa entegrasyonunun mihenk taşları arasında yer alırken, 5 Mart 1946 tarihinde Fulton kentindeki Westminster Koleji'nde verdiği bir söylev ise kullandığı bir benzetme nedeniyle Soğuk Savaş'ın başlangıcı olarak anılabilir.²⁶⁹ Baltıklardan, Adriyatik'e kadar uzanan bir "demir perde" gerisinde yer alan Orta ve Doğu Avrupa'nın ünlü şehirleri ve halklarının bir şekilde Sovyet etkisi altında ve Moskova kontrolünde olduklarına değindiği bu ünlü konuşmasında Churchill, bu kez Avrupa'nın içinde bulunduğu paradoksa bir göndermede bulunmaktadır. 2. Dünya Savaşı sonrası bölgelere bölünen Berlin'de ve Almanya'nın geri kalanında Sovyetlerin, Komünist bir ülke kurmayı arzulaması olasılık dahilindeydi. Bu arzu İngiltere ve Amerika bölgelerinde sorunlara sebep olabilir, Almanların da durumdan faydalanmak istemelerine imkan tanıyabilir ve Doğu ile Batı arasında pazarlığa girmelerinin önünü açabilirdi. Churchill, uğruna savaş verilen özgür Avrupa'nın da kalıcı barışın da bu gerçekler ışığında sağlanmasının zorlaştığını iddia ediyordu.²⁷⁰

Bir yanda Avrupa entegrasyonu arzusunun, öte yanda ise Sovyet tehdidinin ortaya çıkardığı bu paradoksal durum ihtimali karşısında İngiltere, henüz 2. Dünya Savaşı sona ermeden, Savaş sonrası güvenlik politikalarını ele almaya başlamıştı. Dışişleri Bakanlığı tarafından özellikle desteklenen Gladwyn Jebb'in Batı Avrupa güvenlik grubu fikri, 1942 sonbaharından itibaren üzerinde durulan fikirdi. Bu fikrin hayata geçirilmesi durumunda İngiltere'nin kendisinden beklenen Avrupa'nın güvenliğindeki rolünü yerine getirmesi, bunu yaparken de savunma giderlerini düşürmesi mümkün olabilirdi. İngiltere, Fransa'nın güçlenmesine de Batı Avrupa içerisinde katkıda bulunulabilirdi. Fakat Sovyetler böyle bir bölgesel girişimi kendilerine karşı oluşturulmak istenen bir blok olarak algılayabilir, ABD ise kendisine Avrupa'da ihtiyacın kalmadığını düşünerek tekrar izolasyon politikasına dönebilirdi.²⁷¹

²⁶⁸ James, R. R. (Ed.). (1974). *Winston S. Churchill: His Complete Speeches 1897-1963* (Volume VII). New York: Chelsea House Publishers, 7379-7382.

²⁶⁹ James bu söylevin Rus tarihçiler tarafından Soğuk Savaş'ın başladığı gün olarak alındığını ifade eder. James, (1974), 7285.

²⁷⁰ James, (1974), 7285-7291.

²⁷¹ Baylis, J. (1984). "Britain, the Brussels Pact and the Continental Commitment". *International Affairs*, Vol. 60, No. 4, 616.

Savaş sırasında dahi Avrupa'yı gelecekte hangi tehditlerin beklediği, bu tehditlere karşı nasıl önlemler alınacağı tartışılırken, İngiliz Dışışleri mensupları Avrupa'yı ortak düşmanlara karşı müttefiklerle iş birliği yaparak savunmayı öngörmüşlerdir. Ancak, Moskova ile beraber adımlar atma şansını Batı Avrupa'da bir güvenlik grubunun kurulmasına öncülük etmesi durumunda kaybedeceğini düşünen İngiltere, bu görevi hemen üstlenmemiştir.²⁷² Sovyetlerle ilişkilerin, Almanya konusunda yaşanan uyumsuzluk ve Doğu Avrupa'daki Sovyet politikalarından duyulan hoşnutsuzluk sebebiyle bozulması sonrasında, İngiltere'nin Batı Avrupa ülkeleri ile kurmayı istediği ekonomik, sosyal ve askeri iş birliği adımlarını iki taraflı antlaşmalarla başlatmaktan çekinmesi için bir gerekçesi kalmamıştır. Dolayısıyla, Almanya tehdidi odaklı görünse de 4 Mart 1947 tarihinde İngiltere ile Fransa arasında imzalanan Dunkirk Antlaşmasının altında yatan sebeplerden birinin de Sovyetlerle bozulmakta olan ilişkiler olduğu iddia edilmektedir.²⁷³ İngiltere ile Fransa arasında, Almanya'nın tekrar bir askeri güç olarak yükselmesini engellemek için imzalandığı ilan edilen bu antlaşma, Avrupa'da kurulmak istenen güvenlik çerçevesinin ilk adımı olmuştur.²⁷⁴ 50 yıl süre ile geçerli olmak üzere imzalanan bu iki taraflı antlaşma ile Fransa ile İngiltere yakınlaşmış, Fransa'nın Almanya kaynaklı çekincelerini, bir saldırı durumunda askeri ve sivil yardımlarla yanında olacağını taahhüt eden İngilizlerle yapılan ittifak belirli ölçüde azaltmıştır.

Fransa'nın Almanya kaynaklı çekincelerinin tamamıyla ortadan kalkması kolay değildir. 1940 yılında Nazi Almanya'sına teslim olmanın tesiri ile Fransa için halen birincil tehdit Almanya olarak görülmektedir. Fakat Dunkirk antlaşması ile Fransa da Sovyetlerin Avrupa için Almanlara oranla daha büyük bir tehdit oluşturduğuna inanan kampa dahil olmuştur. Fransa bu ittifak içerisinde kaldığı sürece Almanlarla yakınlaşması, Sovyet tehdidinin daha büyük ve yakın olduğuna ikna edilmesi mümkün olabilirdi.²⁷⁵ Dunkirk modeli 1948 yılına dek tercih edilen model olurken, Mayıs 1947'de İngiltere Dışışleri Bakanı Ernest Bevin, Belçika ve Hollanda ile de Dunkirk modeli üzerinden antlaşmalara gidilmesi için uygun zamanın geldiğini ifade etmiştir.²⁷⁶

²⁷² Adamthwaite, A. (1985). "Britain and the World, 1945-9: The View from the Foreign Office". *International Affairs*, Vol. 61, No 2, 228.

²⁷³ Baylis, (1984), 618.

²⁷⁴ Açıkmeşe, S. A. (2004). "The Underlying Dynamics of the European Security and Defence Policy". *Perceptions: Journal of International Affairs*, Vol. 9, No. 1, 121.

²⁷⁵ Kaplan, L. S. (2007). *NATO 1948: The Birth of the Transatlantic Alliance*. Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers, 12-13.

²⁷⁶ Baylis, (1984), 618.

Churchill'in bir yanda Avrupa Birleşik Devletleri hayali, öte yanda ise Sovyet tehdidi ile bölünmüş Avrupa resmiyle ortaya koyduğu paradoksun aşılması için Sovyetlerin de Avrupa Birleşik Devletleri içerisine dahil edilmesi ve Avrupa'daki bölünmüşlüğü ortadan kaldırılması gerekiyordu. ABD de bir Avrupa entegrasyonundan yanaydı, ancak Avrupa'nın bölünmüşlüğü'nün giderilmesinden ziyade Sovyetlerin oluşturduğu tehdiye karşı geri kalanların oluşturacağı bir Avrupa bütünleşmesini desteklemekteydi. Truman Doktrini ile daha önceki dönemde izlediği bölgesel çatışmalara karışmama yaklaşımından uzaklaştığını gösteren ABD, dış ve iç tehdit altındaki demokratik ülkelere siyasi, askeri ve ekonomik yardımda bulunacağını taahhüdünde bulunmuştur.²⁷⁷ Truman Doktrini ile ABD, Moskova'nın güçler dengesini bozacak ölçüde etki alanlarını genişletmesi tehdidine karşılık ilk kez sözel eylemin ötesine geçmiştir. ABD ekonomik yardımlar ile Avrupa entegrasyonuna olan desteğini Marshall Planı ile genişletmiştir. ABD'nin bu yardımları başta teklif ettiği devletler arasında yer alan SSCB ve Doğu Avrupa ülkelerinin yardımları reddetmesinin ardından Avrupa'nın bölünmüşlüğü daha net ortaya çıkmıştır.²⁷⁸

Marshall Planı ismiyle anılan Avrupa Kalkınma Programı ile Truman Doktrini, "aynı cevizin iki yarısı" olarak Truman tarafından dile getirilmiştir. Her ne kadar Marshall Planı ile ekonomik yardımlar öne çıkartılmış olsa da bu yardımlar Sovyet etki alanlarının genişlemesini engellemekte kullanılabiliyordu. Batı Avrupa'daki hükümetler, komünist muhaliflerin sert tepkisiyle karşılaşmadan savaş sonrası ekonomilerini düzeltebiliyor, gerekli yatırımları yardımlar sayesinde gerçekleştirebiliyorlardı. Fakat SSCB açısından bu

²⁷⁷ Bu taahhüt sonrasında İngiltere, Yunan hükümetine verdiği askeri ve ekonomik desteği çekerken (31 Mart 1947), Truman iç savaşın yaşandığı Yunanistan'da hükümetin komünistlere karşı desteklenmesi gerektiğini Kongre'de belirtmiş ve hem Yunan hükümeti hem de Türkiye'ye yardım sağlanmasını talep etmiştir. Yunanistan'da komünistlerin galibiyeti yakın komşusu Türkiye'yi ve oradan da tüm Orta Doğu'yu tehlike altına sokabilirdi. Truman'ın talebi ile 400 milyon dolarlık ABD askeri ve ekonomik yardımları Kongre tarafından onaylandı. Goff, R., Moss, W., Terry, J., Upshur, J. (1994). *The Twentieth Century: A Brief Global History* (Fourth Edition). New York: McGraw-Hill, 313-314. ABD, sadece Yunanistan'da değil Avrupa'nın birçok yerinde komünizmi yükselen bir tehdit olarak görmeye başlamıştır. İtalya'da da komünizmin yükselme ihtimalinden rahatsızlık duyan ABD, henüz yeni kurulan Ulusal Güvenlik Konseyinde (NSC-National Security Council) komünizmi en önemli tehdit olarak algıladığını göstermiştir. NSC ilk dosyasında (1/1), İtalya'da komünizmi bir tehdit olarak göstermiş ve eğer komünistler ülkenin bir kısmını ele geçirebilirse 1944 antlaşması uyarınca 1947 yılına dek bu ülkeden çekilmesi gereken ABD askerlerinin çekilme kararını askıya almayı, hatta antlaşma şartlarını İtalya ile gözden geçirmeyi tavsiye etmiştir. 13 Aralık 1947 tarihinde İtalya'dan askerlerin çekilmesi kararlaştırıldığında dahi Truman, şayet barış antlaşmalarının temelini oluşturan, İtalya'nın özgürlüğü ve bağımsızlığı tehdit altına girerse ABD'nin gerekli tedbirleri almakla yükümlü olacağı konusunda uyarıda bulunmuştur. ABD, Akdeniz'de ve özellikle Batı Avrupa'da komünizmin ilerleyişine dair bir imajın oluşmasını istememiştir. Kaplan, (2007), 52.

²⁷⁸ Gaddis, J. L. (1987). *The Long Peace: Inquiries Into the History of the Cold War*. New York: Oxford University Press, 56-57. Marshall Planı ile dört yıllık süre içerisinde yaklaşık olarak 13 milyar ABD doları Avrupa'da restorasyon için katılan ülkelere verilmiştir. Prentzas, G. S. (2011). *The Marshall Plan (Milestones in Modern World History)*. New York: Chelsea House, 82.

yardımlar Sovyet ideallerinin yayılmasını engellemek için atılmış adımlardı ve Sovyetleri de karşı adımlar atmaya zorluyorlardı.²⁷⁹ ABD ile İngiltere'nin 1 Ocak 1947 tarihinde Almanya'daki işgal bölgelerini birleştirerek ikili bir bölgeye (*Bizone* ya da *Bizonia*) dönüştürmeleri ve ardından bölgede yeni bir para birimi (*Deutsche Mark*) ilan etmeleri de Sovyetler tarafından Batı Almanya egemenliğinin yaklaşmakta olan ayak sesleri olarak algılanmıştır. Marshall Planı içerisinde Batı Almanya'nın rolü ve son olarak Londra'da Almanya'nın geleceğine dair yapılacak olan bir konferansın haberleri de Sovyetleri rahatsız etmiştir.²⁸⁰ Sovyetler bu gelişmelere karşı tepkisini, 23 Ocak 1948 tarihinde bir İngiliz trenini Berlin'e gitmekten alıkoyarak göstermiştir. 1948 yılının devamındaki gelişmelere cevap olarak Sovyetler, haziran ayında, Berlin'in doğusu ile batısını birbirinden ayıran Berlin Ablukasını başlatmıştır. Bu gelişme ile Sovyetlerin gerilimi tırmandırmaktan çekinmeyeceği anlaşılmıştır.

ABD ve İngiltere'nin Avrupa'da hem Sovyetleri hem de Almanya'yı içerisinde bulunduran bir savunma örgütü kuramayacakları ortaya çıkmıştır. Komünizmin ilerleyişini Avrupa'daki ekonomik tehdidin önüne koyan ABD için ekonomik araçlarla esasen güvenlik stratejisi lehine hamleler yürütülmüş ve İtalya, Yunanistan gibi komünizm tehdidi ile karşı karşıya olan ülkelerde komünizm karşıtları desteklenmiştir.²⁸¹ Sovyetler ise aynı dönemde ikili antlaşmalarla Finlandiya gibi ülkeleri Almanya tehdidine karşı koruma sözü vererek kendi kampına yakın tutmaya gayret göstermiştir. Sovyetlerin, ABD ve Batı Avrupa devletlerini en fazla rahatsız eden hamlesi Prag'da gerçekleştirmiştir.

4.2. Prag Darbesi ve Batı Birliği

ABD'nin Marshall Planı ile Avrupa'nın yeniden yapılanmasına yardım edeceği haberleri Çekoslovakya'da memnuniyetle karşılanmıştır. Marshall Planı ile ilgili görüşmelere katılmayı düşünen Çekoslovaklara karşı Stalin'in cevabı ise çok açıktır: “Konferansa katılırsanız (Paris Konferansı) bu eyleminizle Sovyetler Birliğine karşı bir araç

²⁷⁹ Bostdorff, D. M. (2008). *Proclaiming the Truman Doctrine: The Cold War Call to Arms*. College Station: Texas A&M University Press, 142-143.

²⁸⁰ Kaplan, (2007), 42-43.

²⁸¹ Kaplan, (2007), 52.

olarak kullanıldığınızı kanıtlarsınız. SSCB halkı da hükümeti de buna tolerans göstermez”.²⁸²

4 Nisan 1945 tarihinde kurulan Çekoslovakya Cumhuriyeti’nde 1946 seçimleri sonrası Çekoslovakya Komünist Partisi (KSC- *Komunistická strana Československa*), Çeklerin olduğu bölgelerde birinci parti olarak çıkarken, Slovakların olduğu bölgelerde Nasyonalistlerin gerisinde kalmıştı.²⁸³ Klement Gottwald’ın başbakanlığında kurulan koalisyon hükümetinde kabinenin sekiz bakanı KSC’dendi. Gottwald’ın başbakanlığında Çekoslovakya’nın Marshall Planı’na katılımı Moskova tarafından engellenirken, Fransa ile de aynı sebeple bir ittifak antlaşmasının imzalanması mümkün olmamıştı. Mayıs 1948 tarihinde gerçekleşmesi gereken yeni seçimlerden önce KSC’nin güç kaybettiğini düşünen Nasyonalist bakanlar, Komünistlerin polis müdürlüklerinde yaptıkları atamalardan rahatsızlık duyuyorlardı. Polis atamalarındaki şaibeli durumu 12 Şubat 1948 tarihinde Nasyonel Sosyalist Parti meclis gündemine getirse de konu ile ilgili gelişme kaydedilemiyordu. Komünistlerin seçim öncesi bu hareketliliklerinden endişe duyan on iki bakan istifalarını Cumhurbaşkanı Edvard Benes’e sundular.²⁸⁴ Benes istifaları kabul etmeyi geciktirirken, henüz istifaları işleme alınmamış bakanların makamlarına girmelerine dahi izin verilmiyordu. Önceden örgütlenmiş olan KSC, öncelikle kendilerini destekleyen fabrika işçilerinden “alarm ekipleri” kurdular, daha sonra ise bu ekipleri işçi militanlara dönüştürdüler. 25 Şubat 1948 günü Benes, nihayet Komünistlerin baskılarına, iç savaş olasılığına ve kapıda beklediği düşünülen Sovyet tehdidine daha fazla dayanamayarak bakanların istifalarını kabul etti ve KSC’nin talepleri doğrultusunda bir hükümetin kurulmasına göz yumdu.²⁸⁵

Çekoslovakya’nın Sovyet nüfuzu altına girmesi sonrası Stalin’in yaptığı hamlelerin birçoğu artık daha tehditkâr algılanırken, bir sonraki Çekoslovakya’nın neresi olacağı düşüncesi ile savunma birliğinin ivedilikle kurulması gerektiği düşüncesi hasıl olmuştu. Prag stili bir darbenin İtalya’da olma ihtimali, Sovyetlerin Berlin’de izlediği politika, Macaristan ve Romanya’dakine benzer şekilde Finlandiya ve Norveç gibi İskandinav ülkelerinde de

²⁸² Ripka, H. (1950). *Czechoslovakia Enslaved: The Story of the Communist Coup d’État*. London: Victor Gollancz Ltd., 68.

²⁸³ Barratt, D. (2023). “Communists Seize Power in Czechoslovakia”. *Salem Press Encyclopedia*.

²⁸⁴ Zinner, P. E. (1975). *Communist Strategy and Tactics in Czechoslovakia, 1918-1948*. Westport: Greenwood Press, 198.

²⁸⁵ Zinner, (1975), 199-216.

dostluk ve karşılıklı yardım antlaşmaları imzalatmaya yönelik izlenen Sovyet baskı politikaları, İngilizler için endişe vericiydi.²⁸⁶ Bu gelişmeler sonrasında İngiltere, Batı Avrupa’da bir savunma örgütü kurulması için liderliği üstlenmekten artık çekinmiyordu. Dışişleri Bakanı Bevin, liderlik rolüne uygun olacak şekilde Batı ülkelerine çağrılarda bulunmaya başlamıştı.²⁸⁷

Bu gelişmeler ve çağrılarının ardından İngiltere, Fransa ile Benelüks ülkeleri (Belçika, Hollanda ve Lüksemburg) 17 Mart 1948 tarihinde Brüksel Antlaşmasını imzalayarak aralarında bir ortak savunma sistemi kurmayı kararlaştırmışlardır. Koşulsuz karşılıklı savunma sorumluluğunun altına imza atan taraflar, Avrupa tarihinde ilk kez çok taraflı, kolektif bir güvenlik savunma örgütü olan Batı Birliği’ni (*Western Union*) gerçeğe dönüştürüyorlardı.²⁸⁸ Brüksel Antlaşması’nın giriş bölümünde antlaşmanın ekonomik, sosyal ve kültürel alanlar ile beraber kolektif güvenlikle ilgili olduğuna dair atıfta bulunulmaktadır. Antlaşma’nın 4. maddesinde, taraflardan biri Avrupa’da silahlı bir saldırıya uğrarsa diğer imzacı tarafların, Birleşmiş Milletlerin 51. maddesi uyarınca, saldırıya uğrayan tarafa, sahip olduğu askeri ve diğer yardımları sunacakları taahhüt edilmektedir. Antlaşma’nın 10. maddesinde antlaşmanın onaylandıktan sonra elli yıl boyunca yürürlükte kalacağı kararlaştırılmıştır.²⁸⁹

Antlaşma ile bir araya gelen devletlerin Almanya’nın tekrar agresif politikalar izlemesi ihtimaline karşılık 4. maddeyi kullanabilecekleri açıktı, zira antlaşmanın giriş bölümünde de bu yönde bir ihtimal atlanmamıştı. Ancak Almanya halihazırda işgal bölgelerince yönetilmekteydi, buna karşılık Almanya teslim olduktan sonra dahi Moskova rejimi Doğu Avrupa’da yüksek oranda asker bulundurmaya devam etmişti. İngiliz-Amerikan askerleri hızlıca ve büyük oranda terhis edildiğinde, Sovyetlerin halen askerlerinin önemli kısmını silah altında tutuyor olması sebebiyle dikkat çekici bir dengesizlik oluşmaktaydı. Bu dengesizliğin korunmasının askeri avantajdan ziyade politik avantaja dönüşebileceği Prag Darbesi sırasında görülmüştü.²⁹⁰ Cumhurbaşkanı Benes, iç savaş riski kadar, Sovyet dış tehdidi nedeniyle de darbecilerin taleplerine boyun eğmişti.

²⁸⁶ Baylis, (1984), 625,626.

²⁸⁷ Adamthwaite, (1985), 228.

²⁸⁸ Bailes, A. J. and Messervy-Whiting, G. (2011). “Death of an Institution: The End for Western European Union, a Future for European Defence?”. *Egmont Institute*, Egmont Paper, No. 46, 10.

²⁸⁹ Beckett, W. E. (1950). *The North Atlantic Treaty, the Brussels Treaty and the Charter of the United Nations*. London: Stevens & Sons Limited, 59-64.

²⁹⁰ Reed, J. A. (1987). *Germany and NATO*. Washington: National Defense University Press, 4-5.

İngiltere, Fransa ve Benelüks ülkelerinin kolektif güvenlik ilkesi ile bir saldırı durumunda birbirlerinin yardımına gelecek olmaları, Sovyet tehdidi düşünüldüğünde gerekli, ancak yeterli olmayan bir girişim olarak görülebilirdi. Bu sebeple güçler dengesini sağlamak adına Atlantik'in diğer yakasından beklenti giderek artarken, bu politikayı destekleyen Bevin'i umutlandıran gelişmeler de ABD'de yaşandı. Avrupa'nın problemlerini ABD'nin problemleri olarak benimsemeyen Kongre üyelerini bilgilendirmek ve ikna etmek adına ABD Dışişleri Bakanı George Marshall ve meslektaşları bir eğitim ve ikna kampanyası başlattılar ve bunun sonucunda Senatör Arthur Vandenberg Kararı olarak anılan, ABD'nin bölgesel kolektif güvenlik antlaşmalarında yer almasına izin veren karar, 11 Haziran 1948 tarihinde Senatoda kabul edildi.²⁹¹ Dunkirk Antlaşması ile başlayan 2. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın güvenlik yaklaşımının inşası, bu temel antlaşmanın üzerine monte edilen Batı Birliği ile bir adım öteye taşınmış, ABD'nin de bu Birliği desteklemesi ile modelin son hali şekillenmeye başlamıştır. Avrupa güvenliği yaklaşımı artık sadece Atlantik'in doğu yakasından ibaret olmayacak, ABD ve bu süper gücün yanında yer almak isteyenlerin de katılımıyla daha geniş bir yelpazede değerlendirilmeye başlanacaktır.

4.3. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün Kurulması

1948 yazında Batı Birliği ile Kanada ve ABD yetkilileri ön görüşmelerde bir araya geldiklerinde, Atlantik'in iki yakasını koruyacak bir kolektif antlaşmada, Brüksel Antlaşması'nın 4. maddesindeki savunma şartının korunması gerektiği aşıkardı. Görüşmelere katılan bakanlar Sovyetlerin “o an için savaş istemediğine”, “olayları savaşa kadar sürüklenme” niyetinde olmadıklarına, “SSCB'nin savaş hazırlığında olduğuna dair net bir gösterge olmadığına” dair görüşlerini belirtse de Sovyetlerin askeri kapasitesinin Avrupa'da güç kullanarak hâkimiyet sağlama potansiyeli olduğunu kabul ediyorlardı.²⁹² David Singer'ın formülü ile düşünüldüğünde, Atlantik'in tehdit algısının kaynağında yükselen askeri kapasitesi sebebiyle SSCB yer almaktaydı.²⁹³ Sovyet niyetlerinden henüz

²⁹¹ Reed, (1987), 7-9.

²⁹² Reid yüksek gizliliği olan arşiv belgelerinden hareketle Sovyetlerin askeri kapasitesinin Avrupa'da hakimiyet sağlamaya yeteceğine dair uzlaşma grubunun hükümetlerine raporlar sunduklarını teyit etmektedir. Tırnak içerisindeki görüşler sırasıyla ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'a, İngiltere Dışişleri Bakanı Ernest Bevin'e ve Fransa Dışişleri Bakanı Georges Bidault'ya aittir ve Reid tarafından atıfta bulunduğu şekliyle korunmuşlardır. Reid, E. (1977). *Time of Fear and Hope: The Making of the North Atlantic Treaty 1947-1949*. Toronto: Canada, 13-14.

²⁹³ Heuser, B. (1997). *NATO, Britain, France and the FRG: Nuclear Strategies and Forces for Europe 1949-2000*. London: Macmillan Press Limited, 1.

emin olunamasa da yaşanabilecek bir hadisenin savaşı sonuçlanmayacağına bir garantisi yoktu. Dahası, Sovyet tarafının da Batı'nın niyetlerini yanlış okuma ihtimali saklıydı, böyle bir ihtimal neticesinde Sovyet tarafının endişeleri beklenmeyen bir zamanda Sovyetlerin gücünü kaybetmeden saldırıya geçmesi ile sonuçlanabilirdi.²⁹⁴

Sovyetlerin giderek yükselen askeri kapasitesinin yanı sıra Prag ve Berlin'deki gelişmeler de Batı Avrupa ülkelerinde tedirginliğin artmasına sebebiyet veriyor, ilk açıklamalardan son rapor tarihine dek Sovyet tehdidi algısı azalmıyordu. Sovyetlerin Berlin'i Ablukası 24 Haziran 1948 tarihinde başlamış, Almanya'daki *Bizone/Bizonia* yönetim bölgesi ise ağustosta Fransız bölgesinin de eklenmesi ile *Trizone/Trizonia* yönetim bölgesine dönüşmüştü.²⁹⁵ Bu gelişmeler ışığında çalışma grubunun ön görüşmelerinden çıkan rapor ülke hükümetlerine 9 Eylül 1948 tarihinde gönderildi. Raporda belirtilen hususlar üzerinde durularak antlaşmanın kaleme alınmasına başlandı.

NATO'nun kurucu antlaşması olan Kuzey Atlantik Antlaşması, 4 Nisan 1949 tarihinde Washington'da, Brüksel Antlaşmasını imzalayan devletlerle ABD, Kanada ve bu ülkeler tarafından antlaşmaya taraf olmak için davet edilen Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç ve Portekiz arasında imzalanmıştır.²⁹⁶ Antlaşma'nın 5. maddesi gereğince Antlaşma'nın tarafları, Avrupa veya Kuzey Amerika'da imzacı devletlerden biri saldırıya uğrarsa bu saldırıyı tüm imzacı taraflara yapılmış bir saldırı olarak kabul edecekler ve böyle bir saldırının gerçekleşmesi halinde her bir imzacı taraf, Birleşmiş Milletler Sözleşmesinin 51. maddesince tanımlanan bireysel ve kolektif nefsi müdafaa hakları gereğince, saldırıya uğrayan taraf veya taraflara, silahlı güç kullanmayı da kapsayabilecek şekilde yardım edeceklerdir.²⁹⁷

²⁹⁴ Reid, (1977), 14.

²⁹⁵ Berlin'de ablukanın başlayacağına dair bazı göstergeler mevcuttu, örneğin 19 Haziran 1948 tarihinde sivilere malzeme taşıyan yük vagonları sadece çok eski oldukları ve güvenli olamayacakları gerekçesiyle geri çevriliyordu, ancak yine de 24 Haziran 1948'de tam ablukaya geçilmesi sürpriz olarak karşılandı, çünkü Sovyetlerin bu yönde bir niyetleri olduğuna dair kesin bir yargıya varılamamıştı. Davison, W. P. (1980). *The Berlin Blockade: A Study in Cold War Politics*. New York: Arno Press, 77. Sovyetler tren yollarından ulaşımı ve doğudan sağlanan elektrik akışını kestiklerinde Batı Berlin'in yaklaşık otuz altı gün yetecek yiyecek stoku bulunmaktaydı. Tusa, A. and Tusa, J. (1988). *The Berlin Blockade*. London: Hodder&Stoughton, 141. Bu hazırlıksız yakalanma durumuna karşın, ablukanın başlamasından bir gün sonra İngilizlerin ve ABD Generali Lucius Dubignon Clay'in aynı yöndeki çalışmaları ile Berlin'e gerekli tedarikin hava yolu (Berlin Hava Köprüsü) ile yapılmasına karar verildi ve 26 Haziran tarihinde de uygulamaya başlandı. Davison, (1980), 103-109.

²⁹⁶ Reed, (1987), 9.

²⁹⁷ Beckett, (1950), 66.

1949 yılı ağustos ayında Sovyetlerin nükleer bombaya sahip olduğunun görülmesi ile ABD'nin o zamana kadarki nükleer tekeli ortadan kalkmıştı.²⁹⁸ Kore Savaşı ile NATO'nun emir, komuta yapısının şekillenmesi ile birlikte ABD'nin de Avrupa savunması içerisindeki rolü daha fazla önem kazanmaya başlamıştı.²⁹⁹ Sovyetler artık daha büyük bir tehdit olarak Avrupa'nın yanı başında, nükleer silahları ile beklemekte olduğundan ABD'nin nükleer şemsiyesi ile Avrupa devletlerinin yanında bulunması gerekiyordu.

Bu gelişmelerin ardından, Aralık 1950'de NATO kendi savunma yapılanmasını, Avrupa Müttefik Yüksek Komutanı (SACEUR) atamasını gerçekleştirerek ilerletmiştir. Avrupa'nın güvenliğini sağlama görevi Batı Birliği'nden daha kapsamlı ve içerisinde ABD'nin bulunduğu bir örgüte aktarılmış görünmesine karşılık, savunma konusunda Avrupa'da kurulacak bir savunma örgütü planı halen rafa kaldırılmamıştır. Almanya Federal Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından bu devletin de Sovyetlere karşı oluşan ittifakın içerisinde yer alması ve Avrupa'da bir savunma topluluğunun kurulması için planlar ortaya atılmıştır.

4.4. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ve Avrupa Savunma Topluluğu

1950 yılında, Almanya'nın endüstriyel alanda kalkınması mümkün olmadan, ekonomik açıdan toparlanamayacağı ortaya çıkmıştı. Kore Savaşı'nda artan çelik ihtiyacı da Almanya'nın endüstriyel üretimine duyulan gereksinimi daha fazla ön plana çıkarmıştı. Buna karşılık, Fransa'nın Ruhr bölgesinde kontrolsüz bir gelişmeye sıcak bakması, 2. Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın agresif politikaları göz önünde bulundurulduğunda, mümkün değildi.³⁰⁰ Kore Savaşı sırasında ABD tarafından Batı Almanya'nın Avrupa savunması içerisine dahil edilmesi talepleri artmaya devam etti. Fransa, İngiltere ve ABD Dışişleri Bakanları nihayet 19 Eylül 1950 tarihinde Batı Almanya birimlerini ortak bir Avrupa gücü içerisine dahil etmeye sıcak baktıklarını ve işgal statüsünü yeniden gözden geçirmeye hazır olduklarını belirttiler.³⁰¹

²⁹⁸ Reed, (1987), 6.

²⁹⁹ Dietl, R. (2009). "The WEU: A Europe of the Seven, 1954-1969". *Journal of Transatlantic Studies*, Vol. 7, No. 4, 434.

³⁰⁰ Bok, D. C. (1955). *The First Three Years of the Schuman Plan*. New Jersey: Princeton University Press, 3.

³⁰¹ Walton, C. C. (1953). Background for the European Defense Community". *Political Science Quarterly*, Vol. 68, No. 1, 52-53.

Bu hazır oluşı karşı, halen Fransa ile Almanya arasındaki *Saarland* ihtilafının aşılması gerekliydi. Fransa’da Genel Planlama Komisyonu, yeni kurulan bir komisyon olarak, 2. Dünya Savaşı sonrasında Fransa’nın endüstrileşmesi kadar, bu tür siyasi engelleri aşmasında da etkin olmak isteyen Jean Monnet’nin önderliğinde bir öneri hazırladı. Bir yandan Fransa endüstrisine katkıda bulunacak bu öneri, diğer yandan da Ruhr bölgesinde kontrolsüz bir gelişmeyi engelleyecek ve iki ülkenin askeri sanayisini birbirine bağlayarak barışa katkıda bulunacaktı. Fikir babası Monnet olan bu proje Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman’ın girişimleri sebebiyle “Schuman Planı” olarak tanındı.³⁰² Batı Almanya Şansölyesi Konrad Adenauer bu öneriyi memnuniyetle karşılamış, hatta bu görevde başarılı olursa hayatını boşa geçmiş saymayacağını dahi söylemiştir.³⁰³

Schuman Planı, Fransa’nın egemenlik haklarından ödün verme pahasına Almanya kömür ve çelik üretimi üzerine bir uluslararası kontrol gelmesini sağlayacak bir plan olarak da görülmekteydi. Fransa’nın çekincelerini ortadan kaldıracak Plan ile umulan oydu ki piyasa yakınlaşması sadece ekonomik bağımlılığı geliştirmekle kalmayacak, iki ülke arasında siyasi iş birliğinin gelişmesine de katkıda bulunacaktı. Schuman, Plan’ın başarısına öylesine güvenmiştir ki savaşın iki ülke arasında sadece düşünülemez hale gelmekle kalmayacağını, imkânsız hale geleceğini de iddia etmiştir.³⁰⁴ Nihayet 18 Mayıs 1951 tarihinde Fransa, Batı Almanya, İtalya ve Benelüks ülkelerinin katılımlarıyla bu Plan, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’nu (AKÇT) doğurmuştur.

Almanya’nın doğrudan askeri yapılanma içerisinde yer alması ise daha fazla tedirginliğe sebebiyet verebilecek bir gelişmedir. Bu sebeple AKÇT benzeri ulus üstü bir yapılanma ile Alman askeri güçlerinin uluslararası bir kontrole tabi olacağı bir yapılanma en makul yöntem olarak kabul edilmiştir.³⁰⁵ Fransa Başbakanı René Pleven tarafından ortaya atılan Avrupa Savunma Topluluğu (AST, *European Defence Community*-EDC) planı 24 Ekim 1950’de Fransa Ulusal Meclisine sunulmuştur.³⁰⁶ 27 Mayıs 1952 tarihinde AST’nin

³⁰² Merriman, J. and Winter, J. (Eds.). (2006). *Europe Since 1914: Encyclopedia of the Age of War and Reconstruction* (Volume 3). Detroit: Chales Scribner’s Sons/ Thomson Gale, 1794-1795.

³⁰³ Merriman and Winter, (2006), 1795.

³⁰⁴ Bok, (1955), 3.

³⁰⁵ Duchin, B. R. (1992). “The ‘Agonizing Reappraisal’: Eisenhower, Dulles, and the European Defense Community”. *Diplomatic History*, Vol. 16, No. 2, 201.

³⁰⁶ Walton, (1953), 52-54. Duchin, (1992), 201.

ulus üstü bir Avrupa ordusu olarak kurulması için AKÇT ve NATO üyesi de olan Fransa, İtalya, Batı Almanya ve Benelüks ülkeleri Paris Antlaşmasını imzalamışlardır.³⁰⁷

Batı Almanya AST için onay verirken, askeri kapasiteye sahip olma hakkına tekrar erişecek olsa da katkısı yalnızca 12 tümen ile sınırlanacaktı ve Avrupa ordusu NATO Avrupa Müttefik Yüksek Komutanı tarafından yönetilecekti. Ayrıca, NATO Konseyi'nin oybirliği ile alınmış kararı olmadan Almanya'nın belirli ağır sanayi üretimi silahları üretmesi de mümkün olmayacaktı.³⁰⁸ Fakat bu garantiler, Fransızların kaygılarının giderilmesine yetmemişti.

Avrupa ordusu altına girme yükümlülüğü yalnızca Batı Almanya'yı etkilemeyecek, diğer imzacıları da etkileyecekti. Egemenlik endişesi Fransa Ulusal Meclisi'ndeki muhaliflerin, en başından beri bir Fransız önerisi olan planı veto etmelerine sebebiyet vermiştir.³⁰⁹ Veto kararının ardında İngiltere'nin bu yapı içerisinde yer almamasının da etkisi olmuştur. İngiltere'nin eksikliği, karşılıklı bağımlılıkta yükün paylaşılmamasına sebebiyet verecek, bu sebeple daha doğrudan bir sorumluluğu Fransa yüklenecektir. Bu açıdan 30 Ağustos 1954 tarihinde Fransa Ulusal Meclisi'nin verdiği veto kararı, askeri alanda Fransa'nın Almanya ile bu denli yüksek bir karşılıklı bağımlılığa hazır olmadığını da göstermektedir.³¹⁰

Fransa, Almanya'yı AST içerisine almak için farklı isteklerde bulunduğu dönemlerde John Foster Dulles “acı veren bir yeniden değerlendirme” yapmak durumunda olduklarına dair bir tehditte bulunmuş, AST olmadığı takdirde Batı Almanya ile ABD'nin ikili bir yakınlaşma içerisine girmesi için Senato'dan da destek almıştır.³¹¹ AST, Almanya'nın egemenliğine kavuşmasına hak verecek olan, 26 Mayıs 1952 tarihli, Bonn Antlaşmalarının yürürlüğe girmesi için gerekli koşuldur. AST kurucu Antlaşması onaylanmadıkça Batı Almanya'nın, belirli sınırlamalarla da olsa, egemenliğine kavuşması mümkün olamıyordu. ABD'nin, Sovyetlere karşı oluşacak bir birlik içerisinde görmek istediği, yeniden silahlanmış bir Batı Almanya'nın oluşmasını geciktiren Fransa Ulusal Meclisi'nin baypas

³⁰⁷ Bailes and Messervy-Whiting, (2011), 10. Walton, 1953, 42.

³⁰⁸ Graebner, N. A. (1981). “The United States and the NATO, 1953-69”. In L. S. Kaplan and R. W. Clawson. (Eds.). *NATO After Thirty Years*. Wilmington, Delaware: Scholarly Resources Inc., 31-32.

³⁰⁹ Merriman and Winter, (2006), 1795.

³¹⁰ Bailes and Messervy-Whiting, (2011), 11.

³¹¹ Kaplan, L. S. (2004). *NATO Divided, NATO United: The Evolution of an Alliance*. Westport: Praeger Publishers, 18-19.

edilmesi fikri ilk kez Dulles tarafından dile getirildiğinde Batı Almanya ile Fransa'nın ikili ilişkilerde uzun sürecek bir soğuma dönemine geçmesi ve Avrupa entegrasyonu projelerinin sekteye uğraması olası bir senaryoydu. AST'nin onaylanmadığı ağustos ayından hemen sonraki ay gerçekleşen 1952 Londra Konferansı (*Nine-Power Conference*), Batı Almanya'nın işgalinin sonlanması için yeni bir adımdı. Üç işgalci Batı ülkesi, işgal durumunu sonlandırma ve Müttefik Yüksek Komiserliği'ni de kaldırma konusunda anlaşmaya vardılar.³¹² 23 Ekim 1954'te, bu kez Paris Konferansı'nda taraflar Londra'da anlaştıkları hususları imzaya açtılar. AST kurucu antlaşması onaylanmadığı için geciken Bonn Antlaşması, üzerinde yapılan bazı değişikliklerle beraber, İşgal Rejiminin Sonlandırılması ile ilgili Protokol'ün imzalanması ile yürürlüğe girdi.³¹³

4.5. Batı Avrupa Birliği'nin Kurulması ve Roma Antlaşmaları

Pierre Mendes-France dönemin Fransa başbakanı olarak, Federal Almanya'nın askeri bir örgüte üye olmasına tamamiyle karşı olmadığını bu süreçte gösterdi. Kısa sürede İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden'in da çalışmaları ile Atlantik ittifakı içerisinde aranan çözüm çabalarına Mendes-France da onay verecekti. Brüksel Antlaşmasının beş üyesi içerisinde Batı Almanya yoktu, ancak İngiltere vardı. AST eğer kurulsaydı içerisinde Almanya olacaktı, ancak İngiltere olmayacaktı. Dolayısıyla Fransa'nın, Batı Almanya ile askeri alandaki karşılıklı bağımlılığını düşürmek için İngiltere'ye ihtiyacı varsa uygun platform genişletilmiş bir Batı Birliği olabilirdi. NATO'ya doğrudan üye olması ile Batı Almanya'nın yeniden silahlanma süreci başlayabilirdi, ancak Fransa, Batı Almanya'nın yeniden silahlanmasının kontrolünün, içerisinde İngiltere'nin de bulunduğu bir Avrupa örgütlenmesi içerisinde olmasında ısrarcı oldu.³¹⁴ Brüksel Antlaşmasına taraf ülkeler, ABD ve Kanada'nın gözlemciliğinde Almanya ve İtalya'yı kendilerine katılmaya davet ettiler ve 23 Ekim 1954 tarihinde imzalanan Değiştirilmiş Brüksel Antlaşması ile Batı Avrupa Birliği

³¹² Kunz, J. L. (1955). "The London and Paris Agreements on West Germany". *American Journal of International Law*, Vol. 49, No. 2, 211.

³¹³ En önemli değişiklik Protokol'ün doğrudan olması ve Batı Almanya'nın herhangi bir savunma iştirakinde bulunması için gerekli düzenlemeleri beklemeden yürürlüğe girecek olmasıydı. Protokol'ün haricindeki uzlaşmalar ise daha ziyade, artık geçersiz hale gelen AST Antlaşması ile ilgili teknik konuların ve referansların çıkarılmasına yönelikti. İlk Antlaşmadan (Bonn) beri geçen sürede Batı Almanya'da bazı değişiklikler halihazırda yerine getirilmişti. İlişkilere dair Antlaşmalarda ise en önemli değişiklikler Batı Almanya'ya eşitlik tanınması düşüncesinden kaynaklanan değişikliklerdi. Kunz, (1955), 211.

³¹⁴ Kunz, (1955), 213.

(BAB, *Western European Union-WEU*) kuruldu.³¹⁵ NATO'nun kurulması ile geri planda kalan Batı Birliği böylece BAB olarak bazı değişikliklerle tekrar ön plana çıkıyordu.

Antlaşma'nın 5. maddesi bir önceki antlaşmanın kolektif savunma ilkesini tekrar ediyordu. 4. maddede ise artık, antlaşmanın uygulanmasında imzacı tarafların ve Antlaşma altında kurdukları örgütlerin NATO ile yakın iş birliği ile çalışacakları ve NATO askeri personelinin çoğaltılmasının istenmeyen bir durum olduğunu kabul eden Konsey ve Ajans'ın da askeri konularda bilgi ve tavsiye almak için NATO'nun ilgili askeri yetkililerine itibar edecekleri yazılmıştı.³¹⁶ Dikkat çekici olan değişiklik ise 1948 Antlaşması giriş bölümünde yer alan, "Almanya'nın saldırgan politikasını yenilemesi durumunda gerekli görülebilecek adımları atmak" ifadesinin "birliğin teşvik edilmesi ve Avrupa'nın ilerleyen entegrasyonunun desteklenmesi" şeklindeki ifade ile değiştirilmesi idi.³¹⁷

Avrupa'da güvenlik yaklaşımının zaman içerisinde değiştiğini gösteren bu ifadeler, kısa bir süre öncesine kadar tehdit olarak algılanan Almanya'nın artık stratejik bir ortak olarak Avrupa savunmasında ve entegrasyonunda rol almaya başladığını göstermekteydi. Antlaşma'nın 8. maddesi imzacı tarafları Konsey'i barışa yönelik tehdit oluşturabilecek herhangi bir durumla, bu tehdidin ortaya çıktığı alanla ya da ekonomik istikrara yönelik bir tehlikeyle ilgili danışmak için toplama yetkisini veriyordu.³¹⁸ Tehdit kavramının ve tehdidin doğabileceği alanların açık uçlu bırakılması dikkat çekiciydi. İleride yaşanacak güvenlik yaklaşımlarındaki derinleşme ve genişleme ile düşünüldüğünde, bu madde BAB'ın yeni görevler üstlenmesinde çelişki yaratmamıştır.

BAB içerisine Almanya'nın dahil edilmesi ile Fransa'nın baypas edilmesi senaryosuna gerek kalmamış, Fransa, Batı Almanya ile yakınlaşma konusundaki

³¹⁵ Bailes and Messervy-Whiting, (2011), 11.

³¹⁶ İnternet: Brussels Treaty as Amended by the Protocol Modifying and Completing the Brussels Treaty, (Paris, 23 October 1954). *Texts of the Treaty and the Protocols*. Brussels: Western European Union. Web: https://www.cvce.eu/content/publication/2003/11/26/7d182408-0ff6-432e-b793-0d1065ebe695/publishable_en.pdf adresinden 22 Şubat 2024'te alınmıştır.

³¹⁷ İnternet: Brussels Treaty as Amended by the Protocol Modifying and Completing the Brussels Treaty, (Paris, 23 October 1954). *Texts of the Treaty and the Protocols*. Brussels: Western European Union. Web: https://www.cvce.eu/content/publication/2003/11/26/7d182408-0ff6-432e-b793-0d1065ebe695/publishable_en.pdf adresinden 22 Şubat 2024'te alınmıştır.

³¹⁸ İnternet: Brussels Treaty as Amended by the Protocol Modifying and Completing the Brussels Treaty, (Paris, 23 October 1954). *Texts of the Treaty and the Protocols*. Brussels: Western European Union. Web: https://www.cvce.eu/content/publication/2003/11/26/7d182408-0ff6-432e-b793-0d1065ebe695/publishable_en.pdf adresinden 22 Şubat 2024'te alınmıştır.

samimiyetini nihayet göstermiştir. Bu engelin aşılması sonrası Fransa ile Batı Almanya arasındaki yakınlaşma farklı bir seviyeye geçebilmiştir. BAB içerisine alındıktan çok kısa bir süre sonra Batı Almanya, NATO'ya da 1955 yılının Mayıs ayında üye olmuştur. Bu dönemde artan Avrupa'da entegrasyon arayışı kendisini birçok alanda gösterirken, Avrupa'da enerjinin barışçıl kullanımı için de ikili ve çok taraflı görüşmeler gerçekleştirilmiş, araştırma ve geliştirme maliyetlerinin paylaşılması için çalışılmıştır. 25 Mart 1957 tarihinde imzalanan Roma Antlaşmaları ile AKÇT üyesi ülkeler, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET- *Euratom*) girişimini hayata geçirerek bu konuda da iş birliğini geliştirmişlerdir.³¹⁹ AKÇT üyelerince imzalan Roma Antlaşmalarının yegâne meyvesi AAET değildir. Avrupa Ekonomi Topluluğu (AET) bu antlaşmaların ülke parlamentolarında onaylanması sonrası 1 Ocak 1958 tarihinde kurulmuştur. Üyeleri arasında ekonomik entegrasyonu hedefleyen bir Topluluk olarak hayatına başlayan AET, AKÇT'den ve AAET'den sektörel bir alanla sınırlı olmaması sebebiyle daha kapsamlıdır. 1965 senesinde Birleşme Antlaşması (Füzyon Antlaşma) ile AET, AKÇT ve AAET için tek bir Konsey ve tek bir Komisyon oluşturulmuştur.³²⁰ Bu antlaşma öncesinde aynı bütünün farklı parçaları gibi görülen üç topluluk bir araya getirilirken ortaya çıkan yapı artık Avrupa Toplulukları (AT) ismiyle anılmaya başlanmıştır.³²¹

Roma Antlaşmaları ile ortaya çıkan manzarada Churchill'in Avrupa Birleşik Devletleri hayalinin ancak ekonomik açıdan sağlanabildiği görünmekteydi. Siyasi ve askeri alanlarda Avrupa entegrasyonu için henüz zamana ihtiyaç olduğunu Fransa'nın AST vetosu göstermişti. Batı Birliği'nden BAB'a geçiş, bir ilerleme olarak görülebilirdi. Fakat bu yeni organizasyonun, Demir Perde'nin ışık geçirmesi en muhtemel yeri olan Batı Almanya'yı NATO üyesi yapmak ve bu ülkeyi kısmi egemenlik haklarına kavuşturmanın ötesinde bir görevi olduğu tartışmalıydı. Bu tartışmanın çıkmasının temel sebebi BAB'ın kurulduktan hemen sonra, tam otuz sene boyunca uyku dönemine girmiş olmasıdır.³²² Bu uyku döneminde elbette İngiltere ile AT üyeleri arasındaki ilişkilerin yürütülmesinde BAB'ın bir

³¹⁹ Hauser, (1997), 149.

³²⁰ İnternet: Avrupa Birliği Başkanlığı. (2022). "Avrupa Birliği'nin Tarihçesi". Web: <https://www.ab.gov.tr/p.php?e=105> adresinden 22 Şubat 2024'te alınmıştır.

³²¹ El-Agraa, A. M. (1998). *European Union: History, Institutions, Economics and Policies* (Fifth Edition). London: Prentice Hall Europe, 28. Bu antlaşmaya birleşme antlaşması anlamına gelen "Merger Treaty" ismi verilmektedir.

³²² Wessel, R. A. (2001). "The EU as a Black Widow: Devouring the WEU to Give Birth to a European Security and Defence Policy". In V. Kronenberger. (Ed.). *The EU and the International Legal Order: Discord or Harmony?*. The Hague: T.M.C. Asser Press, 433. BAB'ın bu 1954 senesinden 1984 senesine dek geçen süreçteki faaliyetlerinin sınırlılığı sebebiyle bu döneme "uyku dönemi" denmesi (*dormant*) İngilizce literatürde sıklıkla rastlanan bir durumdur.

platform olarak bulunmasının avantajları olmuştur.³²³ Avrupa'nın NATO'dan bağımsız bir politik yapı oluşturmaya, dış politikada BAB üyelerinin yedili bir birlik halinde temsili ise mümkün olamamıştır. Bu olumsuz durumun temel sebebi, örneğin Süveyş Krizi sırasında ABD ile ilişkileri gerildiğinde Avrupa ile yakınlaşan İngiltere'nin, ilişkileri tekrar düzene girdiğinde Atlantik odaklı politikalar benimsemekle suçlanmasıdır. Bir diğer deyişle ABD'nin İngiltere ile ilişkileri Avrupa politikasında kullanışlı bir araç olarak görülmüştür.³²⁴

4.6. Avrupa Politik İşbirliği

Charles de Gaulle'ün Fransa cumhurbaşkanı olduğu dönemde Avrupa'nın siyasi entegrasyonu için AET üyeleri arasında iş birliğinin gerekliliği daha fazla dile getirilmiştir. Fransa'nın 1961 ve 1962 tarihli Fouchet Planı taslakları bu siyasi iş birliğinin, ortak bir güvenlik ve dış politika izlenmesi ile sağlanması yönünde hazırlanmıştır. Fransa'nın Danimarka büyükelçisi Christian Fouchet'nin soyadı ile anılan Planların ilki yeni bir Avrupa kurumu oluşturmayı öngörüyordu, fakat bu kurum ulus üstü nitelikte bir kurum olmayacak ve uluslararası bir girişim olarak üye ülkelerin ortak bir dış politika ve güvenlik politikası geliştirmelerini hedefleyecekti. İkinci taslakta yapılan değişimlere karşın Plan'ın hayata geçirilmesi mümkün olmadı.³²⁵ Avrupa'nın özgün bir dış ve güvenlik politikası geliştirmesinin mümkün olup olamayacağı tartışmaları, bir kez daha NATO'nun güvenlik alanındaki baskınlığını gerekli görenler lehine sonuçlanırken, Fransa bu sonuçtan memnun olmamıştır.

Charles de Gaulle 1963 yılında İngiltere'nin AET üyeliği için yapmış olduğu başvuruyu da İngiltere'nin Atlantik odaklı politikaları sebebiyle veto etmiştir. Avrupa ile ilgili konularda Sovyetlerle ABD'nin ikili görüşmeler yapması da de Gaulle'ü rahatsız eden gelişmelerdendir. Fransa'nın 1966 yılında NATO'nun askeri kanadından çekilmesine kadar varan de Gaulle'ün bağımsızlık vizyonu, az sayıda destekçi bulabilmiştir. Avrupa'da

³²³ Bailes and Messery-Whiting, (2011), 14.

³²⁴ Dietl, 2009, 442.

³²⁵ Jones, S. G. (2010). "The European Union and the Security Dilemma". *Security Studies*, Vol. 12, No. 3, 130-133. İkinci Fouchet Planı sonrası Belçika, İtalya, Lüksemburg, Batı Almanya ve Hollanda delegeleri bir üçüncü taslak ile cevap vermişlerdir, bu taslakta Avrupa güvenliğinde NATO'nun önemine vurgu dikkat çekmektedir. Görüşmeler Nisan 1962 tarihinde askıya alınmış ve ilerisi için kesin bir tarih belirlenmeden taraflar Paris'ten ayrılmışlardır. Jones, (2010), 133.

entegrasyonun genişleme ile farklı ülkelere yayılması ve siyasi alanı da kapsayacak şekilde derinleşmesi için şartların olgunlaşması zaman almıştır.³²⁶

1960'lı yılların sonlarında bir yanda ulus-üstü entegrasyondan yana olanlar, diğer yanda ise hükümetler-arası kurumlardan yana olanlar Avrupa'da kurulacak politik kurumlarda son sözü kimin söylemesi gerektiği konusunda uzlaşamıyorlardı. Hükümetler-arası kurumları destekleyenlerin başını çeken Fransa, siyasi iş birliğinin temellerini atma çalışmalarında en istekli devlet görüntüsünde olmayı Fouchet Planı başarısızlığına rağmen sürdürdü.³²⁷ 1969 senesinde Lahey Zirvesi'nde üye ülkelerin dış politikasında eşgüdüm konusu tekrar AT gündemine taşınırken, Avrupa Politik İşbirliği (APİ-*European Political Cooperation, EPC*) yeni bir ivme kazandı.³²⁸ Zirve'de, Avrupa'nın tek sesle konuşamadığı, bu mümkün olursa dış politikada ortak antlaşmalara imza atılabileceği, ortak dış çıkarların korunabileceği temaları öne çıkmıştır. Dışişleri bakanları nezdinde düzenli görüşmelerin gerçekleştirilmesi ve dış politika konularını inceleyerek, Avrupa ülkelerinin dış politikalarını uyumlu hale getirme çalışmalarına başlamaları önerisi bir kez daha hükümetler-arası çalışmaları öneren Fransa'dan gelmiştir. Batı Almanya Şansölyesi Willy Brandt'ın önerisi ile dışişleri bakanları, siyasi birliğin kurulabilmesi için gereken çalışmaları, genişlemeyi de düşünerek yürütmekle sorumlu tutulmuşlardır. Dışişleri bakanları 1970 yılı temmuz ayı sonuna kadar çalışmalarından doğan önerileri sunacaklardır.³²⁹ Bu Zirve'de ortaya çıkmıştı ki İngiltere'nin AT üyesi olması, ancak Fransa'nın istediği türde bir hükümetler-arası Avrupa dış politikası yaklaşımını desteklemesi ile mümkün olabilirdi. Nitekim 1973 senesinde Danimarka ve İrlanda ile İngiltere de nihayet AT üyesi olarak kabul edilmiştir.³³⁰

APİ, 1970 senesindeki Lüksemburg Raporu ile bir antlaşmaya dayanmıyordu, bu yalnızca bir rapordur. Bir karışıklığa mahal vermeden, en yalın şekilde APİ mekanizmasının

³²⁶ Wenger, A. and Mastny, V. (2008). "New Perspectives on the Origins of the CSCE Process". In A. Wenger, V. Mastny and C. Nuenlist. (Eds.). *Origins of the European Security System: The Helsinki Process Revisited, 1965-67*. London: Routledge, 9.

³²⁷ Nuttall, S. J. (1992). *European Political Co-operation*. New York: Oxford University Press, 2-3.

³²⁸ Internet: Gainer, M. (2020). "European Political Cooperation (1970-1993). *Encyclopédie d'Histoire Numérique de l'Europe*. Web: <https://ehne.fr/en/encyclopedia/themes/international-relations/diplomatic-practices/european-political-cooperation-1970-1993> adresinden 23 Mart 2024'te alınmıştır.

³²⁹ Nuttall, (1992), 48-49. Tek sesle konuşmak konusunda gereksinimden bahseden Şansölye Brandt henüz iki ay kadar önce Batı Almanya'da göreve gelmiştir. Fransa Cumhurbaşkanı ise George Pompidou'dur ve bakanlar nezdindeki görüşmeleri bizzat önermiştir.

³³⁰ Bu ilk genişleme dalgasına coğrafi açıdan bakıldığında haklı olarak "İlk Kuzey Genişlemesi" ismi yakıştırılmaktadır. Schneider, C. J. (2009). *Conflict, Negotiation and European Union Enlargement*. Cambridge: Cambridge University Press, 13.

nasıl işleyeceği; dışişleri bakanlarının yılda iki kez, AT dönem başkanlığını elinde bulunduran ülke dışişleri bakanı başkanlığında bir araya gelecekleri belirtilmişti. Dışişleri bakanlarının görüşmeleri kıdemli diplomatlardan oluşan bir “Siyasal Komite” tarafından organize edilecekti.³³¹ 1973 senesindeki Kopenhag ve 1981 yılındaki Londra Raporları da aynı şekilde hukuki bağlayıcılığı olan antlaşmalardan farklı bağlamda değerlendirilmektedir. APİ bu dönemde dışişleri bakanları ve Siyasal Komite çalışmaları çerçevesinde, hükümetler-arası kanallar vasıtası ile yönlendirilmiştir. Topluluk çerçevesi dışında yürütülen bu görüşme ve raporlar, Avrupa Tek Senedi (imza tarihi 1986, yürürlüğe girişi 1987) ile antlaşma formatı içerisine entegre edilene kadar hukuki bağlayıcılığa sahip olmamışlardır.³³²

4.7. Batı Avrupa Birliği’nin Uyanışı

Avrupa’nın ortak güvenlik ve dış politika alanlarında ilerlemesi NATO vasıtası ile Avrupa savunmasına katkıda bulunan ABD için de önemli bir konuydu. Sovyetler ile girişmiş olduğu “kalpleri ve zihinleri fethetme” yarışını her alanda sürdüren ABD için tek savaş meydanı Avrupa değildi. Bu çok cepheli savaşı sürdürebilmek adına ABD giderek Avrupa sütunundan daha fazla yüklerin paylaşımı konusunda beklenti içerisine girmişti.³³³ Truman Doktrini ve Marshall Planı her ne kadar komünizmin yayılmasının engellenmesi adına düşünülmüş hamleler olsalar da Avrupa’nın ekonomik restorasyonunun gerekli olduğu dönemlerde yapılmışlardı. İngiltere, iktisadi sorunlar yaşayarak girdiği 1970’li yılların sonlarında enflasyonu yaklaşık yüzde dokuz oranına kadar düşürmeyi başarmış, Kuzey Denizi’nde petrol üretimini arttırmıştı. Batı Almanya’da ise enflasyon sadece yüzde iki oranındaydı. AT içerisindeki ve dışarısındaki Avrupalı devletlerin birçoğu kişi başına düşen Gayri Safhi Milli Hasıla (GSMH) oranlarında ya ABD ile yakın oranlara (Fransa ve Hollanda) sahipti ya da daha iyi durumdaydı (Batı Almanya, Norveç, Belçika, İsviçre, İsveç, Danimarka).³³⁴ Avrupa’nın bu beklentiye yanıt verme gücü 1980’li yıllarda önceki dönemlere oranla daha yüksekti.

³³¹ Nuttall, (1992), 54.

³³² Internet: Gainer, M. (2020). “European Political Cooperation (1970-1993)”. *Encyclopédie d’Histoire Numérique de l’Europe*. Web: <https://ehne.fr/en/encyclopedia/themes/international-relations/diplomatic-practices/european-political-cooperation-1970-1993> adresinden 23 Mart 2024’te alınmıştır.

³³³ Bailes and Messrvy-Whiting, (2011), 15.

³³⁴ Goff, Moss, Terry, Upshur, (1994), 426-428.

Bu beklentiye cevap verilmesi adına, kurulduktan sonra otuz yıllık uyku dönemine giren BAB'ın derin uykudan uyandırılmasının gerekliliği Avrupa'nın gündemine gelmişti. 1984 yılı ekim ayında BAB ülkelerinin dışişleri bakanları, BAB'ın yeniden canlandırılması ve kurumsal ıslahatını tartışmak için Roma'da bir araya geldiler. Savunma ve dışişleri bakanlarının düzenli aralıklarla bir araya gelmesi, BAB Meclisi ile BAB Konseyi arasındaki ilişkilerin tanımlanması yanı sıra Batı Almanya'nın BAB içerisine alınarak yeniden silahlanmasının kontrol edilmesinde rol oynamış Silahlanma Kontrol Ajansı'nın bundan sonra oynayacağı rolün belirlenmesi, Roma toplantısının ana konularını oluşturmuştur.³³⁵ Savunma bakanlarının toplantılara katılacak olması hem bu bakanların Avrupa'da ilk kez tamamen Avrupa menşeli bir platformda buluşacak olmaları açısından hem de gelecekte planlanabilecek tamamıyla Avrupa inisiyatifi ile gerçekleşebilecek askeri misyonların habercisi olması açısından ilgi çekici bir gelişmeydi.³³⁶ BAB altyapısı böylece savunma bakanlarının da katılımıyla üye ülkelerin güvenlik politikalarında eşgüdüm ve iş birliğini sağlamaları için bir merkez görevi görecekti, fakat Atlantik İttifakı pratikte halen savunma konularında Avrupalıların baktıkları yer olmaya devam ediyordu.³³⁷

Savunma bakanlarının katılımı ile bu mesaj 27 Ekim 1987'de Lahey BAB Bakanlar Konseyi'nde kabul edilen "Avrupa Güvenlik Çıkarları Platformu" ile açıkça verilmekteydi. Avrupa Güvenlik Çıkarları Platformu girişinin iki numaralı maddesinde "Avrupa Topluluğu üyeleri olarak imzaladığımız Avrupa Tek Senedi uyarınca bir Avrupa birliği kurma konusundaki kararlığımızı vurguluyoruz. Güvenlik ve savunmayı içermediği sürece entegre bir Avrupa inşasının yarım kalacağına inanıyoruz." şeklindeki ifadeler, Avrupa'nın özgün bir ortak güvenlik entegrasyonuna yönelme hedefinden vazgeçilmediğini, Avrupa Tek Senedi ile bu hedefe BAB vasıtası ile yaklaşmak istendiğini göstermekteydi. Aynı metnin I.4. maddesinde Kuzey Amerika ile ittifaka doğrudan atıfta bulunulurken, I.3. maddesinde ise Varşova Paktı'nın askeri gücü ve sürpriz saldırı olasılığına ise kaygı verici bir tehdit olarak bakıldığı işlenmişti.³³⁸ ABD'nin istediği yükümlülüklerin paylaşımına da III. başlığı altındaki maddelerde değinilirken, metnin genelinde nükleer kapasite ile konvansiyonel

³³⁵ Missiroli, A. (1999). "The EU, WEU and ESDI: Amsterdam and Beyond". *Insight Turkey*, Vol. 1, No. 2, 24.

³³⁶ Bailes and Messrvy-Whiting, (2011), 16.

³³⁷ Duke, S. (1996). "The Second Death (or the Second Coming) of the WEU". *Journal of Common Market Studies*, Vol. 34, No. 2, 170.

³³⁸ İnternet: Western European Union. (1987). "Platform on the European Security Interests". Meeting of the Foreign and Defense Ministers of the Western European Union. The Hague. Web: <http://aei.pitt.edu/43384/1/WEU.Platform.pdf> adresinden 23 Mart 2024'te alınmıştır.

güçlerin bir arada tutulması, ABD'nin kıtadaki rolü ve üye devletlerin ulusal topraklarının korunması konuları öne çıkmaktaydı.

Bu belge ile açığa çıkan, özellikle savunma bakanları bir araya geldiğinde ortaya koydukları Avrupa güvenlik yaklaşımının, realizmin güvenlik yaklaşımından marjinal ölçüde ayrılmadığıydı. 1987 senesinde Soğuk Savaş'ın son evrelerine girilirken dahi belirli bir dış devletin tehdidi altında bulunan diğer devletlerin savunulması güvenliğin birinci önceliği olarak görülmeye devam edilmekteydi. Ancak açık şekilde atıfta bulunulan Avrupa Tek Senedi ile üye ülkeler güvenliğin siyasi ve ekonomik alanlarında da eşgüdümlü çalışmaya hazır olduklarını belirtiyorlardı.³³⁹ Güvenliğin genişleyen boyutunun bir ortak dış ve güvenlik politikası geliştirmede katkıda bulunacağına dair beklenti de karar metnine yansıtılmıştı.

BAB hayata döner dönmez İran, Irak savaşında ortak görevlerde kullanılabileceği ortaya çıkmıştı. Modifiyeli Brüksel Antlaşmasının VIII(3) maddesi tehditler için bir coğrafi sınırlama getirmemekteydi, bu sebeple Basra Körfezi'nde yürütülecek mayın tarama görevi için bu maddeden yararlanıldı.³⁴⁰ 19 Nisan 1988 tarihinde BAB bir deklarasyon ile Körfez'de yaşanan olayların deniz ticaretine olumsuz etkilerine atıfta bulunuyor, denizlerde seyrüsefer serbestisi ilkesine saygı duyulmasını talep ediyor ve çok sayıda üye devletin bu hakkın korunmasını sağlamak adına Körfez'de varlık gösterdiğini belirtiyordu.³⁴¹ Hürmüz Boğazı'ndan başlanarak deniz mayınlarının bir hat boyunca temizlenmesi için 1988 sonbaharında *Operation Cleansweep* yürütüldü.³⁴² Körfez Savaşı sırasında da BAB “alan dışı” operasyonları yönetme konusundaki maharetiyle NATO'dan daha kullanışlı bir mekanizma olarak harekete geçirilebildi. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararı uyarınca Irak'a uygulanan ambargo kararının denizden koordine edilebilmesi amacıyla BAB bir kez daha ortak deniz operasyonları yürüttü.³⁴³

³³⁹ Wessel, R. A. (1998). The Legality of the Western European Union: The Attribution of Powers Reconsidered on the Occasion of the 50Th Anniversary of the Brussels Treaty. *Studia Diplomatica*, Vol. 51, No. 1-2, 15.

³⁴⁰ Duke, (1996), 171.

³⁴¹ İnternet: Conseil des Ministres de l'UEO. “Déclaration sur les Événements Récents dans le Golfe, CM (88) 6. La Haye: 19.04.1988. Web: https://www.cvce.eu/en/obj/declaration_du_conseil_des_ministres_de_l_ueo_sur_les_evenements_dans_le_golfe_persique_la_haye_19_avril_1988-fr-c2a8cc74-bf74-4e26-90ff-6425c3902001.html adresinden 22.03.2024'te alınmıştır.

³⁴² Jørgensen, K. E. (1998). “Sleeping Beauty is Awake!”. *Studia Diplomatica*, Vol. 51, No. 1/2, 141.

³⁴³ Missiroli, 1999, 25.

4.8. Avrupa Birliği Antlaşması ve Ortak Dış ve Güvenlik Politikası

1985 yılında Gorbaçov'un Sovyetlerin liderliğine geldiği dönemden, 1991 yılında Sovyetlerin çözüldüğü döneme kadar geçen dönemde ABD ile Avrupa arasındaki stratejik vizyon farkı değişen tehditler doğrultusunda ortaya çıkmaya başlasa da NATO'ya olan savunma konusundaki bağlılık halen Avrupa'nın kendine özgün bir güvenlik yaklaşımı belirlemesine engel olmaktaydı.³⁴⁴ BAB'ın Genel Sekreteri Willem van Eekelen 1991 yılında BAB'ın rolünün ne olacağına dair öngörülerini paylaştığı bir makalede perestroyka, Basra Körfezi Krizi, Yugoslavya İç Savaşı ve Sovyetlerde devrim ve karşı devrim ile birlikte Francis Fukuyama'nın iddia ettiği üzere bir "tarihin sonuna" gelmediğimizi, aksine 1989 yılından beri yaşanan hadiselerle bir kuantum sıçraması yaşadığımızı ve dünyanın artık sürekli devrim içerisinde risk ve istikrarsızlık ile sınılanacağını, fakat yıkım kadar fırsatların da bu devrim içerisinde karşımıza çıkacağını iddia ediyordu.³⁴⁵ Eekelen makalenin sonunda tüm bu gelişmelere tekrar yer verirken, Avrupa için fırsatın özgün bir ortak dış ve güvenlik politikası belirlemekten geçtiğini, BAB'ın da gerçek bir işlevsel role kavuşması gerektiğini belirtiyor, aksi takdirde Avrupa'nın bir dış gözlemci olarak tarihe seyirci kalacağını söylüyordu.³⁴⁶

Eekelen, Sovyetlerin dağılması ile ortaya çıkan boşluğun yeni tehditlerce doldurulacağını bu zamanlı tespitte ortaya koyarken, makalenin basıldığı tarih ile aynı dönemlerde Hükümetlerarası Konferans'ın sonuç vermesi ve 11 Aralık 1991'de Maastricht Antlaşmasının kabul edilmesi, zamanlamanın tesadüfi olmadığını göstermektedir. Ortak Pazar'ın tamamlanması için politik birliğin de gerektiğine dair inanış ile Körfez'de yaşanan hadiselerle ek olarak Sovyet tehdidinin Orta ve Doğu Avrupa'da yeni tehdit ve fırsatlara dönüşmesi, iki Almanya'nın birleşmesi ve Doğu Almanya'nın organik olarak AT'nin genişlemesine katkıda bulunması gibi gelişmelerin sonucunda API'nin miladını doldurduğuna dair bir görüş ülke hükümetlerinde de ortaya çıkmıştı. Maastricht'teki Hükümetlerarası Konferans öncesinde Almanya ile Fransa uluslararası gelişmelerin ortak dış ve savunma politikaları belirlemeyi zaruri kıldığında mutabık olmuşlardı. Fakat uluslararası gelişmeler ışığında çerçevesi yetersiz kalan API'nin nasıl bir dönüşüm

³⁴⁴ Howorth, J. (2003). "Saint-Malo Plus Five: An Interim Assessment of ESDP". *Notre Europe*, Policy Paper, No. 7, 3.

³⁴⁵ Eekelen, W. V. (1991). "The Role of the WEU in European Security". *Harvard International Review*, Fall, 7.

³⁴⁶ Eekelen, (1991), 10.

geçireceğine dair ulus-üstü yapılanmayı isteyenler ile istemeyenler arasında ve NATO'ya bağlı kalmak istemeyenler ile NATO'nun önceliğinin devam etmesini isteyenler arasındaki görüş farklılıkları Maastricht Antlaşmasında çok sütunlu bir yapının ortaya çıkmasına sebebiyet verdi ve "ortak dış ve güvenlik politikası" ismen kabul edilmiş olsa da işlevselliği anlamında her kesimi memnun etmedi.³⁴⁷

7 Şubat 1992'de imzalanarak, 1 Kasım 1993'te yürürlüğe giren Maastricht ya da kabul gören resmi ismi ile Avrupa Birliği Antlaşması, Avrupa Birliği'ni (AB) üç ana sütun üzerine inşa etmiştir. İkinci sütunda yer alan Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP- *Common Foreign and Security Policy, CFSP*), APİ'nin yerini almış ve AB güvenliği ile ilgili tüm soruların yeni adresi olmuştur.³⁴⁸ Avrupa Toplulukları ile ilgili yetkileri ilgilendiren konular ilk sütunda yer alırken, üçüncü sütunda ise Adalet ve İçişleri yer almıştır. Bu tür bir sütunlu yapı, hükümetler arası ilişkiler ile belirli konuların karar aşamalarında, Birlik kurumlarının değil, ülke hükümetlerinin yetkili kalmasını isteyen devletlerin istediği bir yapıdır. Federal öğelerin Birlik içerisinde gelişmesinden yana olmayanlar, ikinci ve üçüncü sütunları hükümetler-arası yapıda tutarak ilk sütundan ayırmayı başarmışlardır.³⁴⁹ Oysaki Hollanda dönem başkanlığı sırasında topluluk merkezli bir antlaşmanın kaleme alınmasını istemiş, bu yaklaşımı Almanya'nın başını çektiği bir grup devlet desteklerken, Fransa ve İngiltere'nin başında bulunduğu bir diğer grup ise bu yaklaşıma karşı çıkmıştır.³⁵⁰

İngiltere'nin savunma alanında nitelikli çoğunluk ilkesi ile kararların alınması önerilerini desteklememesi, uzun süredir tartışılan ve Eekelen'in de dile getirdiği, bir uluslararası aktör olarak AB'nin Antlaşma sonrasındaki durumunu belirleyecektir. Küresel meselelerde etkili olabilecek bir araç olarak, NATO'nun 5. maddesinde "Kuzey Atlantik

³⁴⁷ Cameron, F. (1999). *The Foreign and Security Policy of the European Union: Past, Present and Future*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 22-23.

³⁴⁸ Rehri, J. (Ed.). (2021). *Handbook on CSDP: The Common Security and Defense Policy of the European Union* (Fourth Edition). Vienna: Armed Forces Printing Centre, 17.

³⁴⁹ Pryce, R. (1994). "The Maastricht Treaty and the New Europe". In A. Duff, J. Pinder, R. Pryce. (Eds.). *Maastricht and Beyond: Building the European Union*. London: Routledge, 10.

³⁵⁰ İlginçtir ki bu görüşmeler sırasında topluluk kurumlarının yetkili olmasının karşısında duranların azınlıkta olmalarına (dört ülke) rağmen, Hükümetlerarası Konferans'ta oybirliği sağlanamadığı için hükümetler-arası sütunlu yapıyı geçirebilmeleridir. Oybirliği ile karar alınmasının önüne geçecek bir bütüncül yapı böylece oybirliği sağlanamadığı için rafa kalkmıştır. Avrupa Komisyonu Dönem Başkanı Jacques Delors bu üç sütunlu yapıyı kafa karışıklığı için "gerekli bir reçete"ye benzetmiştir. Cameron, (1999), 24. Üç sütunlu yapı 1 Aralık 2009 tarihinde Lizbon Antlaşması'nın devreye girmesi ile terk edilmiş ve bütüncül bir yapıya geçilmiştir. İleride görüleceği üzere Ortak Güvenlik ve Savunma Politikaları gibi hassas olarak nitelendirilen alanlarda üç sütunlu yapı kaldırılmış olsa da oybirliği ile karar alınması gerekliliği devam ettirilmektedir. Borchardt, K. (2010). *The ABC of European Union Law*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 16.

bölgesinde güvenliği sağlamak ve restore etmek” şeklinde ifade edilen, bölgesel sınırlamalara takılmayan BAB’ın işlevselliği karar alma süreçlerindeki itirazlarla sınırlandırılabilir.³⁵¹ NATO’nun savunma ve güvenlik alanlarında en uygun örgütlenme olarak korunmasından yana olan İngiltere ve benzer görüşteki ülkeler için oybirliği ilkesinin korunması sadece hükümetler arası karar mekanizmalarını korumak anlamını taşıyor, NATO’nun önceliğinin korunması anlamına da geliyordu. Buna rağmen İngiltere’nin dahi ODGP’ye ilkesel olarak karşı durmaması ve dezavantajlarla da olsa bir ortak güvenlik politikasının başlamış olması ilerisi için önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir.³⁵²

9-10 Aralık 1991 tarihinde AB üyesi devletlerin “BAB’ın rolü” ile ilgili deklarasyonlarında ise Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK) geliştirilmesi kabul edilmiş ve Avrupa Birliği Antlaşması içerisine de bu tanım girmiştir.³⁵³ Bu kimliğin NATO içerisinde bir Avrupa sütunu olarak tasarlanması ve Avrupa’nın güvenlik meselelerine katılımını ve transatlantik iş birliğine katılımlarını arttırmayı planlaması çeşitli tartışmaları ortaya çıkarmıştır. Bu inisiyatif ile Avrupa güvenlik yaklaşımının NATO içerisinde mi gelişeceği yoksa bu girişimin özerk bir Avrupa güvenlik kimliğinin ortaya çıkmasına yardımcı mı olacağına dair tartışmalar sırasında, AGSK’nin kademeli olarak gelişeceği ve sonuçta BAB’ın AB içerisinde bir unsur olarak transatlantik iş birliğine katkıda bulunmasına yardımcı olacağı ileri sürülmüştür.³⁵⁴

ODGP’nin başlangıcı, Maastricht Antlaşması V. Bölümü, J. maddesinde açıkça ilan edilmiştir. ODGP’nin kurulduğunu açıkça ilan eden J. maddesinin 1. fıkrasının 2. bendinde ODGP’nin hedefleri; Birliğin ortak değerlerini, temel çıkarlarını ve bağımsızlığını korumak; Birliğin ve üye devletlerin güvenliklerini mümkün olan her şekilde güçlendirmek; Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ilkeleri, Helsinki Nihai Senedi ilkeleri ve Paris Sözleşmesi hedefleri uyarınca barışı korumak ve uluslararası güvenliği güçlendirmek; uluslararası iş birliğini

³⁵¹ Beckett, 1950, 66.

³⁵² De Gucht, K. (1997). “The Common Foreign and Security Policy (CFSP): Is There Room for New Perspectives in the Aftermath of Maastricht?”. *Studia Diplomatica*, Vol. 50, No. 2, 50.

³⁵³ İnternet: EU Treaty. “Declaration (No 30) on WEU (Maastricht, 7 February 1992)”. *Official Journal of the European Communities* (OJEC). 29.07.1992, No C 191. Web: https://www.cvce.eu/content/publication/2003/1/16/f5e420de-160a-491e-99ee-03576aa49fc1/publishable_en.pdf adresinden 18.04.2024’te alınmıştır.

³⁵⁴ Gürkaynak, M. (2004). *Avrupa’da Savunma ve Güvenlik*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 181-182.

teşvik etmek; demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü ve insan hakları ve temel özgürlüklere saygıyı geliştirmek ve pekiştirmek şeklinde belirlenmiştir.³⁵⁵

BAB ile ilgili olan J.4. maddesi, AB'nin savunmayla ilgili sonuçları olan karar ve eylemlerini detaylandırma ve uygulamada BAB'ı görevlendirmekte, Konsey'i, BAB kurumları ile mutabakat halinde gerekli pratik düzenlemeleri kabul edecek kurum olarak ön plana almaktaydı. Konsey'in baskınlığı hem ODGP gelişimi hem de BAB'ın sonraki görevleri için zorlayıcı bir husus olarak değerlendirilirken, BAB'ın tüm üye ülkelerin çıkarları ile çatışmayacak bir işlevsel çerçeve bulması gerekecekti.³⁵⁶

4.8.1. Yeni Savaşlar ve Petersberg Deklarasyonu

Bu dönemde özellikle Mary Kaldor'un yeni savaşlar tezinde örnek olarak gösterdiği Yugoslav Savaşları, Avrupa'nın yeni tehditlere cevap verme kabiliyetinin yetersizliğini ortaya çıkarmış, Avrupa güvenlik yaklaşımlarındaki evrimin devam etmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Henüz kavram ortaya atılmamış olmasına karşın, yeni savaşlar olgusunun gerçek dünyada karşılık bulması BAB'ın işlevsel rolünün yeniden tanımlanmasına fırsat tanımıştır. 19 Haziran 1992 tarihinde Bonn'a yakın Petersberg'de toplanan BAB Bakanlar Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın (AGİK) veya BMGK'nin üstlendiği barışı koruma görevleri de dahil olmak üzere, çatışma önleme ve kriz yönetimi tedbirlerini etkili bir şekilde uygulamaya hazır olduğunu deklare etmiştir. Petersberg Deklarasyonu'nda ortak savunmaya katkı dışında BAB üyesi ülkelerin askeri birimlerinin, BAB otoritesi altında insani ve kurtarma görevlerinde; barışı koruma görevlerinde; barışı sağlama da dahil olmak üzere, kriz yönetimi görevlerinde, muharip güç olarak kullanılabilecekleri belirtilmiştir. Konsey'in yetkisi altında bir Planlama Hücresinin 1 Ekim 1992 tarihinde, Genel-Sekreterlik ile birlikte yer alacağı Brüksel'de kurulacağı da ilan edilmiştir.³⁵⁷

BAB, Petersberg Deklarasyonu sonrasında bazı görevlerini NATO ile bir çatı altında birleştirmiştir. 1993-1996 yılları arasında Sharp Guard ortak operasyonunda BM tarafından

³⁵⁵ Maastricht Treaty, Treaty on European Union, 29.07.1992, O.J. (C191) 1-112.

³⁵⁶ De Gucht, (1997), 51.

³⁵⁷ İnternet: WEU Council of Ministers. (1992). "Petersberg Declaration". Bonn, 19 June 1992. Bruxelles: Press and Information Service, 1-15. Web: https://www.cvce.eu/en/obj/petersberg_declaration_made_by_the_weu_council_of_ministers_bonn_19_june_1992-en-16938094-bb79-41ff-951c-f6c7aae8a97a.html adresinden 17.04.2024'te alınmıştır.

eski Yugoslavya'ya uygulanan ambargonun yerine getirilmesinde NATO ile beraber görev üstlenmiştir.³⁵⁸ 1993 senesinde hem Torrejon Uydu Merkezi'nin hem de Planlama Hücresi'nin devreye girmesiyle daha fazla kaynağa sahip olan BAB, AB tarafından, 1994-1996 yılları arasında Bosna Hersek'te iş birliği için göreve çağırılmıştır.³⁵⁹ 1997 yılında Arnavutluk'ta yetkililerle imzalanan memoranduma dayanarak çokuluslu polis danışma birimi içerisinde görev üstlenen BAB, üye ülkelerin çıkarlarının uyuşmaması sebebiyle bu ülkede daha önemli görevleri üstlenme olasılığını değerlendirememiştir.³⁶⁰ Üstlendiği kadar üstlenemediği görevler de BAB'ın sonraki yol haritasının çizilmesinde etkili olmuştur. AB üyesi devletlerin bir kısmı BAB'ın Petersberg görevlerine dair tanımlamalarının gözden geçirilmesini, AB'nin doğrudan BAB'dan yararlanarak kriz yönetimi görevlerinde rol üstlenmesini talep etmişlerdir.³⁶¹

Bu taleplerin karşılığı olarak 1997 Amsterdam Antlaşması'nın J.7.1. maddesinde BAB ile ilişkilerin nihayet BAB'ın AB içerisine alınması ihtimalini de içerecek şekilde yakınlaşması gerektiği vurgulanmıştır. J.7.2. maddesinde insani yardım ve kurtarma görevleri, barışı koruma görevleri, barışı sağlama da dahil olmak üzere muharip güçlerin kriz yönetimindeki görevlerine bu maddede atıfta bulunulduğu belirtilmiş ve J.7.3. maddesinde, Birliğin savunmayla ilgili sonuçları olan kararlarını ve eylemlerini detaylandırmak ve uygulamak için AB'nin BAB'dan yararlanacağı kabul edilmiştir.³⁶² Böylece, Petersberg görevleri doğrudan AB tarafından başlatılabilecek ve BAB tarafından uygulanacaktır. Ayrıca ODGP için bir Yüksek Temsilci belirlenmiş Konsey Genel Sekreteri olan Yüksek Temsilci'nin yeni bir Politika Planlama ve Erken Uyarı Birimine de başkanlık etmesi kararlaştırılmıştır. Javier Solana (1999) bu görevi üstlenen ilk kişi olmuştur. Amsterdam Antlaşması ile yapıcı çekimserlik ilkesi tanıtılmış, bazıları dış politika konusunda olmak üzere, nitelikli çoğunluk ile alınabilecek karar sayısı da arttırılmıştır.³⁶³

³⁵⁸ Missiroli, (1999), 26.

³⁵⁹ Wessel, (2001), 411.

³⁶⁰ Jørgensen, (1998), 141-142.

³⁶¹ İsveç ile Finlandiya kriz yönetimi ile ilgili doğrudan talebi olan ülkeler olmakla beraber, Fransa ve Almanya ise savunma konusunda daha net AB katılımından yana isteklerini her zaman olduğundan daha net dile getirmişlerdir. İngiltere, Danimarka savunma konusunda doğrudan AB etkinliğine karşı tutumlarını sürdürmüşlerdir. Bailes and Messervy-Whiting, (2011), 36.

³⁶² İnternet: Treaty of Amsterdam. "Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts". *Official Journal C 340*, 10/11/1997, 1-144. Web: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11997D/TXT> adresinden 18.04.2024'te alınmıştır.

³⁶³ European Parliament. (2024). "Foreign Policy: Aims, Instruments and Achievements". *European Parliament*, 1. Web: https://www.europarl.europa.eu/erpl-app-public/factsheets/pdf/en/FTU_5.1.1.pdf

4.8.2. Saint-Malo Ortak Deklarasyonu

1990'lı yılların sonlarında AB'nin krizlere doğrudan müdahale etme isteğindeki bu artışın temel sebeplerinden biri de Balkanlarda yaşanan krizlerde AB'nin yanı başındaki olaylara müdahale etme gücünden yoksun olduğu imajının verilmesinden kaynaklanmıştır. Kosova'da yaşanan (1998-1999) kriz sırasında İngiltere de nihayet savunma konusunda Kıta Avrupası ile hareket etmeye karar vermiştir. İngiltere, Avrupa'nın bu tür krizlere ileride kendi bayrağı ile müdahale etmesi gerektiğinde hem fikir olduğunu Saint-Malo'da göstermiştir.³⁶⁴

Fransa ile İngiltere arasında Fransa'nın kuzey sahil bölgesi Saint-Malo'da gerçekleştirilen ikili görüşmeler sonrasında ortak deklarasyona imza atılmıştır. 4 Aralık 1998 tarihli Saint-Malo Ortak Deklarasyonu'nda İngiltere, uzun süredir izlemiş olduğu otonom bir AB askeri kapasitesinin geliştirilmesine karşı durma politikasından geri adım atmıştır.

Tony Blair'ın uzun süredir devam eden İngiliz politikasından geri adım atmasında dış etkenler olarak ABD'nin tek kutuplu dünya düzenine dönen sistemde dengelenmesi ihtiyacı ve Kosova'da yaşanan olaylara kayıtsız kalındığında Avrupa'nın kendi güçleri ile duruma müdahalede yetersiz kalmasının etkisi olduğu iddia edilmektedir. Kosova'da yaşanan krizi önlemedeki ABD ve AB'nin yetersizliğinin bu politika değişimindeki etkisi bizzat Blair'in kendi açıklamalarına yansımıştır. Blair, ABD'nin küresel güvenlik meselelerine her zaman müdahil olmasını bekleme hakkına sahip olmadıklarını ifade etmiş ve bu sebeple gerektiğinde kendi öz çabalarını ortaya koymak durumunda olduklarını vurgulamıştır. Blair, "Başkan (Jacques) Chirac ile Avrupa'nın sahip olduğu savunma kapasitesini geliştirme hususundaki yakın zamandaki girişimlerinin (Saint-Malo) temelinde de bu fikirlerin yattığını" belirtmiştir.³⁶⁵

Saint-Malo ile birlikte Soğuk Savaş dönemi güvenlik yaklaşımı alışkanlıklarından farklı olarak, askeri kapasitesi yüksek bir tehdidin karşılanması, toprakların savunulması

adresinden 19.04.2024'te alınmıştır. Yapıcı çekimserlik (*constructive abstention*); bir ülkenin güvenlik veya dış politika konularında diğerlerinin adım atmasına mani olmayacak şekilde dışarda kalması durumunu ifade eder. Konsey'de yapılan oylamalarda oybirliğini engellemek amacıyla bu ilke tanıtılmıştır.

³⁶⁴ Bailes, A. (2005). "The European Security Strategy: An Evolutionary History". *Sipri Policy Paper*, No. 10, 4.

³⁶⁵ Posen, B. R. (2006). "European Union Security and Defense Policy: Response to Unipolarity?". *Security Studies*, Vol. 15, No. 2, 167.

adına bir girişimden ziyade, bölgenin mevcut değerlerini tehdit eden krizlerin karşılanabilmesi için bir askeri kapasite oluşturma ihtiyacının ortaya çıktığı görülmektedir. Saint-Malo Deklarasyonu'nun ikinci maddesinde, Birliğin, uluslararası krizlere yanıt vermek için güvenilir askeri güçler tarafından desteklenen özerk eylem kapasitesine, bunları kullanmak için gerekli karar mekanizmalarına sahip olması ve ayrıca bunları kullanmaya da hazır olması gerektiği belirtilmiştir. Birliğin askeri kapasite ihtiyacının nereden kaynaklandığı bu madde ile netleştirilmiştir. Deklarasyon'un 4. Maddesinde güçlendirilmiş askeri güçlerin yeni risklere karşı hızlı müdahale için gerekli olduğuna atıfla Avrupa'nın savunma endüstrisi ve teknolojisine göndermede bulunmaktadır.³⁶⁶ Diğer maddelerle birlikte ele alındığında bu iki maddede geleneksel tehditlerin yanı sıra Fransa ve İngiltere'nin yeni tehditlerin varlığından endişe duymaya başladığı ve bu tehditleri karşılayacak bir güvenlik yaklaşımı için özerk ve arttırılmış askeri kapasiteye (bu kapasite içerisine yeni teknolojiler ve karar mekanizmalarında rol oynayacak kurumlar da dahil olmak üzere) sahip olmanın gerekliliğine dair görüş birliğine vardıkları görülmektedir.

4.8.3. Köln ve Helsinki Zirveleri

Saint-Malo sonrasında Avrupa Konseyi zirvelerinde Petersberg görevlerinin yerine getirilebilmesi için gerekli askeri ve sivil kapasitelerin belirlenmesine çalışılmıştır. Almanya'nın dönem başkanlığı sırasında gerçekleşen 1999 Köln Zirvesinde, Saint-Malo Deklarasyonunda geçen bazı ifadeler doğrudan tekrar edilerek Birliğin uluslararası krizlere yanıt vermek için güvenilir askeri güçler tarafından desteklenen özerk eylem kapasitesine, bunları kullanmak için gerekli karar mekanizmalarına sahip olması ve bunları kullanmaya hazır olması gerektiği belirtilirken, bu eylemlerin NATO operasyonlarına hâle getirmemesi gerektiği eklenmiştir. AB'nin çatışmaların önlenmesi ve kriz yönetimi alanındaki görevlerini üstlenebilmek için uygun kapasiteye ihtiyacı olduğuna inanıldığı ve bu sebeple kapasite arttırılacağına vurguda bulunulmuştur. NATO'nun Washington zirvesine doğrudan atıfla NATO'nun, AB'nin bu yeni girişiminden duyduğu memnuniyetin altı çizilmiştir. AB'nin çatışmaların önlenmesi ve kriz yönetimi alanlarında daha etkin rol oynamasıyla yenilenmiş bir Atlantik İttifakı'na güç katacağına dair NATO'nun onayının memnuniyetle karşılandığı belirtilmiştir.

³⁶⁶ İnternet: Joint Declaration on European Defence. (1998). Joint Declaration issued at the British-French Summit, Saint-Malo, 3-4 December 1998. Web: https://www.cvce.eu/content/publication/2008/3/31/f3cd16fb-fc37-4d52-936f-c8e9bc80f24f/publishable_en.pdf adresinden 18.04.2024'te alınmıştır.

Zirve’de AB’nin yeni bir adım atmaya kararlı olduğu ve BAB’ın işlevlerinin içselleştireceği, böylece BAB’ın da bir örgüt olarak nihai amacına ulaşacağı belirtilmiştir. AB, Petersberg görevlerini doğrudan üstleneceğini bu madde ile ilan etmektedir. Devamında ise bir AB askeri kriz yönetimi kapasitesine en acil ihtiyaç duyulan alanın Petersberg görevleri kapsamında kriz yönetimi alanı olduğu ifade edilmekte, bu askeri kriz yönetim kapasitesinin ODGP çerçevesi içerisinde ve Maastricht Antlaşması 17. maddesi uyarınca, ilerlemeci bir ortak savunma politikası çerçevesinin bir parçası olarak değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir.³⁶⁷

Helsinki Avrupa Konseyi Zirvesi, 1999 senesi 10-11 Aralık tarihlerinde gerçekleştirilirken, Ortak Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (OAGSP-*Common European Security and Defence Policy, CESDP*) temeli burada atılmıştır.³⁶⁸ Konsey içerisinde daimi politik ve askeri birimlerin kurulmasına karar verilmiştir. Siyaset ve Güvenlik Komitesi (PSC-*Political and Security Committee*) bir askeri kriz yönetimi operasyonu durumunda, Konsey’in yetkisi altında, siyasi kontrol ve stratejik yönetimi icra etmekle görevli olmak üzere Brüksel’de kurulacaktır. 2003 temel hedefi (*headline goal*) ile Avrupa kapasitesi oluşturmak adına üye devletler 2003 yılına kadar birbirleriyle gönüllü iş birliği yaparak, Amsterdam Antlaşmasında belirlenen, en zorluları da dahil olmak üzere, tüm Petersberg görevlerini yerine getirebilecek kapasitede güçleri (yaklaşık 15 tugay veya 50.000 ila 60.000 arası asker) hızla konuşlandırabilme (60 gün) ve daha sonra sürdürebilme hedeflerini belirlemişlerdir.³⁶⁹ İlk kez strateji alanında görev alacak daimi kurumların AB bünyesinde oluşturulmasındaki rolü sebebiyle Helsinki Zirvesi, AB stratejik kültürünün başlangıç noktalarından biri sayılmaktadır.³⁷⁰

³⁶⁷ İnternet: European Council. (1999). Cologne European Council: Presidency Conclusions, Annex III. European Council Declaration on Strengthening the Common European Policy on Security and Defence. Web: https://www.cvce.eu/content/publication/2003/6/6/ee393bf3-d96f-46b8-8897-15546a0e1c0d/publishable_en.pdf adresinden 20.04.2024’te alınmıştır.

³⁶⁸ OAGSP kullanımı İngilizcedeki CESDP kullanımından çevrilmiştir, ancak daha sonra yaygın olarak CESDP yerine European Security and Defence Policy kısaltması olan ESDP kullanımı görülmektedir. Bailes, (2005), 4. Simon Duke bu kullanımın NATO inisiyatifi ESDI ile ESDP’nin bilerek veya istemeden karıştırılmaması için Helsinki sonrasında CESDP olarak tercih edildiğini söyler. Fakat Fransa’nın dönem başkanlığı raporunda yeniden ESDP kullanımı görülmektedir, dolayısıyla her iki kullanımın da yaygın olarak karşımıza çıkması mümkündür, ancak kastedilen olgu farklı değildir. Duke, S. (2001). “CESDP: Nice’s Overtrumped Success?”. *European Foreign Affairs Review*, Vol. 6, No. 2, 155. Burada “Helsinki Presidency Conclusions” içerisinde geçen CESDP kısaltması temel alınmıştır, fakat ileride ESDP olarak kullanım yaygınlaştıkça resmi belgelerde ESDP kısaltması görülecek ve bu nedenle de AGSP kısaltması resmi belgelerle çakışmamak için tercih edilecektir. Bu geçiş NATO ile yapılan NATO, AB Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası Deklarasyonu’nda görülmektedir.

³⁶⁹ İnternet: European Council. (1999). Helsinki European Council 10 and 11 December 1999: Presidency Conclusions. Web: https://www.europarl.europa.eu/summits/hel2_en.htm adresinden 20.04.2024’te alınmıştır.

³⁷⁰ Bailes, (2005), 5.

4.8.4. Berlin Artı Düzenlemeleri

NATO ile 24 Ocak 2001 tarihinde güvenlik meselelerinde iş birliği yapılması kararı AB Dönem Başkanlığı ile NATO Genel Sekreteri arasında yapılan yazışmaların ardından alınmıştır. Ardından “NATO-AB Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) Deklarasyonu’na imza atılmış ve bu Deklarasyon da “Berlin Artı” (*Berlin Plus*) düzenlemelerinin yolunu açmıştır.³⁷¹ Berlin Artı ile AB, kendi askeri operasyonlarında NATO’nun askeri varlıklarından faydalanabilecektir.³⁷² Böylece AB tarafından askeri kriz yönetimi görevlerinde görev alınmaya 2003 yılında başlanırken, ilk olarak Kuzey Makedonya’da yürütülen barışı koruma operasyonu CONCORDIA ile NATO’nun ALLIED HARMONY operasyonu devralınmış ve Berlin Artı ile NATO kaynaklarından faydalanılmıştır.³⁷³

4.9. 11 Eylül ve Avrupa Güvenlik Stratejisi

2001 yılının 11 Eylül sabahı, ABD için tehditlerin belirli bir şablon içinde değerlendirilmesinin sınırların aşıldığı bir dünyada ne kadar zor ve ne kadar yanlış olabileceğini gösteren sabah olmuştur. Yerel saatle 7.59’da başlayan uçak kaçırımları, dünyanın gözleri önünde 10.28’de Dünya Ticaret Merkezi’nin İkiz Kulelerinin çökmesine sebebiyet veren terörist saldırılarla sonuçlandığında, ABD için güvenlik ve tehdit kavramları artık belirli bir ülkenin askeri güçleri ya da askeri kapasitesi ile ölçülebilir kavramlar olmanın ötesine geçmiştir. Avrupa, bu yeni tehditleri kabul etse dahi başta bu tehditlere karşı hareketi desteklemekte ABD’nin gerisinde kalmıştır.³⁷⁴ Zayıf ya da o dönemdeki siyasi tabirle “haydut” (*rogue*) devletlerin üstüne gitmekte hevesli olan ABD yönetiminin Afganistan müdahalesi, AB içerisinde yalnızca İngiltere’nin yardımı ile olmuştur. Irak askeri müdahalesi ise AB ülkelerinde farklı oranlarda destek ve eleştiriler görmüş, Bush yönetiminin UCM, Kyoto Protokolü ile ilgili tek taraflı kararları ise eleştirilerin bu yönetime

³⁷¹ İnternet: Waughn, T. “Berlin Plus Agreement”. Web: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/berlinplus_/berlinplus_en.pdf adresinden 20.04.2024’te alınmıştır.

³⁷² Pricopi, M. and Baboş, A. (2021). “The Relevance of the Berlin Plus Agreements for the Planning Phase of the Military Operation Eufor Althea”. *International Conference Knowledge Based Organization*, Vol. 27, No. 1, 102.

³⁷³ Bailes and Messervy-Whiting, (2011), 45. O dönemde Kuzey Makedonya ismi yerine Türkiye Cumhuriyeti resmi kaynaklarında Makedonya ismi kullanılmaktaydı.

³⁷⁴ Bailes, (2005), 9-10.

karşı artmasına sebebiyet vermiş ve hatta Robert Pape'in tabiriyle birçok yerde ABD yönetimi "yumuşak dengeleme" ile karşı karşıya kalmıştır.³⁷⁵

Bush yönetiminin tek taraflı politik müdahaleleri desteklenmese de yeni tehditlerin farkında olduğu, AB'nin ilk strateji belgesi "Daha İyi Bir Dünya'da Güvenli Avrupa: Avrupa Güvenlik Stratejisi" (*A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy*) içerisinde gösterilmiştir. Belge, ismiyle dahi AB güvenliğini daha güvenli bir dünyaya bağlamaktadır. Bir bütünün parçası olarak bölgesel güvenliğe yaklaşılabileceği belgenin isminde açık ediliyor, AGSP ile krizlere karşı mücadelenin farklı kıtalara taşınması Avrupa'nın küresel stratejisi ile bağlanıyordu. Belge içerisinde ise referans daha açık verilmiştir. İlk kısım olan "Güvenlik çevresi: Küresel tehlikeler ve anahtar tehditler" kısmında küresel tehlikeler altında iç ve dış ayrımının Soğuk Savaş'ın ardından ortadan kalktığı, sınırların artık aşıldığı vurgulanmıştır. Küreselleşmenin bazı bölgelere demokrasi, özgürlükler ve refahı götürürken, bazı bölgelere ise adaletsizlik ve azap götürdüğü, devlet dışı aktörlerin ise uluslararası ilişkilerdeki payını büyüttüğü belirtilmiştir. Bu kısımda devlet dışı aktörler vurgusunun hemen ardından 1990 yılından o güne dek dört milyon insanın hayatını savaşlarda kaybettiği ve bu kişilerin yüzde doksanın siviller olduğu, on sekiz milyon kişinin dünya çapındaki çatışmalar neticesinde evlerini terk etmek mecburiyetinde kaldığı, özellikle ayrı bir paragrafta verilmiştir. Güvenlik, gelişmişlik seviyesine bağlanmış, gelişmekte olan dünyada açlık ve kötü beslenme, fakirlik, hastalıklar küresel tehditler olarak kategorilendirilmiş ve ekonomik zayıflık siyasi problemlerle ve vahşi çatışmalarla doğrudan ilişkilendirilmiştir.³⁷⁶

³⁷⁵ Bush yönetimi sırasında ABM (*Anti-Ballistic Missile*) antlaşmasından tek taraflı çıkılması, Irak'ın işgali, UCM'de yer almama isteği ve küresel ısınma konusundaki Kyoto Protokolü'nün terk edilmesine karşı tepkileri Pape, tek kutuplu dünyada gücün ya da tehdit yaratan en büyük devletin yumuşak dengelenmesi ile açıklamaktadır. Toprakların kullanıma kapatılması, diplomatik engellemeler, ekonomik olarak güçlenerek askeri gücün ekonomik bloklarla (askeri gücü en fazla olanın bu bloğa dahlinin engellenmesi ile yürütülebilir) dengelenmesi, dengeleme yönünde kuvvetli bağların oluştuğunu gösterir sinyallerin askeri güce sahip tarafa iletilmesi yöntemleri kullanılarak yumuşak dengeleme yapılabilir. İsminden de anlaşılacağı üzere kullanılan yöntemlerin doğrudan askeri kapasiteye yönelik olmaması ile geleneksel (realist) dengelemeden farklı şekilde fakat benzer amaçla uygulanan bir yöntemdir. Pape bu yöntemi Bush yönetimine karşı kullanan ülkeler içerisine yalnızca Fransa, Almanya ya da İsveç gibi AB ülkelerini dahil etmemekte, o dönem ABD'nin tek taraflı politikalarını uygulamasında zorluk çıkarmış Türkiye, Suudi Arabistan, Çin, Güney Kore gibi ülkeleri de bu yöntemleri kullanan ülkeler arasında saymaktadır. Pape, R. A. (2005). "Soft Balancing against the United States". *International Security*, Vol. 30, No. 1, 1, 36-41.

³⁷⁶ İnternet: European Union. (2003). "A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy". Brussels, Council of the European Union. 12 December 2003. Web: https://www.cvce.eu/obj/european_security_strategy_a_secure_europe_in_a_better_world_brussels_12_december_2003-%20en-1df262f2-260c-486f-b414-dbf8dc112b6b.html adresinden 20.04.2024'te alınmıştır.

William Reno'nun bahsettiği gölge devlet yapılarına benzer yapılar belgede anılmaktadır, çatışmaların sadece maddi altyapıları değil, sosyal altyapıları da çürüttüğü, suça teşvik ettiği belirtilmiş, tıpkı Daron Acemoğlu ile James A. Robinson'ın analizlerinde saptadığı gibi çatışmaların bu bölgelerde bir kısır döngüye götürdüğü, yatırımların ve normal ekonomik aktivitelerin gerçekleşemediği bu yerlerde güvensizliğin ve fakirliğin içinden çıkılamadığı vurgulanmıştır. Güvenlik kavramının genişlemesi tartışılırken ilk üstünde durulan tehditler arasında yer alan küresel iklim değişikliği de belgenin konu ettiği meselelerden biridir. ABD'nin Kyoto Protokolü'ne karşı tavrına rağmen AB strateji belgesinde küresel ısınmanın gelecek dönemde, özellikle su başta olmak üzere, doğal kaynaklar için yarışı hızlandıracağı ve daha büyük kargaşa ve göç dalgalarına yol açabileceği öngörüsünde bulunulmuştur.³⁷⁷

Avrupa Güvenlik Stratejisi belgesinde anahtar tehditler ise terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, bölgesel çatışmalar, başarısız devletler, organize suçlar olarak belirlenmiştir. Terör tehdidi, o dönemde yaygın olan radikal dini terör örgütleri ve özellikle 11 Eylül saldırılarında adı duyulan El-Kaide ile nesnelleştirilmiş, ancak bir olgu olarak terörizmin tüm Avrupa'ya karşı bir stratejik tehdit oluşturduğu, terörist hareketlerin giderek daha fazla kaynağa eriştikleri, elektronik ağlarla bağlı oldukları ve kitlesel kayıplara yol açacak şiddette eylemlerden kaçınmadıklarının da altı çizilmiştir. Burada altı çizilen, küreselleşme ile birlikte hem kapasite hem de niyet olarak artık teröristlerin gerçekçi bir tehdit algısı oluşturdıklarıdır.³⁷⁸

Kitle imha silahlarının yayılması yine anahtar tehditler arasında sayılmaktadır. Bu maddede de dikkat çeken terörist grupların vurgulanması ve şayet bu gruplar ileride kitle imha silahları ile buluşabilirlerse yapabilecekleri hasarın daha önce sadece devletlerin yapmaya muktedir olduğu bir ölçüye ulaşabileceğinin iddia edilmesidir. Bu dönemde, kariyerine 1970'lerin başında Hollanda'da bulunan URENCO uranyum zenginleştirme konsorsiyumunda başlayan Abdul Qadeer Khan'ın, Avrupa'daki kariyeri sırasında öğrenmiş

³⁷⁷ İnternet: European Union. (2003). "A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy". Brussels, Council of the European Union. 12 December 2003. Web: https://www.cvce.eu/obj/european_security_strategy_a_secure_europe_in_a_better_world_brussels_12_december_2003-%20en-1df262f2-260c-486f-b414-dbf8dc112b6b.html adresinden 20.04.2024'te alınmıştır.

³⁷⁸ İnternet: European Union. (2003). "A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy". Brussels, Council of the European Union. 12 December 2003. Web: https://www.cvce.eu/obj/european_security_strategy_a_secure_europe_in_a_better_world_brussels_12_december_2003-%20en-1df262f2-260c-486f-b414-dbf8dc112b6b.html adresinden 20.04.2024'te alınmıştır.

olduğu hem teknik hem de santrifüjlere kimlerin parça sağladığına dair ticari bilgileri kötüye kullanma becerisi istihbarat kaynaklarınca biliniyordu. Khan, 31 Ocak 2004 yılında tutuklandığında bu istihbarat bilgileri de ortaya çıktı. 2003 yılında Khan'ın kurmuş olduğu nükleer silah yapımında kullanılabilecek parçaların kaçakçılığında kullanılan bir gemi, ABD, İngiltere, Almanya ve İtalya'nın ortak operasyonu ile içerisindeki bin kadar santrifüjlerde kullanılmaya hazır parçayla beraber ele geçirilmişti. 1970'lerin ortasında geçtiği Pakistan'da yürüttüğü çalışmalar neticesinde araştırma laboratuvarına ismi verilen Khan (*Khan Research Laboratories*), çalışmalarına ilgi duyan devletlerin nükleer programları için gerekli parça ve bilgileri sağlamakla suçlanıyor, sınır-aşan bir suç ağını yönettiği iddia ediliyordu. Pakistan'dan 2001 yılında sürüldükten sonra da en iyi bildiği işi devam ettirmeyi seçen Khan'ın nihayet yakalanmasının ardından, devlet dışı aktörlerin en karmaşık mühendislik bilgisi gerektiren konularda dahi yasa dışı yollarla bilgiye, sağlayıcıya ve teknolojiye ulaşmasının ne kadar kolaylaştığı anlaşılmış ve kitle imha silahlarının yayılması tehlikesinin sadece devletleri değil, silahlı devlet dışı aktörleri de düşünmeyi gerektiren bir tehlikeye evirildiği ortaya çıkmıştı.³⁷⁹

Kitle İmha Silahları tehdidinden sonra organize suç başlığına bakıldığında, AB'nin uyuşturucu, kadın ticareti, yasadışı göç ve silahların sınır aşan suç ağları ile AB dışından içerisine taşınmasını anahtar tehditler içerisinde değerlendirdiği görülmektedir. AB bu suç eylemlerini doğrudan zayıf ve başarısız devletlerle bağlantılı görmektedir. Uyuşturucu parası, devlet mekanizmalarının zayıflamasını hızlandırmakta kullanılırken, değerli madenlerin ve silahların kaçakçılığından elde edilen gelirler ise çatışmaların sürdürülmesinde kullanılmaktadır. Organize suçun devletleri ele geçirebileceği saptamasının ardından Afganistan'ın eroin ticaretinde örnek olarak verilmesi ve uyuşturucu parası ile özel güvenlik şirketlerinin finansmanının sağlandığının belirtilmesi de o dönemde ortaya çıkan yeni tehditler ile zayıf devletler arasında kuvvetli bağlar görüldüğünü vurgular niteliktedir. Bu yeni ya da yeniden doğan tehditlere dair strateji belgesi içerisindeki ilgi çekici örneklerden biri ise hem Thucydides hem de Hobbes tarafından örnek olarak verilmiş olan deniz haydutlarına yüz yıllar sonra tekrar, bu kez AB resmi strateji belgesi içerisinde referans

³⁷⁹ MacCalman, M. (2016). "A. Q. Khan Nuclear Smuggling Network". *Journal of Strategic Security*, Vol. 9, No. 1, 104-112.

verilmesidir. Deniz haydutluğu, özellikle son dönemlerde bu alanda görülen artış sebebiyle daha fazla dikkati hak eden yeni bir organize suç boyutu olarak anılmaktadır.³⁸⁰

Bölgesel tehditlerin Keşmir’de, Büyük Göller Bölgesinde, Kore Yarımadası’nda ya da Orta Doğu’da olmasına bakılmaksızın AB’nin çıkarlarını yakın coğrafyalardakiler kadar doğrudan ve dolaylı olarak ilgilendirdiği belirtilmekte, çatışmaların diğer anahtar tehditlerde belirtilen tehlikelere dönüşebildiği ya da yol verdiği saptanmakta ve tüm bu çatışma ve tehditlerin insan hayatını, sosyal ve fiziksel altyapıları etkilediği vurgulanmıştır. Son olarak, başarısız devletlerde görülen kötü yönetimin, yozlaşma, gücün kötüye kullanımı, zayıf kurumlar ve iç savaşlarla bir ülkeyi içerden çürüttüğü, devletlerin çökmesi ile yerlerini organize suç ve teröristlerin dolduracağı, bu nedenle de zayıf devletlerin küresel yönetişimin altını oyan ve bölgesel istikrarsızlığa sebebiyet veren fenomenler olarak değerlendirilmeleri gerektiği, 2003 Avrupa Güvenlik Stratejisi belgesinde belirtilmektedir.³⁸¹

4.10. Lizbon Antlaşması ve Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası

Fransa ve Hollanda’da yapılan referandumlar sonucunda, on bir ülke tarafından onaylanmış olmasına karşın, AB Anayasasını kuracak olan antlaşmanın yürürlüğe giremeyeceği anlaşılmıştı. ODP ve AGSP için gerekli görülen değişimlerin yapılabilmesi ve Avrupa Güvenlik Strateji belgesi ile uyumun yakalanabilmesi için antlaşmanın yürürlüğe girmesi önemliydi. Anayasanın onaylanmaması sebebi ile yapılması düşünülen iyileştirmelerin ve reformların hayata geçirilmesi mümkün olamayacaktı.³⁸² Lizbon Antlaşması, anayasanın yürürlüğe girmemesi sebebi ile doğabilecek sorunları ortadan kaldırmak adına alternatif çözümler sunmuştur.

13 Aralık 2007 tarihinde, o dönemdeki 27 AB üyesi tarafından imzalanan Lizbon Antlaşması, 1993 senesinde yürürlüğe giren Avrupa Birliği Antlaşması ile adı Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Antlaşmadan, Avrupa Topluluğu’nu Kuran Antlaşmaya

³⁸⁰ İnternet: European Union. (2003). “A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy”. Brussels, Council of the European Union. 12 December 2003. Web: https://www.cvce.eu/obj/european_security_strategy_a_secure_europe_in_a_better_world_brussels_12_december_2003-%20en-1df262f2-260c-486f-b414-dbf8dc112b6b.html adresinden 20.04.2024’te alınmıştır.

³⁸¹ İnternet: European Union. (2003). “A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy”. Brussels, Council of the European Union. 12 December 2003. Web: https://www.cvce.eu/obj/european_security_strategy_a_secure_europe_in_a_better_world_brussels_12_december_2003-%20en-1df262f2-260c-486f-b414-dbf8dc112b6b.html adresinden 20.04.2024’te alınmıştır.

³⁸² Bailes, (2005), 19.

çevrilen Antlaşmanın ismini bir kez daha değiştirmiştir. Avrupa Birliği Antlaşması'nı ve yeni ismi ile Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşmayı düzenleme yoluna giden Lizbon Antlaşması ile anayasa hedefi rafa kaldırılmış görünse de anayasa çalışmaları sırasında yapılması gerektiği hususunda mutabık kalınan düzenlemeler, kurucu antlaşmaların iyileştirilmesi ile hayata geçirilmiştir.³⁸³ İrlanda'nın ikinci kez referanduma götürdükten sonra onayladığı Antlaşma, son olarak Çek Cumhuriyeti'nin de 3 Kasım 2009'da Antlaşmayı onaylamasının ardından 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Sütunlu yapının kaldırıldığı Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi ile AGSP ismi de Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP- *Common Security and Defence Policy*) olarak değiştirilmiştir. Sütunlu yapının kaldırıldığını sembolize eder şekilde AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi makamı oluşturulmuş ve bu makam daha önceki Avrupa Dış İlişkiler Komiseri ile Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi pozisyonlarının yerini almıştır.³⁸⁴ Antlaşma ile birlikte, OGSP daha önceki Petersberg görevleri de genişletilmiştir (Lizbon Antlaşması ile değiştirilmiş Avrupa Birliği Antlaşması, Madde 43.1). Ortak silahsızlandırma operasyonları, insani görevler ve kurtarma görevleri, askeri danışmanlık ve destek görevleri, çatışmaların önlenmesi ve barışın korunması görevleri ile çatışma sonrası barışın yeniden tesis edilmesine yönelik tedbirler ve istikrarın sağlanması operasyonlarının tamamı OGSP çatısı altında değerlendirilmeye başlanmıştır.³⁸⁵ Dikkat çekici bir şekilde, bu görevlerin tümünün, topraklarında terörizm ile savaşan üçüncü ülkelerin desteklenmesi de dahil olmak üzere, terörizme karşı savaşın desteklenmesine katkıda bulunabileceği, değiştirilmiş Avrupa Birliği Antlaşması Madde 43.1 ile belirtilmiştir. Avrupa Güvenlik Stratejisi ile uyumun yakalanması adına Lizbon Antlaşması ile yapılan değişikliklerle silahlı devlet dışı aktörlerin ortaya çıkardığı insani güvenliğe daha fazla atfın yapıldığı, silahlı devlet dışı aktörlerin bir metot olarak kullandığı terörizme karşı savaşın da Antlaşma metinlerinin içerisine girdiği görülmektedir.

³⁸³ Blockmans, S. and Wessel, R. A. (2009). "The European Union and Crisis Management: Will the Lisbon Treaty Make the EU More Effective?". *Journal of Conflict and Security Law*, Vol. 14, No. 2, 267.

³⁸⁴ Rehri, (2021), 18.

³⁸⁵ Official Journal of the European Union. (30 March 2010). "Consolidated Versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union". *Official Journal of the European Union*, Vol. 53, C2010/083/01, 39.

5. KONGO DEMOKRATİK CUMHURİYETİ KRİZİ VE ARTEMİS OPERASYONU

Kongo Demokratik Cumhuriyeti 2.344.858 kilometrekare yüzölçümü ile Cezayir'in ardından Afrika'nın en büyük ikinci yüzölçümüne sahip ülkesidir. Ülkenin kuzeyinde Orta Afrika Cumhuriyeti ve Güney Sudan, doğusunda Uganda, Ruanda, Burundi, Tanzanya, güneydoğusunda Zambia, batısında Kongo (Brazzaville) ve güneybatısında Angola yer almaktadır.³⁸⁶

Dünya Bankası verilerine göre ülkenin nüfusu 2022 yılında 99.010.212 iken, ülkenin nüfusu 2003 yılında AB tarafından ülkeye gerçekleştirilen ilk askeri operasyon sırasında 53.205.639 idi. Buna göre kilometrekareye düşen insan sayısı ise 2022 yılında sadece 42 iken, 2003 yılında kilometrekareye düşen insan sayısı ise 23'tü.³⁸⁷ Ormanlık alan ülke topraklarının yüzde 55'ini (2003 yılında yüzde 62,6) kaplar. Nüfus yoğunluğu başkent Kinşasa, Kivu bölgesi ve Maniema'da en yüksek oranlarına ulaşmaktadır. Ülkenin en büyük volkanik gölleri olan Albert, Edward, Kivu ve Tanganyika gölleri çevresinde zengin mineral kaynakları bulunmaktadır. Kongo Nehri toplamda 4.348 kilometre iken, 2.736 kilometrelik kısmı yıl boyunca ulaşılabilir. Kongo Nehri havzası ülkenin önemli bir bölümünü kaplar.³⁸⁸

Bir dönem dünya toplam kobalt üretiminin yarısını karşılayan ülkenin Likasi ve Kolwezi rafinerileri, yıllık 39.500 tonluk üretime 1990 yılında ulaşmış, ancak iç karışıklıklar sebebiyle üretim yıllar içerisinde düşerek 1999 yılında sadece 2.308 tona kadar gerilemiştir. Ülkenin yeniden kobalt üretimine yüksek katkıda bulunması 2007 senesi sonrasında mümkün olmuştur. 1992' yılından sonra ilk kez 15.384 tonluk üretime ulaşan ülkenin kobalt üretimi nispi olarak bu dönemden sonra artmaya devam etmiştir. 2010-2013 yılları arasında

³⁸⁶ İnternet: Payanzo, N, Wiese, B. M., Cordell, D. D., Lemarchand, R. (2024). "Democratic Republic of Congo". *Encyclopedia Britannica*. Web: <https://www.britannica.com/place/Democratic-Republic-of-the-Congo> adresinden 26.04.2024'te alınmıştır.

³⁸⁷ İnternet: World Bank. "Population Density (People per sq. km of Land Area)-Congo, Dem. Rep.". Food and Agriculture Organization and World Bank Population Estimates. Web: <https://data.worldbank.org/indicator/EN.POP.DNST?end=2021&locations=CD&start=1961&view=chart> adresinden 28.04.2024'te alınmıştır.

³⁸⁸ İnternet: Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2024). "Kongo Demokratik Cumhuriyeti: Ülke Profili". *Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Müdürlüğü*. Web: <https://ticaret.gov.tr/data/5ef9d7c813b87640180841f3/D.Kongo%20Ülke%20Profili%202024.pdf> adresinden 28.04.2024'te alınmıştır.

üretim yıllık 90.000 ton bandı ortalamasının üstüne kadar çıkmıştır.³⁸⁹ Elektrikli otomobillerin üretiminde kullanılan kobalt üretiminde Kongo Demokratik Cumhuriyeti, 2022 yılında dünya birincisi konumuna ulaşmıştır ve tek başına dünya üretiminin yüzde almış sekizini karşılamıştır. Endüstriyel elmas üretiminde dünya dördüncüsü olan ülkenin, dünya ortalamasının üzerinde derecelendirilmiş yüksek kaliteli bakır rezervleri de bulunmaktadır.³⁹⁰

Akıllı telefonların yapımında kullanılan kalay madeni üretiminde ülkenin doğusunda yer alan Kuzey ve Güney Kivu bölgeleri ile Katanga bölgesi öne çıkmaktadır. Belçika Kongosu olarak anıldığı dönemde ülke, Bolivya'nın ardından dünyanın en büyük kalay ihracatçısı konumunu almıştır.³⁹¹ İturi bölgesinde 1903 senesinde altın rezervleri bulunmuş, 1940'lı yıllarda altın ihracatı yıllık 19.000 kilograma kadar ulaşmıştır.³⁹² ABD tarafından kullanılan ilk atom bombalarının geliştirilmesi sırasında gerekli uranyum, Belçika'nın o dönemde sömürgesi olan, Belçika Kongosu'ndan temin edilmiştir.³⁹³

Böylesine geniş ve verimli topraklar üzerinde bulunan Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde 2022 yılında kişi başına düşen yıllık Gayri Safhi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) sadece 653,7 dolar olmuştur ve bu oranla Kongo Demokratik Cumhuriyeti dünyanın en fakir ülkeleri arasında yer almaktadır (2003 yılında kişi başına düşen GSYİH yalnızca 168 dolardı).³⁹⁴ Kongo Demokratik Cumhuriyeti, *Fragile States Index* verilerine göre dünyanın en kırılgan durumdaki 4. ülkesi konumundadır.³⁹⁵

Bu denli zengin doğal kaynaklara sahip bir ülkenin, dünyanın en fakir ülkeleri arasında yer alması ve birçok parametreyi içerisinde barındıran kırılgan ülkeler endeksinde

³⁸⁹ Kisangani, E. F. (2016). *Historical Dictionary of the Democratic Republic of the Congo*. London: Rowman & Littlefield Publishers, 137-138.

³⁹⁰ İnternet: International Trade Administration. (2024). "Democratic Republic of the Congo-Country Commercial Guide". *Official Website of the International Trade Administration*. Web: <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/democratic-republic-congo-mining-and-minerals> adresinden 24.04.2024'te alınmıştır.

³⁹¹ Kisangani, (2016), 582-583.

³⁹² Kisangani, (2016), 265-266.

³⁹³ Kisangani, (2016), 617-618.

³⁹⁴ İnternet: World Bank. "Gdp per capita (Current USD)-Cngo, Dem. Rep.". World Bank National Accounts Data, and OECD National Accounts Data Files. Web: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=CD&most_recent_value_desc=false adresinden 28.04.2024'te alınmıştır.

³⁹⁵ İnternet: Bassey, E. (Ed.). (2023). "Fragile States Index Annual Report 2023". *The Fund for Peace*, 7. Web: https://fragilestatesindex.org/wp-content/uploads/2023/06/FSI-2023-Report_final.pdf adresinden 28.04.2024'te alınmıştır.

de en kötü durumdaki ülkeler arasında yer almasının ardında yıllarca süren sömürge düzeni ve ardından sömürge düzenini aratmayan politikalar yatmaktadır. Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ne gerçekleştirilen ilk özerk AB askeri kriz müdahalesinin bu ülkede gerçekleştirilmesine sebebiyet veren olayları ve bu olaylarda başı çeken silahlı devlet dışı aktörlerin ülkedeki yükselişini anlamak için de öncelikle bu sömürücü politikaların ülkede nasıl yerleştiğine bakmak gereklidir. Bu sebeple uzun, orta ve kısa vadeyi birbirleriyle ilişkili gören bir tarihsel yaklaşımla Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ndeki tarihsel gelişmeler ele alınacak ve AB'nin 2003 yılında gerçekleştirmiş olduğu Artemis Operasyonu bu tarihsel gelişmelerin bir sonucu olarak mercek altına alınacaktır.

5.1. Kongo Bağımsız Devleti

Kongo Nehri'nin Afrika Kıtası içerisindeki ulaşım ve ticarete oynayabileceği rol, Avrupalılar tarafından ilk kez kâşif Henry Morton Stanley'nin keşif gezileri sırasında fark edilmiştir. Zanzibar'dan Kongo Nehri'ne kadar bir keşif gezisini 1874-1877 yılları arasında gerçekleştiren Stanley'nin, Kongo havzasını İngiltere adına “medenileştirme” projesi İngiltere'nin ilgisini çekmeyince, Belçika Kralı 2. Leopold bu projeyi kendi adına sahiplenmiş ve Stanley'i de çalışmalarında kullanmaya ikna etmiştir.³⁹⁶ 1876 senesinde Brüksel Uluslararası Coğrafya Konferansı'nda kurulan Uluslararası Afrika Derneği (AIA- *Association Internationale Africaine*) resmi amacı Afrika'nın daha iyi tanınması ve köleliğe karşı savaşmak olan bir dernek olarak faaliyete başlarken, onursal başkanı 2. Leopold olmuştur. Stanley'nin 2. Leopold'ün yanına katılımı sonrası, önce bir araştırma komitesi oluşturulmuş (Yukarı Kongo İnceleme Komitesi- *Comité d'études du Haut-Congo*), ardından da bu komite tarafından AIA ile benzerlikler taşıyan, fakat tamamıyla Belçika tarafından işletilecek ve 2. Leopold'ün şahsi kontrolünde olacak başka bir dernek daha kurulmuştur.³⁹⁷

Afrika'nın kalkınması ve Kongo araştırmalarının yürütülmesi şeklinde devam ettirilen seferler sırasında Stanley, Kral adına Afrikalı kabile reisleri ile anlaşmalar yapmış, bu anlaşmalarla kabile reisleri, Uluslararası Kongo Derneği (AIC- *Association Internationale du Congo*) ismini alan araştırma komitesi lehine topraklarını bırakmışlardır.

³⁹⁶ Nzongola-Ntalaja, G. (2007). *The Congo from Leopold to Kabila: A People's History* (Third impression). London: Zen Books Ltd., 15.

³⁹⁷ Nzongola-Ntalaja, (2007), 16.

Kongo’da girişilen altyapı çalışmaları, havzada ticaret ve seyir özgürlüğü verilmesi karşılığında ABD, verilen garantiler karşılığında ise Fransa, Belçika Kralı’nın Kongo’daki girişimlerini desteklemişlerdir.³⁹⁸

5.1.1. Berlin Konferansı ve 2. Leopold Yönetimi

Otto van Bismarck tarafından yürütülecek olan Berlin Konferansı’ndan önce Belçika’nın bu topraklarda hâkimiyet sağlaması yine de kolay gözükmemektedir. Sömürge yarışında Afrika’nın en büyük toprak parçalarından birini hâkimiyeti altına alması için Belçika’nın daha fazla destekçiye ihtiyacı vardır. Ancak, Afrika’da birbirlerine alan kaybetmektense Belçika ölçeğinde bir devlete burada ayrıcalıklar verilmesinden daha az tedirgin olan büyük devletler, AIC’yi rakiplerine karşı desteklemeye başlamışlardır. Büyük devletlerin yaşadığı çıkar çatışması Belçika’nın işini kolaylaştırmıştır.³⁹⁹

Güçler dengesini korumaya yönelik adımlara sıcak bakan Almanya da on dört Avrupa devletinin katılımıyla gerçekleştirilecek ve Afrika’nın kaderini, Afrikalılar olmadan belirleyecek olan Berlin Konferansı’ndan önce Belçika’nın yanında yer almaya başlamıştır.⁴⁰⁰ AIC’nin uluslararası statüsü böylece konferans sırasında ABD ve Almanya tarafından tanırken, rakip iddialara sahip Portekiz’e destek veren İngiltere’nin desteğini geri çekmesi ile avantaj AIC’ye dönmüştür. Bismarck’ın önderliğinde başlayan Konferans’ın ajandası üç madde ile sınırlıdır: Kongo havzasında ve haliçte ticaret özgürlüğü, Kongo Nehri ve Nijer Nehri üzerinde seyrüsefer özgürlüğü ve Afrika kıyısında yeni toprakların işgalinde izlenecek olan formaliteler Konferans’ta tartışılacaktır.⁴⁰¹

Konferans neticesinde AIC, 1885 yılı şubat ayında Kongo toprakları üzerinde egemenlik hakkı elde ederken, sadece üç ay sonra Belçika Kralı 2. Leopold bu topraklar üzerinde Kongo Bağımsız Devleti’ni kurmuştur.⁴⁰² Belçika Parlamentosu, 2. Leopold’un

³⁹⁸ Nzongola-Ntalaja, Afrikalı liderlerin boş bir kâğıda, parmak izi ile imza attıklarını özellikle ifade eder. Bu anlaşmalar sayesinde AIC bağımsız bir devlet görünümü kazanan bölgede hak iddia edebilmiştir. Derneğin bayrağı olan mavi zemin üzerinde sarı yıldızlı bayrak kurulacak olan Kongo Bağımsız Devleti’nin de bayrağı olmuştur. Fransa’nın desteğini sağlayan garanti, şayet AIC bu toprakları ileride elden çıkarma kararı verirse ilk önceliğin Fransa’ya verilmesi şeklindedir. Nzongola-Ntalaja, (2007), 16-17.

³⁹⁹ Martinelli, G. (1962). *Leopold to Lumumba: A History of the Belgian Congo 1877-1960*. London: Chapman & Hall Ltd., 97-98.

⁴⁰⁰ Gondola, C. D. (2002). *The History of Congo*. Westport: Greenwood Press, 56

⁴⁰¹ Martinelli, 1962, 98.

⁴⁰² Gondola, (2002), 57.

birden fazla ülkenin hükümdarı olabilmesinin önünü açan kararları halihazırda 1885 Nisan ayı içerisinde çıkarmıştır. Böylece 1 Ağustos 1885 tarihinde Kongo'nun hükümdarı olarak 2. Leopold'un ilan edilmesinin önünde bir engel kalmamıştır.⁴⁰³

Belçika'nın bugünkü yüzölçümüne kıyasla yaklaşık olarak 76 kat daha büyük toprakları yönetmeye başlayan 2. Leopold'un Kongo Bağımsız Devleti'nde göstermiş olduğu yönetim sömürücü ekonomik kurumlarla ilişkilendirilmektedir. Nzongola-Ntalaja, 2. Leopold'un yeni devlete bir ticari firma gibi yaklaştığını ve seferler sırasında yapmış olduğu masrafları çıkarmak için ilkel, insanlık onuruna aykırı politikalar izleyerek, girişimini karlı hale getirmeyi hedeflediğini belirtir.⁴⁰⁴

Neal Ascherson, 2. Leopold'un zengin Belçika'nın başında olmasına karşın bu yüz ölçümde bir yeri finanse etmek için dış sermayeye ihtiyaç duyduğunu vurgular.⁴⁰⁵ Ancak, 1888 yılına gelindiğinde sermaye piyasası ile ihtiyaç duyulan sermaye artırımının gerçekleştirilemeyeceği, yapılan ihracatın da yeterli olmadığı ortaya çıkmıştır. Geriye üç farklı seçenek kalmaktadır: Berlin Kararnamelerinin ithalat rejimi ile ilgili yenilenmesi, Belçika Hazinesi'nden doğrudan borçlanmak için siyasi bir girişim veya Kongo devleti aracılığıyla sermaye üretimi için yeni bir ekonomik sistemin belirlenmesi. Bu seçenekler içerisinde Afrika uluslarının aleyhine olan üçüncü seçenek uygulama konmuştur. 1885 tarihli bir kararname ile tüm boş araziler Bağımsız Devlet'in malı haline getirilmiş, özel teşebbüs dışlanarak, devlet tekeline dayalı bir ekonomik sisteme geçilmiştir.⁴⁰⁶

Devlet, yerel halkın kendileri için filleri avlamasını ve kauçuk hasadı yapmasını kanunnamelerle yasaklarken, fildişi ve kauçuk için yerel halkı devlet adına kullanmıştır. Bu tekelleşmeye gerekçe olarak gösterilen 1885 tarihli boş araziler kanunnamesi sadece Berlin Antlaşmasının hükümleri ile çelişmemekte, ayrıca kendi içerisinde de çelişkiler barındırmaktadır. Halihazırda yerel halkın kullanımında olan ve esasen boş arazi olarak kabul edilemeyecek arazilerde dahi bu kurallara uyulması beklenmiştir. Devlet tarafından kauçuk hasadında kota uygulamasına geçilmesi ile birlikte yerel halkın devlet adına zorunlu

⁴⁰³ Nzongola-Ntalaja, (2007), 18.

⁴⁰⁴ Nzongola-Ntalaja, (2007), 20.

⁴⁰⁵ Ascherson, N. (1999). *The King Incorporated: Leopold the Second and the Congo* (Third Edition). London: Granta Books, 145-146.

⁴⁰⁶ Ascherson, (1999), 146-149.

olarak çalıştırılması ise sömürücü ekonomik kurumları bir ileri aşamaya taşımıştır.⁴⁰⁷ Kota uygulaması ile 1890 ile 1904 yılları arasında Kongo Bağımsız Devleti'nin kauçuktan elde ettiği gelirler büyük oranda artarak, fil dışından elde edilen gelirlerin üstüne çıkmıştır.⁴⁰⁸ Yerel halkın kauçuk hasadında zorlanması zaman içerisinde Kral 2. Leopold yönetimine karşı tepkinin oluşmasına sebebiyet vermiştir.

George Washington Williams hem Kral'a hem de ABD dışişleri bakanına mektuplar yazarak “insanlığa karşı işlenen suçlar” karşısında uluslararası bir girişimde bulunulmasını talep etmiştir. William Sheppard ise 1899 yılında Kongo'daki izlenimleri sonucunda 2. Leopold'un kauçuk ticaretini eleştirenlerin arasına eklenmiştir. Günümüzde norm girişimcileri olarak adlandırılabilir bu kişilerin eleştirileri ile daha büyük bir koalisyonun Kongo Bağımsız Devleti'nde yaşananlara ilgi duyması mümkün olmuş, Kongo Reform Derneği (*Congo Reform Association*), Edmund D. Morel ve Roger Casement önderliğinde kurulmuştur.

1903 yılında İngiliz Avam Kamarası, Kongo Bağımsız Devleti'nin kurulurken yerel halka karşı insani bir yaklaşım göstermeyi ve tekelleşme ya da benzeri ticari imtiyazlardan uzak durmayı garanti ettiğini hatırlatan bir önergeyi ele almıştır. Önerge kabul edilerek, Kongo Bağımsız Devleti'nde sürdürülen suistimallerin bitirilmesi için Berlin Sözleşmesine taraf diğer devletlere danışılması kabul edilmiştir. Bu önergenin kabulünün ardından Kongo Bağımsız Devleti'nde resmi araştırmalar yürütmesi için o dönem Boma'da konsolosluk görevi yürüten Roger Casement görevlendirilmiştir.⁴⁰⁹ Casement, raporunu sunmadan önce Edmund Morel'i Kongo Reform Derneği'ni kurması için ikna etmiştir.

Casement, 1904 yılında sunduğu raporunda, Kongo Bağımsız Devleti içerisinde yaşanan olayları izlenimlerine ve görgü şahitleri ile yapılan görüşmelere dayanarak aktarmıştır. Rapora göre, sistematik bir şekilde yerel halkın ve toprakların sömürsüne dayalı ağır kauçuk işçiliği hem halkı hem de toprakları yormuştur.⁴¹⁰ 2. Leopold'u

⁴⁰⁷ Martinelli, (1962), 138-140.

⁴⁰⁸ Laderman, C. (2013). The Invasion of the United States by an Englishman: E. D. Morel and the Anglo-American Intervention in the Congo". In W. Mulligan and M. Bric. (Eds.). *A Global History of Anti-Slavery Politics in the Nineteenth Century*. London: Palgrave Macmillan, 173.

⁴⁰⁹ Martelli, 1962, 163-164.

⁴¹⁰ Casement Raporu nüfusun belirli bölgelerde azalış gösterdiğini iddia eder. Casement'ın Kongo nüfusunda on beş yılda yaklaşık olarak üç milyon civarı gerileme olduğuna dair iddiaları Lortlar Kamarasında, Lort Monkwell'in 7 Temmuz 1907 tarihli konuşması ile ortaya atılmıştır. Acherson'a göre yaklaşık olarak on beş

eleştirenler, Belçika'nın Kongo'yu kendisine bağlaması gerektiği söylemini daha güçlü dile getirebilmiş, 2. Leopold'un şahsi girişiminin savunulmasının bu rapordan sonra mümkün olmadığına daha fazla kişiyi ikna edebilmişlerdir.⁴¹¹

Kongo Reform Derneği rapordan sonra Kongo Bağımsız Devleti ile ilgili çalışmaların devam etmesinde kullanılmıştır. Dernek daha fazla kişiye ulaşmayı hedeflemiş, kamuoyunun ilgisini çekmek için savunucuları arasına daha fazla kişiyi katmıştır. Amerikalı yazar Mark Twain de bu isimler arasındadır ve Kral 2. Leopold ile ilgili satirik bir esere de imza atmıştır.⁴¹² 1905 sonrasında özellikle Avrupa'dan gelen baskılar sonucunda 2. Leopold öncelikle kozmetik bazı reformlara ve sosyal iyileştirmelere gitmek zorunda kalmıştır. 1906 senesinde Kongo Bağımsız Devleti her biri bir "komiserlik" yönetimi altında on beş bölgeye bölünmüştür. Ancak bu bölgelerin belirlenmesi sırasında etnik kökenler ve ilişkiler yeterince dikkate alınmadığı için daha sonraları oluşacak sosyal kırılmaların ortaya çıkmasında bu uygulamanın da payı olmuştur.

5.1.2. Belçika Kongosu ve Siyasi Bağımsızlık Hareketleri

1908 senesinde Kongo Bağımsız Devleti, Kralın şahsi mülkiyeti olmaktan çıkıp Belçika'nın resmi bir kolonisi haline getirilmiştir.⁴¹³ Bu transferin gerçekleşmesi sırasında Belçika, Kongo Bağımsız Devleti borçlarını üstlenmekle kalmamış, Kral'a ayrıca ödeme de gerçekleştirmiştir.⁴¹⁴ Böylece kişisel egemenlikten, bir ülkenin egemenliğine para karşılığı geçen Kongo, artık Belçika Kongosu olarak anılmaktadır.⁴¹⁵

yıl içerisinde gerçekleştiği iddia edilen bu gerilemenin tamamını Leopold'a bağlamak ya da sayılardan emin olmak mümkün değildir. O dönemde Orta Afrika'da büyük bir salgın baş göstermiş ve birçok yerde nüfusta ciddi oranda azalma görülmüştür. Ancak bu durum, Casement'ın kauçuk işçiliğindeki sistematik suistimalleri açığa çıkaran bulguları raporunda sunduğunu değiştirmez. 2. Leopold raporun sunduğu bulguların niteliğine karşı gelir. Ancak raporun kendisi kadar etkilerinin de önemli olduğu, sunulan sistematik bulgulara karşı iddiaların, ilgiyi başka bir yere çekmede yeterli olmadığı Acherson tarafından iddia edilmektedir. Acherson, (1999), 249-252. 2. Leopold'un raporu geciktirmek, raportörün şöhretini zedelemek için girişimlerde bulunduğunu ancak bu çabalarının nafile olduğunu ve raporun yayımlanması ile Kongo Bağımsız Devleti'nin şöhretinin esasen zedelenmediğini Didier Gondola da belirtmiştir. Gondola, (2002), 74.

⁴¹¹ Gondola, (2002), 74.

⁴¹² Nzongola-Ntalaja, (2007), 24. Mark Twain'in eseri *King Leopold's Soliloquy* ismini taşımaktadır. Eserde kendi kendine konuşturulan 2. Leopold kendisi ile ilgili yapılan eleştirileri de bu yolla okuyuculara aktarmaktadır.

⁴¹³ McCalpin, J. O. (2002). "Historicity of a Crisis: The Origins of the Congo War". In J. F. Clark. (Ed.). *The African Stakes of the Congo War*. New York: Palgrave MacMillan, 35.

⁴¹⁴ 2. Leopold'a ödenen miktarın 50 milyon frank olduğu, devam eden projeleri için ise 45 milyon frank ödendiği, bunun dışında ise 110 milyon frank toplam borcun ise üstlenildiği, fakat borçların bir kısmının zaten Belçika'ya olduğu iddia edilmektedir. Gondola, (2002), 75.

⁴¹⁵ Blocher, J. and Gulati, M. (2020). "Transferable Sovereignty: Lessons from the History of the Congo Free State". *Duke Law Journal*, Vol. 69, No. 6, 1248.

Bağımsızlığın, ismi dışında görülemeyeceği Kongo'daki bu değişim sonrası da sömürücü ekonomik kurumların kapsayıcı ekonomik kurumlara dönüşümü tam olarak gerçekleşmemiştir. Belçika'nın prestiji için, 2. Leopold'dan aldığı Kongo'da aynı suistimalleri gerçekleştirmemesi önemlidir. Bu sebeple sağlık hizmetleri, işçi ücretleri ve eğitim gibi konularda iyileştirmeler gerçekleştirilmiştir. Fakat, önceki dönemde çıkarılmış olan boş alanlar kanunnamesinin korunması ile yerel halkın kendi topraklarında gerçekleştirdikleri çalışmaların karşılığını doğrudan almasına engel olunmuştur.⁴¹⁶ Yönetim daha bürokratik bir yapıya evrilmiş, ancak doğal kaynakların sömürüsündeki eski suistimler azalsa da devam etmiştir. 1933 senesinde bürokratik yönetimin verimliliğini arttırmak için yönetim bölgelerinin sayısı altıya düşürülmüştür. Bu geçiş dönemi sırasında etnik çatışmalar ve ekonomik imtiyazlardan daha fazla faydalanmak isteyen kabileler arasındaki çatışmalar artış göstermiştir. Bu çatışmalarla otoritelerini yeniden toprakları üzerinde kurmak isteyen kabile şeflerinin önü ya Belçika yönetimi ya da Belçika yönetiminin seçtiği diğer yerel şefler veya otoritelerce kesilmiştir.⁴¹⁷

Birinci Dünya Savaşı sırasında ve iki savaş arası dönemde madenlerden elde edilen gelirler düşse de Belçika Kongosu merkezi yönetim için önemli bir gelir kaynağı olmayı sürdürmüştür.⁴¹⁸ Belçika Kongosu içerisindeki asıl değişim ihtiyacı 2. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmıştır. Bu dönemde bu ihtiyacın ortaya çıkması birkaç sebebe bağlı olarak açıklanabilir: Belçika Kongosu'ndan Savaş için Avrupa'ya dönenlerin boşalttığı mevkilerde çalışmaya başlayanların Savaş sonrasında eski mevkilerine dönmek istemeyişi, Belçika sömürgesi olarak savaşa müttefikler yanında katılan Belçika Kongosu askerlerinin diğer sömürgelerdeki gelişmeleri farklı askeri birlikler içerisinde yer alan Afrikalılardan öğrenmeleri ve geri döndüklerinde siyasi bağımsızlık fikrini ateşlemeleri, bu sebeplerden bazılarıdır. İş gücüne katılım ile ilgili protestolar 2. Dünya Savaşı ertesinde başlamıştır.⁴¹⁹

Savaş sırasında Avrupa'da bulunan ve Savaş bitiminde hemen ülkelerine dönmeyenler ile daha iyi eğitim olanağına kavuşmuş olan kesimler entelektüel bir sınıfı oluşturmaya başlamışlar ve Avrupalılar ile eşit haklara ve Kongo'nun geleceğinde daha fazla

⁴¹⁶ Blocher and Gulati, (2020), 1249.

⁴¹⁷ McCalpin, (2002), 35.

⁴¹⁸ Ewans, M. (2003). *European Atrocity, African Catastrophe: Leopold II, the Congo Free State and its Aftermath*. New York: RoutledgeCurzon, 242.

⁴¹⁹ Gondola, (2002), 98-102.

söz hakkına sahip olmayı talep etmişlerdir.⁴²⁰ 1950’li yıllarda kampanyalarla yürütülen talepler derneklerin çatısı altına taşınmaya başlanmış, etnik ve bölgesel dernekler kendi kimlikleri lehine bu talepleri yinelemişlerdir. Bu dernekleri mezunların bir araya geldikleri dernekler izlerken, entelektüellerin bir araya gelerek politik meseleleri tartışmaları bu dernek çatıları altında mümkün olmuştur.⁴²¹

Bu taleplerin sömürge yönetimini harekete geçirmesi ise zaman almıştır. 1955 yılında Belçikalı profesör A. A. J. Van Bilsen’in yazdığı “Belçika Afrika’sının Siyasi Özgürleşmesi için Otuz Yıllık Plan” (*Un Plan de trente ans pour l’émancipation de politique de l’Afrique Belge*) isimli eser, entelektüellerin harekete geçmesinde etkili olmuştur. Bir tarafta bu planı ılımlı karşılayanlar varken, diğer tarafta bu planı yetersiz görenler bir araya gelmişlerdir. İkinci grubu oluşturanlar arasında yer alan Bakongo İttifakı’na (ABAKO- *Alliance des Bakongo*) Joseph Kasa-Vubu tarafından liderlik edilmiştir. ABAKO, Kasa-Vubu tarafından kültürel çizgisinden siyasi çizgiye çekilmiş, Kongo’nun özgürleşmesini hedef edinen bir örgüt haline gelmiştir. ABAKO, Van Bilsen’e bir manifesto ile karşılık verir ve bu manifestoda otuz yıllık plan değil, hemen bağımsızlık istenir.⁴²² ABAKO’dan ilk siyasi parti olarak söz eden Nzongola-Ntalaja, Patrice Lumumba’nın Kongo Ulusal Hareketi’nden (MNC- *Mouvement National Congolais*) ise ilk milliyetçi parti olarak söz etmektedir.⁴²³

1959 senesinde, o zamanki ismiyle Leopoldville (Kinşasa) şehrinde başlayan ayaklanmalar sonrasında sömürge yönetimi zor duruma düşmüştür. Yakın zaman önce kurulmasına izin verilen politik partiler boykotlar sonrasında güç kazanmış ve nihayet 1960 yılında Belçika hükümetini siyasi bir adım atmaya yönlendirebilmişlerdir. Belçikalı parlamenterler ile Kongolu siyasileri Brüksel’de bir araya getiren Belçika-Kongo Yuvarlak Masa Konferansı (*La Table Ronde Belgo-Congolaise*), Ocak 1960’ta toplanmıştır. Konferans sonrasında Kongolu temsilcilerin “ivedilikle bağımsızlık” talepleri başarıya ulaşmış ve egemenliğin 30 Haziran 1960’ta devredilmesine karar verilmiştir.⁴²⁴ Mayıs 1960’ta yapılan seçimlerden Patrice Lumumba’nın partisi birinci sırada çıkmış ve

⁴²⁰ McCalpin, (2002), 36. Bu sınıfa kaynaklarda *évolués* şeklinde atıfta bulunmaktadır. Avrupalılar tarafından daha iyi eğitim almış bir orta sınıfı tanımlamak için bu isimlendirme uygun görülmüştür.

⁴²¹ Gondola, (2002), 104-105.

⁴²² Nzongola-Ntalaja, (2007), 82.

⁴²³ Nzongola-Ntalaja, (2007), 82.

⁴²⁴ Weiss, H. (2012). “The Congo’s Independence Struggle Viewed Fifty Years Later”. *African Studies Review*, Vol 55, No. 1, 112.

Lumumba, Kongo Cumhuriyeti'nin (Kongo Léopoldville) ilk başbakanı olmuştur.⁴²⁵ Meclis tarafından Joseph Kasa-Vubu ilk cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.

5.2. Kongo Cumhuriyeti ve Patrice Lumumba

30 Haziran 1960'ta bağımsızlığını kazanan Kongo Cumhuriyeti için sömürge döneminin sorunlarından pürüzsüz bir şekilde kurtulmak mümkün olmamıştır. Merkezi kontrolü sağlamak isteyen Kongo hükümeti, henüz cumhuriyetin ilk ayı dolmadan kolluk kuvvetlerinin başkaldırısıyla karşı karşıya kalır. 1888 yılında 2. Leopold tarafından *Force Publique* ismiyle kolonyal ordu kurulmuş, bazı sömürgeci devletlerde görülen uygulamalardan farklı olarak, doğrudan merkezden bir kolluk kuvveti getirilmemiştir.⁴²⁶ *Force Publique* çoğunlukla Kongolulardan oluşmaktadır, ancak az sayıda rütbeli Avrupalı subay orduya önderlik etmektedir.⁴²⁷

5 Temmuz 1960'ta, Kongolu askerler, Belçikalı subaylara karşı ayaklanmışlardır. Askerler, bağımsızlık ile birlikte daha yüksek maaş ve rütbelerin kendilerine verilmesi için bu ayaklanmayı gerçekleştirmişlerdir.⁴²⁸ Hükümet tarafından silahlı kuvvetlerin millileştirilmesi kararı verilir, *Force Publique* ismi Kongo Ulusal Ordusu (ANC- *Armée Nationale Congolaise*) olarak değiştirilir, Victor Lundula generalliğe terfi ettirilir ve Joseph-Désiré Mobutu da genelkurmay başkanı olarak atanır.⁴²⁹ 11 Temmuz 1960 tarihinde ise Katanga bölgesinin başkanı Moïse Tshombe, zengin maden kaynakları ile bilinen bölgenin bağımsızlığını ilan eder. Elmas madenlerinin bulunduğu Kasai bölgesi de ağustos ayında ayrılıkçı faaliyetlerde bulunmaya başlar.⁴³⁰ Ayrılma girişimleri Kasai'de 1962 senesinde, Katanga'da ise ancak 1963 senesinde son bulur.⁴³¹

⁴²⁵ Komşusu ile 1964 yılına dek aynı ismi paylaşan ülke Kongo Léopoldville, batı komşusu ise Kongo Brazzaville olarak anılmıştır. 1964'te Kongo Demokratik Cumhuriyeti adını alan ülkenin başkenti 1966 yılında isim değişikliği ile Kinşasa olmuştur. Literatürde iki Kongo'yu ayırmak için özellikle Kongo Brazzaville kullanımına halen rastlanılmaktadır.

⁴²⁶ Young, C. (1965). *Politics in Congo: Decolonization and Independence*. Princeton: Princeton University Press, 441.

⁴²⁷ Barron, T. (2013). "The Soldier and the State in the Congo Crisis: The Unprofessional Legacy of the National Congolese Army". *African Security*, Vol. 6, No. 97, 109.

⁴²⁸ Kaplan, L. S. (1967). "The United States, Belgium, and the Congo Crisis of 1960". *The Review of Politics*, Vol. 29, No. 2, 240.

⁴²⁹ Natufe, O. I. (1984). "The Cold War and the Congo Crisis, 1960-1961". *Istituto Italiano per l'Africa e l'Oriente*, Vol. 39, No. 3, 362.

⁴³⁰ Barron, (2013), 111.

⁴³¹ Nzongola-Ntalaja, (2007), 99-106.

Bağımsızlık ardından yaşanan çalkantılı dönemdeki bu ayrılıkçı girişimler, Kongo hükümetini hem BM'den hem de Sovyetlerden yardım istemeye itmiştir.⁴³² Dış unsurların ülkede yaşanan krizlere dahil olması, iç siyasetteki dengeleri bozmuş, Cumhurbaşkanı Kasa-Vubu, 5 Eylül 1960 tarihinde Başbakan Lumumba'yı görevinden aldığını açıklamıştır. Meclisten Lumumba lehine çıkan sonuçla bu karar uygulanmamıştır. Lumumba karşı atak olarak Kasa-Vubu'yu suçlamış ve onun görevinden alınmasını istemiştir.⁴³³ İç siyasette ortaya çıkan çözümsüzlüğü, Lumumba tarafından atanmış olan General Joseph-Désiré Mobutu 14 Eylül darbesi ile çözmüş, her iki siyasetçiye de görevden el çekirmiştir.⁴³⁴ Bir anlamda ilk sivil darbeyi gerçekleştiren Kasa-Vubu, bir süre sonra Mobutu tarafından tekrar eski yetkilerine kavuşmuş, fakat Lumumba hapsedilmiştir.⁴³⁵ Şubat 1961'de Lumumba'nın Katanga bölgesinde bulunan Elisabethville'e transferi sırasında bir kaza sonucu öldüğü açıklanmıştır, ancak tekrar güçlenmesi ihtimaline karşı bir iç ve dış koalisyon tarafından gerçekleştirilen suikast sonucunda Lumumba'nın hayatını kaybetmiş olabileceği de iddia edilmektedir.⁴³⁶

Kongo Cumhuriyeti iç siyasetinde yaşanan bu kırılmalar sonraki yıllarda da devam ederken, görevine Temmuz 1960'ta başlamış olan BM operasyonu *Opération des Nations Unies au Congo* (ONUC), 1964 yılında ülkeden çekilmeye başlamıştır. Katanga bölgesindeki isyanlar her ne kadar son bulmuş olsa da özellikle *Simba* isyanları sırasında güç kazanmış olan ANC'nin başındaki General Mobutu, BM görevi ülkeden çekildikten on sekiz ay sonra, Kasım 1965'te yönetime darbe ile el koymuştur.⁴³⁷

⁴³² Iandolo, A. (2014). "Imbalance of Power". *Journal of Cold War Studies*, Vol. 16, No. 2, 32, 40-42.

⁴³³ Wright, M. F. (1971). "Lumumba, Ten Years After". *The Black Scholar*, Vol. 2, No. 7, 45.

⁴³⁴ Iandolo, (2014), 49-50.

⁴³⁵ Collins, C. J. L. (1993) "The Cold War Comes to Africa: Cordier and the 1960 Congo Crisis". *Journal of International Affairs*, Vol. 47, No. 1, 263.

⁴³⁶ Iandolo, (2014), 52. Natufe, (1984), 371. Collins, (1993), 264. Wright, (1971), 48

⁴³⁷ Gambino, A. W. (2008). "Congo: Securing Peace, Sustaining Progress". *Council on Foreign Relations*, Council Special Report No. 40, 10. "*Simba*", Svahili ve Lingala dillerinde aslan anlamına gelmektedir. Roger Anstey o yıllarda *Simba* için, askeri eğitim almış silahlı isyancılar bir bölgenin dışında kendilerini göstererek, nüfusun içerisindeki gençlerin sempatisini kazanmaya ve onları isyana katılmaya teşvik ederler diye yazmıştır. Anstey bu gençlerin isyancılara katılımını isyan içerisinde kazanacakları psikolojik, hatta sihirli güce de bağlamakta ve aslan sembolünün bu güç ile ilgili kasıtlı seçildiğini yazmaktadır. Gençlik, "*jeunesse*" vurgusunun özellikle yapıldığını, "*Simba, simba, simba, mai, mai, ...Lumumba*" diye bağırıldığını vurgular. Anstey, R. (1965). "The Congo Rebellion". *The World Today*, Vol. 21, No. 4, 169-172. Sihirli güçlere ve güçlerini sihirli sülardan aldıklarına inanan Mai-Mailer, *Kadogo* yani "küçük olanlar" diye adlandırılan çocuk askerler ve onları barındıran isyanların daha o günlerden Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin bir parçası haline geleceği görülmektedir. İleride görüleceği üzere Thomas Lubanga, Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından çocuk askerler (15 yaş altı çocukları) kullanmakla suçlanmış ve ceza almıştır.

5.3. Mobutu Sese Seko ve Zairelileştirme Dönemi

Joseph-Désiré Mobutu, yönetimi sırasında hem kendi ismini hem de ülkenin ismini Afrikalı köklerine uygun olduğu iddiasıyla değiştirmiş, kendisine Mobutu Sese Seko ismini alırken, ülkesininse 1971 senesinde Zaire ismi ile tanınmasını kabul ettirmiştir. İsimlerin değiştirilmesine öncelikle şehirlerden başlanmış, Leopoldville ismi Kinşasa'ya, Stanleyville ismi Kisangani'ye çevrilmiştir. Katanga bölgesinin ismi Shaba bölgesi olarak değiştirilirken, bölgenin başkenti Elizabethville'in ismi ise Lumumbashi'ye çevrilmiştir. 1967 senesinde Kongo Nehri, Zaire Nehri ismiyle anılmaya başlanacak, Kongo frangı da zaire para birimi ile değiştirilecektir.⁴³⁸ Mobutu'nun Kongolulaştırma ya da daha sonra Zairelileştirme ismiyle anılacak olan politikaları, başlangıçta daha önceki Batı imtiyazlarının ve kabilelere tanınmış olan imtiyazların tek elde toplanmasına yönelik bir millileştirme politikası olarak görülmüştür. Ancak Acemoğlu ve Robinson, merkezi kontrolden yoksun bir devleti devralan Mobutu'nun bu politikalarla yabancı şirketleri dışlayarak kendisi ve yakın çevresini zenginleştirdiğini iddia etmektedirler.⁴³⁹

Siyasi alanda Mobutu, hızlıca bir dizi değişikliğe giderek merkezi kontrolü kendi lehine çevirmiştir. Bu değişikliklerden ilki başbakanlık görevinin Ekim 1966 itibari ile kaldırılması olmuştur. İkiliğe yol açtığı gerekçesi ile yapılan bu değişikliği, 1967 yılında yapılan anayasa değişikliği ile çift meclisli sistemin teke düşürülmesi izlemiştir. Yeni siyasi yapıda teke düşen bir diğer şey ise parti sayısıdır. Devrimci Halk Hareketi (MPR- *Le Mouvement Populaire de la Révolution*) ülkedeki yegâne yasal parti olarak 20 Mayıs 1967'de siyasi hayata atılır. Ne solda ne de sağda olduğu iddia edilen parti ile kurumların merkezileştirilmesi ve kitlelerin apolitik hale getirilmesi isteği, Mobutu'nun kendine has reform ve devrim anlayışını sergiler.⁴⁴⁰

Zaire'nin yeniden yapılandırılması sürecinde madenlerin ve daha sonra da arazilerin devletleştirildiği görülür. Bu süreçlerde, sömürge döneminde izlenen yanlış politikalar ülkenin lehine olacak daha verimli politikalarla değiştirilemediği için hem ekonomik hem sosyolojik hem de siyasi anlamda Zaire'nin refah ve istikrara kavuşması sağlanamaz.

⁴³⁸ Radmann, W. (1978). The Nationalization of Zaire's Copper: From Union Minière to Gecamines". *Africa Today*, Vol. 25, No. 4, 26.

⁴³⁹ Acemoglu and Robinson, (2013), 90.

⁴⁴⁰ Kabwit, G. C. (1979). "Zaire: The Roots of the Continuing Crisis". *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 17, No. 3, 386. MPR parti sloganı, "ne solda ne sağda ne de ortada" olarak yıllar içerisinde şekillenmiştir.

Bakajika Diyi Kamhombe Isaac-Géreard tarafından sunulan kanun tasarısı 1966 yılında oybirliği ile kabul edilirken, toprağın üstündeki ve altındaki tüm kaynaklar Kongo devletine bağlanmıştır.⁴⁴¹ 1966 yılındaki bu kanunla madenlerin kullanımına dair kolonyal dönemden kalma imtiyazların ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Yukarı Katanga Madencilik Birliği (UMHK- *Union Minière du Haut-Katanga*) bir dönem Zaire'nin ihracatının yüzde altmışını karşılarken, dünyanın da en büyük üçüncü bakır, birinci kobalt ve radyum üreticisi olmuştur. 1966 yılında Kongo hükümeti ile UMHK arasında görüşmeler gerçekleşirken, yeni yasaya göre genel merkezini Kongo'ya taşıması gereken UMHK buna itiraz etmiştir.⁴⁴² Görüşmeler tıkandıktan sonra Mobutu, UMHK yerine yeni bir şirketin Kongo'da kurulması ve UMHK'nin bakır ihracatının durdurulması için girişimde bulunur. Bakır fiyatlarının zirveyi gördüğü bir dönemde bu millileştirme girişimi, Kongoluların kendi kaynaklarını halkı için geri alması şeklinde yorumlanmıştır. 1967 senesi 2 Ocak'ta UMHK millileştirilir. UMHK'nin yerini alan şirket ise Kongo Madenleri Genel İşletmesi (GECOMIN- *Société Générale Congolaise de Minerais*) olmuştur. Ortaya çıkan son tabloda GECOMIN tamamıyla devlet teşekkülü haline gelmiştir. İsmi 1971 yılında Zaire Taş Ocakları ve Madenler Genel Müdürlüğü (GECAMINES- *La Générale des Carrières et Mines du Zaire*) olarak değiştirilir.⁴⁴³

Madenlerin devletleştirilmesi sonrası, gelirlerinin büyük bir kısmını bu kaynaktan elde eden Zaire ekonomisi, dünya piyasalarında hammadde fiyatları yükseldikçe daha iyi bir duruma gelmiştir. 1967 ile 1974 arası yıllarda Uluslararası Para Fonu (IMF) desteği ile Merkez Bankası tarafından hazırlanan istikrar programı neticesinde enflasyon düşerken, ekonomik büyümenin sürdürülmesi mümkün olmuştur.⁴⁴⁴ Fakat hammaddeye dayalı ihracat gelirleri ile ithal edilen yüksek oranda rafine ürünün karşılanması bir müddet sonra daha zor hale gelir.⁴⁴⁵ 1974 senesinde yaşanan petrol krizi, bir petrol ithalatçısı olan Zaire'yi etkiler. 1975 senesinde bakır fiyatlarının üç aylık süreçte yüzde altmış oranında düşmesi ise Zaire'nin ana ihracat kaleminde önemli bir kaybın yaşanmasına sebebiyet verir.⁴⁴⁶ 1975

⁴⁴¹ Kisangani, E. F. (2016). *Historical Dictionary of the Democratic Republic of the Congo*. London: Rowman & Littlefield Publishers.

⁴⁴² Radmann, (1978), 25-35.

⁴⁴³ Radmann, (1978), 35-38.

⁴⁴⁴ Kiakwama, G. and Chevallier, J. (1999). "Aid and Reform: The Case of the Democratic Republic of Congo". *Development Research Group of the World Bank on Aid and Reform in Africa*, 3.

⁴⁴⁵ Hacker, J. (1991). "Zaire: The Political Economy of Despotism, Debt and Decline". *Harvard International Review*, Vol. 14, No. 2, 52.

⁴⁴⁶ Juma, L. (2006). "The War in Congo: Transnational Conflict Networks and the Failure of Internationalism". *Gonzaga Journal of International Law*, 10, 131-132.

senesindeki bu gelişmeler Zaire'nin ödemeler dengesinde 537 milyon dolarlık açığa sebebiyet verirken, dış borç 2,7 milyar dolara kadar çıkmıştır.⁴⁴⁷ 1975 sonrasında bozulan ödemeler dengesini düzeltmek adına Zaire, IMF'ye başvurmak zorunda kalır. 1976 yılında ekonomik istikrar paketi IMF gözetiminde uygulanmaya başlanır.⁴⁴⁸ Dönemsel sorunlara yönelik iyileştirmeler ile 1980'li yılların sonuna kadar ekonomide iniş çıkışlı bir grafik izlenmiş, IMF politikaları takip edildiğinde düşen borçlar ve enflasyon, yüksek kamu harcamalarına dönüldüğünde tekrar yükselişe geçmiştir.

Hükümet tarafından dış borçlanma ile girişilen yüksek maliyetli projelerin temelinde ileriye yönelik ekonomik getirilerden ziyade siyasi beklentilerin olduğu iddia edilmektedir. Örneğin, Shaba bölgesindeki ayrılıkçı hareketlerin engellenmesi adına bu bölgeye yapılacak olan yatırımlar, daha pahalıya mal olacak olmasına karşın, ABD projeleri ile gerçekleştirilmiştir. 1972 senesinde girişilen Inga-Shaba enerji hattı projesi sonraki yirmi yıl boyunca Zaire'nin borç yükünün önemli bir kısmını oluşturmuştur.⁴⁴⁹ Ayrılıkçı bölgelerde gerçekleştirilmek istenen projelerin uzaması, hatta ertelenmesi de bu yatırımların zarar ettiren ya da ölü yatırımlar arasına girmesine sebebiyet vermiştir. Örneğin, GECAMINES'in üretim kapasitesini 1978 yılı ortasına kadar yükseltmesi planlanan bir proje, Dünya Bankası'ndan 100 milyon dolarlık onay almasına karşın Shaba bölgesinde çıkan çatışmaların yanı sıra ihracat rotası konumundaki Angola'nın da Bengula tren yolunu kapatması sebebiyle uygulamaya geçirilememiştir.⁴⁵⁰

Mobutu döneminde ekonomide izlenen politikaların ağır yükü karşısında ülkenin para birimi değer kaybederken, enflasyon Zaire'nin en önemli ekonomik sorunu haline dönüşmeye başlamıştır. 1975 senesinde yüzde 28,7 olan yıllık enflasyon, bu yılda yaşanan ekonomik sorunların etkilerinin yansıması ile 1976 yılında yüzde 80,4'e çıkmıştır. Zaire'de dış yardımlarla doğrudan bağlantılı ekonomi grafiğindeki iniş-çıkış, enflasyon tablosunda da görülmeye devam edilmiştir. Shaba bölgesindeki çatışmalar 1977 ve 1978 yıllarında ekonomik durumu daha da kötüleştirirken, 1979 senesinde enflasyon oranı yüzde 101

⁴⁴⁷ Radmann, (1978), 46.

⁴⁴⁸ Hacker, (1991), 52.

⁴⁴⁹ Projenin tamamlanması ve Mobutu tarafından açılması 1983 senesini bulmuştur. Kiakwama and Chevallier, (1999), 3-4. Proje 5 milyar doları bulan Zaire'nin dış borcunun yaklaşık yüzde 20'lik kısmını (1 milyar dolar) oluşturmuştur. Kisangani, (2016), 295.

⁴⁵⁰ Kiakwama and Chevallier, (1999), 4.

seviyesine ulaşmıştır.⁴⁵¹ 1975 ile 1978 yılları arasında GSYİH yıllık olarak yüzde 3,5 oranında düşüş göstermiştir.⁴⁵²

Zairelileştirme politikası yalnızca madenler ile sınırlı kalmamıştır. 1966 *Bakajika* kanunları ile madenlerin millileştirilmesi sağlanırken, toprak hakları ile ilgili kolonyal dönem uygulamaları ise 1973 yılında çıkarılan yeni bir *Bakajika* Kanunu sonrasında değiştirilmiş ve şeflerin kullanımına bırakılmış olan topraklar da dahil olmak üzere tüm topraklar devletin malı haline getirilmiştir. Sömürge döneminde kanunlaştırılan geleneksel (örfi) hukuk, toprak haklarının meşru kaynağı olmaktan çıkarılmıştır.⁴⁵³ Bu kanun ile kolonyal dönemde imtiyaz sahibi olmuş ya da imtiyazları korunmuş olan şeflerin, bölgelerindeki hâkimiyetleri zayıflatılmak istenmiştir. Fakat bu kanunla toprakların geleneksel sahiplerinin dışındaki etnik kabilelere, şeflere satılmasının da önü açılmıştır. Bu satışlar sonrasında geleneksel toprak sahipleri ile yenileri karşı karşıya gelmiştir. 30 Kasım 1973'te yabancılara ait ziraat, nakliyat ve ticaret işletmeleri Zairelileştirme politikası içerisine alınırken, bu işletmelerin partiye yakın kişilere devredildiği ve daha sonraki süreçte işin ehli olmayan kişilerce yönetilen bu işletmelerin, sosyo-ekonomik dengenin bozulmasında etkisi olduğu iddia edilmektedir.⁴⁵⁴ Bu iddiaya göre, Mobutu'nun burjuva sınıfını yok sayarak küçük ve orta ölçekli işletmeleri devletleştirme sonucunda gıda kıtlığı, daha ciddi bir enflasyon ve sosyal huzursuzluk baş göstermiştir.⁴⁵⁵ Bu politikalar neticesinde bozulan ekonomi, Mobutu'yu belirli oranda geri adım atmaya itmiş ve işletmelerin yüzde altmış oranında sahipliğinin eski işletmecilere geçmesi kabul edilmiştir.⁴⁵⁶ Neticede izlenen politikalardan en çok fayda sağlayan yine sömürge sonrası dönemde devletle iş yapan yerel ve daha büyük küresel şirketler olmuştur.⁴⁵⁷

⁴⁵¹ İnternet: World Bank. "Inflation, consumer prices (annual %)-Congo, Dem. Rep.". *International Monetary Fund, International Financial Statistics and data files*. Web: <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?view=chart&locations=CD> adresinden 05.05.2024'te alınmıştır.

⁴⁵² Kiakwama and Chevallier, (1999), 4.

⁴⁵³ Kisangani, (2016), 83-84.

⁴⁵⁴ Adelman, K. L. (1978). "Zaire's Year of Crisis". *African Affairs*, Vol. 77, No. 306, 37-38.

⁴⁵⁵ Nzongola-Ntalaja, G. (1979). "The Continuing Struggle for National Liberation in Zaire". *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 17, No. 4, 609.

⁴⁵⁶ Adelman, (1978), 38.

⁴⁵⁷ Nzongola-Ntalaja, (1979), 609.

5.4. Zaire Güvenlik Güçleri ve Shaba İsyanları

Mobutu'nun, Zairelileştirme politikaları kendisini güvenlik sektöründe de göstermiştir, ancak bu alanda da izlenen politikalar ülkenin dışarıya olan bağımlılığını ortadan kaldıramamıştır. Darbe sonrasında Milli Savunma Bakanlığı ile polisin kontrolü doğrudan Mobutu'ya geçmiştir.⁴⁵⁸ 1971 senesinde ülkenin silahlı kuvvetleri olan ANC'nin ismi değiştirilerek Zaire Silahlı Kuvvetleri (FAZ- *Forces Armées Zairoises*) yapılırken, 1972 senesinde ülkedeki polis gücü kaldırılmış, FAZ polisin görevlerini de üstlenirken, jandarma (*Gendarmerie nationale*) ise korunmuştur.⁴⁵⁹ 1975 ve 1978 senelerinde Mobutu'ya karşı yapılan iki başarısız darbe girişimi sonrasında Mobutu, kendisine karşı ayaklanmaların gerçekleştiği bölgelerin askerlerinin ordudan ihraç edilmesine, birden fazla güvenlik gücünün kurulmasına ve yalnızca kendine sadık subayların yükselmesine yönelik politikalar izlemiş, bu politikalar ise ordunun zayıflamasına sebebiyet vermiştir.⁴⁶⁰ İzlenen güvenlik politikaları neticesinde FAZ'ın görevi öncelikli olarak Mobutu'yu korumak haline gelmiş, silahlı kuvvetlerin iç ve dış savunma görevlerini etkin bir şekilde yerine getirmesi bu yaklaşım sonucunda zorlaşmıştır.⁴⁶¹

Kendisi de bir ordu darbesi ile yönetime gelen Mobutu'nun, birden fazla güvenlik kuvvetini birbirlerini dengelemeleri için zaman içinde oluşturduğu ve bu güvenlik ağının merkezine de kendine yakın grupları yerleştirdiği düşünülmektedir. Bu dengeleyici güvenlik güçleri arasında doğrudan Mobutu'ya bilgi vermekle yükümlü olan Milli İstihbarat ve Güvenlik Servisi (SNIP- *Service National d'Intelligence et de Protection*), İsrail tarafından eğitim verilen Başkanlık Özel Birimi (*Division Speciale Presidentelle*), sonradan jandarma yanına eklenen Sivil Koruma (*Garde Civile*), Fransa tarafından eğitim verilen 31. Paraşüt Tugayı en dikkat çekici olanlardır.⁴⁶² Bu yaklaşımla dış ve iç savaşlarda FAZ yetersizlik gösterdikçe daha fazla birim güvenlik sektörüne eklenmeye devam etmiştir, fakat yeni birimlerin eklenmesi de FAZ'ı daha güçsüz hale getiren bir kısır döngüye dönüşmüştür.

⁴⁵⁸ Kabwit, (1979), 386.

⁴⁵⁹ Stearns, J., Verweijen, J., Eriksson Baaz, M. (2013). "The National Army and Armed Groups in the Eastern Congo: Untangling the Gordian Knot of Insecurity". *Rift Valley Institute*, 41.

⁴⁶⁰ Stearns, Verwijen, Eriksson Baaz, (2013), 40.

⁴⁶¹ Dobbins, J., Jones, S. G., Crane, K., Chivvis, C. S., Radin, A., Larrabee, F. S., Bensahel, N., Stearns, B. K., Goldsmith, B. W. (2008). *Europe's Role in Nation-Building: From the Balkans to the Congo*. Santa Monica: RAND Corporation, 105.

⁴⁶² Wrong, M. (2000). "The Emperor Mobutu". *Transition*, No 81/ 82, 100. Metz, S. (1996). "Reform, Conflict, and Security in Zaire". *Strategic Studies Institute*, 9.

Mobutu'nun savunma politikaları neticesinde Zaire ordusunun iç ve dış savunma görevlerini üstlenmede yetersiz hale geldiği, belirgin bir şekilde ilk kez 1977-78 Shaba savaşları sırasında gözler önüne serilmiştir. Daha önce Kisangani'de 1966 senesinde ayaklanmış olan jandarmaların isyanı Mobutu tarafından kullanılan askeri ve diplomatik yöntemlerle bastırılmıştır. Ancak, Katanga (Shaba) bölgesindeki bu ayaklanmanın bastırılması sırasında izlenen yöntemler, buradan Angola'ya geçen isyancılar tarafından Mobutu hükümetine karşı bir örgütlenme oluşturmalarında gerekçe olmuştur. Nathaniel Mbumba tarafından Angola'da kurulan Kongo Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin (FLNC- *Front de Liberation Nationale Congolaise*) çekirdeğini de Kongo'dan sürülen bu isyancılar oluşturmuştur.⁴⁶³

25 Nisan 1974'te Portekiz'de yaşanan darbe sonrasında Angola'dan çekilme kararı alınmıştır. Portekiz ile Angola'nın bağımsızlığı için mücadele eden üç grup, bağımsızlığa geçiş döneminde oluşturulacak bir koalisyon hükümetinin çerçevesini belirleyen Alvor Antlaşmasını imzalarlar. Ancak Portekiz çekilirken, Angola'da üç grubun arasında silahlı mücadele başlar.⁴⁶⁴ 1975 Angola iç savaşı sırasında çatışan üç grup Agostinho Neto önderliğindeki Angola'nın Bağımsızlığı için Halk Hareketi (MPLA- *Movimento Popular de Libertação de Angola*), MPLA karşısında bulunan Holden Roberto'nun önderliğindeki Angola Ulusal Bağımsızlık Cephesi (FNLA- *Frente Nacional de Libetação de Angola*) ve Jonas Savimbi'nin liderlik ettiği Angola'nın Tam Bağımsızlığı için Ulusal Birlik (UNITA- *Uniao Nacional para a Independencia Total de Angola*) olmuştur.

FNLA ve UNITA dışarıdan aldıkları iddia edilen desteğe rağmen MPLA karşısında başarılı olamamış, savaşın sonunda Agostinho Neto ülkenin ilk cumhurbaşkanı olmuştur.⁴⁶⁵ FLNC, Angola'da yaşanan iç savaşın ardından Mobutu rejimini devirmek için uygun zamanın geldiğini düşünerek, 8 Mart 1977 gecesine harekate başlar. Angola sınırını aşarak Shaba bölgesine geçen sayıları 1500 civarındaki FLNC güçleri sınırdaki üç şehri işgal eder.⁴⁶⁶ Hızlı bir şekilde başlayan sızma hareketi, madenleri ile Zaire ekonomisine büyük katkıda bulunan Kolwezi bölgesine yöneldiği aşamada hız keser. Bu yavaşlamada geri

⁴⁶³ Nzongola-Ntalaja, (1979), 602. Bazı kaynaklarda FLNC açılımı *Front pour la Libération Nationale du Congo* olarak da geçmektedir.

⁴⁶⁴ Pearce, J. (2012). "Control, Politics, and Identity in the Angolan Civil War". *African Affairs*, Vol. 111, No. 444, 450-451.

⁴⁶⁵ Gleijeses, P. (1996). "Truth or Credibility: Castro, Carter, and the Invasions of Shaba". *The International History Review*, Vol. 18, No. 1, 70-71.

⁴⁶⁶ Gleijeses, (1996), 75.

çekilmeye başlayan FAZ'ın direnişinden ziyade lojistik yetersizliklerin etkisi olduğu düşünülmektedir.⁴⁶⁷ FAZ, 25 Mart günü Kolwezi'ye yalnızca 130 kilometre mesafede bulunan bölge komuta merkezinden geri çekildiğinde, isyancılar Mobutu rejimine büyük bir darbe vurma şansını elde etmişlerdir.⁴⁶⁸ Fakat isyancılar için açılan bu fırsat penceresi, Mobutu'nun dışarıdan istediği yardıma Fas'ın cevap vermesi sonrası kapanır. Afrika Birliği Örgütü (ABÖ- *Organisation de l'Unité Africaine*) tarafından benimsenen, Afrika ülkelerinin toprak bütünlüklerinin korunması ilkesine dayanarak FLNC'ye karşı müdahalesinin meşru olduğunu savunan Fas, Zaire'ye 1200 askerini göndermiştir.⁴⁶⁹ Harekatın sekseninci gününde, Fas askerleri yardımıyla geri püskürtülen FLNC, Mobutu yönetiminin askeri zayıflığını göstermiştir. 1. Shaba Savaşı olarak anılan bu hadisenin ertesinde ordudan atılmalar başlamış, Shaba bölgesinin önde gelen isimlerinden bazıları tutuklanmış, sürgündeki ayrılıkçıların yurda döndürülmesine çalışılmış, ancak bu girişimler ikinci bir isyanın başlamasını önlemede etkili olamamıştır.⁴⁷⁰

13 Mayıs 1978'de FLNC bir kez daha saldırıya geçmiş, ancak bu kez saldırı taktiğini değiştirerek lojistiğin zor olduğu kırsal bölgelerde zaman kaybetmeden Kolwezi'ye sürpriz bir saldırı gerçekleştirmeyi tercih etmiştir.⁴⁷¹ Doğrudan madenciliğin kalbine yapılan bu “*blitzkrieg*” saldırısı, uzun vadeye yayılacak bir gerilla savaşından beklenmeyecek ölçüde cüretkâr bulunmuştur. Zira bu hamleyle FLNC sadece Zaire'nin değil, bölgeden hammadde ithal eden ülkelerin ekonomileri için de tehdit oluşturmıştır.⁴⁷² Batı, 1. Shaba sırasında gösterdiğinden daha hızlı bir tepki göstermek durumunda kalmıştır. FLNC'nin eline geçirdiği madenler bölgesinde görevli yabancıların çoğu Belçika ve Fransa vatandaşıdır. Bu sebeple Belçika ve Fransa, isyana verilen uluslararası karşılığa öncülük etmişlerdir.⁴⁷³ 18 Mayıs 1978 tarihinde, ABD yönetimi Fransa ve Belçika'ya insani bir müdahaleyi gerçekleştirebilmeleri için nakliye uçakları gönderir. İki gün sonra Fransa ve Belçika

⁴⁶⁷ Kennes, E. and Larmer, M. (2016). *The Katangese Gendarmes and War in Central Africa: Fighting Their Way Home*. Indianapolis: Indiana University Press, 123-124.

⁴⁶⁸ Gleijeses, (1996), 76.

⁴⁶⁹ Kennes and Larmer, (2016), 127.

⁴⁷⁰ Kisangani, E. F. and Bobb, F. S. (2010). *Historical Dictionary of the Democratic Republic of the Congo* (Third Edition). Lanham: The Scarecrow Press, Inc., lxx.

⁴⁷¹ Kisangani and Bobb, (2010), lxx.

⁴⁷² Brittain, V. and Conchiglia, A. (2006). “The Great Lakes Region: Security Vacuum and European Legacy”. In M. Glasius and M. Kaldor. (Eds). *A Human Security Doctrine for Europe: Project, Principles, Practicalities*. New York: Routledge, 75.

⁴⁷³ Kennes and Larmer, (2016), 135.

askerleri Kolwezi’de kontrolü sağlar. Sonraki iki hafta içerisinde isyancıların ülkeden ayrıldıkları görülür.⁴⁷⁴

Kolwezi’de yaşanan saldırı ve ardından gelen uluslararası müdahaleler sonrasında yaklaşık olarak 160 yabancı uyruklu ve 800 civarı Zaireli sivil hayatını kaybetmiştir.⁴⁷⁵ Bu sürpriz saldırı sonucunda önemli bir ekonomik bölgeyi kendi güvenlik güçleri ile korumayı başaramamış olan Mobutu rejimine karşı uluslararası düzeyde eleştiriler yapılmaya başlanmıştır. Maden endüstrisinde çalışmalar bir süre dururken, tam kapasiteyle çalışmanın tekrar başlaması için Zaire güvenlik güçlerinin dışında oluşturulan bir çokuluslu gücün bölgede görev yapması gerekmiştir.⁴⁷⁶ Pan-Afrika Gücü olarak adlandırılan ve Fas, Senegal, Togo, Gabon’dan toplam 2400 askerin katılımıyla oluşturulan bu güvenlik gücünün ülkeden çekilmesi, FLNC’nin askeri tehdidinin büyük ölçüde azaldığına inanılan 1979 ortasını bulmuştur.⁴⁷⁷ Birbirlerini silahlı devlet dışı örgütleri desteklemekle suçlayan Zaire ile Angola arasında kesilen diplomatik ilişkiler, uluslararası baskıların sonucunda 1978 ortasında yeniden başlamış ve her iki ülke de karşı tarafın rejimine tehdit oluşturan devlet dışı aktörleri desteklememek hususunda anlaşmaya varmıştır.⁴⁷⁸

5.5. On Üçler Grubu ve Liberalleşme Dönemi

1. Shaba Savaşı sonrası dışarıdan baskıyla karşılaşan Mobutu, sistemin liberalleştirilmesi ve ekonominin gündelik yönetiminin bir başbakana bırakılması yönündeki bu baskılar karşısında geri adım atmıştır. Tek parti döneminde mümkün olan en özgür seçim 1977 senesinde gerçekleşmiştir.⁴⁷⁹ 1980 yılında, içlerinde Etienne Tshisekedi’nin de bulunduğu 13 meclis üyesi, Mobutu’ya 52 sayfalık bir mektup yazarak, tek parti sisteminde gerçekleşen suistimalleri sıralarlar ve çok partili rejime geçişi de içeren politik reformların gerçekleşmesi talebinde bulunmuşlardır.⁴⁸⁰ Karşılaştıkları sert tepkiye karşın “On Üçler Grubu”, Mobutu’nun muhalefet partilerinin kurulmasını yasaklayan 1974 anayasasını hiçe sayarak 1982 yılında Demokrasi ve Sosyal İlerleme Birliği (UPDS-*Union pour la*

⁴⁷⁴ Gleijeses, (1996), 84-85.

⁴⁷⁵ Kennes and Larmer, (2016), 135.

⁴⁷⁶ Young, C. (1978). “Zaire: The Unending Crisis”. *Foreign Affairs*, Vol. 57, No. 1, 169.

⁴⁷⁷ Kennes and Larmer, (2016), 143.

⁴⁷⁸ Kisangani and Bobb, (2010), lxx. Kennes and Larmer, (2016), 143.

⁴⁷⁹ Nzongola-Ntalaja, G. (1997). *Le Mouvement Démocratique Au Zaire 1956-1996*. Mexico: UNAM, 38.

⁴⁸⁰ Nzongola-Ntalaja, (1997), 38.

Democratie et le Progres Social) isminde bir parti kurmuşlardır.⁴⁸¹ 1974 anayasasına göre vatana ihanet suçu teşkil eden bu girişim sebebiyle grup üyeleri 15 yıl ile ömür boyu hapis arası değişen cezalara çarptırılmış, fakat daha sonra affedilmiş ve eylemlerine göz altına alınma pahasına devam etmişlerdir.⁴⁸²

1983 yılına gelindiğinde yıllık enflasyon yeniden yüzde 76 seviyelerini görürken, alınan tedbirler ve reform programı ile ekonomi 1987 senesine kadar toparlanma sürecine girmiştir.⁴⁸³ ABD'nin Kinşasa büyükelçiliği tarafından yardımların nasıl kullanılacağına izlenmesinin mümkün olmayacağına dair uyarılara karşın, bu dönemde Zaire'ye yapılan yardımları iki katına kadar arttırılması için Kongre'ye Başkan Reagan tarafından talepte bulunulmuştur.⁴⁸⁴ 1983 yılında girişilen ekonomik reform hareketleri, döviz kısıtlamalarının kaldırılması, faiz oranlarının serbest bırakılması, kritik sektörler hariç fiyat kontrollerinin kaldırılması gibi adımları içerirken, 15 aylık IMF *stand-by* düzenlemesinin uzatılması ile reform hareketleri desteklenmiştir.⁴⁸⁵ Mobutu rejimi dış borçlarını ertelemek için farklı yöntemleri uygulamaya koymuş, dışarıdan talepler doğrultusunda istikrar programları izlemeye başlamıştır. Ancak rejim tarafından köklü ekonomik reformların uygulamaya konulmasından kaçınılmıştır.

1983 reformları IMF gözetimi altında, Mobutu rejiminin girişeceği beşinci istikrar planıydı.⁴⁸⁶ Ekonomik reformlar orta-uzun vadede takip edilememesine rağmen halen Batı'nın ekonomik yardımlarını almayı başaran Mobutu rejiminin, bu başarısını daha ziyade iyi bir Soğuk Savaş müttefiki olmasına ve denge politikalarını iyi yürütme becerisine bağlamak mümkündü.⁴⁸⁷ Soğuk Savaş süresince komünizm tehdidine karşı iyi bir müttefik

⁴⁸¹ Nzongola-Ntalaja, G. (2004). *From Zaire to the Democratic Republic of the Congo* (Second and Revised Edition). Göteborg: Nordiska Afrikainstitutet, UPPSALA, 8.

⁴⁸² Kisangani and Bobb, (2010), 211.

⁴⁸³ İnternet: World Bank. "Inflation, consumer prices (annual %)-Congo, Dem. Rep.". *International Monetary Fund, International Financial Statistics and data files*. Web: <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?view=chart&locations=CD> adresinden 05.05.2024'te alınmıştır.

⁴⁸⁴ Sonradan gizliliği kaldırılmış 21 Nisan 1983 tarihli büyükelçilik yazışmaları Askin ve Collins tarafından kullanılmıştır. Askin, S. And Collins, C. (1993). "External Collusion with Kleptocracy: Can Zaire Recapture its Stolen Wealth?". *Review of African Political Economy*, No. 57, 79.

⁴⁸⁵ Kiakwama and Chevallier, (1999), 5.

⁴⁸⁶ Callaghy, T. M. (1984). "Africa's Debt Crisis". *Journal of International Affairs*, Vol. 38, No. 1, 66-67.

⁴⁸⁷ Young, (1978), 177.

olduğu izlenimini sürdüren Mobutu, 1980’li yılların sonuna doğru değişen güvenlik yaklaşımına uygun bir izlenimi ortaya koymakta ise sorunlar yaşamaya başlamıştı.⁴⁸⁸

1987 ve 1988 yıllarında yüzde yetmiş üzerinde yıllık enflasyon oranları gören Zaire’de, 1989 yılında tekrar yüzde yüzün üstünde bir yıllık enflasyon oranı yaşanmıştı ve Mobutu rejimini daha büyük bir kriz bekliyordu.⁴⁸⁹ Zaire’de muhalif bir siyasi hareket 1980’li yıllarda başlamıştı. Muhalif parlamenterler, yabancı delegelerle yapılan görüşmelerde FAZ’ın etnik yapısı hakkında eleştirilerini dile getiriyor, Mobutu’ya yakın *Equateur* (Ekvator) bölgesinden ve diğer sadakatinden emin olunan bölgelerden askeri personelin seçildiğini, bu bölgelerin dışında kalanların ise kolluk kuvvetlerinden dışlandığını dile getiriyorlardı.⁴⁹⁰ Kimlik siyaseti izlendiğine dair bu iddialar, değişmeye başlayan güvenlik yaklaşımı ile birlikte, bir dönem makbul olan Mobutu rejiminin daha demokratik bir rejime evrilmesi isteğini beraberinde getirmekteydi ve bozulan ekonomi sebebiyle bu baskılara karşı rejimin direnmesi de zorlaşmıştı.

Mobutu 1990 senesinde iç ve dış baskıları dindirmek için bir halka danışma programı başlattı. Sistemle ilgili nelerin yanlış olduğunu bireyler ya da gruplar bu program aracılığı ile iletebilecekti. Bu program uzun vadeli olmadığı gibi toplanan binlerce yazılı bildiri de paylaşılmadı. Fakat belirli bir kesimin, sömürücü kurumlar vasıtası ile ekonomik ve siyasi ayrıcalıklara sahip olduğuna dair şikayetlerin kamuoyunda dile getirilmesi programın başlatıldığı süreçte artmıştır.⁴⁹¹

24 Nisan 1990 tarihinde Mobutu tarafından Zaire’de çok partili siyasi hayata geçileceği ilan edilmiştir. Delegeleri halk tarafından seçilecek bir Ulusal Konferansla çok partili demokrasiye geçilecekti, fakat Mobutu süreç içerisinde birden fazla kez müdahale ederek gücün bir kişinin elinden çıkmasına mani olacak eylemlerde bulundu.⁴⁹² Ülke içerisinde karışıklıkların arttığı bu dönemde 8-12 Mayıs 1990 tarihlerinde Lubumbashi

⁴⁸⁸ Collins, C. J. L. (1997). “The Congo is Back!”. *Review of the African Political Economy*, Vol. 24, No. 72, 283-285.

⁴⁸⁹ İnternet: World Bank. “Inflation, consumer prices (annual %)-Congo, Dem. Rep.”. *International Monetary Fund, International Financial Statistics and data files*. Web: <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?view=chart&locations=CD> adresinden 05.05.2024’te alınmıştır.

⁴⁹⁰ Schatzberg, M. G. (1991). *The Dialectics of Oppression in Zaire*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 66.

⁴⁹¹ Nzongola-Ntalaja, (1997), 39.

⁴⁹² McNulty, M. (1999). “The Collapse of Zaire: Implosion, Revolution or External Sabotage?”. *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 37, No. 1, 67-70.

Üniversitesi kampüsünde yaşanan silahlı saldırı olaylarının ilkin üstü kapatılmaya çalışılırken, artan tepkiler üzerine BM özel raportörü S. Amos Wako olayları araştırması için Mobutu tarafından davet edildi. Özel raportör S. Amos Wako'nun raporunda yaşanan olaylarda hükümetin emri veya izni olabileceğine dair kuvvetli bir kanının oluştuğu belirtiliyor, en az on ya da on iki öğrencinin bu olaylar sonucu hayatını kaybettiğinin, en az otuz dört öğrencinin ise yaralandığının anlaşıldığı belirtiliyordu.⁴⁹³ Protestoların yükseldiği bu dönemde ABD, Kanada ve AB insani yardımlar dışındaki tüm yardımlarını askıya aldılar.⁴⁹⁴ 1991 senesinde Zaire'nin yıllık enflasyon oranı yüzde 2.154 olmuştu.⁴⁹⁵

Bu olayların gölgesinde ilk kez 7 Ağustos 1991'de toplanan Ulusal Konferansın çalışmaları, bir ay sonra, Eylül 1991'de kesintiye uğradı. ABD ve diğer Batılı destekçilerinin yardımlarını kesmesiyle hiper-enflasyon sarmalına girmiş olan Zaire'de, Ulusal Konferans da bilinmeyen bir tarihe kadar ertelenmiş, ayda yalnızca 10 dolar civarı ücretle görevlerini yerine getiren askerlerin bu ücretlerini dahi alamamaları protestolara sebebiyet vermişti. Fransa ve Belçika çıkan olaylar sonrasında vatandaşlarını ülkeden güvenli bir şekilde çıkarmak için Mobutu'nun izniyle askeri operasyon gerçekleştirdiler.⁴⁹⁶

Ülkenin çok partili hayata geçmesi sancılı bir süreç içerisinde olacaktı. Bu süreç içerisinde Mobutu önce Tshisekedi'yi başbakan olarak atadı, ardından Mungul-Diaka'yı onun yerine getirdi, ancak krizleri çözmede yeterli olmayan bu son hamlesini, meclise son verecek olan Nguza Karl-i-Bond'u başbakan olarak ataması izledi.⁴⁹⁷ İçeriden ve dışarıdan baskılarla tekrar toparlanan konferansın ismi Ulusal Egemenlik Konferansı oluyor, böylece sonuçlarının bağlayıcı olacağı önceden belirtiliyor ve 6 Nisan 1992 - 6 Aralık 1992 tarihleri arasında çalışmalarını sürdürüyordu.⁴⁹⁸ 2842 delegenin katılımı ile toplanan Konferans,

⁴⁹³ Wako, S. A. (1992). *Report of the Special Rapporteur, Mr. S. Amos Wako, submitted pursuant to Commission on Human Rights resolution 1991/71 on his mission to Zaire, 8-11 May 1991*. UN Doc E/CN.4/1992/30/Add.1, 65.

⁴⁹⁴ Kisangani and Bobb, (2010), xl.

⁴⁹⁵ İnternet: World Bank. "Inflation, consumer prices (annual %)-Congo, Dem. Rep.". *International Monetary Fund, International Financial Statistics and data files*. Web: <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?view=chart&locations=CD> adresinden 05.05.2024'te alınmıştır.

⁴⁹⁶ İnternet: Henry. N. (September 24, 1991). "France, Belgium Send Troops to Zaire: Paratrooper Slain as Forces Seek to Restore Order in Kinshasa". *The Washington Post*. Web: <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1991/09/25/france-belgium-send-troops-to-zaire/a92390ab-8b98-4ca0-8093-e64d66f255b8/> adresinden 05.05.2024'te alınmıştır.

⁴⁹⁷ Nzongola-Ntalaja, (2007), 189-190.

⁴⁹⁸ Kisangani and Bobb, (2010), xli, lxxv. Konferansın Fransızca orijinal ismi: *Conférence Nationale Souveraine*.

Etienne Tshisekedi'yi 15 Ağustos 1992 tarihinde başbakan seçti ve birkaç gün sonra Tshisekedi, Nguza Karl-i-Bond'un yerini aldı.⁴⁹⁹ Ulusal Egemenlik Konferansı'nın çalışmaları bir geçiş dönemi sonrasında Mobutu'nun görevini sembolik bir cumhurbaşkanlığı görevi olarak korumayı planlıyordu. Ulusal Egemenlik Konferansı tarafından seçilecek bir hükümet, yine Konferans tarafından seçilen Cumhuriyet Yüksek Konseyi (*Haut Conseil de la République*) ismindeki meclise karşı sorumlu olacak ve geçiş dönemi iki sene boyunca sürecekti.⁵⁰⁰ Hükümet, Mobutu ve Meclis arasındaki denge Evrensel Politik Uzlaş (Compromis Politique Global) ile korunacaktı. 6 Aralık 1992'de Ulusal Egemenlik Konferansı lağvedildi, ancak yerini 453 üyeli geçiş parlamentosu Cumhuriyet Yüksek Konseyi aldı. Mobutu ise 1987 senesinde seçilmiş olan son MPR meclisini tekrar topluyordu.

1992 yılında Mobutu'nun göstermiş olduğu demokrasi karşıtı tutum, Avrupa Konseyi'nin Edinburgh Zirvesi'nde, kaygı ile karşılanan bir durum olarak kayıtlara geçti. Avrupa Konseyi, Ulusal Konferans tarafından atanan hükümete desteğini açıklarken, Zaire'de demokrasiye geçiş sürecine önem verdiğini ve süreci baltalayacak her türlü girişimi kınadığını belirtiyordu.⁵⁰¹

5.6. Kivu Bölgesi Karışıklıkları

Zaire'de 1993 senesi de farklı başlamamış, Ocak 1993'te başkentte ayaklanmalar yaşanmıştı. Tanıtılan 5 milyonluk yeni zaire banknotları, Zaire'de yaşanan enflasyon sebebiyle devalüe olmuş para biriminin değerini yükseltmede kullanılıyordu, ancak enflasyonist baskı yapacağı gerekçesi ile Tshisekedi tarafından olumlu karşılanmamıştı. Askerlerin ödemelerinde kullanılan bu banknotlar yeni bir ayaklanmanın sebebi oldu.⁵⁰²

Mobutu, tıpkı 2. Leopold gibi şahsına ait bir devlet kurmuştu. Kurmuş olduğu Zaire'yi *de facto* olarak tekrar Kongo'ya döndürecek olan Konferans kararları sonrasında tepkisiz kalmadı. Tshisekedi hükümetine uzun süre sabır gösteremeyen Mobutu, önce

⁴⁹⁹ Clark, J. F. (1994). "The National Conference as an Instrument of Democratization in Francophone Africa". *Journal of the Third World Studies*, Vol. 11, No. 1, 318-319.

⁵⁰⁰ Nzongola-Ntalaja, (2004), 10.

⁵⁰¹ European Council. (1992). "Conclusions of the Presidency". *European Council in Edinburgh*, December 12, 1992, SN 456/1/92 REV 1, 98.

⁵⁰² McCormick, S. H. (1994). "Zaire II: Mobutu, Master of the Game?". *Current History*, Vol. 93, No. 583, 225.

Birindwa'yı sonra da Kengo wa Dondo'yu onun yerine atadı, fakat Tshisekedi kendisinin halen Konferans tarafından seçilmiş başbakan olduğunu söyleyerek, kendisini tek yasal başbakan ilan ediyordu.⁵⁰³ Mart 1993'te artık geçersiz olduğu düşünülen eski meclis Birindwa'yı yeni başbakan atadığında artık Zaire'de iki başlı bir yönetim ortaya çıkmıştı.⁵⁰⁴

Yılın ilerleyen dönemlerinde artan siyasi gerilim bir kez daha Shaba bölgesinde karışıklıklara sebebiyet vermiştir. Shaba'nın yerli nüfusu olarak kendilerini kabul eden ve dışarıdan gelerek bölgeye yerleştiklerini düşündükleri Kasaili, Lubalara karşı etnik çatışma içine giren Lundalar, bu çatışma ile esasında Kongo'daki daha büyük resmin bir parçasını temsil ediyorlardı. Luba kökenli Tshisekedi ile Lunda kökenli Nguza Karl-i-Bond arasındaki güç savaşı toplumun alt kademelerinde kendisini farklı çatışmalarla göstermeye başlamıştı.⁵⁰⁵ Kivu Bölgesindeki yerel gruplar ile Ruanda kökenli gruplar arasında başlayan çatışmalarda hesaplamalara göre 150.000 kişi evlerinden edilmişti.⁵⁰⁶

Kivu bölgesinde Kinyarwanda (Ruanda dili) konuşan Hutu, Tutsi ve Batvalar bir bütün olarak Banyarwanda olarak adlandırılmakta ve Hunde, Nyanga, Nande ve diğer etnik kökenden gruplar ile bölgeyi paylaşmaktadırlar. 1993 senesinde yaşanan Kivu çatışmalarının temelinde bu grupların vatandaşlık statüleri ve yeniden şekillenen siyasi düzende kimlerin oy kullanacağı üzerine yaşanan tartışmalar yatar.⁵⁰⁷

Kivu'da 1885 öncesinde yerleşmiş olan bazı Hutu grupları (Banyarutshuru) yerel halktan sayılma ayrıcalığına sahip olmuşlardır. Başta Tutsilerin bulundukları (Banyamulenge) olmak üzere, diğer gruplar ise topraklara örfi kanunlarla sahip olamadıkları için yerel otoriteleri aşp, bölgesel ve ulusal seviyede bu hakları elde etmek için çaba sarf etmişlerdir. Bu sebeple 1972, 1981 ve 1991 tarihli vatandaşlık haklarını belirleyen ulusal seviyedeki kararname ve kanunlar, bu grupların sivil haklarını belirlemede kritik öneme sahip olmuştur.⁵⁰⁸

⁵⁰³ De Villers, G. And Tshonda, J. O. (2002). "An Intransive Transition". *Review of African Political Economy*, Vol. 29, N0. 93/94, 401.

⁵⁰⁴ McCormick, (1994). 225.

⁵⁰⁵ Gondola, (2002), 158.

⁵⁰⁶ McCormick, (1994), 226.

⁵⁰⁷ Lemarchand, R. (1997). "Patterns of State Collapse and Reconstruction in Central Africa: Reflections on the Crisis in the Great Lakes Region". *Africa Spectrum*, Vol. 32, No. 2, 178.

⁵⁰⁸ Mamdani, M. (2001). *When Victims Become Killers: Colonialism, Nativism, and the Genocide in Rwanda*. New Jersey: Princeton University Press, 239-243.

1972 kararnamesi, 1959-1963 yılları arasında Ruanda'dan Kongo'ya sığınanlara vatandaşlık hakkının verilmesini içerir. Fakat 1981 yasası ve onu olduğu gibi onaylayan Ulusal Konferans'ın 1991 yasası, yalnızca 1885 yılı öncesi Kongo topraklarında ikamet eden kişilerle soy bağıını kanıtlayabilenlere vatandaşlık hakkının tanınmasına izin vermiştir. Bu yasalar sonrası, Banyarwanda şemsiyesi altında bir topluluğu oluşturan Kivu'daki Hutu ve Tutsiler arasında ayrışmalar keskinleşmeye başlamıştır ve etnik grupların dernekleri devlet sınırlarını aşarak bölgesel ağlar haline gelmeye başlamıştır.⁵⁰⁹

1993 yılı içerisinde Masisi bölgesinde yaşanan toprak meselelerinde bu ayrışmalar Hutuların karşısındaki grupları Tutsilerin desteklemesi ile açığa çıkmıştır. 1994 senesinde önce, Ruanda'da Hutular tarafından soykırıma maruz kalmaktan kaçan Tutsiler sınırı aşarak Zaire'ye iltica etmişler, yaşanan olayların akabinde ise Ruanda'da hükümetin Tutsilerin hâkimiyetindeki Ruanda Yurtsever Cephesi (RPF- *Rwandan Patriotic Front*) tarafından ele geçirilmesi sonucunda bu kez Tutsi ordularının misillemesi endişesi ile Hutular sınırı aşarak Zaire topraklarına sığınmışlardır.⁵¹⁰ Demografik yapı özellikle Kivu bölgesinde bu göçlerle beraber değişirken, iç ve dış sorunlar iç içe geçmeye başlamıştır. Eski Ruanda Silahlı Kuvvetleri (FAR- *Forces Armées Rwandaises*) mensupları ile Ruanda'nın yeni hükümetince soykırımcı olarak kabul edilen *Interahamwe* militanlarının bölgedeki nüfusu ve eylemleri Ruanda'yı tehdit ve rahatsız etmeye başlamıştır. Bu tarihten sonra kurulan Zaire'deki Hutu mülteci kampları, içerisinde barındığı düşünülen silahlı aktörler sebebiyle Ruanda için tehdit oluşturmuştur.⁵¹¹

Yerel düzlemde Kivu'da artan Tutsi ve Hutu nüfusu, bu iki farklı grubun karşısında ve yanında farklı grupların yer almasını beraberinde getirmiş, yerelde mikro-milliyetçilik artmıştır.⁵¹² Ulusal düzleme çıkıldığında, Tutsi Banyarwanda gruplarının belirli ayrıcalıklara erişecekleri endişesi ile karşılarında daha fazla yerel grup ittifakı oluşmaya başlamıştır. Bu durum özellikle Kivu'da bulunan Tutsi gruplara (Banyamulenge) ulusaldan-yerele bir çatışma dalgası olarak dönmüştür. Ancak RPF, Ruanda'da hâkimiyet kurduktan sonra sınırın diğer tarafından destek almaları kolaylaşan Banyamulengelerin bu şiddet dalgasına karşı

⁵⁰⁹ Mamdani, (2001), 243-252.

⁵¹⁰ Williams, C. (2013). "Explaining the Great War in Africa: How Conflict in the Congo Became a Continental Crisis". *The Fletcher Forum of World Affairs*, Vol. 37, No. 2, 86.

⁵¹¹ Reyntjens, F. (1999). "Briefing: The Second Congo War: More Than a Remake". *African Affairs*, Vol. 98, No. 391, 242.

⁵¹² Autesserre, S. (2009). "Hobbes and the Congo: Frames, Local Violence, and International Intervention". *International Organization*, Vol. 63, No. 2, 256.

çıkma gücü de artmıştır.⁵¹³ Dolayısıyla 1994 öncesinde yerel ve ulusal düzlemde değerlendirilebilecek olan kimlik çatışmaları, Ruanda soykırımının ardından bölgesel düzlemin de dahil olduğu, üç boyutlu bir şekle bürünmüştür.

Bu üç boyutlu mekân ile tek yönlü zamanın kesişmesi sırasında ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik kriz de daha iyiye gitmemektedir. 1994 senesinde yıllık enflasyon yüzde 26.765 seviyesi ile rekora ulaşmıştır.⁵¹⁴ Mobutu rejiminin daha önce ekonomik sebepler nedeniyle ayaklanmalara kalkışmış ve yapısı ordudan atılmalarla sürekli olarak değişmiş olan askeri gücünün bu dönemde iç ve dış tehditlere karşılık verme kapasitesinin ne kadar yüksek olacağı kuşkuludur.⁵¹⁵ Ülkenin askeri kapasitesini teste tabi tutacak olan büyük çatışma ise etnik kimlikler arasındaki ayrımın derinleşmesi ile her zamankinden daha yakındır. 1995 yılı içerisinde Zaire'nin mültecileri sınır dışı etme yönündeki kararı ve bazı Banyamulenge grupları da bu mültecilerin içerisinde sayması ile 1996 ayaklanmaları arasında bir nedensellik bağı kurulmaktadır.⁵¹⁶

5.7. Birinci Kongo Savaşı

31 Ağustos 1996 tarihinde Banyamulenge, Mobutu rejimine karşı ayaklanmış, bu ayaklanma daha sonra Mobutu rejiminden rahatsız olan birçok unsuru da içerecek şekilde genişlemiştir. Laurent-Désiré Kabila'nın sözcülüğünü yaptığı Kongo/Zaire'nin Kurtuluşu İçin Demokratik Güçler İttifakı (AFDL- *Alliances des Forces Démocratiques pour la Libération du Congo/Zaire*) ulusal düzeydeki ayaklanmada başı çekmiştir. AFDL, Mobutu karşıtlarının toplandığı bir çatı örgüttür ve altında devlet dışı aktörleri toplamıştır.⁵¹⁷ Bölgesel düzeyde ise öncelikle *Interahamwe* militanlarının oluşturduğu tehdit nedeniyle Ruanda, ardından sınır güvenliği nedeniyle Uganda ve UNITA'nın sınırda oluşturduğu tehdit nedeniyle Angola, Zaire'ye karşı savaşa girmişlerdir.

⁵¹³ Reyntjens, (1999), 242.

⁵¹⁴ İnternet: World Bank. "Inflation, consumer prices (annual %)-Congo, Dem. Rep.". *International Monetary Fund, International Financial Statistics and data files*. Web: <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?view=chart&locations=CD> adresinden 05.05.2024'te alınmıştır.

⁵¹⁵ Ayittey, G. B. N. (1998). *Africa in Chaos*. New York: St. Martin's Press, 62.

⁵¹⁶ Mamdani, (2001), 255.

⁵¹⁷ Koalisyon dört farklı grubun birleşmesinden meydana gelir: *Alliance Démocratique des Peuples; Conseil National de Résistance pour la Démocratie; Mouvement Revolutionnaire pour la Libération du Zaire; Parti de la Révolution Populaire*. Ayittey, (1998), 64.

Kabila'ya destek verenler arasında Mai-Mai (*mai* sözcüğünün kelime manası sudur) grupları da yer almıştır ki bu gruplar 1960'lı yıllarda *Simba* Savaşları sırasında da görülen büyü, kutsal su ritüellerini tekrarlayarak, asimetrik savaş sırasında yenilmez olduklarına inanan savaşçılardan oluşmaktadır. Yerel otoritelerle bağı bulunan Mai-Mailerin, Banyamulenge ile aynı cephede yer alması olası görünmese de AFDL tarafından verilen sözlerle ve koalisyonun bir Kongo direnişi olduğuna ikna edildikten sonra AFDL'ye destek vermişlerdir.⁵¹⁸

Prostat kanseri tedavisi için 22 Ağustos 1996'da İsviçre'ye giden Mobutu, 17 Aralık'ta döner dönmez ordu üst yönetimini organize etmiş ve kabinede değişiklikler yapmıştır. Mobutu'nun Şubat 1997'de anayasal referandum ve Mayıs, Haziran 1997'de seçimlerin yapılmasına dair kararnamelere imza atarak isyanları dindirme çabası ise AFDL'nin hızlı ilerleyişi karşısında nafi bir çaba olacaktır.⁵¹⁹ 4-5 Nisan 1997'de elmas üretimi merkezi Mbuji-Mayi'yi, 9-14 Nisan'da Lubumbashi'yi Katanga Kaplanları'nın yardımıyla ele geçiren AFDL, stratejik anlamda avantaj yakalamıştır.⁵²⁰

AFDL'nin uzun yürüyüşü, Mary Kaldor'un belirttiği üzere yeni savaşlarda görülen devlet ve devlet dışı aktörlerin bir arada yer aldığı ittifaklar ve düşmanlıklara sahne olmuş, Angola, Ruanda, Uganda, Mai-Mailer, Katanga Kaplanları ve AFDL karşısında ithal paralı askerler ve zayıf düşmüş ordu birimleriyle mücadele veren Mobutu rejimi dayanamamıştır. Nitekim 17 Mayıs 1997 tarihinde AFDL son durağı olarak belirlediği başkent Kinşasa'ya girmeden bir gün önce Mobutu ve yakın çevresi ülkeyi terk etmiş ve Togo'ya geçmiştir.⁵²¹ Mobutu sonradan Fas'a geçmiş ve kanser sebebiyle 7 Eylül 1997'de Rabat'ta vefat etmiştir.

5.8. İkinci Kongo Savaşı

1. Kongo Savaşı'nın neticesinde 32 yıl süren Mobutu rejimi yıkılmış ve isyancıların başındaki Laurent-Désiré Kabila 17 Mayıs 1997'de kendisini yeni cumhurbaşkanı olarak

⁵¹⁸ Vlassenroot, K. and Van Acker, F. (2001). "War as Exit from Exclusion? The Formation of Mai-Mai Militias in Eastern Congo". *Afrika Focus*, Vol. 17, No. 1-2, 65.

⁵¹⁹ Kisangani and Bobb, (2010), lxxviii.

⁵²⁰ Prunier, G. (2009). *Africa's World War: Congo, the Rwandan Genocide, and the Making of a Continental Catastrophe*. Oxford: Oxford University Press, 134. İkinci tarihler Prunier tarafından verilen tarihlere aittir. Elmas üretimi merkezi ve Kasai bölgesinin başkenti Mbuji Mayi için bazı kaynaklarda 4 Nisan, Shaba/Katanga bölgesi başkenti Lubumbashi için ise 9 Nisan'da düştüğü yazılmaktadır. Kisangani and Bobb, (2010), lxxix.

⁵²¹ Nzongola-Ntalaja. (2004), 14. Kisangani and Bobb, (2010), lxxix.

ilan etmiştir ve ülkenin ismi de Kongo Demokratik Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir. Kabila, 29 Mayıs 1997’de Angola, Burundi, Uganda, Ruanda ve Zambia liderlerinin katıldığı yemin töreniyle ülkenin resmi cumhurbaşkanı olmuştur.⁵²² William Reno’nun “reform isyancıları” adıyla andığı halktan bir grubun baskıcı ve yozlaşmış gördüğü rejime karşı başlattığı bu tür isyanların Zaire’deki ayağı, Afrika’daki diğer örneklerine benzer şekilde rejimin değişmesiyle sonlanmış, ancak isyanla arzulanan reformların hayata geçmesi mümkün olmamıştır.⁵²³ Kabila rejimi siyasi faaliyetlere bir süreliğine izin vermez.

Kabila’nın yönetimi devirirken yanında yer alan silahlı muhalifleri idare etmesi zorlu bir görev olacaktır. Katanga Kaplanları, Mobutu’nun askerlerinden yeni döneme aktarılanlar yani eski FAZ mensupları, Banyamulenge, Kadogo yani genç ya da çocuk askerler ile Uganda, Ruanda ve Angola’dan gelen askeri eğitmenlerin tamamı yeni oluşturulacak Kongo Silahlı Kuvvetleri’nin (FAC- *Force Armées Congolaises*) omurgasında görev alabilecek potansiyele sahiptir.⁵²⁴

Mobutu’nun devrilmesi ile çıkar birliğinin sürdürülmesinin zor olduğu yeni bir düzene girilmiştir. Bu düzende, nihai hedefe ulaşana kadar birbirleri ile çatışmaktan kaçınan iç ve dış unsurların birbirlerine sırt çevirmesi ise uzun sürmez. Kabila rejimine şartlı olarak destek veren Mai-Mai grupları, yerel otoritelerin de kurulmakta olan düzene tepkisinden hareketle, FAC içerisindeki ve bölgelerindeki Ruandalılara karşı çatışmacı bir tutum sergilerler. RPF ile bağları dikkat çeken Genelkurmay Başkanı James Kabarebe’nin görevinden alınması, yerine Kabila’nın kayınbiraderi Celestin Kifwa’nın atanması, 27 Temmuz 1998’de Ruanda’nın iş birliği misyonuna son verilmesi ve Ruanda askerlerinin Kongo Demokratik Cumhuriyeti’nden ayrılmasının istenmesi sonrasında ise Kinşasa ile Kigali arasındaki ilişkilere gerginlik hâkim olmuştur.⁵²⁵

Bu gelişmelerden kısa bir süre sonra FAC içerisinde bir grup, radyo açıklaması ile Cumhurbaşkanı Laurent-Désiré Kabila’ya karşı bir ayaklanma başlattıklarını resmen duyurmuştur. Kabila karşıtı isyan ve çatışmalar doğu bölgeleri Goma, Bukavu ve Uvira ile

⁵²² Reyntjens, (1999), 241.

⁵²³ Reno, W. (2011). *Warfare in Independent Africa*. Cambridge: Cambridge University Press, 119.

⁵²⁴ Weiss, H. (2000). *War and Peace in the Democratic Republic of the Congo*. Sweden: Repro Ekonomikum, Uppsala, 6.

⁵²⁵ Williams, (2013), 89.

başkent Kinşasa da 2 Ağustos 1998’de başlamıştır.⁵²⁶ Kongo Demokratik Cumhuriyeti içindeki Tutsiler (Banyamulenge) gelişmeler sonucunda Goma merkezli, Demokrasi İçin Kongo Birliği’ni (RCD- *Rassemblement Congolais pour la Démocratie*) kurmuşlardır.⁵²⁷ Grubun istekleri Kabila rejiminin daha geniş katılımlı bir liberal yönetim anlayışı ile federal bir devleti yeniden inşa etmesi, istikrarlı bir büyümeyi sağlayacak, sağlam temelleri olan bir piyasa ekonomisini yerleştirmesi ve bölgesel güvenliğe katkıda bulunması şeklinde açıklanmıştır.⁵²⁸ Uganda ve Ruanda’nın Kabila rejimi karşısında savaşa dahil olması ile birlikte isyancılar hızlı bir şekilde Matadi, Kisangani, Goma ve Bukavu gibi şehirlerde kontrolü ele almayı başarmış, Kabila ise bu durum karşısında Namibya, Angola ve Zimbabwe’den askeri yardım alarak yerini korumuştur.⁵²⁹

Uzayan savaşla beraber ortaya çıkan tabloda RCD örgütünün kendi içerisinde dahi bir bütünlüğü sağlamaktan uzak olduğu ve açıklanan amaçlarının tüm örgüt üyelerinin nihai hedefleri olmadığı ortaya çıkmış, örgüt içerisindeki Banyamulenge hâkimiyetinden rahatsızlık duyan örgüt lideri Profesör Ernest Wamba dia Wamba ile karşısında yer alan Dr. Emile Ilunga ve Deogracias Bugera’nın takipçileri RCD örgütünü farklı fraksiyonlara bölmüştür.⁵³⁰ RCD/ML (önce RCD/Kisangani daha sonra ise RCD/*Mouvement de Liberation* olarak anılmıştır) Wamba dia Wamba’nın ayrılıkçı grubu olarak devam ederken, RCD/Goma ise Ilunga’nın liderliğinde kalmıştır.⁵³¹ Bölünerek çoğalan silahlı devlet dışı aktörlerin amaçları başlangıçta belirtilen amaçlardan farklılık gösterirken, dış müdahale kararlarıyla beraber savaşta ittifaklar ve karşıt güçler yeniden şekillenmiştir.⁵³² RCD içerisindeki bölünme ve halktaki karşılıklarının azalması üçüncü bir silahlı devlet dışı

⁵²⁶ Reyntjens, (1999), 246-247.

⁵²⁷ Savaşın başlangıcında RCD örgütünün henüz kurulmuş olmadığı, isminin ancak ilerideki safhalarda geçmeye başladığı ve Ruanda ile Uganda’nın savaş hazırlıklarına önceden başladığına dair farklı görüşler de vardır. Nzongola-Ntalaja, (2004), 15. Reyntjens’e göre RCD ismi ancak 5 Ağustos tarihinde duyulmuş, geçici bir yönetim yapısı ise ancak 12 Ağustos tarihinde belirlenmiştir. Dolayısıyla bu iddialara göre bir isyan söz konusuysa da bu yabancı devletlerin işgali sonrası ve/veya onların kışkırtmaları ile meydana getirilmiştir. Reyntjens, (1999), 246.

⁵²⁸ Kisangani, E. F. (2003). “Conflict in the Democratic Republic of Congo: A Mosaic of Insurgent Groups”. *International Journal on World Peace*, Vol. 20, No. 3, 57-58.

⁵²⁹ Gondola, (2002), 169. Ruanda’nın savaşa dahil olma sebebi Interhamwe ve eski Far mensuplarının sınır ötesi saldırıları ve Kongo içerisinde yerleşik Tutsi nüfusunu korumak şeklinde, güvenlik temelinde açıklanmaktadır. Uganda’nın da benzer şekilde sınır ötesi eylemler gerçekleştiren *Allied Democratic Forces* örgütünü durdurmak amacıyla isyanları desteklediği iddia edilmektedir. Ayrıca Kabila rejiminin Sudan ile diplomatik ilişkileri geliştirmesi de bu ülkeyi *Lord’s Resistance Army* ve diğer Uganda aleyhine faaliyet gösteren silahlı devlet dışı aktörleri desteklemekle suçlayan Uganda yönetiminin işgale destek verme kararında etkisi olabilecek bir unsur olarak ileri sürülmektedir. Williams, (2013), 90-93.

⁵³⁰ Kisangani, (2003), 58.

⁵³¹ Weiss, (2000), 18.

⁵³² McNulty, (1999), 79. RCD/Goma grubunun Ruanda, RCD/ML grubunun ise Uganda tarafından desteklendiği iddia edilmektedir.

aktörün ortaya çıkışını kolaylaştırmış, milyoner bir işadamı olarak ün yapmış Jean Pierre Bemba tarafından Kongo Kurtuluş Hareketi (MLC- *Mouvement de Libération du Congo*) Kasım 1998’de Mobutu sempatizanı militanlarla beraber kurulmuştur.⁵³³ 1998 yılı sonlarına yaklaşıldığında Kongo Demokratik Cumhuriyeti içerisinde bulunan altı ülkenin askerleri ve on dört kadar silahlı grup, dönemin ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Susan Rice’in durumu “Afrika’nın Birinci Dünya Savaşı” şeklinde özetlemesine sebep olmuştur.⁵³⁴

Çatışmaların ilk yılı içerisinde ateşkes girişimleri olmuş ancak bu girişimler başarıya ulaşmamıştır. Nihayet, Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC) Pretorya Zirvesi’nde kararlaştırılan esaslar kapsamında bir ateşkesin imzalanması için taraflar 10 Temmuz 1999’da Lusaka’da bir araya gelebilmiştir. Silahlı devlet dışı aktörler ise çatışmanın tarafı olarak bu antlaşmaya sonradan dahil olmuşlardır.⁵³⁵ Antlaşma, yeni bir Kongo ordusunun oluşturulması, devlet kurumlarının oluşturulması, genel seçimlerin organize edilmesi ve geçiş anayasasının yapılabilmesi için Kongolular-arası Diyalogu (*inter-Congolese Dialogue*) teşvik etmektedir. Antlaşma şartlarının uygulanabilmesi için Lusaka Ateşkes Antlaşması gereğince 30 Kasım 1999’da BM Misyonu, *Mission de l’Organisation des Nations Unies en République Démocratique du Congo* (MONUC) BMGK 1279 numaralı kararı ile kurulmuş ve sonraki kararlar ile yetki alanı genişletilmiştir. Sivillere yönelik şiddeti durdurmayı, insani yardım koridorlarının açılmasını ve Ortak Askeri Komisyon kurulmasını da içeren Lusaka Ateşkesi çatışmaların sona ermesi için umut verici bir adımdır. Fakat Kongo Demokratik Cumhuriyeti içerisindeki grupların ve devletlerin çatışmalarının engellenmesi, Lusaka Ateşkesi’nin sonuç vermesi hızlıca mümkün olmamıştır.⁵³⁶

5.9. Joseph Kabila Dönemi

Laurent-Désiré Kabila döneminde Kongolular-arası Diyalogun yürütülmesi mümkün olamamış, Laurent-Désiré Kabila 16 Ocak 2001 tarihinde bir koruması tarafından vurularak hayatını kaybetmesi sonrasında ise sürecin nasıl işleyeceği belirsizleşmiştir. Laurent Désiré

⁵³³ International Crisis Group. (2000). “Scramble for the Congo: Anatomy of an Ugly War”. *ICG Africa Report*, No. 26, 36. Kisangani, (2003), 61.

⁵³⁴ Kisangani and Bobb, (2010), lxxix.

⁵³⁵ 10 Temmuz 1999’da KDC, Namibya, Ruanda, Uganda ve Zimbabve devlet başkanları ve Angola savunma bakanı ateşkes antlaşmasına imza atmış, MLC 1 Ağustos 1999’da ve RCD grupları 31 Ağustos 1999’da antlaşmaya dahil olmuştur. Rogier, E. (2003). “Cluttered with Predators, Godfathers and Facilitators: The Labyrinth to Peace in the Democratic Republic of Congo”. *Clingendael Institute*, 15-16.

⁵³⁶ Rogier, (2003), 17-25.

Kabila'nın oğlu Joseph Kabila'nın cumhurbaşkanlığı pozisyonuna 26 Ocak'ta geçmesi ile baba Kabila döneminden oğul Kabila dönemine geçilmiştir.⁵³⁷ Joseph Kabila döneminde uluslararası toplumun beklentilerine riayet edilmeye başlanırken, çatışmaların durması için girişilen diyalog da hızlanmış ve MONUC bir sonraki aşamasına geçebilmiştir. Joseph Kabila, babası döneminde yürütülememiş olan Kongolular-arası Diyalogun tekrar başlamasını istemiş, 2001 yılında temsilciler sorunu aşıldıktan sonra esas görüşmeler Güney Afrika, Sun City'de, 25 Şubat ile 19 Nisan 2002 tarihleri arasında gerçekleşmiştir.⁵³⁸

Görüşmelerde Kongo Demokratik Cumhuriyeti ile MLC arasında ikili bir antlaşmaya varılmış, buna göre Joseph Kabila'nın cumhurbaşkanlığını sürdürmesine, Bemba'nın da geçiş döneminde başbakanlık görevinde bulunmasına karar verilmiştir. Delegelerin yaklaşık yüzde yetmişi tarafından onaylanan ve Zimbabwe ile Uganda tarafından da desteklenen antlaşmaya göre, farklı unsurları içeren bir ordunun ve geçiş dönemi anayasasını hazırlayacak bir çalışma grubunun oluşturulması şartlar arasındadır.⁵³⁹

Antlaşmayı başlangıçta yeterli bulmayan Ruanda ile Kongo Demokratik Cumhuriyeti arasında Pretorya'da (Güney Afrika), 30 Temmuz 2002 tarihinde bir karşılıklı uzlaşma metnine imza atılırken, Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin, Interahamwe ile eski FAR mensuplarını silahsızlandırması ve Ruanda'nın güvenlik kaygılarını giderecek tedbirleri alması ile Ruanda ordusunun Kongo Demokratik Cumhuriyeti topraklarından 90 gün içerisinde çekileceği taahhüdü protokolde yer almıştır.⁵⁴⁰ Sun City antlaşmasına taraf olmayarak nefsi müdafaa hakkından daha fazlası için Kongo Demokratik Cumhuriyeti topraklarında asker bulundurmakla suçlanan Ruanda için bu uzlaş, olası bir prestij kaybının önüne geçmek için ehemmiyet taşımaktaydı. Yaklaşık olarak 390.000 civarı Kongolunun yurtlarına dönmesini sağlayabilecek bu karar olumlu bir haber olarak karşılanmıştı. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) basın açıklamasına göre o tarihe kadar gerçekleşen çatışmalarda yaklaşık 3 milyon kişi hayatını kaybetmiş, 2 milyon kişi ise Kongo içerisinde yer değiştirmek zorunda kalmıştı ve komşu ülkelere iltica eden Kongoluların geri dönebilmesi için Hutuların yoğun yaşadığı bölgelerin silahsızlandırılması

⁵³⁷ Reyntjens, 2001, 313-315.

⁵³⁸ Rogier, (2003), 20-26.

⁵³⁹ Kisangani, (2003), 63.

⁵⁴⁰ Malan, M. and Boshoff, H. (2002). "A 90-Day Plan to Bring Peace to the DRC? An Analysis of the Pretoria Agreement of 30 July 2002". *ISS Paper*, 61, 61-62.

ve bu bölgelerde çatışmaların son bulması öncelikli gerekliliktir.⁵⁴¹ Ruanda ile varılan uzlaşısı sonrasında Uganda'nın da Kongo Demokratik Cumhuriyeti ile karşılıklı mutabakatla sorunlarını çözme yoluna gitmesinin önü açılmıştı. Uganda ile Kongo Demokratik Cumhuriyeti devlet başkanları Luanda'da, Angola devlet başkanının ev sahipliğinde, Ugandalı askerlerin Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nden çekilmesi ve iş birliği ile ilişkilerin normalleşmesi hususlarında antlaşmaya vardılar. Luanda Antlaşmasına göre Gbadolite, Beni ve çevresinden doğrudan askerlerini çekecek olan Uganda, İturi'de idari otorite tesis edilmesi sonrasında Bunia'dan da askerlerini çekeceğini teyit etmiştir.⁵⁴²

Ruanda ordusunun Ekim 2002 ortalarında Kongo Demokratik Cumhuriyeti topraklarından çekilmesi ile Kigame rejimi, uluslararası camianın beklentilerine hızlı bir karşılık vermiş ve antlaşmaya olan bağlılığını sergilemiştir. Uganda, Zimbabve, Angola'nın da askerlerini çekmesi ile Şubat 2003'te, Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde yabancı asker varlığının büyük ölçüde azaldığı MONUC raporuna yansımıştır. Raporda belirli bölgelerde yabancı asker varlığına dair söylenti ve iddialar olduğu, ancak Uganda'nın Bunia bölgesinde bulundurduğu askerler dışında, organize yabancı ordu birimlerinin Kongo Demokratik Cumhuriyeti içerisinde varlığını sürdürdüğünü gösterir bir ize MONUC tarafından rastlanmadığının altı çizilmektedir.⁵⁴³ Ancak rapordan, silahlı devlet dışı aktörlerle yapılan anlaşmalar sonrasında boşaltılan bölgelerin farklı silahlı devlet dışı aktörlerce doldurulduğu, güç boşluğundan faydalanılmasının önüne geçmek adına Uganda ordusunun (UPDF- *Uganda Peoples' Defence Force*) Bunia bölgesinde düşürdüğü askeri varlığını tekrar yükselttiği anlaşılmaktadır.⁵⁴⁴ Yabancı asker varlığının düşmesi ile çatışmaların doğrudan kesileceği beklentisinin doğru olmadığını gösteren bu durum, silahlı devlet dışı aktörlerin faaliyet gösterdiği ve uzun, orta, kısa vadeli etkenler sebebiyle aralarında husumet bulunan kabilelerin çatıştığı yerlerde güç boşluğunun hızlı ve etkili bir biçimde kapatılması gerektiğini ortaya koymuştur.

⁵⁴¹ İnternet: UNHCR Public Information Section. (30 July 2002). Press Releases: UNHCR welcomes D.R. Congo-Rwanda Agreement. Web: <https://www.unhcr.org/news/news-releases/unhcr-welcomes-drcongo-rwanda-agreement> adresinden 05.05.2024'te alınmıştır.

⁵⁴² UNSC. (2002). "Special Report of the Secretary-General on the United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo". S/2002/1005, 3

⁵⁴³ UNSC. (2003a). "Thirteenth Report of the Secretary-General on the United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo". S/2003/211, 4-5.

⁵⁴⁴ UNSC, (2003a), 2-3.

5.10. İturi Bölgesi Çatışmaları ve Artemis Operasyonu

İturi bölgesinde Alur, Hema, Lendu, Ngiti, Bira ve Ndo-Okebo etnik grupları yaşamaktadır. Hayvancılık ve ticaretle geçinen Hema ile ziraatla geçinen Lendu etnik grupları arasında, toprakların Belçika yönetiminden günümüze adil şekilde paylaştırılmadığına yönelik anlaşmazlıklar bulunmaktadır. Akademik çalışmalar sırasında Lendular ile yapılan röportajlar, Henry Morton Stanley'den, Belçika Kongosu'na ve oradan da günümüze uzanan süreçte, Hemaların sömürücü siyasi ve ekonomik kurumlar tarafından imtiyazlı hale getirildiğine dair bir kanının Lendu toplumunda yaygın olduğunu göstermektedir.⁵⁴⁵ Halihazırda zayıf olan merkezi kontrolün, İkinci Kongo Savaşı sırasında daha da zayıflaması sonucunda farklı etnik kökene ve sosyo-kültürel yapıya sahip bu iki grup arasındaki husumetlerin çözümü için silahlı çatışmalara başvurulmuştur.⁵⁴⁶

Zengin altın, petrol, kauçuk, koltan ve elmas madenlerine sahip İturi bölgesine hâkim olma savaşı yabancı devletler ile silahlı devlet dışı aktörler arasında 1999 yılından 2003 yılına dek sürerken, Hemalar ile Lendular aralarındaki husumet sebebiyle farklı aktörlere destek vermişlerdir. Yerel bir husumet gibi görünen İturi'deki çatışmaların daha karmaşık bir boyutunun olduğu daha sonra UCM tarafından yargılanan Thomas Lubanga Dyilo'nun ön soruşturma dosyalarında görülmektedir.

Thomas Lubanga Dyilo, UCM Statüsü gereğince savaş suçu sayılan 8(2)(e)(vii) ve 25(3)(a) maddelerini çiğneyerek, 15 yaş altındaki çocukları askeri gruplara dahil etmek ve onları çatışmalarda aktif olarak kullanmak suçlamaları ile yargılanmıştır. Lubanga'nın bu suçları 1 Temmuz 2002 ile 31 Aralık 2003 yılları arasında gerçekleştirmiş olduğuna dair kanıtlar, İturi'de gerçekleşen güç savaşları sırasında silahlı devlet dışı aktörlerin savaş suçları işlediklerini göstermektedir. Thomas Lubanga Dyilo, UCM tarafından çocuk askerlerin askeri gruplara dahil edilmesi ve çatışmalarda aktif olarak kullanılması suçlarını

⁵⁴⁵ Dan Fahey bu iddialara temel olarak Lendu liderleri ile İturi bölgesinde Haziran 2009 ile Şubat 2012 dönemleri arasında gerçekleştirdikleri röportajları göstermektedir. Lendu liderleri Stanley'nin Hema üstünlüğüne dair fikirlerinin Belçika döneminde kurumsallaştığına inandıklarını bu röportajlarda dile getirmişlerdir. Fahey, D. (2013). *Ituri: Gold, Land, and Ethnicity in North-Eastern Congo*. London: Rift Valley Institute, 17-18.

⁵⁴⁶ Hiyerarşik bir yönetim ve toplumsal düzeni geleneksel olarak sürdüren Hemalar, tek bir şefin hakim olduğu toprakları paylaşırken, Lendular ise birbirlerinden ayrı kabileler içerisinde yaşarlar. Bu sosyal yaşamdaki farklılıklar toprak sahipliğinde de kendini göstermektedir. Hema gruplarında toprakların yönetimi şeflerdeyken, topraklar Lendu gruplarında ailelerin yönetimindedir ve mirasla geçer. Vlassenroot, K. and Huggins, C. D. (2005). "Land, Migration and Conflict in Eastern D. R. Congo". In C. Huggins and J. Clover. (Eds.). *From the Ground Up. Land Rights, Conflict and Peace in Sub-Saharan Africa*. Pretoria: ISS, 163-164.

işlemek gerekçesiyle yargılandığı dava neticesinde suçlu bulunarak, 10 Temmuz 2012 tarihinde, toplam on dört yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.⁵⁴⁷

Ön soruşturma sırasında dinlenen tanıkların ifadelerine göre, RCD/K içerisindeki Hema askerlerinin isyanı sonrasında, 15 Eylül 2000’de Kongolu Yurtseverler Birliği (UPC- *Union de Patriotes Congolais*) kurulmuş, ancak örgütün varlığı hemen duyurulmamıştır. Thomas Lubanga Dyilo’nun sözcülüğünü üstlendiği örgüt, Mbusa Nyamwisi’nin önderliğinde devam eden RCD/K-ML ile bağlarını 17 Nisan 2002’de kopararak kendi başına bir siyasi ve askeri yapılanmaya girişmiştir. UPC, Ituri bölgesinde devletler ve devlet dışı aktörler arasında süren çatışmalardan faydalanarak Ağustos 2002’de Bunia kentinin kontrolünü eline geçirmeyi başarır.⁵⁴⁸

Örgütün askeri ayağı, Kongo’nun Kurtuluşu İçin Yurtsever Güçler (FPLC- *Forces Patriotiques pour la Libération du Congo*) tarafından 2002 Eylül ayı ile 2002 Aralık ayı arasında saldırılar gerçekleştirildiği, bu saldırılar arasında Kilo bölgesi saldırılarının da olduğu iddia edilmektedir. UPC’nin içerisinde çıkan anlaşmazlıklar neticesinde örgütten ayrılan üyeler, UPC/FPLC’nin gücünü dengelemek için kendi silahlı devlet dışı örgütlerini kurarlar.⁵⁴⁹

Bu sırada Kongolular-arası Diyalogla 17 Aralık 2002 tarihinde ortaya konan Evrensel ve Kapsayıcı Antlaşma, 24 aylık geçiş sürecinde iktidar paylaşımının nasıl şekilleneceğini belirlemiştir. Joseph Kabila’nın devlet başkanı olarak konumunu koruması ve kendisine dört başkan yardımcısının eşlik etmesi kararlaştırılmıştır. Antlaşma RCD-Goma, MLC, RCD-N ve Mai-Mai gibi çatışmanın tarafı olan silahlı devlet dışı aktörlerin geçiş hükümetinde edinecekleri pozisyonları belirlerken, Ituri bölgesindeki çatışmalarda etkin olan UPC, Antlaşmaya taraf olmamıştır. Bu sebeple Antlaşmanın ismi ölçüsünde kapsayıcı olmadığı eleştirileri yapılmaktadır.⁵⁵⁰ Yeni kurulan silahlı devlet dışı aktörler neticesinde değişen Ituri’deki kompozisyon dahi Thomas Lubanga’nın diyalog yolu ile mücadelesinden vazgeçmesine yeterli olmayacaktır. Ituri Barış Komisyonu’nun içerisinde

⁵⁴⁷ *Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo* (Judgement) ICC-01/04-01/06 (14 March 2012).

⁵⁴⁸ *Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo* (Decision). ICC-01/04-01/06 (29 January 2007).

⁵⁴⁹ *Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo* (Decision). ICC-01/04-01/06 (29 January 2007). Para. 185, 186.

⁵⁵⁰ Rogier, (2003), 40.

yer almayan yegâne silahlı grup olarak UPC, silahlı mücadelesine devam etme yolunu benimsemiştir.

Hemaların destekleyebileceği, boşalan (ya da uzun zamandır var olmayan) devlet otoritesinden faydalanarak Hemaları tehdit edebilecek silahlı aktörler karşısında Hemaları koruyabilecek savaş beyi olarak öne çıkan Thomas Lubanga'nın, FPLC için ihtiyaç duyduğu asker gücünü toplumun daha genç kesimlerine yönelerek temin etmesi mümkün olmuştur. Thomas Lubanga'nın askeri destek için tıpkı Machiavelli döneminde bahsi geçen *condottieri* gibi sadakatının tek bir tarafa olmadığı ve ülke içerisinde faaliyet gösteren farklı unsurlarla, farklı dönemlerde ittifak yapmaktan çekinmediği ön soruşturma sırasında tanıklar tarafından ileri sürülmüştür.⁵⁵¹ Ancak bu taraf değiştirme taktiği, İturi'de UPC karşısında ortaya çıkan diğer silahlı devlet dışı aktörlerin kendi aralarında ittifaklar yapmasına sebebiyet vermiştir. UPC/FPLC, 6 Mart 2003 tarihinde Uganda ordusu ile girmiş olduğu çatışmalar sonucunda Bunia'yı terk ederek ormanlık bölgelere çekilmiştir.⁵⁵²

Kongolular-arası Diyalog görüşmelerinde, 6 Mart 2003 tarihinde, geçiş dönemi kurum ve liderlerini korumak üzere, tarafsız bir uluslararası gücün ülke topraklarında yer alması hususunda anlaşmaya varılır. Bu gelişmeler ışığında Kongolular-arası Diyalog 2 Nisan 2003 tarihinde, Sun City'de toplanır ve o zamana kadar Diyalog çatısı altında onaylanmış tüm anlaşmaları içeren nihai senedin imzalanmasına geçilir. Bu antlaşma Temmuz 2003'te ulusal geçiş hükümetinin kurulması ve Joseph Kabila'nın devlet başkanı olarak bu hükümete, dört başkan yardımcısı ile beraber liderlik etmesine olanak tanımıştır.⁵⁵³ Fakat geçiş hükümetinin kurulmasına dek geçen süreçte İturi'de çatışmaların şiddeti artarak devam etmiştir. UPC karşısında ortaya çıkan silahlı devlet dışı aktörler Kongo İçin Silahlı Güçler (FAPC- *Forces Armées pour le Congo*), Birlik ve Kongo'nun Bütünlüğünün Korunması Partisi (PUSIC- *Parti pour l'unité et la Sauvegarde de l'Intégrité du Congo*), Milliyetçi ve Bütünlükçü Güçler (FNI- *Forces Nationalistes et Intégrationnistes*) ve İturi Devrimci Cephesi (FRPI- *Front Révolutionnaire pour l'Ituri*) aralarında ittifaklar ve çatışmalarla Bunia'da sivil halkın güvenliğini tehdit etmeye devam etmişlerdir. Bu dönemde Bunia'ya göreve gönderilen, Kinşasa'ya bağlı 700 kişilik hızlı müdahale ekibi, militanlar

⁵⁵¹ *Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo* (Decision). ICC-01/04-01/06 (29 January 2007). Para. 189, 190.

⁵⁵² *Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo* (Decision). ICC-01/04-01/06 (29 January 2007). Para. 191,192.

⁵⁵³ Kisangani, (2003), 64.

arasındaki çatışmaları durdurmayı başaramamıştır.⁵⁵⁴ Merkezi yönetimin güvenliği yeniden tesis etme beceresini tek başına gösteremeyeceği ortaya çıkmıştır. Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi (OCHA- *Office for the Coordination of Humanitarian Affairs*) verilerine göre 4,6 milyonluk İturi bölgesi nüfusunun 500.000 ila 600.000'lik kısmı, ülke içerisinde yerinden edilmiş kişiler durumuna gelmiştir. 1999 yılından beri süregelen saldırıların sonucunda ortaya çıkan bu manzaranın daha da kötüye gitmemesi adına uluslararası adımların atılması gerektiği ortaya çıkmıştır.⁵⁵⁵

23 Nisan 2003 tarihinde MONUC, 720 Uruguay askerinden oluşan bir askeri birliği ve destek elemanlarını Bunia'ya gönderir. Birliğin görevi, Bunia havaalanında askeri varlığını göstermekle, BM personelini, tesislerini, İturi Barış Komisyonu'nun buluşma merkezlerini korumakla sınırlı tutulmuştur. Uganda, Luanda Antlaşması uyarınca İturi bölgesinden askerlerini 25 Nisan tarihinden itibaren çekmeye başlamış, UPDF 6 Mayıs tarihinde Bunia bölgesinden tamamıyla çekilmiştir.

UPDF'nin çekilmesi ile ortaya çıkan güç boşluğu, silahlı devlet dışı aktörler için açılan bir fırsat penceresine dönüşmüş, şehri ele geçirmek için Hema ve Lendu militanları arasında şiddetli çatışmalar başlamıştır.⁵⁵⁶ MONUC merkezine kadar sıçrayan çatışmalarda BM personeli de saldırganlarla karşı karşıya gelmiştir. Saldırlardan kaçan sivil halk, MONUC tesisleri ve Uruguay askerlerinin beklediği havaalanına sığınmışlardır. Ortaya çıkan güç boşluğunu doldurmak için daha donanımlı bir MONUC gücünün bölgeye intikal etmesi belirli bir zaman gerektirecek, bu süreçte ise bölgede güvenliği sağlayacak bir uluslararası güç görev almazsa sivillerin güvenliği daha fazla risk altına girecektir.

Bu gerekçe ile dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan, BMGK'ya gönderdiği 15 Mayıs 2003 tarihli mektubunda, havaalanında ve diğer hayati noktalarda güvenliğin tesis edilebilmesi ve sivillerin korunması için üye bir devletin liderliğinde, yüksek donanım ve

⁵⁵⁴ Ulriksen, S., Gourlay, C., Mace, C. (2004). "Operation Artemis: The Shape of Things to Come?". *International Peacekeeping*, Vol. 11, No. 3, 511.

⁵⁵⁵ UN. (2003) *Second Special Report of the Secretary-General on the United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo*. 27 May 2003, S/2003/566, para. 10.

⁵⁵⁶ UN. (2003) *Second Special Report of the Secretary-General on the United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo*. 27 May 2003, S/2003/566, para. 14-16.

eğitime sahip çokuluslu bir askeri gücün, ivedilikle Bunia şehrinde konuşlandırılması gerektiği çağrısında bulunmuştur.⁵⁵⁷

30 Mayıs 2003 tarihli BMGK 1484 sayılı kararı, BM Antlaşması VII. Bölümü uyarınca, Bunia'daki güvenlik koşullarını dengelemek, insani durumu iyileştirmek, havaalanının güvenliğini tesis etmek, yurt içerisinde yerinden edilmiş kişilerin kamplarının güvenliğini sağlamak ve şayet durum gerektirirse sivil halkın, BM personelinin güvenliğine katkıda bulunmak için MONUC ve birlikleri ile yakın koordinasyon içerisinde bulunacak, bir geçici çok uluslu acil kuvvetin Bunia'da konuşlandırılmasına yetki vermiştir.⁵⁵⁸ Geçici çok uluslu acil kuvvet yalnızca 1 Eylül 2003 tarihine kadar Bunia'da bulunacaktır. Bu süre dolmadan, Ağustos 2003 ortasına kadar MONUC'un belirlenen tavanına uygun olarak güçlendirilmesi için yetki verilmiştir.⁵⁵⁹ Bu köprü görevini üstlenmek adına AB Konseyi, 5 Haziran tarihinde AGSP içerisinde Fransa'nın "çerçeve ulus" rolünü üstlendiği bir ortak harekâtı duyurur.⁵⁶⁰

12 Haziran 2003'te AB Konseyi 2003/432/CFSP kararı ile ilk tamamen bağımsız askeri kriz yönetimi operasyonuna start verilir. Artemis kod ismi ile anılan operasyon, dokuz ülkeden 1850 kadar askerin katılımıyla, Fransa'nın komutası altında başlatılmıştır. Askeri gücün büyük bölümü Fransız askerlerinden temin edilmiştir. Bunia'ya gönderilen 1500 Fransız askerine, 80 kadar İsveç askeri, 90 Birleşik Krallık personeli eşlik ederken, Paris'te bulunan operasyonun ana merkezine Almanya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda ve İspanya'dan personel gönderilmiştir. En yüksek personel sayısına ulaşıldığında, Artemis operasyonunda toplam 17 ülkeden, 2200 kadar personel yer almıştır.⁵⁶¹

Kuvvet merkezi Entebbe, Uganda'da kurulmuş ve Bunia'ya sevk edilecek kuvvetler için bir lojistik merkez olarak kullanılmıştır. 6 Haziran tarihinde ilk Fransız kuvvetleri Bunia'da konuşlandırılmış, ardından havaalanından stratejik ve taktik uçuşların

⁵⁵⁷ Tomolya, J. (2015). "Operation "Artemis": The First Autonomous EU-led Operation". *AARMS*, Vol. 14, No. 1, 124.

⁵⁵⁸ UNSC. (2003b). *Resolution 1484*. 30 May 2003, S/RES/1484, para. 1.

⁵⁵⁹ UNSC, (2003b), para. 2.

⁵⁶⁰ Dobbins, Jones, Crane, Chivvis, Radin, Larrabee, Bensahel, Stearns, Goldsmith, (2008), 111.

⁵⁶¹ Tomolya, (2015), 125-126.

yapılabilmesini sağlamak için mühendislerin sevki gerçekleştirilmiştir.⁵⁶² 25 Haziran tarihinde Bunia şehrinin kilit noktalarının tamamında AB kuvvetlerinin kontrolü sağladığı rapor edilirken, sivil halkın bölgeye geri dönüşleri de bu tarihten itibaren başlamıştır.⁵⁶³ Geçici çok uluslu acil kuvvet, öncelikle silahlı devlet dışı aktörlerin açık bir şekilde göstermekten çekinmedikleri silahlarına karşı bir önlem olarak, Bunia ve şehrin 10 km çevresini “silah görünmez bölge” ilan etmiştir. AB kuvvetleri, haziran ve temmuz aylarında hem Lendu hem de Hema militanları ile çatışmalara girmekten kaçınmayarak tarafsızlığını koruduğunu ve sivil halkı koruma görevini güç kullanma pahasına yerine getireceğini göstermiştir.⁵⁶⁴ UPC ile girilen çatışmalar sonrasında silahlı militanların bölgeden uzaklaşması ile Ituri Geçiş Yönetimi çalışmalarını sürdürme fırsatını bulabilmiş, siyasi ofislerin yeniden açılması mümkün olmuştur.⁵⁶⁵

28 Temmuz 2003 tarihinde BMGK 1493 sayılı kararı ile MONUC askeri gücünün 10.800 personele çıkarılması yetkisi verilmiştir.⁵⁶⁶ Bunia’daki köprü görevinin sonlanmasını sağlayacak olan görev değişiminin gecikmesi neticesinde Bunia’daki personelin tamamıyla çekilmesi ancak 6-7 Eylül tarihinde gerçekleşmiştir.⁵⁶⁷ 1 Eylül sonrasında görevlerini kademeli olarak MONUC tarafından bölgeye gönderilen Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Nepal ve Endonezya askerlerine devretmeye başlayan çok uluslu güç, görevini tamamlamadan önce Ituri’de yukarıda belirtilen kazanımlara ek olarak insani yardımların sevkiyatının yapılması kolaylaştırmış, bu sayede çatışmalar sonrasında 40.000 kişi düzeyine düştüğü gözlenen Bunia şehrinin nüfusu da 100.000 kişi seviyesine ulaşmıştır.⁵⁶⁸

⁵⁶² Homan, K. (2007). “Operation Artemis in the Democratic Republic of Congo”. In European Commission. *Faster and More United? The Debate about Europe’s Crisis Response Capacity*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 152.

⁵⁶³ Dobbins, Jones, Crane, Chivvis, Radin, Larrabee, Bensahel, Stearns, Goldsmith, (2008), 118.

⁵⁶⁴ Homan, (2007), 152.

⁵⁶⁵ Dobbins, Jones, Crane, Chivvis, Radin, Larrabee, Bensahel, Stearns, Goldsmith, (2008), 118.

⁵⁶⁶ UNSC. (2003c). *Resolution 1493*. 28 July 2003, S/RES/1493, para. 3.

⁵⁶⁷ Helly, D. (2009b) “Operation Artemis (RD Congo): The EU Military Operation in DR Congo (Artemis)”. In G. Grevi, D. Helly, D. Keohane. (Eds.). *European Security and Defence Policy: The First Ten Years (1999-2009)*. Paris: The European Union Institute for Security Studies, 183.

⁵⁶⁸ Tomolya, (2015), 128.

6. SUDAN, ÇAD, ORTA AFRIKA CUMHURİYETİ ÜÇGENİ VE EUFOR TCHAD/RCA

Belirli parametreleri göz önünde bulundurarak, kırılgan durumdaki ülkeleri sıralayan *Fragile States Index* verilerine göre, 2023 yılında Sudan yedinci, Orta Afrika Cumhuriyeti sekizinci ve Çad dokuzuncu en kırılgan durumdaki ülkeler olarak birbirlerini izlemişlerdir.⁵⁶⁹ Üç ülkenin ardı sıra geldiği tek yer bu endeks değildir. Kuzeyde yer alan Çad, güneyde yer alan Orta Afrika Cumhuriyeti ve doğuda yer alan Sudan, üçlü bir sınır noktasında bir araya gelmektedirler. Üç kırılgan ülkenin tek bir sınır noktasında bir araya gelmesi ile yerelde çözümlenemeyen sorunların, sınır-aşan sorunlar haline gelmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu sorunlardan biri, 2003 senesinde Sudan’da başlayan Darfur meselesi sebebiyle sınırları yüz binlerce sığınmacının geçmesi ile baş göstermiştir. Darfur tarihsel açıdan ele alındığında Sudan yönetimlerinin sorunlarla mücadele ettiği tek bölge olmamıştır. Güneyde başlayan isyan hareketleri neticesinde ortaya çıkan silahlı devlet dışı aktörler ile merkezi yönetim arasında yıllarca iç savaşlar sürmüş, bu savaşlar yirminci yüzyılın en uzun süreli savaşları arasında gösterilmiştir. Güney Sudan’da yürütülen silahlı mücadelenin siyasi karşılık bulması ve Güney Sudan’ın kendi kaderini tayin hakkına kavuşması, Darfur bölgesinde benzer hedefleri olan ayrılıkçı grupların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu grupların silahlı eylemlerine, isyan karşıtı müdahalelerde bulunan silahlı aktörlerin ve devlete bağlı güçlerin sert karşılıkları sonrasında bölgede bulunan siviller çatışmaların ortasında kalmış ve sınırı aşarak Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti’ne sığınmak zorunda kalmışlardır. Ancak ne Çad’daki ne de Orta Afrika Cumhuriyeti’ndeki durum sığınmacılar için güvenli bir ortamın sunulmasına elverişlidir. Her iki ülkede de silahlı devlet dışı aktörler ile devlet güçleri arasında çıkan çatışmalar üçlü sınır noktasını güvenli bir alana çevirmiş, Darfur meselesinin sınır-aşan bir boyuta ulaşmasına sebebiyet vermiştir. Sınır aşan suç örgütleri güvenli sınırlar arasında faaliyetlerini sürdürürken, sığınmacılar için zorlu olan koşulları sınırın her noktasında daha da zorlu hale getirmişlerdir.

⁵⁶⁹ Bu bölümde yer alan olaylar sırasında henüz bağımsızlığını kazanmamış, ancak 2011 yılı itibarıyla Sudan’dan ayrılarak BM tarafından tanınan Güney Sudan bu listede 3. sırada yer almaktadır. 2008 senesinde aynı endekste Sudan ikinci, Orta Afrika Cumhuriyeti onuncu ve Çad dördüncü sırada yer almaktaydı. İnternet: Bassey, E. (Ed.). (2023). “Fragile States Index Annual Report 2023”. *The Fund for Peace*, 7. Web: https://fragilestatesindex.org/wp-content/uploads/2023/06/FSI-2023-Report_final.pdf adresinden 28.04.2024’te alınmıştır.

EUFOR Tchad/RCA operasyonunun iki ülkede eşzamanlı olarak yürütülmesini gerektiren sebepler bu bölümde tarihsel bir bakış açısı ile ele alınacaktır. Üç ülkenin de kırılgan devletler sarmalından çıkmasını zorlaştıran tarihsel sebeplerin öncelikle yerelde, sonrasında ise bölgesel olarak sonuçlarının tahlil edilmesi gerekmektedir. Bu sebeple bu bölüm üç ayrı ülkenin analizine ayrı ayrı yer verilerek başlayacak ve ardından sığınmacılar meselesi açısından bu kırılgan ülkelerin ortaya çıkarmış olduğu insani güvenlik açığı ve EUFOR Tchad/RCA operasyonu bölümün sonunda ele alınacaktır.

6.1. Sudan Yönetimleri ve Yeni Savaşlar

1899 senesinde kurulan İngiliz-Mısır ikili yönetimi (*condominium*) 12 Şubat 1953 tarihinde varılan antlaşmaya göre sona erecek ve üç yıllık bir geçiş dönemi sonrasında Sudan kendi kendini yönetme hakkına kavuşacaktı.⁵⁷⁰ Sudan’da, üç yıllık süreç henüz dolmadan, kuzey-güney arasında ayrımcılık olduğu gerekçesi ile silahlı çatışmalar başlamıştır. 1955 senesinde Torit şehrinde başlayan askeri ayaklanmalar daha sonra Anya-Nya olarak isimlendirilen isyancıların hükümete karşı başlattığı iç savaşların ilk adımları olmuştur.⁵⁷¹

1 Ocak 1956’da resmi olarak bağımsızlığı ilan edilen ülkenin, sorunlu bir başlangıç yaptığı hem o günlerde hem de sonrasında dile getirilmiş, daha sonraki ayrılıkçı hareketler için bağımsızlık öncesinde yaşanan Torit ayaklanması sembolik bir gün olarak kabul edilmiştir.⁵⁷² 1963 senesinde kurulan silahlı devlet dışı örgüt Anya-Nya (yılan zehri) 30 Kasım tarihinde, 64 kişinin hayatını kaybettiği bir ayaklanma ile ismini duyurur. Bu ayaklanmaları bastırmak için ülkenin askeri gücünün yaklaşık üçte biri güney bölgelerinde görev yapmaya başlarken, o tarihlerde dahi sınırların aşılmasından rahatsızlık duyan komşu ülkeler rahatsızlıklarını belirtir. Sınır aşan suçlardan rahatsızlıklarını belirten komşu ülkelere kadar geçenler yalnızca gerilla taktiği uygulayan isyancılar değildir. Sudan askerleri de sınırı geçmekle itham edilirler. Çatışmalar sebebiyle yerlerinden edilen kişiler de sınırı geçerek komşu ülkelere sığınmışlardır.⁵⁷³

⁵⁷⁰ Holt, P. M. (1956). “Sudanese Nationalism and Self-Determination Part I”. *Middle East Journal*, Vol. 10, No. 3, 239.

⁵⁷¹ Baarsen, M. V. (2000). “The Netherlands and Sudan: Dutch Policies and Interventions with respect to the Sudanese Civil War”. *Clingendael Institute*, 22.

⁵⁷² Rolandsen, Ø. H. (2011). “A False Start: Between War and Peace in the Southern Sudan, 1956-1962”. *Journal of African History*, Vol. 52, No. 1, 105.

⁵⁷³ McClintock, D. W. (1970). “The Southern Sudan Problem: Evolution of an Arab-African Confrontation”. *Middle East Journal*, Vol. 24, No. 4, 469.

1969 yılında İsmail el-Ezheri hükümetini bir darbe ile deviren Devrimci Konsey başkanı Cafer Numeyri, güneyin ayrılmasına asla izin verilmeyeceğini, ancak yeni hükümet tarafından, güneyin kendine has özellikleri göz önünde bulundurularak, siyasi çözüm arayışına girebileceğini ilan ediyordu.⁵⁷⁴ 1972 senesinde güney bölgesine özerklik veren Addis Ababa Antlaşması'na imza atan Numeyri, Birinci Sudan İç Savaşı olarak anılan on yedi yıllık dönemin sona ermesini sağladı.⁵⁷⁵ Anya-Nya militanları kamu kurumları ve güvenlik güçleri içerisine alınarak asimile edilmeye çalışılıyordu. Örgütün yalnızca küçük bir çekirdeği ayrı bir devlet hayalini sürdürmek adına araziye çekilmişti.⁵⁷⁶ Savaştan sonra binlerce (bazı hesaplamalara göre 400.000 civarı kişi komşu ülkelere iltica etmişti, ancak bu hesaplamaların yanlış olduğunu iddia edenlere göre savaştan sonra ülkeye geri dönenlerin sayısı 1.190.320 kişiydi) güneylinin geri dönmesi ile beraber ülkede işsizlik artarken, bu kişilerin ihtiyaç duyduğu (sağlık hizmetleri gibi) kamu hizmetlerinde de aksamalar oldu.⁵⁷⁷ Demografik yapı değişirken, bölgesel yönetimlerin yeni girişimlerde bulunması da zaruri hale gelmişti.

1972 ile 1983 yılları arasında süren 11 yıllık sakin dönem içerisinde güney yönetimi, petrol şirketlerinin güneyde araştırmalar yapması için tek taraflı anlaşmalar yaptı. Kuzeyin ayrılıkçı düşünceleri tekrar uyandırması endişesi ile başta karşı çıktığı bu girişime 1974 yılında gerekli izinler verildi. 1978 yılında petrol devi Chevron tarafından Bentiu yakınlarında petrol bulundu.⁵⁷⁸ Bu keşiften sonra bölge yeniden düzenleme ile kuzey yönetimi içerisine dahil edilmek istendi. Numeyri, 1972 anlaşmasını ve özerkliği ihlal ederek, ülkenin güneyinde Hristiyan ve animistlerin bulunduğu bölgelerde şariat uygulanmasını istedi. Chevron'un petrol keşfi sonrasında yaşananlar ve Addis Ababa Antlaşmasının ihlali iç çatışmaların 1983 yılında tekrar alevlenmesinde etkili oldu.⁵⁷⁹ 1984 yılında Chevron, merkezine gerçekleşen saldırılar sebebiyle ülkeden çekildiğinde ülkede

⁵⁷⁴ McClintock, (1970), 472.

⁵⁷⁵ Wakoson, E. N. (1987). "The Sudanese Dilemma: The South-North Conflict". *Northeast African Studies*, Vol. 9, No. 3, 44-45.

⁵⁷⁶ Collins, R. O. (1988). "Civil War in Sudan". *Journal of Third World Studies*, Vol. 5, No. 1, 78.

⁵⁷⁷ Beswick, S. F. (1991). "The Addis Ababa Agreement: 1972-1983 Harbinger of the Second Civil War in Sudan". *Northeast African Studies*, Vol. 13, No 2, 198.

⁵⁷⁸ Behrends, A. (2011). "Fighting for Oil When There is No Oil Yet: The Darfur-Chad Border". In A. Behrends, S. P. Reyna, G. Schlee. (Eds.). *Crude Domination: An Anthropology of Oil*. New York: Berghahn Books, 89.

⁵⁷⁹ Reeves, E. (2002). "Oil Development in Sudan". *Review of African Political Economy*, Vol. 29, No. 91, 167.

petrol yataklarının olduğu biliniyordu ve iç çatışmalar bu farkındalıkla sürecekti. Çatışan taraflar için bu alanların kime ait olduğu en başından beri tartışmalıydı.⁵⁸⁰

Mayıs 1983'te askerlerin içerisindeki ayrılıkçı bir grubun başlattığı isyanlar, ordu içerisinde yer alan, çoğunluğu Dinka etnik grubu mensubu, bazı diğer askerlerin katılması ile büyüdü ve İkinci Sudan İç Savaşının fitilini ateşledi.⁵⁸¹ 31 Temmuz 1983 tarihinde Dinka etnik grubu mensubu John Garang de Mabior tarafından kurulan Sudan Halk Kurtuluş Ordusu (*SPLA-Sudan People's Liberation Army*) ve örgütün siyasi ayağı Sudan Halk Kurtuluş Hareketi (*SPLM-Sudan's People's Liberation Movement*), sadece güney için değil tüm Sudan için özgürlük istediğine dair bir manifesto ile silahlı direnişe başladı.⁵⁸²

Ekonomik göstergelerin daha iyiye gitmesini sağlayacak anlaşmaların gerçekleşmediği Sudan'ın tek sorunlu bölgesi güney bölgesi değildi. Batıda yer alan Darfur bölgesinde, BM raporlarına göre, nüfusun dörtte biri “ciddi” seviyede kıtlıktan etkilenmiş, *Save the Children Fund* değerlendirmelerine göre 1984-1985 yılları arasında en az 50.000 çocuk, açlık sebebiyle hayatını kaybetmişti.⁵⁸³ Savunucu devlet dışı aktörlerin dikkat çektiği Darfur bölgesinin kaderine terk edilmişliği ve batı Sudan'daki gıda güvenliği sorunları, o zamanlarda da bölgeye medyanın ilgisini çekmeye başlamış, bu bölgedeki mülteci kampları ilgi odağı olmuştu.⁵⁸⁴ Ekonomik sorunlara kuraklığın da eklenmesi ile o dönemdeki Hartum rejiminin yetersizliği daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştı.

Çatışmalara eklenen ekonomik sorunlar neticesinde ülkede Numeyri karşıtı protestolar armıştır. 1985 senesinde bir darbe ile Numeyri rejimi devrilir. Bir yıllık geçiş döneminin ardından, seçimlerde Ümmet Partisi lideri Sadık el-Mehdi başbakan olur ve 1989 yılına dek ülkeyi bir koalisyon hükümeti yönetir.⁵⁸⁵ 30 Haziran 1989'da Ömer Hasan Ahmed el-Beşir önderliğinde askeri bir darbe ile yönetime el konulur. Kendisini bir gün sonra generalliğe yükselten Ömer el-Beşir yaptığı açıklamayla 1985 anayasasının askıya alındığını, siyasi partilerin dağıtılacağını, olağanüstü hâl durumu uygulanacağını ve toplantı ve gösterilerin yasaklanacağını açıklar. Ulusal Kurtuluş Devrim Komuta Konseyi kurulur,

⁵⁸⁰ Behrends, (2011), 90. Reeves, (2002), 167-168.

⁵⁸¹ Baarsen, (2000), 21.

⁵⁸² Wakoson, (1987), 52.

⁵⁸³ Bush, R. (1988). “Hunger in Sudan: The Case of Darfur”. *African Affairs*, Vol. 87, No. 346, 6.

⁵⁸⁴ Bush, (1988), 5-6.

⁵⁸⁵ Baarsen, (2000), 23.

yönetimsel ve yasal otorite ile askeri, güvenlik meselelerinde yetki Konseye devredilir.⁵⁸⁶ SPLA ile el-Mehdi'nin 4 Temmuz 1989 tarihinde planlanan barış anlaşması görüşmeleri, darbe sebebiyle gerçekleşemez.

SPLA 1991 yılından sonra bölücü bir fraksiyonun çıkması ile başlangıçtan beri izlediği üniter yapıyı savunma söylemi dışında bir söylem de kullanmıştır.⁵⁸⁷ Riek Machar tarafından yönlendirilen SPLA içerisindeki ayrılıkçılar, ilkin Garang'a karşı bir örgüt içi darbe girişiminde bulunmuştur. Bu girişimin ardından Machar ile Garang arasında etnik kimliklerin desteğine dayalı bir rekabet başlar. Nuer ile Dinka etnik grupları farklı savaş beylerinin saldırıları altında kalır. Machar tarafından kurulan SPLA-Nasir, isim değişiklikleri ile tabanını geliştirmeye çalışır ve yalnızca Nuer gruplarına yönelik bir grup olmanın ötesine geçmek ister. Son olarak 1994'te Güney Sudan Bağımsızlık Hareketi (SSIM- *South Sudan Independence Movement*) ismini alan Machar'ın başlattığı hareket, isteğinin bağımsız bir Güney Sudan olduğunu ismen de belirtir.⁵⁸⁸ Bölünerek çoğalan silahlı devlet dışı aktörler, hükümetle olduğu gibi birbirleri ile de mücadele içine girerler. İç savaşın değişen dengeleri neticesinde yeni ittifaklar kurulurken, çatışmaların sayısının artması ve etnik çatışmaların daha yoğun hale gelmesi sonucunda sivil kayıplar artar.⁵⁸⁹ 1997'de SSIM ve savaşan gruplar ile hükümet arasında Hartum Barış Antlaşması imzalanır. Antlaşmaya katılmayan SPLA ise barış sürecine dahil olmaz. Machar beklentilerine ulaşamadığı için üç sene sonra hükümet ile yollarını ayırır ve 2002 yılında Garang ile Güney Sudan'ın kendi kaderini tayin hakkı hedefinde uzlaşarak, tekrar SPLA çatısı altında bir araya gelir.⁵⁹⁰

9 Ocak 2005 tarihinde, daha önceki yıllarda imzalanmış birçok anlaşmanın toplamı olan Kapsayıcı Barış Antlaşması, Ömer el-Beşir ile John Garang arasında imzalanır.⁵⁹¹ Demokratik yönetim, petrol gelirlerinin dağıtımı ve güneyin kendi kaderini tayin hakkı için yapılacak referandumun zamanını belirleyen Antlaşma neticesinde, 22 yıl süren, 20. yüz

⁵⁸⁶ Kaballo, S. A. (1989). "Sudan: Coup in Khartoum: Will it Abort the Peace Process?". *Review of African Political Economy*, No. 44, (Ethiopia: 15 Years on), 76.

⁵⁸⁷ Hassan, S. (1993). "The Sudan National Democratic Alliance (NDA): The Quest for Peace, Unity and Democracy". *Issue: A Journal of Opinion*, Vol. 21, No. 1/2, 17-19.

⁵⁸⁸ Jok, J. M. and Hutchinson, S. E. (1999). "Sudan's Prolonged Second Civil War and the Militarization of Nuer and Dinka Ethnic Identities". *African Studies Review*, Vol. 42, No. 2, 127-129.

⁵⁸⁹ Hutchinson, S. E. (2000). "Nuer Ethnicity Militarized". *Anthropology Today*, Vol. 16, No. 3, 8.

⁵⁹⁰ Haywood, K. S. (2014). "Comparing the SPLA's Role in Sudan's 1997 and 2005 Comprehensive Peace Agreements". *African Studies Review*, Vol. 57, No. 3, 154.

⁵⁹¹ Pendle, N. R. (2023). *Spiritual Contestations- The Violence of Peace in South Sudan*. Rochester, NY: James Currey, 119.

yılın en uzun iç savaşlarından birinin sonlandığı kabul edilir.⁵⁹² 2005 senesinde, Kapsayıcı Antlaşma'nın imzalanmasından yedi ay sonra John Garang bir helikopter kazasında hayatını kaybeder. Yerini Salva Kiir Mayardit alır ve Güney Sudan bölgesinin başkanlığını üstlenir. Güney Sudan, 9-15 Ocak 2011 tarihlerinde gerçekleştirilen referandumla bağımsızlık ilanı kararının alınmasının ardından, 9 Temmuz 2011 tarihinde bağımsızlığını ilan eder. Ancak, 2003 senesinde ülkenin batısında başlayan Darfur yerel isyan hareketleri ile *Janjawid* militanları arasındaki çatışmalar hız kazanmış ve uluslararası toplumun dikkati o tarihte Darfur'a çevrilmiştir. Güney Sudan sorunu çözülmeden önce iç çatışmaların başladığı Darfur bölgesinin Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti ile üçlü sınır hattında olması sebebiyle bölgede yaşanan sorunların komşu ülkelere de sıçraması endişesi doğmuş, bireylerin güvenliğinin yüksek tehlike altında olduğuna uluslararası kamuoyu tarafından dikkat çekilmiştir.

6.1.1. 2003 Öncesi Darfur Sorunu

Darfur bölgesinde 1980'li yıllardan itibaren devlet dışı aktörlerin şiddete başvurduğu görülmektedir. İç çatışmalar sırasında farklı topluluklar tarafından, ülkesindeki rejime karşı savaş veren Çad militanları tarafından, haydutlar tarafından ve isyanları bastırmak için farklı silahlı gruplar tarafından şiddet eylemlerine başvurulmuştur.⁵⁹³ Güney Sudan ayrılmadan önce Sudan, Afrika'nın en büyük yüzölçümüne sahip ülkesiydi. Sudan'ın en batısında yer alan Darfur'un, İngiliz-Mısır ikili yönetimine katılması ancak 1916 senesinde mümkün olmuştu. Bu büyük ülkede her ne kadar ortak paylaşımları olsa da coğrafi, kültürel ve tarihsel açıdan Hartum ile Darfur nüfusu arasındaki farklılıkları göz ardı eden sömürge yönetiminin mimarları, sömürge dönemi sonrasına sorunlu bir miras bırakmakla suçlanmaktadırlar.⁵⁹⁴ Sömürge dönemine kadar bireylere verilen arazi edinme hakkı, sömürge yönetimi sırasında etnik gruplara verilmeye başlanmış, bu sebeple “*dar*” yani yer sahibi olanlar ile olmayan etnik kabileler arasında bir arazi paylaşımı sorunun temelleri o dönemde atılmıştır. Hartum'un toprakların kullanım hakkı ile ilgili tasarrufu sebebiyle 1987-89 ve 1995-1999

⁵⁹² Pendle, (2023), 124.

⁵⁹³ De Waal, A. (2005). “Briefing: Darfur, Sudan: Prospects for Peace”. *African Affairs*, Vol. 104, No. 414, 127.

⁵⁹⁴ Bassil, N. N. (2004). “The Failure of the State in Africa: The Case of Darfur”. *Australian Quarterly*, Vol. 76, No. 4, 24.

savaşları çıkmış Arap olmayan Afrikalı kabileler ile Araplar arasında çatışmalar yaşanmıştır.⁵⁹⁵

Toprak kullanım hakları ile ilgili hoşnutsuzlukların ortaya çıkmasında çevresel ve politik faktörler eş zamanlı olarak etkili olmuştur. Çevre bozulması Sudan genelinde ve özellikle Darfur bölgesinde yaşanan önemli sorunlardan biridir. Sudan yüzölçümünün yaklaşık yüzde 29'luk kısmı çöllerden oluşmaktadır. Araştırmalara göre kırk yıl içerisinde çöl iklimi 100km kadar güneye çekilmiştir ve bu trend devam etmektedir.⁵⁹⁶ En ciddi sorunlara 1980 ile 1984 yılları arasında yol açan kuraklık, özellikle Darfur bölgesini de içeren kısımlarda yaygın olarak görülen bir sorun haline gelmiştir.⁵⁹⁷ 1980'li yıllara dek hayvancılıkla uğraşan göçebe topluluklar ile ziraat ile uğraşan ve geleneksel olarak toprak sahibi toplulukların arasındaki ilişkilerin daha ılımlı seyretmesi, ancak 1980'li yıllarda ilişkilerin daha rekabetçi bir hal almasında bu çevresel bozulmanın etkisi olduğu, verimli toprakların giderek daha güneyde ve daha kısıtlı bir alanda bulunabilmesi sebebiyle çatışmalara kıt kaynakların paylaşımında yaşanan anlaşmazlıkların sebebiyet verdiği iddia edilmektedir.⁵⁹⁸

Sudan ve özellikle Darfur ile ilgili çalışmaları ile tanınan Alex de Waal, Darfur'un etnik yapısı ile ilgili olarak, buradaki Arapların siyahi, yerli, Afrikalı ve Müslüman olduklarını, dolayısıyla tıpkı Darfur'daki farklı etnik kökene sahip Fur, Masalit ve Zagava yerli topluluklarına benzer olduklarını belirtmektedir.⁵⁹⁹ Bu sebeple çatışmaları sadece Araplara karşı Afrikalıların çatışmaları olarak tanımlamanın gerçeğin ancak bir parçasını aydınlatabileceği düşünülmekte, tarihi perspektiften bakıldığında birden fazla parametrenin etkili olduğu çıkar çatışmalarının birikimi ile meydana gelmiş bir Darfur sorunu olduğu iddia edilmektedir. Bu birikimi işaret eden Mamdani, İngiliz yönetimi sırasında Araplar ile Zurga, yani siyahiler arasında bir ayrımın yönetsel olarak oluşturulmak istendiğini, ancak bu politikaya rağmen Sudan'daki Arapların tek bir kimlik çatısı altında toplanmadıklarına

⁵⁹⁵ Reyna, S. P. (2010). "The Disasters of War in Darfur, 1950-2004". *Third World Quarterly*, Vol. 31, No. 8, 1299.

⁵⁹⁶ UNEP. (2007). *Sudan: Post-Conflict Environmental Assessment*. Nairobi: United Nations Environment Programme, 62.

⁵⁹⁷ UNEP, (2007), 59.

⁵⁹⁸ Nathan, D. (2008). "Darfur: Primary Accumulation and Genocide". *Economic and Political Weekly*, Vol. 43, No. 35, 24.

⁵⁹⁹ İnternet: De Waal, A. (25 July 2004). "Darfur's Deep Grievances Defy All Hopes for an Easy Solution". *The Guardian*. Web: <https://www.theguardian.com/society/2004/jul/25/internationalaidanddevelopment.voluntarysector> adresinden 11.05.2024'te alınmıştır.

dikkat çeker. Yerleşik kültüre sahip merkezdeki Araplar ile Darfur'daki göçebe Araplar arasındaki farklar sebebiyle Mamdani de tıpkı De Waal gibi çatışmaları yalnızca Araplara karşı siyahi Afrikalıların çatışmaları olarak görmenin yanıltıcı olacağını iddia etmektedir.⁶⁰⁰

1994 senesinde merkezi hükümetin Darfur ile ilgili aldığı bir dizi karar ise bu birikmiş ve ertelenmiş sorunların daha da derinleşmesine sebebiyet vermiştir. Bu kararlar neticesinde Darfur bölgesi kendi içerisinde üçe bölünmüş, belirli gruplar birden fazla bölgede ancak azınlığı oluşturur konuma gelmiştir. 1994 yılında izlenen bu politikanın akabinde bölgeye atanan Arap emirler de bölgedeki yönetim yapısını değiştirmiştir. Arap milis grupların bu politikaları izleyen 1995-1999 Arap-Masalit çatışmaları sırasında kendilerini gösterdikleri iddia edilmektedir.⁶⁰¹ *Janjawid* ismi ile bilinen atlı milislerin 1970'li yıllara dayanan kökleri olduğu, 1980'li yıllarda ise tekrar toparlandıkları ve kaynaklar için girilen yerel çatışmalarda kullanılmak üzere kullanışlı bir silahlı devlet dışı aktör rolü üstlendikleri görülmektedir.⁶⁰²

6.1.2. 2003 Sonrası Darfur Sorunu

Darfur'da hükümet karşıtı cephede yer alan toplulukların oluşturduğu Sudan Kurtuluş Ordusu (SLA- *Sudan Liberation Army*) ve Adalet ve Eşitlik Hareketi (JEM-*Justice and Equality Movement*) 2003 senesi içerisinde varlıklarını peş peşe duyurmuşlardır.⁶⁰³ Mart ayı içerisinde bir hükümet helikopterini düşüren, bir ay sonra ise El Faşir havaalanına bir saldırı düzenleyen isyancıların karşısında yer alan *Janjawid*, yıl ortasından sonra Darfur'da isyanları bastırmak adına başladığı eylemlerinde aşırı şiddete başvurmakla ve sivillere karşı tehdit oluşturmakla suçlanmıştır.⁶⁰⁴ 2003 yılı içerisinde ateşkes antlaşması girişimleri sonuçsuz kalmış, 2004 yılı başında hükümet isyancılara karşı daha büyük bir hava ve kara harekatı yürütmüştür. Bu geniş çaplı harekata karşın çatışmaların sona ermemesi nedeniyle taraflar arasında ateşkes imzalanması adına Çad da arabuluculuk rolü üstlenmiştir. Ateşkes antlaşması arayışları neticesinde Encemine'de taraflar arasında bir uzlaşya varılmıştır.

⁶⁰⁰ Mamdani, M. (2009). "The International Criminal Court's Case Against the President of Sudan: A Critical Look". *Journal of International Affairs*, Vol. 62, No. 2, 86.

⁶⁰¹ Reyna, (2010), 1299.

⁶⁰² Kramer, R. S., Lobban Jr., R. A., Fluehr-Lobban, C. (2013). *Historical Dictionary of the Sudan* (Fourth Edition). Lanham: The Scarecrow Press, 229-230.

⁶⁰³ Reyna, (2010), 1300.

⁶⁰⁴ Scott, S. (2005). "Darfur and the Genocide Debate". *Foreign Affairs*, Vol. 84, No. 1, 126-127.

Encemine İnsani Ateşkes Antlaşması, 8 Nisan 2004 tarihinde imzalanır, fakat ateşkes antlaşmasına rağmen kısa süre sonra çatışmalar yeniden başlar.⁶⁰⁵

Çatışmalar devam ederken isyancılara yalnızca kendi kaynakları ile karşı koymak yerine *Janjawid* milislerine bu görevi tevdi etmekle suçlanan hükümet mensupları, yaşanan sivil kayıpları ve yerinden edilmeler sebebiyle uluslararası kamuoyunun ve UCM'nin gündemine gelmişlerdir.⁶⁰⁶ Temmuz 2004'te kurulan *Save Darfur* koalisyonu, insan hakları savunucusu birden fazla devlet dışı aktörün bir araya gelmesi ile oluşturulmuştur. Bu koalisyonu, İngiltere içerisinde *Protect Darfur*, Fransa'da ise *Urgence Darfour* gibi kampanyalar ve yeni koalisyonlar izlemiştir.⁶⁰⁷ Darfur ile ilgili izlenmekte olan çerçevenin belirlenmesinde bu koalisyonların, özellikle de *Save Darfur* koalisyonunun etkisinin olduğu iddia edilmektedir. Bu iddialara göre *Save Darfur* gibi koalisyonlar Darfur ile ilgili söylemi en yalın hale indirgemiş ve kurbanlar ile zalimler arasında bir çatışmanın engellenmesinde uluslararası topluluğu sorumlu tutmuşlardır.⁶⁰⁸

Save Darfur gibi koalisyonlar zaman içerisinde hem finansman hem de koalisyona katılan üyeler bakımından büyümüşlerdir. *Save Darfur*, sloganını tişörtlere, bileklilere işleyerek yaymaya devam etmiştir. Darfur hakkındaki farkındalık yaratma kampanyaları neticesinde Darfur konusunun kısa sürede rafa kaldırılması söz konusu olamamıştır.⁶⁰⁹ Sınır aşan savunucu koalisyonlar tarafından çizilen çerçeve ABD gibi ülkelerin de Darfur meselesini ön sıraya koymasında etkili olmuştur. ABD Dışişleri Bakanlığı, 2004'te çatışmaların soykırım olarak adlandırılabilir seviyede mi olduğunu belirlemesi için bir araştırma ekibini görevlendirmiştir.⁶¹⁰ Temmuz 2004'te ABD Kongresi Darfur'da yaşanan olaylara dair ilk kez soykırım sözcüğünün geçtiği bir kararı onaylamıştır. Eylül 2004'te

⁶⁰⁵ Williams, P. D. and Bellamy, A. J. (2005). "The Responsibility to Protect and the Crisis in Darfur". *Security Dialogue*, Vol. 36, No. 1, 30-31.

⁶⁰⁶ ICC. *Situation in Darfur, The Sudan: Public Redacted Version of the Prosecutor's Application under Article 58*, ICC-02/05 (14 July 2008), para. 288-299.

⁶⁰⁷ Jumbert, M. G. and Lanz, D. (2013). "Globalised Rebellion: The Darfur Insurgents and the World". *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 51, No. 2, 198-199.

⁶⁰⁸ Lanz, D. (2009). "Save Darfur: A Movement and Its Discontents". *African Affairs*, Vol. 108, No. 433, 670.

⁶⁰⁹ Henke, M. E. (2019). *Constructing Allied Cooperation: Diplomacy, Payments, and Power in Multilateral Military Coalitions*. Ithaca: Cornell University Press, 99.

⁶¹⁰ Waal, A. (2007). "Darfur and the Failure of the Responsibility to Protect". *International Affairs*, Vol. 83, No. 6, 1041.

dönemin ABD Dışışleri Bakanı Colin Powell ve 2005 yılında dönemin ABD Başkanı George W. Bush devam etmekte olan krizi aynı şekilde tarif etmişlerdir.⁶¹¹

Çatışmaların ateşkesten sonra da devam etmesi neticesinde hükümet dışı savunuculuk örgütlerinin raporlarında Çad sınırında biriken mültecilerin durumu gündeme taşınmaya başlanmıştır. Uluslararası Af Örgütü (*Amnesty International*), o dönem 6,5 milyonluk nüfusa sahip olan Darfur'da en az 2,2 milyon kişinin şiddetten doğrudan etkilendiğini, 30.000 kişinin hayatına mal olduğu düşünülen çatışmaların sonrasında 130.000 kişinin Çad sınırı veya Çad içerisindeki mülteci kamplarında yaşamaya başladığını iddia etmiştir.⁶¹² *Janjawid* milislerinin sınırın her iki tarafında da mültecilere karşı tehdit oluşturduğu, Darfur krizinin Çad'a sıçraması olasılığının bulunduğu, dönemin İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW- *Human Rights Watch*) raporlarında belirtilmiştir.⁶¹³ Uluslararası Kriz Grubu (ICG- *International Crisis Group*) raporlarında da Çad'a sığınmak durumunda kalan mültecilerin sınırı geçtikten sonra dahi tehdit altında olduklarına vurguda bulunulmuştur. ICG raporunda yaklaşık 200.000 civarı mültecinin Çad'a sığınmak zorunda kalmış olabileceği öne sürülmektedir.⁶¹⁴

6.2. Çad Yönetimleri ve Yeni Savaşlar

Çad ile sınır komşusu Sudan'ı yalnızca coğrafyaları değil, sosyokültürel ve sosyoekonomik şartları da birbirine bağlamaktadır. Komşusu Sudan'dan farklı olarak, bağımsız olana dek İngiliz yönetiminde değil, Fransa yönetimi altında kalmış olan Çad'ın içerisinde de farklı etnik gruplar bulunmakta, bu gruplar arasında en homojen yapıya sahip olanın ise güneyde yaşayan Sara etnik grupları olduğu düşünülmektedir. Kuzeyde yaşayan grupların büyük çoğunluğu Müslüman olmasına karşın bölgenin etnik açıdan daha heterojen bir yapıya sahip olduğu kabul edilmektedir.⁶¹⁵ Fransız yönetiminin *Tchad-utile* olarak değerlendirdiği, Çad'ın daha verimli güney toprakları dışına altyapı yatırımlarını yapmaya

⁶¹¹ Scott, (2005), 123. Meulen, E. van der and Putten, F. P. van der. (2009). *Great Powers and International Conflict Management: European and Chinese Involvement in the Darfur and Iran Crises*. The Hague: Netherlands Institute of International Relations Clingendael, 9.

⁶¹² Amnesty International. (2004). "Sudan: At the Mercy of Killers-Destruction of Villages in Darfur". *Amnesty International*, AI Index: 54/072/2004, 1.

⁶¹³ Human Rights Watch. (2004). Sudan: Darfur in Flames: Atrocities in Western Sudan. *Human Rights Watch*, Vol. 16, No. 5, 35-38.

⁶¹⁴ International Crisis Group. (2004). "Sudan: Now or Never in Darfur". *ICG Africa Report*, No. 80, i.

⁶¹⁵ Thompson, V. and Adloff, R. (1981). *Conflict in Chad*. Berkeley: Institute of International Studies, University of California, 3-4.

yanaşmaması sebebiyle güneyde yaşayan gruplar, sömürge dönemi boyunca ekonomi, eğitim gibi konularda daha ayrıcalıklı olmuşlardır.⁶¹⁶

Çad'ın güneyini verimli, *utile*, olarak adlandırmak, Çad'ın kuzeyinin *inutile*, verimsiz olarak gözden çıkarılabileceğini yansıtmış, böylece ülkenin yalnızca altıda birini oluşturan, pamuk üretimine elverişli güney toprakları merkez haline gelirken, altıda beşlik kısım ise çevre haline gelmiş ve sömürge öncesi dönemindeki dengeler değiştirilmiştir.⁶¹⁷ Merkez ve çevre arasında farklılıklar yaratan bu sömürge dönemi yaklaşımı, bağımsızlık sonrasında merkezin avantajlarını elde etmek isteyen gruplar ile merkezin avantajlarını yitirmek istemeyen gruplar arasında iç savaşlara sahne olan bir ülkenin ortaya çıkmasında etkili faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir.⁶¹⁸ Fakat Çad'da yaşanan çatışmaların sayısı ve bu çatışmalara dahil olan aktörler göz önünde bulundurulduğunda, farklı dönemlerde yaşanan çatışmaların tamamını yalnızca merkez-çevre diyalektiği üzerinden okumanın yanıltıcı olacağı da ileri sürülmektedir.⁶¹⁹ Çad savaşları, merkezi ele geçirmek isteyen isyancıların, savaşların sürmesinden faydalanan savaş beylerinin ve sınır aşan suç örgütlerinin bölge ülkelerinde devam eden kırılğan yönetimlerden ve savaşlardan faydalandıkları, kompleks bir yapının bir parçasıdır. Tarihi gelişim içerisinde bu yapının nasıl ortaya çıktığı ve nihayet AB'nin EUFOR Chad/CAR (Fransızca kısaltması ile EUFOR Tchad/RCA) operasyonuna neden gerek duyulduğu daha iyi anlaşılacaktır.

6.2.1. François Tombalbaye Dönemi

Çad'da ilk siyasi partilerinin ortaya çıkışı, yönetimi altında bulunduğu Fransa'daki anayasal değişikliklerin ardından gerçekleşmiştir. Çok partili siyasi hayat deneyiminin yaşandığı bu dönemde Çad Demokratik Birliği (*Union Démocratique du Tchad*) karşısında 1947 yılında kurulmuş olan güney merkezli Çad Terakki Partisi (PPT- *Parti Progressiste Tchadien*) kısa sürede güç kazanmış, bağımsızlıktan dört yıl önce ülkedeki en güçlü parti haline gelmiştir.⁶²⁰ 1958 senesinde PPT lideri Gabriel Lisette, Yönetim Konseyinin başına geçmiş, çoğunluğa sahip olmadığı için koalisyon ile yönetimin başında bulunabilmiştir.

⁶¹⁶ Thompson and Adloff, (1981), 6-7.

⁶¹⁷ Lemarchand, R. (1986). "Chad: Misadventures of the North-South Dialectic". *African Studies Review*, Vol. 29, No. 3, 28-29.

⁶¹⁸ Decalo, S. (1980a). "Chad: The Roots of Centre-Periphery Strife". *African Affairs*, Vol. 79, No. 317, 491.

⁶¹⁹ Lemarchand, (1986), 28-31.

⁶²⁰ Nolutshungu, S. C. (1996). *Limits of Anarchy: Intervention and State Formation in Chad*. Charlottesville: University Press of Virginia, 31-36.

Lisette hükümeti, bu koalisyonun devamını sürdüremez hale geldikten sonra ardı sıra hükümet değişiklikleri yaşanmıştır. PPT içerisinde yaşanan değişimde Lisette yerini Çad orijinli bir Sara olan François (sonradan Ngarta ismini almıştır) Tombalbaye'ye bırakır. Yalnızca birkaç ay içerisinde yaşanan hükümet değişimlerinin sonuncusunda François Tombalbaye hükümetin yeni lideri olmuştur.⁶²¹

1960'ta yaklaşık 3 milyon nüfusa sahip olan Çad'ın bağımsızlığına kavuşmasına rağmen BET olarak bilinen Borkou-Ennedi-Tibesti idari bölgesi 1965 yılına dek Fransız yönetimi altında kalmaya devam etmiştir.⁶²² Mart 1962'de çok partili hayata son veren François Tombalbaye'nin kısa süre sonra Ulusal Meclisi de kapatmasının ardından ülkedeki muhaliflerin kendilerini duyurabileceği bir siyasi platform kalmamıştır.⁶²³ BET bölgesi haricinde ülkenin tamamının yönetimini üstlenen tek parti rejimi, BET bölgesini yönetmesi için davet edilen Fransızların Ocak 1965'te bölgeden çekilmesiyle boşalan idari mercilere Sara grubu mensubu idarecileri yerleştirmiş, kuzey bölgelerindeki bu idari değişimi yüksek vergi oranlarının bölgede tanıtılması izlemiştir. Eylül 1965'te Bardai, Tibesti'deki bir dans sırasında çıkan kavgada bir askerin Tubu gençlerince öldürülmesi sonucunda izlenen cezalandırma yöntemi bölge halkında rahatsızlığa yol açmıştır. Bölge halkına karşı izlenen tutumun sadece o bölgedeki Tubuların değil, ülkenin özellikle kuzey bölgelerinde yer alan tüm Tubuları rahatsız ettiği iddia edilmektedir.⁶²⁴ Bu olaydan kısa süre sonra vergi ve eğitim konularında izlenen politikalar neticesinde doğu bölgesi Mangalmé ayaklanmaları baş göstermiştir.⁶²⁵

Bu iki olay Çad iç savaşının başlamasına öncülük eden olaylar olarak kabul edilmektedir. Mangalmé, Ouddai ve Salamat bölgelerinde çıkan ayaklanmalar çiftçilerden topraklarının verimliliğine bakılmaksızın alınan yüksek vergiler sonucunda ortaya çıkmış ayaklanmalardır ve toplumun sosyoekonomik açıdan merkezi hükümetten duyduğu rahatsızlığı göstermişlerdir.⁶²⁶ Bu rahatsızlıkları öne süren Ibrahim Abatcha tarafından, silahlı direnişe önderlik edecek olan, Çad Ulusal Kurtuluş Cephesi (FROLINAT- *Front de*

⁶²¹ Whiteman, K. (1988). "Chad". *The Minority Rights Group*, No. 80, 5-6.

⁶²² Bruijn, M. and Dijk, H. (2007). "The Multiple Experiences of Civil War in the Guéra Region of Chad, 1965-1990". *Sociologus*, Vol. 57, No. 1, 64.

⁶²³ Whiteman, (1988), 6.

⁶²⁴ Fuchs, P. (1996). "Nomadic Society, Civil War, and the State in Chad". *Nomadic Peoples*, No. 38, 152-153.

⁶²⁵ Rondos, A. (1985). "Civil War and Foreign Intervention in Chad". *Current History*, Vol. 84, No. 502, 209.

⁶²⁶ Orobator, S. E. (1984). "Civil Strife and International Involvement: The Case of Chad (1964-1983)". *Istituto Italiano per l'Africa e l'Oriente*, Vol. 39, No. 2, 301.

Libération Nationale du Tchad) 1966 yılında kurulmuştur. Abatcha'nın 1968 yılında bir pusuda öldürülmesi sonrasında örgütün başına geçmek için verilen mücadelelerin sonunda Abba Siddick örgütün lideri olmuştur. Hükümete karşı girişilen silahlı mücadelede FROLINAT, 1968-1973 yılları arasında düşük seviyeli çatışmaları benimser.⁶²⁷ Bu taktiğin benimsenmesinin sebebi merkezi hükümetin askeri gücü değildir. Tombalbaye, Çad askeri gücünün yetersizliğinden rahatsızlık duyduğunu 1960 Fransa-Çad İşbirliği Antlaşması uyarınca Fransa'dan yardım isteyerek göstermiştir.

Fransa, bu yardım çağrısı ile 1968 yılında geldiği Çad'da, isyancıların kazandıkları mevzileri boşaltması hedefini başarıyla sonuçlandırmıştır. 1969 yılında Tombalbaye'nin ikinci çağrısına da olumlu cevap veren Fransa, 1972 yılına kadar bölgede asker bulundurmuştur.⁶²⁸ Tombalbaye, ülkesinin toprakları üzerinde şiddet tekeline sağlamayı başaramamıştır. İçerdeki tehditlerle yıpranan ülke, dış tehditlere de açık bir hale gelmiştir. Aouzou şeridinin Libya tarafından 1973 senesindeki işgali merkezi hükümetin yetersizliklerini gözler önüne sermiştir. Libya bu işgalinin meşruiyetini 1935 senesinde imzalanan bir Fransa-İtalya antlaşmasına dayandırmıştır.⁶²⁹

Bu dönemde düşük yoğunluklu çatışmalara giren FROLINAT içerisinde ortaya çıkan rekabet sebebiyle farklı fraksiyonların bir bütün halinde hareket etmesi zorlaşmıştır. Abba Siddick'in doğrudan çatışmalara yön vermediği bu dönemde, FROLINAT içerisinde Goukouni Ouddei ve örgüte katılmadan önce hükümet için çalışan, ancak zaman içerisinde taraf değiştiren Hissene Habré yükselmeye başlamıştır.⁶³⁰ FROLINAT içerisindeki dörtlü bölünmede öne çıkan Goukouni'nin İkinci Ordusu ile Hissene Habré'nin Kuzey Birlikleri Ordusu (FAN- *Forces Armée du Nord*) arasında, hükümete karşı savaşta Libya'nın desteğine ihtiyaç olup olmadığına dair görüş farklılığı vardır.⁶³¹ Hissene Habré tarafı Libya'nın işgalinden duyduğu rahatsızlığı en başından vurgulamıştır.⁶³²

⁶²⁷ Bruijn and Dijk, (2007), 66.

⁶²⁸ May, R. A. (1983). "The State of Chad: Political Factions and Political Decay". *Civilisations*, Vol. 33, No. 2, 120-121.

⁶²⁹ Harshe, R. (1979). "Chad: Pause in Civil War". *Economic and Political Weekly*, Vol. 14, No. 36, 1539.

⁶³⁰ Joffe, E. G. H. (1981). "Libya and Chad". *Review of African Political Economy*, May.-Sep., No. 21, 88.

⁶³¹ Habré'ye bağlı kuvvetlerin ilk başta anıldığı isim *Conseil de Commandement des Forces Armée du Nord* idi.

⁶³² Harshe, (1979), 1539.

6.2.2. Tombalbaye Reformları ve Rejimin Sonu

Tombalbaye, ordunun iç çatışmaları durdurmadaki başarısızlığından duyduğu rahatsızlığın yanı sıra PPT içerisindeki sürekli anlaşmazlıklardan da rahatsızlık duymaktadır ve bu rahatsızlık neticesinde ilk değişimi 1962'den beri tek parti olarak ülkeyi yöneten PPT'yi değiştirerek yapmıştır. Kültürel ve Sosyal Devrim İçin Ulusal Hareket (MNRCS- *Mouvement National pour la Revolution Culturelle et Sociale*) 1973 yılında PPT'nin yerini alırken Çad'ın kültürel ve sosyal bir reform dönemine gireceği ve dış etkilere sıyrılmak için *authenticité* ile kendine özgü, Afrikalı genlerine dönmeyi tercih edeceği anlaşıyordu.⁶³³ Temelde Mobutu'nun Kongo'da izlediği Zairelileştirme politikasının bir benzeri olan *authenticité* ile bazı şehirlerin ismi değiştirilmiş, ülkenin başkentinin ismi de Fort Lamy yerine 1973 tarihinden sonra Encemine (Fransızca *N'Djaména* olarak geçmektedir) olmuştur.

François Tombalbaye de tıpkı Mobutu gibi ismini değiştirmiş ve N'garta ismini almıştır. Bu dönemde Tombalbaye tarafından isim değişiklikleri dışında halkın tepkisini çeken reformlara da imza atılmıştır. Tombalbaye, kendi geldiği etnik grupta izlenen *yondo* kabul töreni ritüellerini kamu hizmetlerinde ve silahlı kuvvetlerin yüksek rütbelerinde yer almak isteyen herkesin uygulamasını ister. Bu ritüellerle tek tip kamu hizmetlileri yaratma isteği Tombalbaye'nin liyakat yerine sadakate verdiği önemin artması şeklinde anlaşılmaktadır. Zira PPT dağıtılırken Tombalbaye'nin karşıtı muhalifler de yönetimden uzaklaştırılmıştır.⁶³⁴ Bu uzaklaştırmaların en çok göze çarpanları ise ordu içerisinde gerçekleştirilenler olmuştur. 1972'de General Negy Djogo ev hapsine konurken, 1973 yılında dönemin genelkurmay başkanı, General Félix Malloum tutuklanmıştır.⁶³⁵ İzlenen politikalar neticesinde daha küçük bir zümrenin merkezi hükümetin içerisinde yer alabilmesi bir müddet sonra rahatsızlığa sebebiyet vermiştir. Saraların yalnızca bir alt grubunun kabul geleneği olan *yondo* ritüellerinin kamu hizmetlerinde ve özellikle de silahlı kuvvetlerde yer almak isteyenlere dayatılması Tombalbaye'ye yakın Sara grupları içerisinde dahi rahatsızlığın artmasına sebebiyet vermiştir.⁶³⁶ 13 Nisan 1975 tarihinde Tombalbaye rejimi askeri darbe ile devrilirken, Tombalbaye de bu darbe sırasında hayatını kaybetmiştir.

⁶³³ May, (1983), 122.

⁶³⁴ Decalo, S. (1980b). "Regionalism, Political Decay, and Civil Strife in Chad". *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 18, No. 1, 46-48.

⁶³⁵ Orobator, (1984), 302.

⁶³⁶ Lemarchand, (1986), 33.

Rejimin yerini yeni kurulan Yüksek Askeri Şura alırken, daha önce hapiste olan General Malloum ülkenin yeni lideri olmuştur.⁶³⁷

6.2.3. Hissene Habré Dönemi

1978 senesinde FROLINAT ile çatışmaların artmasının ardından Encemine rejimi tehdit altına girmiştir, ancak rejim ve destekçileri FROLINAT'ı yenilgiye uğratmayı başarmışlardır. Bu galibiyetin ardından, FROLINAT ile yolları ayrılmış olan Hissene Habré'ye yeni kurulan hükümette başbakanlık pozisyonu verilmiştir.⁶³⁸ Cumhurbaşkanı Malloum, kurulan bu birliktelik ile FROLINAT içerisindeki ayrımlardan faydalanarak örgütün güç kaybetmesini hedeflemiştir, fakat amaçlananın tersine, içeriden yıkılmaya başlayan yeni rejimin kendisi olur. Malloum ile Habré'nin birlikteliği uzun sürmez. 1979 yılı başında, ikili arasındaki siyasi gerilim sonucunda Habré'ye bağlı FAN ile Malloum'a sadık kalmayı tercih eden hükümet güçleri arasında Encemine sokaklarına kadar taşan çatışmalar yaşanır.⁶³⁹ İkili arasında başlayan çatışmaları fırsat bilen FROLINAT, kuzeyden harekât başlatarak denkleme dahil olur.⁶⁴⁰

Silahlı çatışmaların başkente kadar taşındığı bu dönemde Çad'ın içerisindeki istikrarsızlık bölge ülkelerini de tehdit etmiştir. ABÖ, Nijerya, Zaire, Sudan, Kamerun gibi bölge örgütleri ve ülkelerinin arabuluculuk çabaları ile Malloum, Habré, Goukouni gibi aktörler arasındaki çatışmaların sonlanması için konferanslar düzenlenir. Bu konferanslar sonunda Geçici Ulusal Birlik Hükümeti (GUNT- *Gouvernement d'Union Nationale de Transition*) ismiyle geçici yönetimler kurulur. Fakat bu yönetimlerin kalıcı bir merkezi hükümeti oluşturması devam eden güç savaşları sebebiyle mümkün değildir. Goukouni'nin geçiş hükümetinde başkanlık görevine gelmesi ve Habré'nin savunma bakanı olması da bu güç savaşlarını engellemeye yetmemiştir. Encemine'nin silahsızlanması adına da bu konferanslarda alınan kararlar hiçe sayılmıştır.⁶⁴¹

1980 yılının mart ayında Habré ile Goukouni arasında bir kez daha güç savaşları başladığında taraflar bulundukları konumları, komşu ülkelerle ilişkilerini, içerdeki

⁶³⁷ Decalo, (1980b), 50.

⁶³⁸ Bruijn and Dijk, (2007), 66.

⁶³⁹ Hollick, J. C. (1982). "Civil War in Chad, 1978-1982". *The World Today*, Vol. 38, No. 7/8, 298.

⁶⁴⁰ Joffe, (1981), 89.

⁶⁴¹ Ali, S. A. (1984). "War-Torn Chad-Cockpit of International Rivalry". *Pakistan Horizon*, Vol 37. No. 3, 27.

ittifaklarını ve milis güçlerini bir arada kullanarak birbirlerine karşı üstünlük kurmak için farklı stratejilere ve manevralara girişmişlerdir.⁶⁴² 1980 yılı aralık ayında iç savaşın sona erdiği ve GUNT eski savunma bakanı Hissene Habré'nin, FAN güçlerinin yenilgiye uğradığına dair haberler yayılmıştır.⁶⁴³

Geri çekilmeye zorlanan Habré, bir süre sonra Sudan üzerinden Çad'a yeni bir saldırı düzenleyerek, Encemine'de yönetimi ele geçirmek için güç toplamıştır. 1982 senesi başlarında Habré uygun zamanın geldiğini düşünerek Çad'a saldırılarını yoğunlaştırmış ve nihayet haziran ayında Encemine'de kontrolü eline geçirmeyi başarmıştır.⁶⁴⁴

Habré'nin muharebe alanındaki başarısını politik alanda devam ettirebilmesi için kendisini cephede başarılı kılmış birçok farklı etnik gruptan oluşan koalisyonu memnun ve aynı zamanda da kontrol etmesi gereklidir. Bu amaçla Habré rejimi, bir yanda uzlaşa diğer yanda ise sıkı kontrollerin bir arada yürütüldüğü bir rejim olmuştur.⁶⁴⁵ Habré'ye doğrudan rapor vermekle sorumlu olan, kötü şöhretli Güvenlik ve Dokümantasyon İdaresi (DDS- *Direction de la Documentation et de la Sécurité*), bu sıkı kontrol kısmından sorumlu güvenlik aygıtı haline getirilmekle ve Habré rejimi karşıtlarının susturulmasında kullanılmakla itham edilmiştir.⁶⁴⁶ Kendisinin yönetimi ele geçirmesinde payı olmuş Hadjerai ve Zaghava kökenli gruplar ne zaman ki Habré rejimine karşı gelmişlerse karşılarında DDS'i bulduklarını ve toplu şekilde cezalandırıldıklarını iddia etmişler, bu iddialarını yıllar sonra insan hakları avukatları ve hükümet dışı örgütlerle paylaşmışlardır.

Habré, 2016 yılında, Olağanüstü Afrika Mahkemesi'nce insanlığa karşı suç, tecavüz ile seks köleliğini de içeren işkence ve savaş suçları gerekçesi ile yargılanmış ve ömür boyu hapis cezasına mahkûm edilmiştir. 2017 senesinde cezası Temyiz Mahkemesince onanan Habré, kurbanlar adına oluşturulmuş bir fona 123 milyon avro tazminat ödemeye mahkûm edilmiştir.⁶⁴⁷ Çad'da bulunan hükümet dışı örgütler ile başını HRW örgütünün çektiği Sınır-aşan savunuculuk ağlarının bir arada çalışması sonucunda, daha önce Senegal'de görülmesi

⁶⁴² Ali, (1984), 28.

⁶⁴³ Internet: "End of Civil War in Chad". (1981). *Strategic Studies*, Vol. 4, No. 2, 10-11. Web: <http://www.jstor.org/stable/45181523> adresinden 24.05.2024'te alınmıştır.

⁶⁴⁴ Berg, P. (2008). *Country Conflict-Analysis Studies: The Dynamics of Conflict in the Tri-Border Region of the Sudan, Chad and the Central African Republic*. Berlin: Friedrich Ebert Foundation, 13.

⁶⁴⁵ Joffe, G. (1990). "Turmoil in Chad". *Current History*, Vol. 89, No. 546, 176.

⁶⁴⁶ Amnesty International. (2001). "Chad: The Habré Legacy". AFR 20/004/2001, 10-11.

⁶⁴⁷ Brody, R. (2017). "Victims Bring a Dictator to Justice". *Brot für die Welt*, Analysis 70, 16-20.

reddedilen davanın yeniden ele alınması mümkün olmuş ve kurbanlar için adalet sağlanabilmiştir.⁶⁴⁸

6.2.4. Idriss Déby Dönemi ve Yeni Savaşlar

2021 yılında Senegal’de ömür boyu hapis cezasını çekmekteyken, covid-19 sebebiyle vefat eden Habré’nin, Çad’da yönetimi ele geçirdikten sonra baskı altında tuttuğu Zaghava etnik grupları 1980’li yılların sonlarında Habré rejimine karşı ayaklanmışlardır. 1989 yılında başarısız bir darbe girişiminde bulunan Idriss Déby, Çad dışında sürgünde olduğu dönemde yönetimi ele geçirmek için yeniden bir yapılanmanın oluşturulmasına çalışmıştır. 1990 yılında, kendisi tarafından kurulan Yurtsever Kurtuluş Hareketi (MPS-*Movement Patriotique du Salut*) ve Çad orijinli birkaç isyancı grupla birlikte rejime karşı bir kalkışma gerçekleştiren Déby bu kez rejimi devirmeyi başarmıştır.⁶⁴⁹

Idriss Déby, Çad’da ilk kez, silahlarla gelen bir yönetimin seçimlerle gidebileceğine dair sinyaller vermiştir. DDS’yi dağıtan ve Habré’nin işlediği suçların araştırılması için bir komisyonun kurulmasını isteyen Déby’nin liberalleşme politikaları, çok partili hayata yeniden dönülmesi ve 1993 senesi içerisinde Ulusal Egemenlik Konferansı’nın gerçekleştirilmesini içerir.⁶⁵⁰ Déby’nin yönetimde kalma arzusu liberalleşme politikalarının bir süre sonra esnetilmesine sebebiyet vermiştir. Kendisini başta destekleyen gruplar ise ilerleyen dönemlerde Déby yönetimine karşı ayaklanmalarda başrolü oynamışlardır.

Zaghava etnik kökenlerine sahip olan Déby, kendi etnik grubunun kamu kurumlarında daha fazla yer almaya başladığına dair iddiaların gölgesinde 1996 ve 2001 seçimlerini kazanmıştır.⁶⁵¹ 2003 yılındaki MPS parti kongresinde, Déby’e karşı olan tutumun değişmeye başladığı ilk kez görülür. Kongre öncesinde Déby, daha önceki sözlerine aykırı olarak, üçüncü bir dönem daha seçilmesine izin verecek anayasal değişiklikleri yapmayı talep etmiştir.⁶⁵² Déby rejiminin Darfur’da çıkan isyanlara karşı başta izlediği

⁶⁴⁸ Brody, (2017), 21-31.

⁶⁴⁹ Berg, (2008), 13.

⁶⁵⁰ International Crisis Group. (2006). “Tchad: Vers le Retour de la Guerre?”. *International Crisis Group*, Rapport Afrique No. 111, 2.

⁶⁵¹ Giroux, J., Lanz, D., Sguaitamatti, D. (2009). “The Tormented Triangle: The Regionalisation of Conflict in Sudan, Chad and the Central African Republic”. *Crisis States Research Centre*, Working Paper 2 (47), 4.

⁶⁵² Marchal, R. (2006). “Chad/Darfur: How Two Crises Merge”. *Review of African Political Economy*, Vol. 33, No. 109, 470-471.

Sudan yanlısı politika ve 2003 yılından beri ülkede çıkarılan petrol gelirlerinin dağıtımında benimsediği politikalar nedeniyle de Zaghava etnik grubu içerisindeki desteği gitgide azalmaya başlamıştır.⁶⁵³ 2004 yılında sivil muhalefet bu anayasal değişikliklere karşı bir koalisyon oluşturmuştur.

Darfur'daki isyancı gruplardan JEM'in özellikle askeri kanadı Zaghava gruplarının yoğun katılımıyla öne çıkmaktadır. Sudan'ın, Darfur politikalarının desteklenmesi bu etnik grubun menfaatleri ile örtüşmemektedir. 2004 yılında Çad rejimine karşı bir darbe girişiminin ardından Déby'nin Sudan'da izlediği politika daha temkinli bir hale gelir. Bu tarihten sonra Sudan rejiminin sınırdaki yoğun faaliyetlerine doğrudan destek vermekten çekinen Déby rejiminin, Sudan'ın sınırda asker konuşlandırmasına karşı ilk tepkileri de bu tarihten sonra gelmiştir.⁶⁵⁴ Anayasa değişikliği, Darfur meselesi, darbe girişimi gibi sorunların üst üste geldiği bu yıllarda, Déby için rejimin karşısında yer alan silahlı devlet dışı aktörler büyük bir tehdit haline gelmiştir.

Darfur politikası sebebiyle Déby rejimine karşı savaşmak için silahlı devlet dışı aktörlerin hem motivasyonu hem de sığınak olarak kullanabilecekleri sınır ötesi bölgeler vardır. Bu sebeple, Déby rejimi iktidarda kalabilmek için daha fazla güvenlik harcamasını karşılayacak çözümlere başvurmuştur. 1999 yılında Déby yönetimi Petrol Gelirleri Yönetimi Yasası'nı çıkarmıştır. Yasa, ülkenin gelişimi için öncelikli alanlar olan sağlık ve eğitim hizmetlerine gelirlerin aktarımına dair olumlu maddeler içermektedir. Fakat 1999 yılında Dünya Bankası ile kredi anlaşması sağlamak için çıkarılan bu yasa, 2006 senesinde tek taraflı olarak Déby hükümeti tarafından yenilenerek, öncelikli sektörler içerisinde güvenlik sektörü de eklenmiştir.⁶⁵⁵ Petrol gelirleri üzerindeki bu değişim daha fazla hoşnutsuzluğa sebebiyet verecek, ülkenin yükselen petrol gelirlerine sahip olması ise daha fazla grubun ülkenin yönetimini ele geçirmek istemesi için motivasyon sebebi olacaktır.⁶⁵⁶

Rejimi muhafaza edebilmek adına Déby, gerektiğinde uzlaşa gerektiğinde ise sert adımlara yönelmiş, silahlı devlet dışı aktörlerin arasındaki anlaşmazlıklardan faydalanma

⁶⁵³ Berg, (2008), 15.

⁶⁵⁴ Behrends, A. (2007). "The Darfur Conflict and the Chad/Sudan Border- Regional Context and Local Configurations". *Sociologus*, Vol. 57, No. 1, 123-124.

⁶⁵⁵ Smis, S. and Kingah, S. S. (2007). "The Chad Cameroon Pipeline Project (CCPP) and the Dilemmas of the Government of Chad". *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)*, March 28-31, 141.

⁶⁵⁶ Marchal, (2006), 475.

yolunu izlemiştir. 2005 yılından itibaren Darfur'dan sızan silahlı devlet dışı aktörlerle çatışmalar artarken, bu aktörler içerisinde en dikkat çeken Demokratik Değişim İçin Birleşmiş Cephe (FUC- *Front Uni Pour le Changement Démocratique*) olmuştur. Nisan 2006'da Darfur ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nin kuzeydoğu sınırını kullanarak Encemine'ye kadar sızmayı başaran FUC, üçlü sınır noktasının Çad için ne denli tehditkâr bir çatışma rotasına dönüşebileceğini kanıtlamıştır.⁶⁵⁷ Aralık ayında Déby ile bir barış antlaşmasına imza atan FUC lideri Mohammed Nour Abdelkerim, daha sonraki bir kabine değişimi sırasında ülkenin savunma bakanı olmuştur.⁶⁵⁸ Ancak bir isyancı grupla anlaşmak, çatışmaların tümünden sonlanması anlamına gelmeyecektir, aksine diğer gruplar silahlı mücadeleye devam ederlerken devletten daha fazlasını alabilme ihtimali kendilerini motive eder.

Çad silahlı devlet dışı aktörleri, tıpkı birçok silahlı devlet dışı aktör gibi, sadakatlerinin çıkarlarıyla eşgüdümlü olduğu iddiasıyla literatürde yer bulmaktadırlar.⁶⁵⁹ Bu sebeple devlet ile anlaşmış olan eski milislerin uzun süre aynı görevde kalma ihtimalleri yüksek görülmemiştir. Nitekim daha önce Orta Afrika Cumhuriyeti'nde silahlı çatışmalara dahil olmuş milis güçlerin, Çad'a döndükten sonra elde ettikleri kazanımlara rağmen bir kez daha sınırı geçerek, farklı silahlı devlet dışı aktörlerin bünyesine dahil oldukları gözlemlenmiştir.⁶⁶⁰ Machiavelli döneminde nasıl ki *soldiers of fortune, condottieri* gibi yardımcı ordular veya paralı askerlerin sadakati sorgulanmış ve sonraki dönemlerin prenslerine bu askerlere bel bağlamamaları öğütlenmişse aynı durumun günümüz silahlı devlet dışı aktörleri için de geçerli olduğu, maddi hırslarının peşinden gitmeyi, hoşnut olmadıkları devlet politikalarını değiştirmeye tercih edecekleri iddia edilmektedir.⁶⁶¹ Çad-Orta Afrika Cumhuriyeti-Sudan üçgeninde sürekli olarak aidiyet değiştiren silahlı devlet dışı aktörlerin varlığı sebebiyle çatışma sarmalının bir ülkeden diğerine sıçrayarak sürekli bir devinimle bölgeyi tehdit altında tuttuğu iddia edilmektedir.⁶⁶²

⁶⁵⁷ Maio, J. L. (2010). "Is War Contagious? The Transnationalization of Conflict in Darfur". *African Studies Quarterly*, Vol. 11, No. 4, 34-35.

⁶⁵⁸ Berg, (2008), 15.

⁶⁵⁹ Debos, M. (2008). "Fluid Loyalties in a Regional Crisis: Chadian 'Ex-Liberators' in the Central African Republic". *African Affairs*, Vol. 107, No. 427, 226-234.

⁶⁶⁰ Debos, (2008), 226-234.

⁶⁶¹ Collier, Elliot, Hegre, Hoeffler, Reynal-Querol, Sambanis, (2003), 89.

⁶⁶² Giroux, Lanz, Sguaitamatti, (2009), 3-4. Debos, (2008), 239-240.

6.3. Orta Afrika Cumhuriyeti ve Yeni Savaşlar

Bu çatışma sarmalı, AB'nin askeri operasyonunun yalnızca Çad'ı değil, Orta Afrika Cumhuriyeti'ni de içerecek şekilde planlanmasında etkili olan sebeplerden biridir. Darfur krizi sırasında iki yüz binin üzerinde mülteci bu sarmalın kurbanı olmaktan kurtulmak adına Çad'da ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nde bulunan kamplara yerleşmek zorunda kalmıştır. Bu kamplar silahlı devlet dışı aktörlerin oluşturdukları tehditlere karşı yeterince korunaklı değildir. İnsani şartların sağlanması için ihtiyaç duyulan güvenliğin sağlanamadığı bu kamplar sürekli olarak haydutların saldırılarına hedef olmuştur.⁶⁶³ *Zaraguinas* adı ile bilinen haydutların bir noktada Orta Afrika Cumhuriyeti askeri güçlerinin zaaflarından faydalanarak savunmasız halkı istismar ettikleri, mülteci kamplarındaki zorlu koşulları daha da kötü hale getirdikleri görülmüştür.⁶⁶⁴ Sınırlarını koruma becerisini iç savaşlar neticesinde yitirmiş olan Çad ve Sudan arasında da etkin olan *Zaraguinas*, bölgedeki zayıf devletlerin açığa çıkardığı fırsatlardan yararlanan bir sınır-aşan suç örgütüdür ve faaliyet göstermekte olduğu 1990'lı yıllardan beri elde ettiği gelirler sayesinde modern teçhizatlar kullanmaya başlamıştır.⁶⁶⁵ Bireylerin yerinden edilerek savunmasız kalmasından nemalanan benzer örgütler gibi *Zaraguinas* da modern devletlerden beklenen şiddet tekelinin sağlanamamasından ve savaşların devam etmesinden maddi çıkar sağlamaktadır.

Orta Afrika Cumhuriyeti'nin de komşuları gibi kırılgan ülkeler listesinin tepesinden kurtulamamasının ve *Forces Armées Centrafricaines* (FACA) ismi ile anılan düzenli ordusunun, *Zaraguinas* gibi sınır-aşan suç örgütleri ve ülke içerisinde türeyen diğer silahlı devlet dışı aktörler karşısında etkisiz kalmasının ardında yatan sebepler benzerdir. 19. yüzyılda başlayan Avrupalıların Afrika'ya olan ilgisi, 1880'li yıllarda Fransızların *Oubangui-Chari* (Ubangi-Shari) ismiyle andıkları iki Orta Afrika nehrinin bulunduğu bölgenin de kontrolünü ele geçirme isteğinde kendini göstermiştir. O dönemlerde bölge halkını tehdit eden köle ticaretine karşı Fransa'nın sömürge yönetimi merkezi bir güç sunar. Ancak, Fransız yönetimi bölgenin özel şirketlere tanınan imtiyazlarla kısa sürede kar elde etmeye çalışan farklı tehditlerin hedefi haline gelmesine engel olmaz.⁶⁶⁶

⁶⁶³ Henke, (2019), 115.

⁶⁶⁴ Armed Conflict Location & Event Data Project. (2009). "ACLED Report for Central African Republic February 2009". *Armed Conflict Location & Event Data Project*.

⁶⁶⁵ Berg, (2008), 22.

⁶⁶⁶ Titley, B. (1997). *Dark Age: The Political Odyssey of Emperor Bokassa*. Montreal: McGill-Queen's University Press, 5-6.

Gabon, Orta Kongo (Brazzaville), Çad ve Ubangi-Shari toprakları ile oluşturulan Fransız Ekvatorial Afrika federasyonunun bir parçası olan bölge, komşusu Çad ile benzer bir kaderi yaşamaya bu dönemden başlamıştır.⁶⁶⁷ Ülkenin bu yönetimden çıkmasında Barthélémy Boganda'nın sürekli olarak yerel yönetimin kullandığı yöntemleri eleştirmesi ve arkasına halk desteğini almayı başarması etkili olmuştur. 1946 yılında Fransa Parlamentosu'na seçilmeyi başaran ilk Ubangili olan Boganda, 1949 yılında ülkesinde Kara Afrika Sosyal Evrim Hareketi (MESAN- *Mouvement d'Evolution Sociale d'Afrique Noire*) isminde bir kitle partisi kurmuştur.

Charles de Gaulle, Ağustos 1958'de Afrika'ya gerçekleştirdiği bir ziyaret sırasında ilk kez bu ülkeler için bağımsızlıktan bahsetmiştir. Boganda, diğer bölgelerle beraber bir Orta Afrika Cumhuriyeti kurulmasını istemektedir, ancak bu gerçekleşmez ve yalnızca Ubangi-Shari bölgesi ve diğer bölgeleri de temsil etmesi planlanan bayrağı ile Orta Afrika Cumhuriyeti kurulabilir ve aynı yıl Fransa içerisinde özerkliğine kavuşur.⁶⁶⁸ Ülkenin ilk hükümet başkanı olan Boganda, 1959 yılında geçirdiği bir uçak kazasında hayatını kaybeder, ancak ölümünden sonra kazanılan bağımsızlığın mimarı ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nin kurucu babası olarak kabul gördüğü iddia edilmektedir.

Boganda'nın yokluğundan doğan boşluk, partisinin başına geçen kuzeni David Dacko tarafından doldurulmaya çalışılır. Dacko, ülkenin bağımsızlığını kazandığı 13 Ağustos 1960 tarihinde ülkenin ilk cumhurbaşkanı olmuştur.⁶⁶⁹ Parti içerisinde Boganda'nın ölümü sonrası doğan ikiliklerin ardından 1962 senesinde Dacko, ülkeyi tek partili rejime döndürerek diğer siyasi partileri kapatır ve 1964 seçimlerinden mutlak zaferle ayrılır.⁶⁷⁰ Siyasi muhalefetin yapılamadığı ülkede Dacko askeri gücü de dengeleme politikasını seçmiştir. Fakat, daha önceden bir darbe planını gerçekleştiremeyeceğini iddia ettiği, ordu komutanı Jean-Bédel Bokassa, 31 Aralık 1965 gecesi askerleri ile birlikte bir darbe (yapıldığı gece sebebiyle Saint Sylvestre darbesi olarak adlandırılmaktadır) gerçekleştirmiş ve yalnızca sekiz kişinin öldüğü gecenin ardından, 1 Ocak 1966 tarihi itibarı ile yönetimi ele geçirmiştir.⁶⁷¹ Orta Afrika Cumhuriyeti'nde yaşanan darbeyi benzerlerinden

⁶⁶⁷ Gardinier, G. (1958). "French Equatorial Africa". *Current History*, Vol. 34, No. 198, 105.

⁶⁶⁸ Kalck, P. (1971). *Central African Republic: A Failure in De-Colonisation*. (Trans. B. Thomson). London: Pall Mall Press, 75-103.

⁶⁶⁹ Vine, V. (1968). "The Coup in the Central African Republic". *Africa Today*, Vol. 15, No. 2, 12.

⁶⁷⁰ Kisangani, E. (2015). "Social Cleavages and Politics of Exclusion: Instability in the Central African Republic". *International Journal on World Peace*, Vol. 32, No. 1, 38.

⁶⁷¹ Titley, (1997), 24-29.

farklı kılan nispeten düşük ölü sayısı ile gerçekleşmiş olması ve ele geçirilen eski devlet başkanının da hayatına darbe sonrasında son verilmemesidir. Bokassa'nın bu kararının pragmatik bir lider olmasından kaynaklandığı ve dışarıda rejiminin tanınması için böyle bir karar aldığı iddia edilirken, bir diğer iddia ise bu kararın Dacko ile olan akrabalık bağından kaynaklandığıdır.⁶⁷²

6.3.1. İmparator Jean-Bédél Bokassa Döneminden İkinci Cumhuriyete

Bokassa, ülkeyi yönetmeyi başladıktan sonra birçok farklı kararı sebebiyle de Machiavelli tarzı bir kurnazlığa mı sahip olduğu yoksa duygularına mı yenik düştüğüne dair araştırmacıları ikileme düşürmüştür. 1976 senesinde Selahaddin Ahmed Bokassa ismini alan ve Müslümanlığa geçerek, çevre ülkelerle ittifak kurma şansından faydalanmak isteyen Bokassa, bu manevrasından yalnızca iki ay sonra farklı bir şekilde kendisinin ve ülkesinin ismini duyurur.⁶⁷³ Jean-Bédél Bokassa veya 1. Bokassa, 4 Aralık 1976 tarihi itibarı ile tıpkı Fransa'nın tarihe geçmiş ünlü imparatoru Napolyon gibi imparatorluğunu ilan etmiş ve bir yıl kadar sonra da taç giymiştir. Ülkenin ismi de böylece Orta Afrika Cumhuriyeti'nden, Orta Afrika İmparatorluğu'na çevrilmiştir.⁶⁷⁴ Şaşalı taç giyme töreni de Napolyon'un taç giyme töreni ile benzerlikler taşıırken, ülke ekonomisinin dörtte birine tekabül eden bir harcamanın sadece bu tören için yapıldığı düşünülmektedir (dikkat çeken unsurlardan biri Bokassa'nın altından bir kartalı andıran tahtıdır).⁶⁷⁵

Jean-Bédél Bokassa'nın tek adam rejimi kısa bir süre sonra tepki çekmeye başlarken, ülke içerisinde direniş örgütleri de kurulmaya başlanmıştır. Bir dönem başbakanlık görevinde bulunan Ange-Félix Patassé, Orta Afrika Halkının Kurtuluşu Hareketi (MLPC- *Mouvement pour la Libération du Peuple Centrafricain*) isminde bir parti kurarak yurt dışından muhaliflere destek vermiştir.⁶⁷⁶ Aynı dönemde farklı muhalif partiler kurulmaya başlanırken Bokassa rejiminin muhaliflere tepkileri giderek şiddetlenmiştir. 1979 yılında, devlet tarafından mecburi tutulan üniformaları giymeyi reddeden öğrenciler tarafından başlatılan protestoları rejim sert bir şekilde bastırma yolunu seçmiştir.⁶⁷⁷ Uluslararası Af

⁶⁷² Titley, (1997), 29.

⁶⁷³ Economic and Political Weekly. (1977, December 31). "Empire-Building". *Economic and Political Weekly*, Vol. 12, No. 53, 2146.

⁶⁷⁴ Crabb, J. H. (1978). "The Coronation of Emperor Bokassa". *Africa Today*, 27.

⁶⁷⁵ Economic and Political Weekly, (1977, December 31), 2146. Crabb, (1978), 37.

⁶⁷⁶ Berg, (2008), 19.

⁶⁷⁷ Kisangani, (2015), 39.

Örgütü tarafından sunulan raporlarda Bokassa rejiminin çok sayıda öğrencinin öldürülmesinden sorumlu tutulması ve ABÖ tarafından bu suçlamaların doğrulanması sonrasında ülke dışından da Bokassa rejimine karşı gösterilen tepkiler artmıştır.⁶⁷⁸

Gelişmeler ülke içerisinde ve dışarısında yankı bulurken, David Dacko bir darbe ile görevinden alındığı ülkenin başına, 20 Eylül 1979 tarihinde, yine bir darbe ile geçmiş ve rejimi, çocukları hedef almakla suçlamıştır.⁶⁷⁹ David Dacko yönetimi ile İkinci Orta Afrika Cumhuriyeti dönemi de başlamıştır. Dacko ikinci yönetim döneminde öncelikle Bokassa rejiminde görev almış ve suça karıştıkları düşünülen resmi görevlilerin yargı önüne çıkmasını organize etmiştir. Cumhuriyetin yeniden kurulması ile seçimlerin yapılmasını organize eden Dacko, 1981 seçimlerinden küçük bir farkla galibiyetle ayrılarak rejiminin halk onayı almasını sağlamıştır. Fakat Dacko yönetimi miras aldığı ülkedeki ekonomik sorunları çözmede başarılı olamamış, 1979-1981 yılları arasında büyüme oranları halen negatif figürlerde seyretmeye devam etmiştir. Birao bölgesinde kıtlık sebebiyle sorunlar baş gösterirken, ülke genelinde hükümet yetkililerine karşı protestoların arttığı gözlemlenmiştir.⁶⁸⁰ Seçimlerden birkaç ay sonra ordu yönetime el koymuş ve General André Kolingba, Askeri Komite ile ülkeyi yönetmeye başlamıştır.

6.3.2. Patassé Dönemi ve Yeni Savaşlar

André Kolingba döneminde, Kolingba'nın da mensubu olduğu Yakoma etnik grubundan gelenlerin kamu görevlerinde ve askeri kadrolarda daha fazla yer alması dikkat çekmiştir. Bu kadrolaşma ülkenin daha sonraki yıllarda iç çatışmalara girmesinde etkili olmuş sebepler arasında sayılmaktadır.⁶⁸¹ 3 Mart 1982'de, Yakoma etnik grubu mensuplarının güvenlik güçleri içerisindeki yükselişinden rahatsızlık duydukları iddia edilen iki general, General François Bozizé ve General Alphonse Mbaïkoua ile eski Başbakan Ange-Félix Patassé, Kolingba'ya karşı bir darbe girişiminde bulunurlar.⁶⁸²

⁶⁷⁸ O'Toole, T. (1982). "Made in France": The Second Central African Republic. Proceedings of the Meeting of the French Colonial Historical Society, Vol. 6/7, 137.

⁶⁷⁹ Titley, (1997), 130-131.

⁶⁸⁰ O'Toole, (1982), 144.

⁶⁸¹ Kłosowicz, R. (2018). "The Problem of Bad Governance as a Determinant of State Dysfunctional in Sub-Saharan Africa". *Politeja*, Vol. 56, 15.

⁶⁸² Berg, (2008), 20.

Darbe girişimi Kolingba tarafından engellenir, ancak bu girişim sonrasında darbecilerin geldiği kuzey bölgelerinde daha sıkı bir politika izlendiği, bu sebeple de kuzey ile güney arasındaki etnik ayrımcılığın ilk tohumlarının bu dönemde atılmaya başlandığı iddia edilmektedir.⁶⁸³ Darbe girişimi sonrası askeri kadrolara Yakoma etnik grubundan personelin alınması hız kazanırken, ülkede protestolar da hız kazanmış, özellikle öğrenci protestoları artış göstermiştir.⁶⁸⁴ 1990'ların başında, ülke içerisindeki muhalif kesimlerin bir araya gelerek oluşturduğu koalisyon, ülkenin Dacko dönemi sonrası terk ettiği çok partili siyasi hayatın geri dönmesi için Kolingba yönetimini sıkıştırmaya başlamıştır.⁶⁸⁵ Bu baskıya ek olarak, Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile ortaya çıkan demokratikleşme dalgası da Kolingba yönetimini çok partili hayata dönme yolunda karar almaya zorlamıştır. Özellikle ülkenin en önemli dış yardım kaynağı olan Fransa'nın, gelecek dönemlerde Afrika'daki ülkelere yardımlarını demokratikleşme şartına bağlamasının da etkisi ile ülkede ilkin çok partili siyasi hayata dönülmüş, 1993 senesinde ise demokratik seçimler gerçekleşmiştir.⁶⁸⁶

1993 senesinde seçimlerin ikinci turunda Goumba ile yarışan Patassé seçimlerden zaferle ayrılmış, partisi MLPC de 85 koltuklu parlamentoda 34 koltuk kazanarak seçimleri önde kapatmayı başarmıştır. Kolingba'nın, tek parti hükümeti zamanında kurmuş olduğu, Orta Afrika Demokratik Birliği (*Rassemblement Démocratique Centrafricain*) ise seçimleri kazanacak kadar güçlü olmasa da ana muhalefet partisi olarak parlamentoda yer alacak kadar oy kazanabilmiştir. Kuzeyden bir adayın cumhurbaşkanı olması ile çevre konumunda olan kuzeyin daha iyi koşullara sahip olması ise mümkün olmamıştır.⁶⁸⁷ Kuzeyli bir lider olan Patassé'nin öncelik verdiği kurumların başında silahlı kuvvetler gelmiştir. Önceki dönemlerdeki personel alımları neticesinde silahlı kuvvetler büyük oranda güneylilerden oluşmuştur. Patassé'nin izlediği politikalardan ve aldıkları düşük ücretlerden rahatsızlık duyan askerler, 1996 yılı içerisinde üç sefer hükümete karşı ayaklanmışlardır. Bu ayaklanmaların sonunda muhalefetin ve sivil toplumun hükümet içerisinde yer alması kabul edilerek uzlaşa sağlanmıştır (Bangui Antlaşmaları). Tarafların antlaşmalara uyması ve barışın tesis edilmesi için ülkede görev alacak Afrikalılar-arası Bangui Antlaşmalarını İzleme Misyonu (MISAB- *Mission Interafricaine de Surveillance des Accords Bangui*)

⁶⁸³ International Crisis Group. (2007). "Central African Republic: Anatomy of a Phantom State". *ICG Africa Report*, No. 136, 8.

⁶⁸⁴ Kisangani, (2015), 40.

⁶⁸⁵ Berg, (2008), 20.

⁶⁸⁶ International Crisis Group, (2007), 9.

⁶⁸⁷ Mehler, A. (2009). "Reshaping Political Space? The Impact of the Armed Insurgency in the Central African Republic on Political Parties and Representation". *GIGA Research Program: Violence and Security*, No. 116,

isminde, Afrika ülkelerinin görev aldığı bir uluslararası komite oluşturulmuştur.⁶⁸⁸ Nisan 1998’de Birleşmiş Milletler Orta Afrika Cumhuriyeti Misyonu (MINURCA- *Mission des Nations Unies pour la Centrafrique*) ülkede görev almaya başlarken, personelinin çoğunluğu görevi devraldığı MISAB personelidir.⁶⁸⁹

1998 senesinde ülkede yeniden seçimler düzenlenirken milletvekili seçimlerinde muhalefet partileri önceki döneme göre daha başarılı olmuştur. 1999 yılında gerçekleşen cumhurbaşkanlığı seçiminden ise Patassé bir kez daha zaferle ayrılmıştır.⁶⁹⁰ Bu galibiyetin ardından tekrar askeri personel içerisindeki etnik grupların dengesini değiştirmeye çalışan Patassé’ye karşı, eski Cumhurbaşkanı Kolingba’nın da rol oynadığı, bir darbe girişiminde bulunulmuştur. Mayıs 2001 tarihli bu girişim engellenirken, darbe girişiminin aydınlatılması için eş zamanlı soruşturmalar yürütölmeye başlanmıştır.⁶⁹¹

Başarısız darbe girişimi sonrasında ülkenin savunma bakanı Jean-Jacques Demafouth darbe içinde darbe planlarının lideri olmakla suçlanarak görevinden alınır ve tutuklanır. Bu tutuklamanın ardından General François Bozizé’nin de benzer suçlamalarla tutuklanması istenir. Fakat Bozizé, tutuklamaya karşı koyar ve yanındaki askerlerle birlikte Çad sınırını geçerek ülkeyi terk eder.⁶⁹² Takip eden günlerde ülkenin kuzey sınırında kargaşa artarken, haydutların bölgedeki etkinlikleri de artış gösterir. 25 Ekim 2002’de Bozizé’ye bağlı isyancı grupların sürpriz saldırısı, Patassé’nin yanında yer alan Kongolu MLC paralı askerlerinin de yardımı ile geri püskürtölür.⁶⁹³ Sınır-aşan çatışmaların devamında Kasım 2002’de Patassé’nin paralı askerleri, isyan karşıtı operasyonlarla Bozizé sempatanlarını ülke dışına sürer.⁶⁹⁴ Bu olayların devamında karşılıklı açıklamalarla Orta Afrika Cumhuriyeti ile Çad arasındaki ilişkiler de gerilmiştir.⁶⁹⁵ Bozizé, 15 Mart 2003 tarihinde

⁶⁸⁸ Ntuda Ebode, V. (2003). “Quel Avenir pour la Centrafrique?”. *Diplomatie*, No. 4, 58.

⁶⁸⁹ Ekiyor, T. and Mashumba, N. (2006). “The Peace Building Role of Civil Society in Central Africa”. *Centre for Conflict Resolution*, 32-33.

⁶⁹⁰ Kisangani, (2015), 43.

⁶⁹¹ Mehler, A. (2011). “Rebels and Parties: The Impact of Armed Insurgency on Representation in the Central African Republic”. *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 49, No. 1, 125.

⁶⁹² International Crisis Group, (2007), 14.

⁶⁹³ Mehler, (2011), 125-126. MLC örgütünün başındaki Jean Pierre Bemba, Orta Afrika Cumhuriyeti’nde bu örgütün 26 Ekim 2002 ile 15 Mart 2003 tarihleri arasında gerçekleştirmiş olduğu eylemler nedeniyle Uluslararası Ceza Mahkemesi’nde yargılanmış ve 2016 yılında Mahkeme tarafından insanlığa karşı işlenen suçlar ve savaş suçları gerekçesiyle 18 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Ancak 2018 yılında bu karar Temyiz Dairesi tarafından bozulur. İnternet: *The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo* (Case Information) ICC-01/05-01/08 (March 2019). Web: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CaseInformationSheets/BembaEng.pdf> adresinden 26.05.2024’te alınmıştır.

⁶⁹⁴ Berg, (2008), 21.

⁶⁹⁵ International Crisis Group, (2007), 15.

Çadlı paralı askerlerin de yer aldığı bir silahlı koalisyon (*liberators*) ile Bangui'ye kadar girmeyi başarır ve Sahel-Sahra Devletleri Topluluğu Zirvesine katılmak için ülkeyi terk etmiş olan Patassé'nin yokluğunda yönetimi ele geçirir.⁶⁹⁶

6.3.3. Bozizé Dönemi ve Yeni Savaşlar

Patassé'nin ülkeye geri dönüşü engellendikten sonra Bozizé anayasayı askıya alır ve yeni bir kabine kurar. Ulusal Geçiş Konseyi, yasama yetkilerini bir süreliğine devralacak bir organ olarak kurulur. Bu geçiş dönemini sonlandıracak adım 2004 yılında anayasa referandumu ile atılır ve sonraki yıl genel seçimlerin yapılması kararlaştırılır.⁶⁹⁷ Bozizé'nin kurmuş olduğu *Kwa na Kwa* ittifakı parlamento seçimlerinde birinci parti olmasına karşın mutlak çoğunluğu oluşturamaz, ancak Bozizé ikinci tura kalan cumhurbaşkanlığı seçimlerini önde tamamlamayarak ülkenin seçilmiş cumhurbaşkanı olmayı başarır.⁶⁹⁸ Fakat, 2004 yılına dek Bozizé'ye destek olan *liberators*, kendilerine verilen sözlerin tutulmadığını iddia ederek hükümete karşı tavır alır. 2005 yılının ikinci yarısında, daha önceki cumhurbaşkanının muhafızlarını da içeren bir isyan hareketi olan, Demokrasinin Restorasyonu için Halk Ordusu'nun (APRD- *Armée Populaire pour la Restauration de la Démocratie*) kuzeyde çatışmalarda rol oynadığı iddia edilmiştir. APRD, hükümeti kuzey bölgeleri görmezden gelmekle ve *zaraquinas* isimindeki haydutları kontrol edememekle suçlanmıştır.⁶⁹⁹

2005 seçimleri sonrasında hükümete karşı başlayan isyan hareketleri Birlik İçin Demokratik Güçler İttifakı (UFDR- *Union des Forces Démocratiques pour le Rassemblement*) çatısı altında birleşir. Kuzeydeki bu oluşuma APRD ve eski *liberators* içindeki küskün milisler de destek vermişlerdir.⁷⁰⁰ 2005 yılının ikinci yarısında başlayan saldırılar sonunda silahlı devlet dışı aktörler bölgesel yönetimleri ele geçirmeye başlarlar. Ülkedeki yönetim bölgelerinin yaklaşık dörtte biri ya isyancıların eline geçmiştir ya da

⁶⁹⁶ Bauters, J. (2012). *A Taxonomy of Non-State Armed Actors in the Central African Republic*. Antwerp: International Peace Information Service, 14.

⁶⁹⁷ Mehler, A. (2008). "Not Always in the People's Interest: Power-sharing Arrangements in African Peace Agreements". *GIGA Research Programme: Violence, Power and Security*, No. 83, 34.

⁶⁹⁸ Berg, (2008), 22.

⁶⁹⁹ Armed Conflict Location & Event Data Project. (2009). "ACLED Report for Central African Republic February 2009". *Armed Conflict Location & Event Data Project*.

⁷⁰⁰ Giroux, Lanz, Sguaitamatti, (2009), 8.

şiddet olayları ile karşılaşmaya başlamıştır. Gelişmeler sonucunda UFDR kurucularından olan Michel Djotodia ile sözcüsü Abakar Sabon, bulundukları Benin’de tutuklanmışlardır.⁷⁰¹

Silahlı devlet dışı aktörler ile diyaloga başta yanaşmayan Bozizé gelişmelerin ve uluslararası baskıların sonucunda, sert güç ile çözemediği bu sorunu diplomasi yoluyla çözme yoluna gideceğinin sinyallerini 2006 yılının son gününde, yılbaşı arifesinde yaptığı doğrudan diyalog ilanı ile vermiştir.⁷⁰² Bu diyalog sürecinde çatışan gruplara yakın olabileceği düşünülen arabulucular ve akil adamlar seçilmiştir, ancak bu kişilerin oynadıkları rol ve bazı isyancı gruplarla varılan Sirte Antlaşması tüm silahlı devlet dışı aktörleri memnun etmemiştir. Bu memnuniyetsizlik sebebiyle UFDR, kendileriyle yeni bir antlaşma yapılana dek çatışmalara son vermemiştir. UFDR’nin istediği antlaşma Nisan 2007’de yapılır. Orta Afrika Cumhuriyeti ile UFDR arasında yapılan Birao Barış Antlaşması ile çatışmalara son verilmesi (1. madde), siyasi tutuklulara ve UFDR savaşçılarına af (4. madde), UFDR’nin Orta Afrika Cumhuriyeti’ndeki siyasi hayata katılımı (5. madde) gibi konulara dair bir çerçeve belirlenmiştir.⁷⁰³

APRD ise kendilerinin de yer aldığı kapsayıcı bir diyalogun yürütülmesi için çatışmalara devam etmiştir. 9 Mayıs 2008’de APRD hükümetle ateşkes antlaşmasına imza atmış, böylece kapsayıcı barış antlaşmasının zemini oluşmuştur. İki silahlı devlet dışı örgüt, UFDR ve APRD ile kapsayıcı barış için Libreville Antlaşması, 21 Haziran 2008’de imzalanmış ancak bu antlaşmadan tarafların, özellikle af kanunu sebebiyle çekilmesi sonrasında çatışmalar bir kez daha başlamıştır.⁷⁰⁴ Ulusal Birlik Hükümeti kurulması ve seçimlerin yapılması üzerine süren sonraki dönem pazarlıkları, kapsayıcı siyasi diyalog girişimlerine rağmen ancak parlamentodan barışın önündeki en önemli engel olarak görülen af kanununun çıkarılması ile bir sonuca varabilmiştir. İsyancı grupların liderleri 2009 senesinde kurulan Ulusal Birlik Hükümeti’nin içerisinde yer almışlardır, fakat 2009-2010 tarihleri arasında dahi ülkede çatışmalar son bulmamıştır.⁷⁰⁵

⁷⁰¹ Mehler, (2008), 35.

⁷⁰² Bauters, (2012), 16.

⁷⁰³ Internet: Accord de Paix entre Le Gouvernement de la République Centrafricaine et UFDR. *L’Accord de Paix de Birao*. (1 Avril 2007). Web: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/CF_070401_Birao%20Peace%20Accord.pdf adresinden 24.05.2024’te alınmıştır.

⁷⁰⁴ Mehler, (2009), 18.

⁷⁰⁵ Zahar, M. and Mechoulam, D. (2017). *Peace by Pieces? Local Mediation and Sustainable Peace in the Central African Republic*. New York: International Peace Institute, 5.

6.4. Avrupa Birliği Askeri Operasyonu EUFOR TCHAD/RCA

Darfur meselesi ortaya çıktığında, bu sorunun birden fazla ülkeyi ilgilendiren bir sorun haline gelebileceği öngörülmekteydi. Yüz yılın en uzun iç savaşlarına sahne olmuş Sudan'daki çatışmaların güneyden batıya dönmesi ile daha önce güney komşuları zorlayan mülteci akınlarının bu kez batı komşularının bir meselesi haline gelmesi beklenebilir bir durumdu ve hükümet dışı örgütler bu konuda uyarıda bulunmaktaydılar. Nitekim üçlü sınır noktasının Sudan tarafında bulunan Darfur'da JEM, SLA, *Janjawid* ve hükümet güçleri arasındaki çatışmalardan etkilenen sivil halkın ülke içinde veya dışında yer değiştirmekten başka çaresi kalmamıştı.⁷⁰⁶

Çad'da, neredeyse ülke bağımsızlığını kazandığından beri, etnik ayrımlar ve yukarıda anlatılan diğer iç ve dış diğer etkenler sebebiyle iç savaşlar yıllarca sürmüştü. Ülkenin uzun süre başında bulunan lideri İdriss Déby de ayaklanmaların hedefi olmaya başlamıştı. Üstelik devlet başkanının kendi etnik grubu dahi bu ayaklanmalarda rol oynamaktaydı. Çad lideri İdriss Déby'nin petrol gelirlerinin paylaşımında izlediği politikalardan ve iktidarını, aksi yönde beyanatlarına rağmen, sürdürme isteğinden rejimin elitleri hoşnut değildi.⁷⁰⁷ Coğrafi sınırların belirlenmesinde sömürge dönemine dayanan sorunlar bulunmaktaydı. Bu sorunlar sadece toprak bütünlüğüne karşı dış tehditlerin türemesine sebebiyet vermiyor, aynı etnik kökenin mensubu grupların farklı ülkeler ve yönetimler altında, farklı kaderler yaşamasına da sebebiyet veriyordu.⁷⁰⁸ Sınırın iki tarafında da varlık gösteren, örneğin İdriss Déby'nin de mensubu olduğu Zaghava gibi gruplar, Darfur meselesini yerel boyuttan bölgesel boyuta taşıyordu. Çad rejimi, tabanın beklentilerini karşılamakla Hartum'un beklentilerini karşılamak arasındaki ince çizgide Darfur politikasını yürütmek mecburiyetindeydi. 2004 darbe girişimi ve 2006 yılında Encemine'ye kadar ulaşan FUC silahlı devlet dışı aktörünün geri püskürtülmesi sırasında bu politikanın hassasiyeti kadar, Darfur'dan sınırı geçerek Çad'a sığınmış olan mültecilerin durumlarının hassasiyeti de ortaya çıkmıştı.⁷⁰⁹

⁷⁰⁶ International Crisis Group, (2004), i.

⁷⁰⁷ Berg, (2008), 15.

⁷⁰⁸ Marchal, (2006), 470.

⁷⁰⁹ Maio, (2010), 34-35.

Orta Afrika Cumhuriyeti, büyük ideallerini halkı yerine kendisi için gerçekleştirmek isteyen Bokassa gibi liderlere karşı başkaldırıların yaşandığı bir ülke olmuştur.⁷¹⁰ Bu başkaldırıları darbeler, darbeleri ise yeni darbe girişimleri izlemiş, ülke yönetimini ele geçirmek isteyen isyancılar, ülkenin çevre tabir edilen bölgelerinde konuşlanmış ve merkezi hükümetle silahlı çatışmalara girişmişlerdir.⁷¹¹ Ülkenin etnik ayrımlar nedeniyle zayıflatılan güvenlik güçleri çevre bölgelerin kontrolünde zafiyet gösterince sınırlarda haydutların suça dayalı bir iş kolu yaratmaları mümkün olmuştur.⁷¹² İç savaşlar, ülkede yürütülmeye çalışılan diyalog çabalarına rağmen sürekli tekrar alevlenmekteydi ve Darfur meselesi sebebiyle ülkeye akın eden mültecilerin de korunması bu şartlar altında zordu. Darfur'dan, Çad'a geçmek isteyen silahlı devlet dışı aktörler için çatışmalar içerisinde kalmış, korunaksız sınır hattını kullanmak ve Orta Afrika Cumhuriyeti üzerinden Çad'a geçmek zor değildi. Darfur meselesi sebebiyle mülteci kamplarında yaşamaya başlamış kişiler için haydutlar, isyancılar ve paralı askerlerin bir arada yer aldığı çatışmaların ortasında kalmak, yalnızca Darfur'da soykırım iddialarına varan çatışmaların ortasında kalmaktan daha iyi bir seçenek haline gelmişti.⁷¹³

2007 yılına gelindiğinde Darfur'dan Çad'a geçen mültecilerin sayısı 232.000 civarına ulaşmış, Çad içerisinde yer değiştirmek zorunda kalanların sayısı da bir yıl içerisinde dört katına çıkarak 120.000 civarına ulaşmıştı. Bu dönemde 48.000 civarı Darfurlu mültecinin ise Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki kamplara sığınmak zorunda kaldığı görülmekteydi.⁷¹⁴

Mülteci kamplarında insani güvenlik zafiyetlerinin ve benzeri endişelerin ortaya çıkması sebebiyle, İngiltere ve Fransa, BM Barışı Koruma Operasyonları Dairesi'nden (DPKO-Department of Peace Keeping Operations) uluslararası çok boyutlu bir planlama yapmasını talep etmişlerdir. DPKO, 10.900 personelle kampları ve çevresini koruyacak, insani görevleri üstlenecek ve kamplarda asgari güvenliği sağlaması için Çad polisini

⁷¹⁰ Crabb, (1978), 27. Kisangani, (2015), 39.

⁷¹¹ Bauters, (2012), 14.

⁷¹² Armed Conflict Location & Event Data Project. (2009). "ACLED Report for Central African Republic February 2009". *Armed Conflict Location & Event Data Project*.

⁷¹³ Waal, (2007), 1041.

⁷¹⁴ Churrua, C. (2015). "EUFOR Chad/CAR Mission on the Protection of Civilians: A Distinctive Way to Peace Operations". In M. G. Galantino, M. R. Freire. (Eds.). *Managing Crises, Making Peace: Towards a Strategic Eu Vision for Security and Defense*. Houndmills: Palgrave MacMillan, 224.

eğitecek bir BM misyonu önermiştir.⁷¹⁵ Ancak, Çad'da sadece sınırlı bir sivil misyonun konuşlanmasından yana olan Idriss Déby tarafından bu öneri olumlu karşılanmamıştır.⁷¹⁶

Darfur'da hükümet dışı örgütlerin çağrıları sebebiyle etkili politika izlemenin daha da önemli hale geldiği bir dönemde Avrupa ülkeleri, başta Fransa olmak üzere, çözüm önerileri sunmayı sürdürmüşlerdir.⁷¹⁷ Fransa'da gerçekleşen başkanlık seçimlerinin ardından Jacques Chirac'ın yerine seçilen Nicolas Sarkozy'nin döneminde dışişleri bakanlığına, Sınır Tanımayan Doktorlar (*Médecins Sans Frontier*) devlet dışı örgütünün kurucusu ve koruma sorumluluğu doktrininin mimarlarından olan Bernard Kouchner getirilmiştir.⁷¹⁸ BM'nin halihazırda görev üstlendiği Darfur'un dışında, ancak Darfur'u ve çevresindeki insani durumu ilgilendiren bir AB misyonu, Kouchner ile Déby arasındaki görüşmeler neticesinde şekillenmiştir.⁷¹⁹

Darfur'da, doğu Çad'da ve kuzeydoğu Orta Afrika Cumhuriyeti'nde süren çatışmaların bölgeyi daha da olumsuz etkileyebileceğini hatırlatan, 25 Eylül 2007 tarihli BMGK 1778 numaralı kararı, maksimum 300 polis ve 50 askeri görevli ile uygun sayıda sivil personelden oluşan, çok uluslu Birleşmiş Milletler Orta Afrika Cumhuriyeti ve Çad Misyonu'nun (MINURCAT- *Mission des Nations Unies en République Centre Africaine et au Tchad*) Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nde görev almasını ve BM Antlaşması Bölüm VII altında hareket edecek bir AB operasyonunun, bir sene süre ile MINURCAT ve personeline destek olması amacıyla doğu Çad ve kuzeydoğu Orta Afrika Cumhuriyeti'nde konuşlandırılmasına onay vermiştir.⁷²⁰

AB operasyonunun yetkilendirmesi, özellikle mülteciler ve yerinden edilmiş kişiler başta olmak üzere, tehlike altındaki sivilleri korumak, operasyon bölgesinde güvenliğin artırılmasına yardımda bulunarak, insani yardımların ulaştırılmasını ve insani yardım personelinin serbest dolaşımını kolaylaştırmak, BM personeli, tesisleri, binaları ve

⁷¹⁵ Dijkstra, H. (2010). "The Military Operation of the EU in Chad and the Central African Republic: Good Policy, Bad Politics". *International Peacekeeping*, Vol. 17, No. 3, 397.

⁷¹⁶ Churruca, (2015), 219.

⁷¹⁷ Helly, D. (2009a). "EUFOR Tchad/RCA: The EU Military Operation in the Republic of Chad and in the Central African Republic (Operation Eufor Tchad/RCA)". In G. Grevi, D. Helly, D. Keohane. (Eds.). *European Security and Defence Policy: The First Ten Years (1999-2009)*. Paris: The European Union Institute for Security Studies, 340.

⁷¹⁸ Henke, (2019), 116-117.

⁷¹⁹ Dijkstra, (2010), 397.

⁷²⁰ UNSC. (2007). *Resolution 1778*. 25 September 2007, S/RES/1778, para. 2, 3, 6.

ekipmanlarının korunmasına katkıda bulunmak, BM personelinin ve BM ile ilişkili personelin güvenliğini, serbest dolaşımını sağlamak şeklindedir.⁷²¹ 15 Ekim tarihinde AB, Fransızca kısaltması ile EUFOR Tchad/RCA veya İngilizce kısaltması ile EUFOR Chad/CAR askeri köprü operasyonunu yürütmeyi resmen kabul etmiştir.

Operasyonun çıkış stratejisi, görevi bir yıl sonra BM misyonuna devretmek ve görevin başarılı olabilmesi için bu süre zarfında bağımsız ve tarafsız bir şekilde operasyonun yürütülmesinin gerektiği hususuna vurguda bulunulmaktaydı.⁷²² Operasyon planının onaylanmasının ardından, EUFOR Tchad/RCA 28 Ocak 2008 tarihinde start almıştır.⁷²³ Operasyon henüz tam kapasitesine ulaşmadan, Çad'da silahlı devlet dışı aktörler Encemine'ye bir saldırı düzenlemiştir. 3 Şubat 2008 tarihinde başkente kadar ulaşan silahlı gruplar EUFOR operasyonu için doğrudan bir tehdit oluşturmamışlardır. Henüz bölgede sınırlı ölçüde EUFOR personelinin bulunması ve tarafsızlık kararı doğrudan bir tehdidin oluşmamasında etkili olmuştur.⁷²⁴ İlerleyen safhalarda EUFOR Tchad/RCA, 3700 kadar personele ulaşmış, Fransa, İrlanda, Polonya, İsveç, Avusturya, Rusya, İtalya, Hollanda, İspanya, Belçika, Finlandiya, Arnavutluk, Hırvatistan ve Slovenya gibi AB üyesi ülkeler ile AB dışındaki ülkelerin askerleri bu operasyon süresince görev almışlardır.⁷²⁵

Haziran 2008'de Goz Beida'da meydana gelen çatışmalar sırasında EUFOR operasyonunun sınavı daha çetin olmuş, ancak bölgedeki personel tarafsızlık kararına uymayı sürdürmüştür. Çatışmalar sırasında insani yardımlar aksamış, insani yardım kuruluşlarının personelleri doğrudan tehdit altında kalmıştır. Bu sebeple, tarafsızlık kararını bozmadan bölgeden insani yardım kuruluşu gönüllülerinin çıkarılması misyonunu İrlandalı ve Hollandalı askerler üstlenmiş, üç yüz gönüllünün bölgeden zarar görmeden çıkmasını sağlamışlardır.⁷²⁶ Tarafsızlık kararı, AB misyonlarının bulunduğu ülke rejimini değil, güvenlik tehdidi altındaki bireyleri ve yine bu bireylere yardım ulaştırmak için tehlike bölgesine girerek can güvenliğini riske atmış kişileri korumak gayesini ortaya koymaktadır. Bu amacı yerine getirmek için AB personeli 2500 kısa devriye, 260 uzun devriye görevini

⁷²¹ UNSC. (2007). *Resolution 1778*. 25 September 2007, S/RES/1778, para. 6(a)(i), 6(a)(ii), 6(a)(iii).

⁷²² Seibert, B. H. (2010). *Operation EUFOR TCHAD/RCA and the EU's Common Security and Defense Policy*. Carlisle: Strategic Studies Institute, 14.

⁷²³ Helly, (2009a), 342.

⁷²⁴ Seibert, (2010), 18.

⁷²⁵ Henke, (2019), 115.

⁷²⁶ International Crisis Group. (2008). "CHAD: A New Conflict Resolution Framework". *Crisis Group Africa Report*, No. 144, 34.

üstlenmiştir. Helly'nin araştırma bulgularına göre, en başından beri böyle bir misyonun kurulmasını isteyen hükümet dışı örgütlerce misyonun daha güvenli bir çevre yaratma ve bireylerin daha güvende hissetmesine katkıda bulunma konularında genellikle başarılı bulunduğu ortaya çıkmaktadır.⁷²⁷

AB personeli BM konvoylarına refakat etmiş, insani yardım örgütlerinin çalışmalarını kolaylaştırmak için eşgüdümlü olarak bu örgütlerle çalışmıştır. Encemine'de geri kuvvet karargâhı ve Abéché'de kuvvet karargâhı, Çad'ın doğu bölgelerinde (Iriba, Forchana, Goz Beida) üç ayrı tabur ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nde (Birao) bir kıta olmak üzere bölgede konuşlanan EUFOR Tchad/RCA misyonu, ilk operasyonel kapasitesine 15 Mart 2008 tarihinde ulaştığını bildirmiştir.⁷²⁸ BMGK, 1834 numaralı kararında bu ilk operasyonel kapasitenin devreye girdiği tarihe göre AB misyonunun 15 Mart 2009 tarihinde yetkisinin sona ereceğini teyit etmiş, MINURCAT görev süresini buna göre uzatmış ve EUFOR Tchad/RCA sonrasında görevi devralacak bir BM askeri unsurunun konuşlandırılmasına izin verme niyetini ifade etmiştir.⁷²⁹ BMGK 1778 numaralı kararından yaklaşık bir yıl sonra verilen BMGK 1834 numaralı kararını, ocak ayında BMGK 1861 numaralı kararı izlemiş, bu karar MINURCAT görev süresini 15 Mart 2010'a kadar uzatmış ve EUFOR misyonunu takip edecek BM askeri unsurunun 300 polis, 25 askeri irtibat personeli, 5200 askeri personel ve uygun sayıda sivil personelden oluşmasına onay verilmiştir.⁷³⁰

15 Mart 2009 tarihinde görev devri gerçekleşmiş, ancak daha yumuşak bir geçişin mümkün olabilmesi adına yaklaşık 2000 personel (büyük ölçüde Polonyalı, İrlandalı ve Fransız personel) geçici olarak MINURCAT askeri unsuru içerisinde görev almaya devam etmiştir.⁷³¹

⁷²⁷ Helly'nin araştırma sonuçları 9-13 Kasım 2008 tarihlerinde OCHA, Oxfam, Médecins Sans Frontieres gibi insani yardım kuruluşu ve uluslararası örgütlerin temsilcileri ile yapılmış olan röportajlara dayanmaktadır. Helly, (2009a), 345.

⁷²⁸ İnternet: Council of the European Union. (2009). EU Military Operation in Eastern Chad and North Eastern Central African Republic (EUFOR Tchad/RCA) Factsheet. Web: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/sede210109factsheetchad_/SEDE210109FactsheetChad_en.pdf adresinden 26.05.2024'te alınmıştır.

⁷²⁹ UNSC. (2008). *Resolution 1834*. 24 September 2008, S/RES/1834, para. 4.

⁷³⁰ UNSC. (2009). *Resolution 1861*. 14 January 2009, S/RES/1861, para. 1, 3, 4.

⁷³¹ Helly, (2009a), 345

7. SONUÇ

Carl Sagan, bilim insanlarının araştırmalarına veriler, gözlemler ve hesaplamalarla başladıklarını, bunlardan yola çıkarak farklı açıklamalar sunmaya çalıştıklarını ve sundukları açıklamalarını tekrar bu veriler, gözlemler ve hesaplamalarla test ettiklerini söyler. Yeni fikirlerin hangilerinin mantıksız olduklarını anlamak için bilim insanlarının eğitimleri sayesinde bir tür saçmayı bulma kitine sahip olduklarını iddia eden Sagan, bu kitten geçen fikirlere dahi doğrudan onay verilemeyeceğini, bu fikirlerin yalnızca tereddüt içeren, geçici bir kabul göreceklerini söylemektedir.⁷³² Karl Popper'ın yanlışlama prensibi ile düşünüldüğünde en iyi bilimsel fikirlerimizin dahi gerçeğin tamamını yansıtmadığı, ancak bir süreliğine karanlıkta yolumuzu bulmamızı sağladığı düşünülebilir.

Soğuk Savaş süresince realizm, Uluslararası İlişkiler disiplininde çalışan akademisyenlerin karanlıkta yolunu bulmasını sağlayan paradigma olarak öne çıkmıştır. Güvenliğin ulusal güvenliğe, tehditlerin dışarıdaki diğer devletlerin askeri kapasitelerine indirgenmesi bu dönemde elde edilen veriler, gözlemler ve hesaplamalarla da uyumlu görülmüştür. Soğuk Savaş sonrasında ise paradigmanın karşısındaki anomaliler artış göstermiş, tehdidin yalnızca diğer devletlerin askeri kapasitelerinden kaynaklanmadığını iddia eden güvenlik yaklaşımlarına yönelim artmıştır. Farklı tehditler, güvenliğin referans objesi olarak yalnızca devletlerin alınmasını sorgulanır hale getirmiştir. Bu yaklaşımlar, karanlıkta yolumuzu bulmamıza yarayan realizm meşalesinin yalnızca bir yöne ışık tutmasını eleştirmişlerdir. Bu çalışmada da realizmin devlet merkezli yaklaşımının bir paradigma haline gelmesiyle devlet dışı aktörlerin inceleme dışı bırakılmasının günümüz veri, gözlem ve hesaplamaları ile çeliştiği ve devlet dışı aktörlerin görmezden gelinmesi durumunda tüm uluslararası ilişkiler evrenini kavramamızın zorlaşacağı ortaya çıkmaktadır. Devletler, devlet dışı aktörler ve bunların kombinasyonlarını içeren yeni savaşların artışı sebebiyle yalnızca devletler arasında meydana gelen savaşların sebeplerinin ve sonuçlarının irdelenmesinin günümüz çatışmalarının önemli bir kısmının sebep ve sonuçlarının aydınlatılmasına mâni olacağı görülmektedir.

⁷³² Sagan, C. (1995). *The Demon Haunted World: Science as a Candle in the Dark*. New York: Random House, 209-210.

Devletlerin şiddet tekeliğini sağlamış ögeler olarak ön kabul görmeleri, fonksiyonları gereği birbirine benzer ögeler olarak ele alınmaları neticesinde devlet dışı aktörlerin ortaya çıktıkları ve bireyleri tehdit ettikleri çatışma alanlarının inceleme dışarısında kalacağı gözlemlenmektedir. Zayıf, başarısız ve benzeri meşru şiddet teklini sağlamayı başaramamış devletler ontolojik olarak yok sayıldıklarında araştırma evreni askeri kapasitesi yüksek devletlerin birbirlerine oluşturdukları tehditleri incelemeye izin vermektedir, ancak başarısız devletlerde ortaya çıkan devlet dışı aktörlerin oluşturdukları asimetrik tehditleri incelemek zorlaşmaktadır. Bu çalışmada, AB askeri kriz yönetimi operasyonlarının gelişimi incelendiğinde devletlerin yalnızca askeri kapasitesi yüksek devletlerin askeri kapasitelerinden kaynaklanan tehditlere odaklanmadıkları, zayıf devletlerde ortaya çıkan devlet dışı aktörlerin bireyler üzerinde oluşturdukları tehditlere karşı da güvenlik yaklaşımlarını geliştirdikleri ortaya çıkmaktadır. Modern ulus devlet kavramının merkezinde yer alan Avrupa devletleri, Soğuk Savaş boyunca izlemiş oldukları güvenlik yaklaşımını bu aktörlerin tehditlerini de içerecek şekilde güncellemiştir. AB güvenlik yaklaşımlarındaki güncellemeler, sistemin zayıf halkalarının tüm sistemin işleyişini ve güvenliğini etkileyebileceği tespiti üzerine geliştirilmiştir, bu sebeple birbirinden uzak ve karşılıklı bağımlılıkları sınırlı ögelerden kurulu bir sistem önermesi bu güncellemeler sonrasında tartışmalı bir hal almaktadır.

Kolektif güvenlik yaklaşımı ile kurulmuş olan BAB, zamanın ruhuna uyarak alan dışı görevleri üstlenme kapasitesini ön plana çıkarmış ve Petersberg görevlerini üstlenmiştir. Petersberg görevleri hem tarihi hem de içeriği bakımından Avrupa'da değişen güvenlik anlayışının kırılma noktaları arasında değerlendirilmektedir. Kriz yönetimi ve insani görevlere dair yapılan vurgu, Avrupa'nın sonraki dönemlerde izleyeceği güvenlik yaklaşımının yalnızca askeri kapasitesi yüksek devletler kaynaklı tehditlere yönelik olmayacağını ve bireylerin güvenliğine vereceği önemi göstermiştir. AGSP ortaya çıkmaya başladıktan sonra BAB'ın gözden düşmesi, kapasite ve görevlerinin kademeli olarak AB içerisine entegre edilmesi, Lizbon Antlaşması sonrasında 30 Haziran 2011 tarihinde resmen lağvedilmesi, AB'nin güvenlik anlayışındaki evrimi gösteren önemli bir kurumsal değişikliktir.

Güvenlik yaklaşımındaki değişim, 2003 senesinde çıkan Avrupa Güvenlik Stratejisi belgesi ile o zamana kadarki en net ifadesini bulmuştur. Belge ile zayıf devletlere ve bu devletlerin ortaya çıkardıkları güvenlik tehditlerine vurguda bulunulmuştur. AB, Neorealizm

tarafından benimsenen, birbirine fonksiyon olarak benzeyen ve sistemin kendisine etki etme kuvveti bulunmayan devletler kabulünün tersine, pratikte farklı devlet tiplerinin bulunduğunu ve özellikle meşru şiddet tekelini sağlayamamış devletlerin sadece ulusal güvenliklerini değil, toprakları üzerindeki bireylerin güvenliğini, bölgedeki diğer ülkelerin ve bu ülke vatandaşlarının güvenliğini de tehdit ettiklerine dair anlayışını bu belge ile ilan etmiştir. Uluslararası sistem en zayıf halkası kadar güçlüdür yaklaşımı ile küresel güvenliği de bu zayıf devletlerin tehdit ettiklerini ortaya koyan bu belge ile artık yalnızca kapasitesi ve niyeti yeten devletlerin AB için tehdit algısı oluşturmadağı görülmüştür. Belgede, geleneksel devletten devlete güvenlik tehditleri yaklaşımlarından daha derin ve daha geniş bir yaklaşım benimsenmiş, terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, bölgesel çatışmalar, organize suçlar, zayıf devletlere ek olarak anahtar tehditler arasında sayılmıştır. Devlet dışı aktörlerin, uluslararası ilişkilerdeki payının büyüdüğünün kabul edildiğı belgede, son dönemlerdeki savaşlarda hayatını kaybedenlerin yüzde doksanın siviller olduğu kaydedilmektedir. Hayatını kaybedenlere ek olarak, on sekiz milyon kişinin dünya çapındaki çatışmalar neticesinde evlerini terk etmek mecburiyetinde kaldığı da belgede vurgulanırken, AB'nin güvenliğin referans objesi olarak bireylere verdiği önem ve devlet dışı aktörlerin bu güvenliğe oluşturduğu tehdidin farkındalığı da ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada ele alınan örnek vaka analizlerinde de AB askeri operasyonlarının görev aldığı Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nde, kırılğan ülke dinamikleri sonucunda ortaya çıkan, UPC, MLC, RCD, RCD-ML, FNI, FRPI, FUC, APRD, UFDR, *zaraquinas* gibi devlet dışı aktörlerin bireylerin güvenliğine yönelik tehdit oluşturdukları görülmüştür. Çad ile Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki EUFOR Tchad/RCA operasyonunun en başından itibaren planlanmasında etkisi olan, kırılğan yapıdaki Sudan içerisinden çıkmış, sınırları aşarak bölgeyi tehdit etme potansiyeline sahip olmuş SLA, JEM ve *Janjawid* gibi silahlı devlet dışı aktörlerin insani güvenliği tehdit ettikleri ve AB operasyonlarının tehditlere karşı bölgesel bir boyut da taşıdıkları ortaya çıkmaktadır. AB operasyonları, bu kırılğan durumdaki ülkelerde silahlı devlet dışı aktörler karşısında savunmasız kalmış bireylerin, insani güvenlik ihtiyaçlarını sağlamak için süratle ve sınırlı bir süre için yürütölmüşlerdir.

Çalışmada vaka analizleri sırasında izlenen tarihsel yöntem, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti örnekleri üzerinden, benzer sömürücü politik ve ekonomik kurumlara sahip olmuş ülkelerde de benzer silahlı devlet dışı aktörlerin

türeyebileceğini ve şiddet sarmalının bu ülkelerde devam edebileceğini göstermektedir. AB'nin kara gücü ile yürüttüğü EUFOR kodlu askeri operasyonlarının ilki 2003 yılında Makedonya'da (EUFOR Concordia), ikincisi yine 2003 yılında bu tezde analiz edilen Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde (EUFOR Artemis), üçüncüsü 2004'te Bosna Hersek'te (EUFOR Althea) yürütülmüştür. Bu operasyonları takip eden EUFOR kodlu operasyonların tekrar Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde (2006, EUFOR RD Congo), Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nde (2008, EUFOR Tchad/RCA) ve tekrar Orta Afrika Cumhuriyeti'nde (2014, EUFOR RCA) görev alması ile kırılgan devletlerde ortaya çıkan şiddet kısır döngüsü tezleri desteklenmektedir. AB askeri misyonlarının silahlı devlet dışı aktörlerin oluşturduğu tehditlere karşı sivilleri koruması gerekliliğinin aynı bölgelerde birden fazla kez çıkması, yeni savaşların, Clausewitz dönemindeki savaşlar gibi limitli savaşlar olmadığı, bu savaşların sürdürülmesinden savaş beyleri gibi silahlı devlet dışı aktörlerin yararlandığı tezleriyle de uyumlu gözükmektedir.

Çalışmanın bulgularından ortaya çıkmaktadır ki devlet dışı aktörlerin yönelttikleri tehditler sadece devletlerin yönetim mekanizmalarına yönelik değil, sivil halkın yaşantısına da yöneliktir. Referans obje olarak güvenlik çalışmalarında devletleri önceleyen yaklaşımların ötesine geçmeyi zorunlu hale getiren bu tehditler, sınır-aşan savunuculuk ağlarının faaliyetleri ile insani güvenlikle ilgili normların değişmesine de sebebiyet vermektedirler. Kongo Demokratik Cumhuriyeti vaka analizi sırasında görülen UPC lideri Thomas Lubanga'nın yargılandığı UCM de bu tür savunuculuk ağlarının çalışmaları sonucunda kurulmuştur. Lubanga'nın yargılandığı, 15 yaş altındaki çocukların askeri gruplara dahil edilmesinin ve çatışmalarda aktif olarak kullanılmasının uluslararası hukuktaki gelişmeler neticesinde bir savaş suçu sayılması da norm girişimcilerinin başlattığı çalışmalarla ve savunuculuk ağlarının konuyu sahiplenmesi ile mümkün olmuştur. EUFOR Tchad/RCA operasyonun başlaması öncesinde Darfur meselesine dikkat çekilmesinde ve bu bölgedeki bazı etnik grupların hedef alındığına dair kamuoyunun oluşmasında da *Save Darfur* gibi savunuculuk ağlarının etkisi olduğu gözlemlenmektedir.

Uluslararası ilişkiler teorilerinde devletlerin kontrolünde olmayan ilişkileri anlamak için yürütülmüş çalışmalar yeni değildir. 1970'li yıllarda akademisyenler sınır-aşan ilişkilerin uluslararası ilişkilerin evrenini genişlettiğinin farkına varmış ve ontolojik olarak yeni aktörlerin bu evrenin içinde ele alınması gerektiğine dair farkındalık yaratma çabasına girmişlerdir. Soğuk Savaş döneminin normal bilim dili içerisinde değerlendirilmesi

mümkün olmayan bu ilişkilerin bugün yeniden ele alınmaya başlamasının gerektiği, devlet yöneticiliğinde bulunmuş Hissene Habré gibi hem siyasetçi hem isyancı hem de asker şapkasına sahip olmuş kişilerin yargılanmalarını sağlayan hükümet dışı örgütlerin ve savunuculuk ağlarının çalışmaları neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda, çalışmada ele alınan AB askeri operasyonlarının görev aldıkları ülkelerin tarihsel gelişimleri incelendiğinde AB ya da benzeri devletler tarafından oluşturulmuş uluslararası ya da supranasyonel örgütlerin insani güvenliğe dikkat çekme ve insani güvenliği sağlamada yalnız olmadıkları da gözlenmektedir. Bu bağlamda, yeni aktörlerin katılımıyla ortaya çıkan yeni savaşların anlaşılmasında yalnızca üç analiz seviyesi ile çalışmanın yetersiz kalacağı gözükmemektedir. Bu sebeple dördüncü imaj ihtiyacını karşılamak adına analiz seviyelerinin daha farklı şekilde ele alındığı çalışmaların artması beklenebilir.

Bu çalışmanın ortaya çıkardığı teorik ve pratik olarak birbirleriyle bağlantılı sonuçlar geleneksel güvenlik yaklaşımlarının takip ettikleri paradigma dilinin zaman içerisinde ortaya çıkan fenomenleri aydınlatmakta yetersiz kaldığını göstermektedir. Dışarıdan içeriye beklenen tek yönlü tehdidin yerine içeriden, dışarıdan ve hatta içeri ile dışarının koalisyonundan kaynaklanan tehditler, devletlere ve vatandaşlarına yöneltilmektedir. Çok yönlü tehditleri yöneltenler de geleneksel güvenlik yaklaşımlarının beklentisinin dışında yalnızca devletler değil, devletler, devlet dışı aktörler ve devletler ile devlet dışı aktörlerin kombinasyonlarından oluşmaktadır. Devletlerin alışık oldukları devletten devlete yönelen simetrik tehditlerin dışında silahlı devlet dışı aktörler tarafından yöneltilen asimetrik tehdit boyutu, devletlerin yalnızca diğer ülkelerin kapasitelerine göre analiz yapmalarını yetersiz kılmaktadır. Neorealizmin iddia ettiği üzere sıralamadaki pozisyonlara dayalı, ölçülebilir tehditlerin yanında doğrudan sivilleri hedef alan asimetrik tehditlerin yükselişi AB güvenlik yaklaşımlarının da yıllar içerisinde değişiminde rol oynamıştır. 2003 Avrupa Güvenlik Stratejisi belgesini 13 yıl sonra yenileyen 2016 tarihli *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe* ya da belgenin daha çok bilinen alt başlığıyla *A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy* belgesi AB'nin güvenlik yaklaşımının evrimi içerisinde devlet dışı aktörlerin oynamakta olduğu rolü bir kez daha kamuoyuna hatırlatmaktadır. Küresel bir strateji ile güvenliğe yaklaşıldığı adından da anlaşılan belgeye göre AB'nin barışı inşa etme, insan hayatını, özellikle de sivilleri koruma ve güvenliğini garanti etme görevlerini, uluslararası hukukla uygun bir şekilde yerine getirebilmesi için güvenlik ve savunmasını daha donanımlı hale getirme gereksinimi kabul edilmekte, krizlere hızlı ve kararlı bir şekilde müdahale etme gücünün, özellikle terörizme karşı savaşta zaruri

hale geldiği belirtilmektedir. AB'nin tutarlı bir iç ve dış politika izleyerek, bu tür çatışmalardan kaynaklanabilecek, insan ticareti ve kaçakçılıktan, terörizme kadar güvensizliğin yayılmasına karşı koyması gerektiğinin altı çizilmiştir.⁷³³ AB'nin insani güvenliği bütünleşik bir yaklaşım ile destekleyeceği belirtilmiş, çatışmaların çok boyutlu oldukları ve bu sebeple çok boyutlu bir şekilde karşılık verilmesinin de gerekliliğine vurguda bulunulmuştur. AB'nin güvenlik yaklaşımının yalnızca hedef devletlere karşı korumanın ötesinde kapsayıcı bir yaklaşım benimsediği ve silahlı devlet dışı aktörler gibi yeni eklenen aktörlere karşı bireylerin güvenliğini esas almaya devam edeceği görülmektedir.

⁷³³ European External Action Service. (2016). *Shared vision, Common Action-A Stronger Europe: A Global Strategy of the European Union's Foreign and Security Policy*. Luxembourg: Publications Office, 30.

KAYNAKLAR

- Acemoglu, D. and Robinson, J. A. (2013). **Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty**. London: Profile Books.
- Acharya, A. (2001). "Human Security: East versus West". **International Journal**, Vol. 56, No. 3, 442-460.
- Açıkmeşe, S. A. (2004). "The Underlying Dynamics of the European Security and Defence Policy". **Perceptions: Journal of International Affairs**, Vol. 9, No. 1, 119-147.
- Adamthwaite, A. (1985). "Britain and the World, 1945-9: The View from the Foreign Office". **International Affairs**, Vol. 61, No 2, 223-235.
- Adelman, K. L. (1978). "Zaire's Year of Crisis". **African Affairs**, Vol. 77, No. 306, 36-44.
- Ali, S. A. (1984). "War-Torn Chad-Cockpit of International Rivalry". **Pakistan Horizon**, Vol 37. No. 3, 20-36.
- Amnesty International. (2001). "Chad: The Habré Legacy". AFR 20/004/2001.
- Amnesty International. (2004). "Sudan: At the Mercy of Killers-Destruction of Villages in Darfur". **Amnesty International**, AI Index: 54/072/2004.
- Anstey, R. (1965). "The Congo Rebellion". **The World Today**, Vol. 21, No. 4, 169-176.
- Armed Conflict Location & Event Data Project. (2009). "ACLED Report for Central African Republic February 2009". **Armed Conflict Location & Event Data Project**.
- Ascherson, N. (1999). **The King Incorporated: Leopold the Second and the Congo** (Third Edition). London: Granta Books.
- Ashley, R. (1981), "Political Realism and Human Interests". **International Studies Quarterly**, Vol. 25, No. 2, Symposium in Honor of Hans J. Morgenthau, 204-236.
- Ashley, R. K. (1986). "The Poverty of Neorealism". In R. O. Keohane. (Ed.). **Neorealism and Its Critics**. New York: Columbia University Press, 255-300.
- Askin, S. And Collins, C. (1993). "External Collusion with Kleptocracy: Can Zaire Recapture its Stolen Wealth?". **Review of African Political Economy**, No. 57, 72-85.
- Audi, R. (1998). **Epistemology: A Contemporary Introduction to the Theory of Knowledge** (Second Edition). New York and London: Routledge.
- Autesserre, S. (2009). "Hobbes and the Congo: Frames, Local Violence, and International Intervention". **International Organization**, Vol. 63, No. 2, 249-280.
- Axworthy, L. (2001). "Human Security and Global Governance: Putting People First". **Global Governance**, Vol. 7, No. 1, 19-23.
- Aydınlı, E., Kurubaş E., ve Özdemir H. (2009). **Yöntem, Kuram, Komplo: Türk Uluslararası İlişkiler Disiplininde Vizyon Arayışları**. Ankara: Asil Yayın.
- Ayittey, G. B. N. (1998). **Africa in Chaos**. New York: St. Martin's Press.

- Ayoob, M. (1997). "Defining Security: A Subaltern Realist Perspective". In K. Krause & M. C. Williams (Eds.), *Critical Security Studies: Concepts and Cases*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 121-146.
- Baarsen, M. V. (2000). "The Netherlands and Sudan: Dutch Policies and Interventions with respect to the Sudanese Civil War". *Clingendael Institute*.
- Bailes, A. J. and Messervy-Whiting, G. (2011). "Death of an Institution: The End for Western European Union, a Future for European Defence?". *Egmont Institute*, Egmont Paper, No. 46.
- Baldwin, D. A. (1997). "The Concept of Security". *Review of International Studies*, 23, 5-26.
- Baronov, D. (2004). *Conceptual Foundations of Social Research Methods*. London: Paradigm Publishers.
- Barratt, D. (2023). "Communists Seize Power in Czechoslovakia". *Salem Press Encyclopedia*.
- Barron, T. (2013). "The Soldier and the State in the Congo Crisis: The Unprofessional Legacy of the National Congolese Army". *African Security*, Vol. 6, No. 97, 97-132.
- Bassil, N. N. (2004). "The Failure of the State in Africa: The Case of Darfur". *Australian Quarterly*, Vol. 76, No. 4, 23-29.
- Bauters, J. (2012). *A Taxonomy of Non-State Armed Actors in the Central African Republic*. Antwerp: International Peace Information Service.
- Baylis, J. (1984). "Britain, the Brussels Pact and the Continental Commitment". *International Affairs*, Vol. 60, No. 4, 615-629.
- Beckett, W. E. (1950). *The North Atlantic Treaty, the Brussels Treaty and the Charter of the United Nations*. London: Stevens & Sons Limited.
- Behrends, A. (2007). "The Darfur Conflict and the Chad/Sudan Border- Regional Context and Local Configurations". *Sociologus*, Vol. 57, No. 1, 99-131.
- Behrends, A. (2011). "Fighting for Oil When There is No Oil Yet: The Darfur-Chad Border". In A. Behrends, S. P. Reyna, G. Schlee. (Eds.). *Crude Domination: An Anthropology of Oil*. New York: Berghahn Books, (81-106).
- Bell, J. B. (1971) "Contemporary Revolutionary Organizations". *International Organization*, Vol. 25, No. 3, Transnational Relations and World Politics, 503-518.
- Bell, P. D. (1971). "The Ford Foundation as a Transnational Actor". *International Organization*, Vol. 25, No. 3, Transnational Relations and World Politics, 465-478.
- Benton, T. ve Craib, I. (2008). *Sosyal Bilim Felsefesi: Toplumsal Düşüncenin Felsefi Temelleri*. (Çev. Ü. Tatlıcan ve B. Binay). Bursa: Sentez Yayıncılık. (Orijinal eser 2001 senesinde yayımlandı).

- Berg, P. (2008). *Country Conflict-Analysis Studies: The Dynamics of Conflict in the Tri-Border Region of the Sudan, Chad and the Central African Republic*. Berlin: Friedrich Ebert Foundation.
- Beswick, S. F. (1991). "The Addis Ababa Agreement: 1972-1983 Harbinger of the Second Civil War in Sudan". *Northeast African Studies*, Vol. 13, No 2, 191-215.
- Blocher, J. and Gulati, M. (2020). "Transferable Sovereignty: Lessons from the History of the Congo Free State". *Duke Law Journal*, Vol. 69, No. 6, 1219-1273.
- Blockmans, S. and Wessel, R. A. (2009). "The European Union and Crisis Management: Will the Lisbon Treaty Make the EU More Effective?". *Journal of Conflict and Security Law*, Vol. 14, No. 2, 265-308.
- Bok, D. C. (1955). *The First Three Years of the Schuman Plan*. New Jersey: Princeton University Press.
- Booth, K. (1997). "Security and Self: Reflections of a Fallen Realist". In K. Krause and M. C. Williams (Eds.). *Critical Security Studies: Concepts and Cases*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 83-119.
- Borchardt, K. (2010). *The ABC of European Union Law*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Bostdorff, D. M. (2008). *Proclaiming the Truman Doctrine: The Cold War Call to Arms*. College Station: Texas A&M University Press.
- Brittain, V. and Conchiglia, A. (2006). "The Great Lakes Region: Security Vacuum and European Legacy". In M. Glasius and M. Kaldor. (Eds). *A Human Security Doctrine for Europe: Project, Principles, Practicalities*. New York: Routledge.
- Brodie, B. (1959). *Strategy in the Missile Age*. New Jersey: Princeton University Press.
- Brody, R. (2017). "Victims Bring a Dictator to Justice". *Brot für die Welt*, Analysis 70.
- Bruijn, M. and Dijk, H. (2007). "The Multiple Experiences of Civil War in the Guéra Region of Chad, 1965-1990". *Sociologus*, Vol. 57, No. 1, 61-98.
- Bush, R. (1988). "Hunger in Sudan: The Case of Darfur". *African Affairs*, Vol. 87, No. 346, 5-23.
- Buzan, B. and Hansen, L. (2009). *The Evolution of International Security Studies*. New York: Cambridge University Press.
- Buzan, B., Waever, O., de Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers.
- Callaghy, T. M. (1984). "Africa's Debt Crisis". *Journal of International Affairs*, Vol. 38, No. 1, 61-79.
- Cameron, F. (1999). *The Foreign and Security Policy of the European Union: Past, Present and Future*. Sheffield: Sheffield Academic Press.
- Carment, D. (2003). "Assessing State Failure: Implications for Theory and Policy". *Third World Quarterly*, Vol. 24, No. 3, 407-427.

- Carpenter, C., Duygulu, S., Montgomery, A. H., Rapp, A. (2014). Explaining the Advocacy Agenda: Insights from the Human Security Network". *International Organization*, Vol. 68, No. 2, 449-470.
- Carr, E. H. (2001). *The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave.
- Churrua, C. (2015). "EUFOR Chad/CAR Mission on the Protection of Civilians: A Distinctive Way to Peace Operations". In M. G. Galantino, M. R. Freire. (Eds.). *Managing Crises, Making Peace: Towards a Strategic Eu Vision for Security and Defense*. Houndmills: Palgrave MacMillan, 216-235.
- Clark, J. F. (1994). "The National Conference as an Instrument of Democratization in Francophone Africa". *Journal of the Third World Studies*, Vol. 11, No. 1, 304-335.
- Clark, J. F. (1994). "The National Conference as an Instrument of Democratization in Francophone Africa". *Journal of the Third World Studies*, Vol. 11, No. 1, 318-319.
- Clausewitz, C. V. (2020). *On War*. Ankara: Gece Kitaplığı. (Orijinal eserin yayım tarihi, 1832).
- Collier, P., Elliot, V. L., Hegre, H., Hoeffler, A., Reynal-Querol, M., Sambanis, N. (2003). *Breaking the Conflict Trap: Civil War and Development Policy*. Washington: World Bank and Oxford University Press.
- Collins, C. J. L. (1993) "The Cold War Comes to Africa: Cordier and the 1960 Congo Crisis". *Journal of International Affairs*, Vol. 47, No. 1, 243-269.
- Collins, C. J. L. (1997). "The Congo is Back!". *Review of the African Political Economy*, Vol. 24, No. 72, 277-286.
- Collins, R. O. (1988). "Civil War in Sudan". *Journal of Third World Studies*, Vol. 5, No. 1, 66-83.
- Collmer, S. (2004). "Child Soldiers-An Integral Element in New, Irregular Wars?". *Connections*, Vol. 3, No. 3, 1- 12.
- Couvalis, G. (1997). *The Philosophy of Science: Science and Objectivity*. London: SAGE Publications.
- Crabb, J. H. (1978). "The Coronation of Emperor Bokassa". *Africa Today*, 25-44.
- Crotty, M. (1998). *The Foundations of Social Research: Meaning and Perspective in the Research Process*. London: SAGE Publications.
- Davison, W. P. (1980). *The Berlin Blockade: A Study in Cold War Politics*. New York: Arno Press.
- De Gucht, K. (1997). "The Common Foreign and Security Policy (CFSP): Is There Room for New Perspectives in the Aftermath of Maastricht?". *Studia Diplomatica*, Vol. 50, No. 2, 49-83.
- De Villers, G. And Tshonda, J. O. (2002). "An Intransitive Transition". *Review of African Political Economy*, Vol. 29, NO. 93/94, 399-410.

- De Waal, A. (2005). "Briefing: Darfur, Sudan: Prospects for Peace". *African Affairs*, Vol. 104, No. 414, 127-135.
- Debos, M. (2008). "Fluid Loyalties in a Regional Crisis: Chadian 'Ex-Liberators' in the Central African Republic". *African Affairs*, Vol. 107, No. 427, 225-241.
- Decalo, S. (1980a). "Chad: The Roots of Centre-Periphery Strife". *African Affairs*, Vol. 79, No. 317, 490-509.
- Decalo, S. (1980b). "Regionalism, Political Decay, and Civil Strife in Chad". *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 18, No. 1, 23-56.
- Dietl, R. (2009). "The WEU: A Europe of the Seven, 1954-1969". *Journal of Transatlantic Studies*, Vol. 7, No. 4, 431-452.
- Dijkstra, H. (2010). "The Military Operation of the EU in Chad and the Central African Republic: Good Policy, Bad Politics". *International Peacekeeping*, Vol. 17, No. 3, 395-407.
- Dobbins, J., Jones, S. G., Crane, K., Chivvis, C. S., Radin, A., Larrabee, F. S., Bensahel, N., Stearns, B. K., Goldsmith, B. W. (2008). *Europe's Role in Nation-Building: From the Balkans to the Congo*. Santa Monica: RAND Corporation.
- Duchin, B. R. (1992). "The 'Agonizing Reappraisal': Eisenhower, Dulles, and the European Defense Community". *Diplomatic History*, Vol. 16, No. 2, 201-221.
- Duke, S. (1996). "The Second Death (or the Second Coming) of the WEU". *Journal of Common Market Studies*, Vol. 34, No. 2, 167-190.
- Duke, S. (2001). "CESDP: Nice's Overtrumped Success?". *European Foreign Affairs Review*, Vol. 6, No. 2, 155-175.
- Economic and Political Weekly. (1977, December 31). "Empire-Building". *Economic and Political Weekly*, Vol. 12, No. 53, 2146.
- Eekelen, W. V. (1991). "The Role of the WEU in European Security". *Harvard International Review*, Fall, 7-8, 10.
- Ekiyor, T. and Mashumba, N. (2006). "The Peace Building Role of Civil Society in Central Africa". *Centre for Conflict Resolution*.
- El-Agraa, A. M. (1998). *European Union: History, Institutions, Economics and Policies* (Fifth Edition). London: Prentice Hall Europe.
- Emery, H. C. (1915). "What is Realpolitik?". *International Journal of Ethics*, Vol. 25, No 4, 448-468.
- European Council. (1992). "Conclusions of the Presidency". *European Council in Edinburgh*, December 12, 1992, SN 456/1/92 REV 1.
- European External Action Service. (2016). *Shared vision, Common Action-A Stronger Europe: A Global Strategy of the European Union's Foreign and Security Policy*. Luxembourg: Publications Office.

- European Parliament. (2024). "Foreign Policy: Aims, Instruments and Achievements". **European Parliament**, 1. Web: https://www.europarl.europa.eu/erpl-app-public/factsheets/pdf/en/FTU_5.1.1.pdf adresinden 19.04.2024'te alınmıştır.
- Evera, S. V. (1997). **Guide to Methods for Students of Political Science**. Ithaca: Cornell University Press.
- Ewans, M. (2003). **European Atrocity, African Catastrophe: Leopold II, the Congo Free State and its Aftermath**. New York: RoutledgeCurzon.
- Fahey, D. (2013). **Ituri: Gold, Land, and Ethnicity in North-Eastern Congo**. London: Rift Valley Institute.
- Field, J. A. (1971). "Transnationalism and the New Tribe". **International Organization**, Vol. 25, No. 3, Transnational Relations and World Politics, 353-372.
- Finnemore, M. and Sikkink, K. (1998). "International Norm Dynamics and Political Change". **International Organization**, 52(4), 887-917.
- Freedman, L. (1986). "The First Two Generations of Nuclear Strategists". In Peter Paret. (Ed.). **Makers of Modern Strategy: From Machiavelli to the Nuclear Age**. Princeton: Princeton University Press, 735-778.
- Fuchs, P. (1996). "Nomadic Society, Civil War, and the State in Chad". **Nomadic Peoples**, No. 38, 151-162.
- Gaddis, J. L. (1987). **The Long Peace: Inquiries Into the History of the Cold War**. New York: Oxford University Press.
- Gaddis, J. L. (1992). "International Relations Theory and the End of the Cold War". **International Security**, C 17, S 3, 5-58.
- Gambino, A. W. (2008). "Congo: Securing Peace, Sustaining Progress". **Council on Foreign Relations**, Council Special Report No. 40.
- Gardinier, G. (1958). "French Equatorial Africa". *Current History*, Vol. 34, No. 198, 105-110.
- Gilbert, F. (1986). "Machiavelli: The Renaissance of the Art of War". In P. Paret (Ed.), **Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age**. New Jersey: Princeton University Press, 11-31.
- Gilpin, R. (1971). "The Politics of Transnational Economic Relations". **International Organization**, Vol. 25, No. 3, Transnational Relations and World Politics, 398-419.
- Giroux, J., Lanz, D., Sguaitamatti, D. (2009). "The Tormented Triangle: The Regionalisation of Conflict in Sudan, Chad and the Central African Republic". **Crisis States Research Centre**, Working Paper 2 (47).
- Gleijeses, P. (1996). "Truth or Credibility: Castro, Carter, and the Invasions of Shaba". **The International History Review**, Vol. 18, No. 1, 70-103.
- Goff, R., Moss, W., Terry, J., Upshur, J. (1994). **The Twentieth Century: A Brief Global History** (Fourth Edition). New York: McGraw-Hill.

- Gondola, C. D. (2002). *The History of Congo*. Westport: Greenwood Press.
- Graebner, N. A. (1981). "The United States and the NATO, 1953-69". In L. S. Kaplan and R. W. Clawson. (Eds.). *NATO After Thirty Years*. Wilmington, Delaware: Scholarly Resources Inc.
- Grieco, J. M. (1993). "Anarchy and the Limits of Cooperation". In D. A. Baldwin. (Eds.). *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*. New York: Colombia University Press, 116-140.
- Grix, J. (2002). "Introducing Students to the Generic Terminology of Social Research". *Politics*, Vol. 22, No. 3, 175-186.
- Gürkaynak, M. (2004). *Avrupa'da Savunma ve Güvenlik*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Hacker, J. (1991). "Zaire: The Political Economy of Despotism, Debt and Decline". *Harvard International Review*, Vol. 14, No. 2, 51-53.
- Haftendorn, H. (1991) "The Security Puzzle: Theory-Building and Discipline-Building in International Security". *International Studies Quarterly*, Vol. 35, No. 1, 3-17.
- Harshe, R. (1979). "Chad: Pause in Civil War". *Economic and Political Weekly*, Vol. 14, No. 36, 1539-1540.
- Hassan, S. (1993). "The Sudan National Democratic Alliance (NDA): The Quest for Peace, Unity and Democracy". *Issue: A Journal of Opinion*, Vol. 21, No. 1/2, 14-25.
- Haywood, K. S. (2014). "Comparing the SPLA's Role in Sudan's 1997 and 2005 Comprehensive Peace Agreements". *African Studies Review*, Vol. 57, No. 3, 143-165.
- Helly, D. (2009a). "EUFOR Tchad/RCA: The EU Military Operation in the Republic of Chad and in the Central African Republic (Operation Eufor Tchad/RCA)". In G. Grevi, D. Helly, D. Keohane. (Eds.). *European Security and Defence Policy: The First Ten Years (1999-2009)*. Paris: The European Union Institute for Security Studies, 339-351.
- Helly, D. (2009b). "Operation Artemis (RD Congo): The EU Military Operation in DR Congo (Artemis)". In G. Grevi, D. Helly, D. Keohane. (Eds.). *European Security and Defence Policy: The First Ten Years (1999-2009)*. Paris: The European Union Institute for Security Studies, 181-185.
- Henke, M. E. (2019). *Constructing Allied Cooperation: Diplomacy, Payments, and Power in Multilateral Military Coalitions*. Ithaca: Cornell University Press.
- Herken. G. (1986). "The Not-Quite-Absolute Weapon: Deterrence and the Legacy of Bernard Brodie". *Journal of Strategic Studies*, Vol. 9, No. 4, 15-24.
- Herz, J. H. (1950). "Idealist Internationalism and the Security Dilemma". *World Politics*, Vol. 2, No. 2, 157-180.
- Heuser, B. (1997). *NATO, Britain, France and the FRG: Nuclear Strategies and Forces for Europe 1949-2000*. London: Macmillan Press Limited.
- Hindes, B. (1977). *Philosophy and Methodology in the Social Sciences*. Sussex: The Harvester Press Limited.

- Hobbes, T. (1997). *Leviathan: Authoritative Text, Backgrounds, Interpretations*. (Eds. R. E. Flathman and D. Johnston). New York: W. W. Norton & Company. (Eserin orijinali 1651'de yayımlandı).
- Hobson, J. M. (2003). *The State and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hollick, J. C. (1982). "Civil War in Chad, 1978-1982". *The World Today*, Vol. 38, No. 7/8, 297-304.
- Hollis, M. (2000). *The Philosophy of Social Science: An Introduction* (6th Edition). Cambridge: Cambridge University Press.
- Holt, P. M. (1956). "Sudanese Nationalism and Self-Determination Part I". *Middle East Journal*, Vol. 10, No. 3, 239-247.
- Homan, K. (2007). "Operation Artemis in the Democratic Republic of Congo". In European Commission. *Faster and More United? The Debate about Europe's Crisis Response Capacity*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 151-154.
- Howorth, J. (2003). "Saint-Malo Plus Five: An Interim Assessment of ESDP". *Notre Europe*, Policy Paper, No. 7.
- Höffe, O. (2008). *Felsefenin Kısa Tarihi*. (Çev. O. N. Aytolu). İstanbul: İnkılap Kitabevi. (Eserin orijinali 2005 yılında yayımlandı).
- Human Rights Watch. (2004). Sudan: Darfur in Flames: Atrocities in Western Sudan. *Human Rights Watch*, Vol. 16, No. 5.
- Hutchinson, S. E. (2000). "Nuer Ethnicity Militarized". *Anthropology Today*, Vol. 16, No. 3, 6-13.
- Iandolo, A. (2014). "Imbalance of Power". *Journal of Cold War Studies*, Vol. 16, No. 2, 32, 32-55.
- ICC. *Situation in Darfur, The Sudan: Public Redacted Version of the Prosecutor's Application under Article 58*, ICC-02/05 (14 July 2008).
- International Crisis Group. (2000). "Scramble for the Congo: Anatomy of an Ugly War". *ICG Africa Report*, No. 26.
- International Crisis Group. (2004). "Sudan: Now or Never in Darfur". *ICG Africa Report*, No. 80.
- International Crisis Group. (2006). "Tchad: Vers le Retour de la Guerre?". *International Crisis Group*, Rapport Afrique No. 111.
- International Crisis Group. (2007). "Central African Republic: Anatomy of a Phantom State". *ICG Africa Report*, No. 136.
- International Crisis Group. (2008). "CHAD: A New Conflict Resolution Framework". *Crisis Group Africa Report*, No. 144.

- İnternet: Accord de Paix entre Le Gouvernement de la République Centrafricaine et UFDR. *L'Accord de Paix de Birao*. (1 Avril 2007). Web: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/CF_070401_Birao%20Peace%20Accord.pdf adresinden 24.05.2024'te alınmıştır.
- İnternet: Avrupa Birliği Başkanlığı. (2022). "Avrupa Birliği'nin Tarihçesi". Web: <https://www.ab.gov.tr/p.php?e=105> adresinden 22 Şubat 2024'te alınmıştır.
- İnternet: Bassey, E. (Ed.). (2023). "Fragile States Index Annual Report 2023". *The Fund for Peace*. Web: https://fragilestatesindex.org/wp-content/uploads/2023/06/FSI-2023-Report_final.pdf adresinden 28.04.2024'te alınmıştır.
- İnternet: Brussels Treaty as Amended by the Protocol Modifying and Completing the Brussels Treaty, (Paris, 23 October 1954). *Texts of the Treaty and the Protocols*. Brussels: Western European Union. Web: https://www.cvce.eu/content/publication/2003/11/26/7d182408-0ff6-432e-b793-0d1065ebe695/publishable_en.pdf adresinden 22 Şubat 2024'te alınmıştır.
- İnternet: Conseil des Ministres de l'UEO. "Déclaration sur les Événements Récents dans le Golfe, CM (88) 6. La Haye: 19.04.1988. Web: https://www.cvce.eu/en/obj/declaration_du_conseil_des_ministres_de_l_ueo_sur_les_evenements_dans_le_golfe_persique_la_haye_19_avril_1988-fr-c2a8cc74-bf74-4e26-90ff-6425c3902001.html adresinden 22.03.2024'te alınmıştır.
- İnternet: Council of the European Union. (2009). EU Military Operation in Eastern Chad and North Eastern Central African Republic (EUFOR Tchad/RCA) Factsheet. Web: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/sede210109factsheetchad/_SEDE210109FactsheetChad_en.pdf adresinden 26.05.2024'te alınmıştır.
- İnternet: De Waal, A. (25 July 2004). "Darfur's Deep Grievances Defy All Hopes for an Easy Solution". *The Guardian*. Web: <https://www.theguardian.com/society/2004/jul/25/internationalaidanddevelopment.voluntarysector> adresinden 11.05.2024'te alınmıştır.
- İnternet: EU Treaty. "Declaration (No 30) on WEU (Maastricht, 7 February 1992)". *Official Journal of the European Communities* (OJEC). 29.07.1992, No C 191. Web: https://www.cvce.eu/content/publication/2003/1/16/f5e420de-160a-491e-99ee-03576aa49fc1/publishable_en.pdf adresinden 18.04.2024'te alınmıştır.
- İnternet: European Council. (1999). Cologne European Council: Presidency Conclusions, Annex III. European Council Declaration on Strengthening the Common European Policy on Security and Defence. Web: https://www.cvce.eu/content/publication/2003/6/6/ee393bf3-d96f-46b8-8897-15546a0e1c0d/publishable_en.pdf adresinden 20.04.2024'te alınmıştır.
- İnternet: European Council. (1999). Helsinki European Council 10 and 11 December 1999: Presidency Conclusions. Web: https://www.europarl.europa.eu/summits/hel2_en.htm adresinden 20.04.2024'te alınmıştır.
- İnternet: European Union. (2003). "A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy". Brussels, Council of the European Union. 12 December 2003. Web: https://www.cvce.eu/obj/european_security_strategy_a_secure_europe_in_a_better_

world_brussels_12_december_2003-%20en-1df262f2-260c-486f-b414-dbf8dc112b6b.html adresinden 20.04.2024'te alınmıştır.

İnternet: "End of Civil War in Chad". (1981). *Strategic Studies*, Vol. 4, No. 2, 10-11. Web: <http://www.jstor.org/stable/45181523> adresinden 24.05.2024'te alınmıştır.

İnternet: Gainer, M. (2020). "European Political Cooperation (1970-1993). *Encyclopédie d'Histoire Numérique de l'Europe*. Web: <https://ehne.fr/en/encyclopedia/themes/international-relations/diplomatic-practices/european-political-cooperation-1970-1993> adresinden 23 Mart 2024'te alınmıştır.

İnternet: Helman, G. B. And Ratner, S. R. (2010). "Flashback: Saving Failed States". *Foreign Policy*. Web: <https://foreignpolicy.com/2010/06/15/saving-failed-states/> 21 Mart 2024'te alınmıştır.

İnternet: Henry. N. (September 24, 1991). "France, Belgium Send Troops to Zaire: Paratrooper Slain as Forces Seek to Restore Order in Kinshasa". *The Washington Post*. Web: <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1991/09/25/france-belgium-send-troops-to-zaire/a92390ab-8b98-4ca0-8093-e64d66f255b8/> adresinden 05.05.2024'te alınmıştır.

İnternet: International Trade Administration. (2024). "Democratic Republic of the Congo-Country Commercial Guide". *Official Website of the International Trade Administration*. Web: <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/democratic-republic-congo-mining-and-minerals> adresinden 24.04.2024'te alınmıştır.

İnternet: Joint Declaration on European Defence. (1998). Joint Declaration issued at the British-French Summit, Saint-Malo, 3-4 December 1998. Web: https://www.cvce.eu/content/publication/2008/3/31/f3cd16fb-fc37-4d52-936f-c8e9bc80f24f/publishable_en.pdf adresinden 18.04.2024'te alınmıştır.

İnternet: Payanzo, N, Wiese, B. M., Cordell, D. D., Lemarchand, R. (2024). "Democratic Republic of Congo". *Encyclopedia Britannica*. Web: <https://www.britannica.com/place/Democratic-Republic-of-the-Congo> adresinden 26.04.2024'te alınmıştır.

İnternet: *The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo* (Case Information) ICC-01/05-01/08 (March 2019). Web: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CaseInformationSheets/BembaEng.pdf> adresinden 26.05.2024'te alınmıştır.

İnternet: Treaty of Amsterdam. "Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts". *Official Journal C 340*, 10/11/1997, 1-144. Web: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11997D/TXT> adresinden 18.04.2024'te alınmıştır.

İnternet: Türk Dil Kurumu. *Güncel Türkçe Sözlük*. Web: <https://sozluk.gov.tr> adresinden 15.05.2024'te alınmıştır.

İnternet: Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2024). "Kongo Demokratik Cumhuriyeti: Ülke Profili". *Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve*

Avrupa Birliği Müdürlüğü. Web: <https://ticaret.gov.tr/data/5ef9d7c813b87640180841f3/D.Kongo%20Ülke%20Profili%202024.pdf> adresinden 28.04.2024'te alınmıştır.

İnternet: UNHCR Public Information Section. (30 July 2002). Press Releases: UNHCR welcomes D.R. Congo-Rwanda Agreement. Web: <https://www.unhcr.org/news/news-releases/unhcr-welcomes-drcongo-rwanda-agreement> adresinden 05.05.2024'te alınmıştır.

İnternet: Waughn, T. "Berlin Plus Agreement". Web: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/berlinplus/_berlinplus_en.pdf adresinden 20.04.2024'te alınmıştır.

İnternet: Western European Union. (1987). "Platform on the European Security Interests". Meeting of the Foreign and Defense Ministers of the Western European Union. The Hague. Web: <http://aei.pitt.edu/43384/1/WEU.Platform.pdf> adresinden 23 Mart 2024'te alınmıştır.

İnternet: WEU Council of Ministers. (1992). "Petersberg Declaration". Bonn, 19 June 1992. Bruxelles: Press and Information Service, 1-15. Web: https://www.cvce.eu/en/obj/petersberg_declaration_made_by_the_weu_council_of_ministers_bonn_19_june_1992-en-16938094-bb79-41ff-951c-f6c7aae8a97a.html adresinden 17.04.2024'te alınmıştır.

İnternet: World Bank. "Gdp per capita (Current USD)-Cngo, Dem. Rep.". World Bank National Accounts Data, and OECD National Accounts Data Files. Web: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=CD&most_recent_value_desc=false adresinden 28.04.2024'te alınmıştır.

İnternet: World Bank. "Inflation, consumer prices (annual %)-Congo, Dem. Rep.". *International Monetary Fund, International Financial Statistics and data files*. Web: <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?view=chart&locations=CD> adresinden 05.05.2024'te alınmıştır.

İnternet: World Bank. "Population Density (People per sq. km of Land Area)-Congo, Dem. Rep.". Food and Agriculture Organization and World Bank Population Estimates. Web: <https://data.worldbank.org/indicator/EN.POP.DNST?end=2021&locations=CD&start=1961&view=chart> adresinden 28.04.2024'te alınmıştır.

Jackson, P. T. (2011). *The Conduct of Inquiry in International Relations: Philosophy of Science and its Implications for the Study of World Politics*. New York: Routledge.

James, R. R. (Ed.). (1974). *Winston S. Churchill: His Complete Speeches 1897-1963* (Volume VII). New York: Chelsea House Publishers.

Joffe, E. G. H. (1981). "Libya and Chad". *Review of African Political Economy*, May.-Sep., No. 21, 84-102.

Joffe, G. (1990). "Turmoil in Chad". *Current History*, Vol. 89, No. 546, 157-160, 175-177.

John Losee. (2001). *A Historical Introduction to the Philosophy of Science* (Fourth Edition). Oxford: Oxford University Press.

- Jok, J. M. and Hutchinson, S. E. (1999). "Sudan's Prolonged Second Civil War and the Militarization of Nuer and Dinka Ethnic Identities". *African Studies Review*, Vol. 42, No. 2, 125-145.
- Jones, S. G. (2010). "The European Union and the Security Dilemma". *Security Studies*, Vol. 12, No. 3, 114-156.
- Jørgensen, K. E. (1998). "Sleeping Beauty is Awake!". *Studia Diplomatica*, Vol. 51, No. 1/2, 131-149.
- Juma, L. (2006). "The War in Congo: Transnational Conflict Networks and the Failure of Internationalism". *Gonzaga Journal of International Law*, Vol. 10, 97-163.
- Jumbert, M. G. and Lanz, D. (2013). "Globalised Rebellion: The Darfur Insurgents and the World". *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 51, No. 2, 193-217.
- Kaballo, S. A. (1989). "Sudan: Coup in Khartoum: Will it Abort the Peace Process?". *Review of African Political Economy*, No. 44, (Ethiopia: 15 Years on), 75-78.
- Kabwit, G. C. (1979). "Zaire: The Roots of the Continuing Crisis". *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 17, No. 3, 381-407.
- Kahn, H. (1965). *On Escalation: Metaphors and Scenarios*. Praeger: New York.
- Kalck, P. (1971). *Central African Republic: A Failure in De-Colonisation*. (Trans. B. Thomson). London: Pall Mall Press.
- Kaldor, M. (2012). *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era* (Third Edition). Stanford: Stanford University Press.
- Kaldor, M. (2013). "In Defence of New Wars". *Stability*, Vol. 2, No. 1, 1-16.
- Kaplan, L. S. (1967). "The United States, Belgium, and the Congo Crisis of 1960". *The Review of Politics*, Vol. 29, No. 2, 239-256.
- Kaplan, L. S. (2004). *NATO Divided, NATO United: The Evolution of an Alliance*. Westport: Praeger Publishers.
- Kaplan, L. S. (2007). *NATO 1948: The Birth of the Transatlantic Alliance*. Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers.
- Kaplan, M. (1966). "The New Great Debate: Traditionalism vs. Science in International Relations". *World Politics*, Vol. 19, No. 1, 1-20.
- Kaplan, M. (2005). *System and Process in International Politics*. Colchester: ECPR Press.
- Keck, M. and Sikkink, K. (1998). *Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics*. Ithaca: Cornell University Press.
- Kennes, E. and Larmer, M. (2016). *The Katangese Gendarmes and War in Central Africa: Fighting Their Way Home*. Indianapolis: Indiana University Press.
- Keohane, R. O. (1986). "Theory of World Politics: Structuralism and Beyond". In R. O. Keohane. (Ed.). *Neorealism and Its Critics*. New York: Columbia University Press, 166, 158-204.

- Keohane, R. O. (1988). "International Institutions: Two Approaches". *International Studies Quarterly*, Vol. 32, No. 4, 379-396.
- Keohane, R. O. and Nye, J. S. (2012). *Power and Interdependence* (Fourth Edition). Boston: Longman.
- Kiakwama, G. and Chevallier, J. (1999). "Aid and Reform: The Case of the Democratic Republic of Congo". *Development Research Group of the World Bank on Aid and Reform in Africa*.
- Kisangani, E. (2015). "Social Cleavages and Politics of Exclusion: Instability in the Central African Republic". *International Journal on World Peace*, Vol. 32, No. 1, 35-39.
- Kisangani, E. F. (2003). "Conflict in the Democratic Republic of Congo: A Mosaic of Insurgent Groups". *International Journal on World Peace*, Vol. 20, No. 3, 51-80.
- Kisangani, E. F. (2016). *Historical Dictionary of the Democratic Republic of the Congo*. London: Rowman & Littlefield Publishers.
- Kisangani, E. F. and Bobb, F. S. (2010). *Historical Dictionary of the Democratic Republic of the Congo* (Third Edition). Lanham: The Scarecrow Press.
- Kishlansky, M., Geary, P., O'Brien, P. (2008). *Civilization in the West* (Seventh Edition). New York: Pearson Education, Inc., 128-129.
- Kłosowicz, R. (2018). "The Problem of Bad Governance as a Determinant of State Dysfunctionality in Sub-Saharan Africa". *Politeja*, Vol. 56, 9-22.
- Knutsen, T. L. (1992). *A History of International Relations Theory*. New York: Manchester University Press.
- Kolodziej, E. A. (1992). "Renaissance in Security Studies? Caveat Lector!". *International Studies Quarterly*, 36, 421-438.
- Kramer, R. S., Lobban Jr., R. A., Fluehr-Lobban, C. (2013). *Historical Dictionary of the Sudan* (Fourth Edition). Lanham: The Scarecrow Press.
- Krasner, S. D. (1993). "Global Communications and National Power: Life on the Pareto Frontier". In D. A. Baldwin. (Eds.). *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*. New York: Colombia University Press, 234-249.
- Krasner, S. D. (1995a). "Compromising Westphalia". *International Security*, Vol. 20, No. 3, 115-151.
- Krasner, S. D. (1995b). "Power Politics, institutions, and Transnational Relations". In T. Risse-Kappen. (Ed.). *Bringing Transnational Relations Back In: Non-State Actors, Domestic Structures and International Institutions*. Cambridge: Cambridge University Press, 257-279.
- Krause, K. And Williams, M. C. (1996). "Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods". *Mershon International Studies Review*, 40, 229-254.
- Kuhn, Thomas S. (1996). *The Structure of Scientific Revolutions* (Third Edition). Chicago: The University of Chicago Press.

- Kunz, J. L. (1955). "The London and Paris Agreements on West Germany". *American Journal of International Law*, Vol. 49, No. 2, 210-216.
- Kurki, M. and Wight, C. (2013). In T. Dunne, M. Kurki and S. Smith (Eds.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (3rd Edition). Oxford: Oxford University Press, 14-35.
- Laderman, C. (2013). The Invasion of the United States by an Englishman: E. D. Morel and the Anglo-American Intervention in the Congo". In W. Mulligan and M. Bric. (Eds.). *A Global History of Anti-Slavery Politics in the Nineteenth Century*. London: Palgrave Macmillan.
- Lakatos I. (1978). *The Methodology of Scientific Research Programmes* (Philosophical Papers Vol. 1, Eds. J. Worrall and G. Currie.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Lanz, D. (2009). "Save Darfur: A Movement and Its Discontents". *African Affairs*, Vol. 108, No. 433, 669-677.
- Lawson, S. (2015). *Theories of International Relations: Contending Approaches to World Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Lax, I. R. (2012). "A State of Failure: The Sacrosanctity of Sovereignty and the Perpetuation of Conflict in Weak and Failing States". *Temple International and Comparative Law Journal*, Vol. 26, No. 1, 25-68.
- Lebow, R. N. (2013). "Classical Realism". In T. Dunne, M. Kurki and S. Smith. (Eds.). *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (3rd Edition). Oxford: Oxford University Press, 59-76.
- Legro, J. W. and Moravcsik A. (1999). "Is Anybody Still a Realist?". *International Security*, Vol. 24, No. 2, 5-55.
- Lemarchand, R. (1986). "Chad: Misadventures of the North-South Dialectic". *African Studies Review*, Vol. 29, No. 3, 27-41.
- Lemarchand, R. (1997). "Patterns of State Collapse and Reconstruction in Central Africa: Reflections on the Crisis in the Great Lakes Region". *Africa Spectrum*, Vol. 32, No. 2, 173-193.
- Maastricht Treaty, Treaty on European Union, 29.07.1992, O.J. (C191).
- MacCalman, M. (2016). "A. Q. Khan Nuclear Smuggling Network". *Journal of Strategic Security*, Vol. 9, No. 1, 104-118.
- Machiavelli, N. (1998). *The Prince* (Second Edition). (Trans. H. C. Mansfield). Chicago: The University of Chicago Press. (Eserin orijinali 1532'de yayımlandı).
- Maio, J. L. (2010). "Is War Contagious? The Transnationalization of Conflict in Darfur". *African Studies Quarterly*, Vol. 11, No. 4, 25-44.
- Malan, M. and Boshoff, H. (2002). "A 90-Day Plan to Bring Peace to the DRC? An Analysis of the Pretoria Agreement of 30 July 2002". *ISS Paper*, 61.

- Mamdani, M. (2001). *When Victims Become Killers: Colonialism, Nativism, and the Genocide in Rwanda*. New Jersey: Princeton University Press.
- Mamdani, M. (2009). "The International Criminal Court's Case Against the President of Sudan: A Critical Look". *Journal of International Affairs*, Vol. 62, No. 2, 8-92.
- Marchal, R. (2006). "Chad/Darfur: How Two Crises Merge". *Review of African Political Economy*, Vol. 33, No. 109, 467-482.
- Martinelli, G. (1962). *Leopold to Lumumba: A History of the Belgian Congo 1877-1960*. London: Chapman & Hall Limited.
- Mathews, J. T. (1989). "Redefining Security". *Foreign Affairs*, Vol. 68, No. 2, 162-177.
- Mauter, W. R. (1998). "Churchill and the Unification of Europe". *The Historian*, Vol. 61, No. 1, 67-84.
- May, R. A. (1983). "The State of Chad: Political Factions and Political Decay". *Civilisations*, Vol. 33, No. 2, 113-145.
- McCalpin, J. O. (2002). "Historicity of a Crisis: The Origins of the Congo War". In J. F. Clark. (Ed.). *The African Stakes of the Congo War*. New York: Palgrave MacMillan.
- McClintock, D. W. (1970). "The Southern Sudan Problem: Evolution of an Arab-African Confrontation". *Middle East Journal*, Vol. 24, No. 4, (466-478).
- McCormick, S. H. (1994). "Zaire II: Mobutu, Master of the Game?". *Current History*, Vol. 93, No. 583, 223-227.
- McNulty, M. (1999). "The Collapse of Zaire: Implosion, Revolution or External Sabotage?". *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 37, No. 1, 53-82.
- Mehler, A. (2008). "Not Always in the People's Interest: Power-sharing Arrangements in African Peace Agreements". *GIGA Research Programme: Violence, Power and Security*, No. 83.
- Mehler, A. (2009). "Reshaping Political Space? The Impact of the Armed Insurgency in the Central African Republic on Political Parties and Representation". *GIGA Research Program: Violence and Security*, No. 116.
- Mehler, A. (2011). "Rebels and Parties: The Impact of Armed Insurgency on Representation in the Central African Republic". *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 49, No. 1, 115-139.
- Merriman, J. and Winter, J. (Eds.). (2006). *Europe Since 1914: Encyclopedia of the Age of War and Reconstruction* (Volume 3). Detroit: Charles Scribner's Sons/ Thomson Gale.
- Metz, S. (1996). "Reform, Conflict, and Security in Zaire". *Strategic Studies Institute*.
- Meulen, E. van der and Putten, F. P. van der. (2009). *Great Powers and International Conflict Management: European and Chinese Involvement in the Darfur and Iran Crises*. The Hague: Netherlands Institute of International Relations Clingendael.

- Milner, H. (2009). "Power, Interdependence, and Nonstate Actors in World Politics: Research Frontiers". In H. Milner and A. Moravcsik. (Eds.). *Power, Interdependence, and Non-State Actors in World Politics*. Princeton: Princeton University Press, 3-27.
- Missiroli, A. (1999). "The EU, WEU and ESDI: Amsterdam and Beyond". *Insight Turkey*, Vol. 1, No. 2, 23-45.
- Morgenthau, H. J. (1967). *Scientific Man vs. Power Politics* (6th Impression). London: The University of Chicago Press.
- Morgenthau, H. J. (2014). *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace* (Sixth Edition). (Revised by K. W. Thompson). New Delhi: Kalyani Publishers.
- Nathan, D. (2008). "Darfur: Primary Accumulation and Genocide". *Economic and Political Weekly*, Vol. 43, No. 35, 23-26.
- Natufe, O. I. (1984). "The Cold War and the Congo Crisis, 1960-1961". *Istituto Italiano per l'Africa e l'Oriente*, Vol. 39, No. 3, 353-374.
- Nolutshungu, S. C. (1996). *Limits of Anarchy: Intervention and State Formation in Chad*. Charlottesville: University Press of Virginia.
- Ntuda Ebode, V. (2003). "Quel Avenir pour la Centrafrique?". *Diplomatie*, No. 4, 58-60.
- Nuttall, S. J. (1992). *European Political Co-operation*. New York: Oxford University Press.
- Nye, J. S. and Keohane, R. O. (1971a). "Transnational Relations and World Politics: An Introduction". *International Organization*, Vol. 25, No. 3, Transnational Relations and World Politics, 329-349.
- Nye, J. S. and Keohane, R. O. (1971b). "Transnational Relations and World Politics: A Conclusion". *International Organization*, Vol. 25, No. 3, Transnational Relations and World Politics, 721-748.
- Nzongola-Ntalaja, G. (1979). "The Continuing Struggle for National Liberation in Zaire". *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 17, No. 4, 595-614.
- Nzongola-Ntalaja, G. (1997). *Le Mouvement Démocratique Au Zaire 1956-1996*. Mexico: UNAM.
- Nzongola-Ntalaja, G. (2004). *From Zaire to the Democratic Republic of the Congo* (Second and Revised Edition). Göteborg: Nordiska Afrikainstitutet, UPPSALA.
- Nzongola-Ntalaja, G. (2007). *The Congo from Leopold to Kabila: A People's History* (Third impression). London: Zen Books Limited.
- O'Toole, T. (1982). "Made in France": *The Second Central African Republic*. Proceedings of the Meeting of the French Colonial Historical Society, Vol. 6/7, 136-146.
- Official Journal of the European Union. (30 March 2010). "Consolidated Versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union". *Official Journal of the European Union*, Vol. 53, C2010/083/01.
- Orobator, S. E. (1984). "Civil Strife and International Involvement: The Case of Chad (1964-1983)". *Istituto Italiano per l'Africa e l'Oriente*, Vol. 39, No. 2, 300-316.

- Osiander, A. (1998). "Rereading Early Twentieth-Century IR Theory: Idealism Revisited". *International Studies Quarterly*, Vol. 42, 409-432.
- Pape, R. A. (2005). "Soft Balancing against the United States". *International Security*, Vol. 30, No. 1, 1, 7-45.
- Paret, P. (1986). "Clausewitz". In P. Paret. (Ed.). *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*. New Jersey: Princeton University Press, 186-214.
- Pearce, J. (2012). "Control, Politics, and Identity in the Angolan Civil War". *African Affairs*, Vol. 111, No. 444, 442-465.
- Pendle, N. R. (2023). *Spiritual Contestations- The Violence of Peace in South Sudan*. Rochester, NY: James Currey.
- Platon. (2020). *Devlet: Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi (XLIV Basım)*. (Çev. S. Eyüboğlu ve M. A. Cımcöz). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Eserin orijinali yaklaşık M.Ö. 340 civarındadır).
- Popper, K. (2002). *The Logic of Scientific Discovery*. London and New York: Routledge.
- Posen, B. R. (2006). "European Union Security and Defense Policy: Response to Unipolarity?". *Security Studies*, Vol. 15, No. 2, 149-186.
- Prentzas, G. S. (2011). *The Marshall Plan (Milestones in Modern World History)*. New York: Chelsea House.
- Pricopi, M. and Baboş, A. (2021). "The Relevance of the Berlin Plus Agreements for the Planning Phase of the Military Operation Eufor Althea". *International Conference Knowledge Based Organization*, Vol. 27, No. 1, 102-105.
- Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo* (Decision). ICC-01/04-01/06 (29 January 2007).
- Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo* (Judgement) ICC-01/04-01/06 (14 March 2012).
- Prunier, G. (2009). *Africa's World War: Congo, the Rwandan Genocide, and the Making of a Continental Catastrophe*. Oxford: Oxford University Press.
- Pryce, R. (1994). "The Maastricht Treaty and the New Europe". In A. Duff, J. Pinder, R. Pryce. (Eds.). *Maastricht and Beyond: Building the European Union*. London: Routledge, 3-18.
- Radmann, W. (1978). The Nationalization of Zaire's Copper: From Union Minière to Gécamines". *Africa Today*, Vol. 25, No. 4, 25-47.
- Reed, J. A. (1987). *Germany and NATO*. Washington: National Defense University Press.
- Reeves, E. (2002). "Oil Development in Sudan". *Review of African Political Economy*, Vol. 29, No. 91, 167-169.
- Rehri, J. (Ed.). (2021). *Handbook on CSDP: The Common Security and Defense Policy of the European Union* (Fourth Edition). Vienna: Armed Forces Printing Centre.

- Reid, E. (1977). *Time of Fear and Hope: The Making of the North Atlantic Treaty 1947-1949*. Toronto: Canada.
- Reno, W. (2000). "Clandestine Economies, Violence and States in Africa". *Journal of International Affairs*, Vol. 53, No. 2, 433-459.
- Reno, W. (2011). *Warfare in Independent Africa*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Reyna, S. P. (2010). "The Disasters of War in Darfur, 1950-2004". *Third World Quarterly*, Vol. 31, No. 8, 1297-1320.
- Reyntjens, F. (1999). "Briefing: The Second Congo War: More Than a Remake". *African Affairs*, Vol. 98, No. 391, 241-250.
- Ripka, H. (1950). *Czechoslovakia Enslaved: The Story of the Communist Coup d'État*. London: Victor Gollancz Ltd.
- Risse-Kappen, T. (1994). "Ideas do not Float Freely: Transnational Coalitions, Domestic Structure, and the End of the Cold War". *International Organization* 48, 2, 185-214.
- Risse-Kappen, T. (1995). "Bringing Transnational Relations Back In: Introduction". In T. Risse-Kappen. (Ed.). *Bringing Transnational Relations Back In: Non-State Actors, Domestic Structures and International Institutions*. Cambridge: Cambridge University Press, 3-33.
- Rogier, E. (2003). "Cluttered with Predators, Godfathers and Facilitators: The Labyrinth to Peace in the Democratic Republic of Congo". *Clingendael Institute*.
- Rolandsen, Ø. H. (2011). "A False Start: Between War and Peace in the Southern Sudan, 1956-1962". *Journal of African History*, Vol. 52, No. 1, 105-123.
- Rondos, A. (1985). "Civil War and Foreign Intervention in Chad". *Current History*, Vol. 84, No. 502, 209-212, 232.
- Rosenberg, A. (1995). *Philosophy of Social Science* (Second Edition). Boulder: Westview Press.
- Russell, B. A (1945). *History of Western Philosophy: An Its Connection with Political and Social Circumstances from the Earliest Times to the Present Day* (Sixteenth Printing). New York: Simon and Schuster.
- Sagan, C. (1995). *The Demon Haunted World: Science as a Candle in the Dark*. New York: Random House.
- Saussure, F. D. (2011). *Course in General Linguistics*. (Trans. W. Baskin). (Eds. P. Meisel and H. Saussy). New York: Columbia University Press. (Eserin orijinali 1916'da yayımlandı).
- Schatzberg, M. G. (1991). *The Dialectics of Oppression in Zaire*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Schelling, T. C. (1963). *The Strategy of Conflict*. Cambridge: Harvard University Press.
- Schelling, T. C. and Halperin, M. H. (1961). *Strategy and Arms Control*. New York: The Twentieth Century Fund.

- Schneckener, U. (2007). "Armed Non-State Actors and the Monopoly of Force". In A. Bailes, U. Schneckener and H. Wulf. (Eds.). *Revisiting the State Monopoly on the Legitimate Use of Force*. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces. Policy Paper, No. 24, 10-18.
- Schneider, C. J. (2009). *Conflict, Negotiation and European Union Enlargement*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Scott, S. (2005). "Darfur and the Genocide Debate". *Foreign Affairs*, Vol. 84, No. 1, 123-133.
- Seibert, B. H. (2010). *Operation EUFOR TCHAD/RCA and the EU's Common Security and Defense Policy*. Carlisle: Strategic Studies Institute.
- Singer, J. D. (1958). "Threat-Perception and the Armament-Tension Dilemma". *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 2, No. 1, 90-105.
- Singer, J. D. (1961). "The Level of Analysis Problem in International Relations". *World Politics*, Vol. 14, No. 1, 77-92.
- Skjelsbaek, K. (1971). "The Growth of International Governmental Organization". *International Organization*, Vol. 25, No. 3, Transnational Relations and World Politics, 420-442.
- Smis, S. and Kingah, S. S. (2007). "The Chad Cameroon Pipeline Project (CCPP) and the Dilemmas of the Government of Chad". *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)*, March 28-31, 141-143.
- Somekh, B. ve Lewin, C. (Eds.). (2005). *Research Methods in the Social Sciences*. London: SAGE Publication.
- Sorensen, G. (2001). "War and State-Making: Why Doesn't It Work in the Third World?". *Security Dialogue*, 341-354.
- Stearns, J., Verweijen, J., Eriksson Baaz, M. (2013). "The National Army and Armed Groups in the Eastern Congo: Untangling the Gordian Knot of Insecurity". *Rift Valley Institute*.
- Stein, A. (1993). "Coordination and Collaboration: Regimes in an Anarchic World". In D. A. Baldwin. (Eds.). *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*. New York: Colombia University Press, 29-59.
- Sun Tzu. (2008). *Savaş Sanatı*. (Çev. A. Demir). İstanbul: Kastaş Yayınevi. (Eserin orijinali yaklaşık olarak milattan önce 475-221 seneleri arasında yazılmıştır).
- Taşdemir, F. (2013). "Başarısız Devletler ve Uluslararası Hukuk Açısından Ortaya Çıkardığı Sorunlar". *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 1, 405-423.
- Taşdemir, F. (2016). "Devlet Merkezli Uluslararası Hukuk Sistemi ve Devlet Dışı Silahlı Aktörler". *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 2, 85-120.
- Thompson, V. and Adloff, R. (1981). *Conflict in Chad*. Berkeley: Institute of International Studies, University of California.

- Thucydides. (1954). *History of the Peloponnesian War* (Contributor, M. I. Finley, Trans. R. Warner), Penguin Classics.
- Thucydides. (1961). *The Peloponnesian War*. (Trans. R. Crawley). New Jersey: Princeton University Press.
- Tilly, C. (1989). "Cities and States in Europe, 1000-1800". *Theory and Society*, Vol. 18, No. 5, 563-584.
- Tilly, C. (1992). *Coercion, Capital, and European States, AD 990-1992*. Cambridge: Blackwell Publishers.
- Tilly, C. (1994). "States and Nationalism in Europe 1492-1992". *Theory and Society*, 137-131-146.
- Tilly, C. (1998). "Social Movements and (All Sorts of) Other Political Interactions- Local, National, and International- Including Identities". *Theory and Society*, Vol. 27, No. 4, 453-480.
- Titely, B. (1997). *Dark Age: The Political Odyssey of Emperor Bokassa*. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Tomolya, J. (2015). "Operation "Artemis": The First Autonomous EU-led Operation". *AARMS*, Vol. 14, No. 1, 121-132.
- Topdemir, H. G. (2002). "Kuhn ve Bilimsel Devrimlerin Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme". *Felsefe Dünyası*, 2 (36), 45-62.
- Tusa, A. and Tusa, J. (1988). *The Berlin Blockade*. London: Hodder&Stoughton.
- Ullman R. (1983). "Redefining Security". *International Security*, Vol. 8, No. 1, 129-153.
- Ulriksen, S., Gourlay, C., Mace, C. (2004). "Operation Artemis: The Shape of Things to Come?". *International Peacekeeping*, Vol. 11, No. 3, 508-525.
- UN. (2003) *Second Special Report of the Secreatry-General on the United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo*. 27 May 2003, S/2003/566.
- UNDP. (1994). *Human Development Report*. Oxford: Oxford University Press.
- UNEP. (2007). *Sudan: Post-Conflict Environmental Assessment*. Nairobi: United Nations Environment Programme.
- UNSC. (2002). "Special Report of the Secretary-General on the United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo". S/2002/1005.
- UNSC. (2003a). "Thirteenth Report of the Secretary-General on the United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo". S/2003/211.
- UNSC. (2003b). *Resolution 1484*. 30 May 2003, S/RES/1484.
- UNSC. (2003c). *Resolution 1493*. 28 July 2003, S/RES/1493.
- UNSC. (2007). *Resolution 1778*. 25 September 2007, S/RES/1778.

- UNSC. (2008). *Resolution 1834*. 24 September 2008, S/RES/1834.
- Van Creveld, M. (1991). *The Transformation of War*. New York: The Free Press.
- Vasquez, J. A. (1983). *The Power of Power Politics: A Critique*. New Jersey: Rutgers University Press.
- Vasquez, J. A. (1997). "The Realist Paradigm and Degenerative versus Progressive Research Programs: An Appraisal of Neotraditional Research on Walt's Balancing Proposition". *American Political Science Review*, Vol. 91, No. 4, 899-912.
- Vine, V. (1968). "The Coup in the Central African Republic". *Africa Today*, Vol. 15, No. 2, 12-14.
- Vlassenroot, K. and Huggins, C. D. (2005). "Land, Migration and Conflict in Eastern D. R. Congo". In C. Huggins and J. Clover. (Eds.). *From the Ground Up. Land Rights, Conflict and Peace in Sub-Saharan Africa*. Pretoria: ISS.
- Vlassenroot, K. and Van Acker, F. (2001). "War as Exit from Exclusion? The Formation of Mayi-Mayi Militias in Eastern Congo". *Afrika Focus*, Vol. 17, No. 1-2, 51-77.
- Waal, A. (2007). "Darfur and the Failure of the Responsibility to Protect". *International Affairs*, Vol. 83, No. 6, 1039-1054.
- Waever, O. (1997). "Figures of International Thought: Introducing Persons instead of Paradigms". In I. B. Neumann and O. Waever. (Eds.). *The Future of International Relations: Masters in the Making?*. New York: Routledge, 1-40.
- Wako, S. A. (1992). *Report of the Special Rapporteur, Mr. S. Amos Wako, submitted pursuant to Commission on Human Rights resolution 1991/71 on his mission to Zaire, 8-11 May 1991*. UN Doc E/CN.4/1992/30/Add.1.
- Wakoson, E. N. (1987). "The Sudanese Dilemma: The South-North Conflict". *Northeast African Studies*, Vol. 9, No. 3, 43-58.
- Walker, T. C. and Morton, J. S. (2005). "'Power of Power Politics' Thesis: Is Realism Still Dominant?". *International Studies Review*, Vol. 7, No. 2, 341-356.
- Walt, S. M. (1991). "The Renaissance of Security Studies". *International Studies Quarterly*, 35, 211-239.
- Walton, C. C. (1953). Background for the European Defense Community". *Political Science Quarterly*, Vol. 68, No. 1, 42-69.
- Waltz, K. N. (1959). *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*. New York: Columbia University Press.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. New York: McGraw-Hill
- Waltz, K. N. (1988). "The Origins of War in Neorealist Theory". *Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 18, No 4, 615-628.

- Waltz, K. N. (2004). "Nuclear Myths and Political Realities". In R. J. Art and K. N. Waltz. (Eds.). ***The Use of Force: Military Power and International Politics*** (Sixth Edition). Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Weber, C. (2005). ***International Relations Theory: A Critical Introduction*** (Second Edition). New York: Routledge.
- Weber, M. (2004). The Vocation Lectures. (Eds. D. Owen and T. B. Strong). Cambridge: Hackett Publishing Company. (Eserin Orijinali 1919 senesinde yayımlandı).
- Weiss, H. (2000). ***War and Peace in the Democratic Republic of the Congo***. Sweden: Repro Ekonomikum, Uppsala.
- Weiss, H. (2012). "The Congo's Independence Struggle Viewed Fifty Years Later". ***African Studies Review***, Vol 55, No. 1, 109-115.
- Wells, L. T. (1971). "The Multinational Business Enterprise: What Kind of International Organization?" ***International Organization***, Vol. 25, No. 3, Transnational Relations and World Politics, 447-464.
- Wenger, A. and Mastny, V. (2008). "New Perspectives on the Origins of the CSCE Process". In A. Wenger, V. Mastny and C. Nuenlist. (Eds.). *Origins of the European Security System: The Helsinki Process Revisited, 1965-67*. London: Routledge.
- Wessel, R. A. (1998). The Legality of the Western European Union: The Attribution of Powers Reconsidered on the Occasion of the 50Th Anniversary of the Brussels Treaty. ***Studia Diplomatica***, Vol. 51, No. 1-2, 15-28.
- Wessel, R. A. (2001). "The EU as a Black Widow: Devouring the WEU to Give Birth to a European Security and Defence Policy". In V. Kronenberger. (Ed.). *The EU and the International Legal Order: Discord or Harmony?*. The Hague: T.M.C. Asser Press.
- Whiteman, K. (1988). "Chad". ***The Minority Rights Group***, No. 80, 1-16.
- Williams, C. (2013). "Explaining the Great War in Africa: How Conflict in the Congo Became a Continental Crisis". ***The Fletcher Forum of World Affairs***, Vol. 37, No. 2, 81-100.
- Williams, P. D. and Bellamy, A. J. (2005). "The Responsibility to Protect and the Crisis in Darfur". ***Security Dialogue***, Vol. 36, No. 1, 27-47.
- Wohlstetter, A. (1959). "The Delicate Balance of Terror". ***Foreign Affairs***, C 37, S 2, 211-234.
- Wolfers, A. (1952). "'National Security' as an Ambiguous Symbol". ***Political Science Quarterly***, Vol. 67, No. 4, 481-502.
- Wolfers, A. (1959), "The Actors in International Politics". In W. T. R. Fox. (Ed.). *Theoretical Aspects of International Relations*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 83-106.
- Wright, M. F. (1971). "Lumumba, Ten Years After". ***The Black Scholar***, Vol. 2, No. 7, 39-49.
- Wrong, M. (2000). "The Emperor Mobutu". ***Transition***, No 81/ 82, 92-112.

- X. (1947). "The Sources of Soviet Conduct". *Foreign Affairs*, Vol. 25, No. 4, 566-582.
- Yalçın, Ş. (2001). "Kuhn ve Bilimsel Relativizm". *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, Güz (Sayı 6), 1-11.
- Young, C. (1965). *Politics in Congo: Decolonization and Independence*. Princeton: Princeton University Press.
- Young, C. (1978). "Zaire: The Unending Crisis". *Foreign Affairs*, Vol. 57, No. 1, 169-185.
- Zahar, M. and Mechoulam, D. (2017). *Peace by Pieces? Local Mediation and Sustainable Peace in the Central African Republic*. New York: International Peace Institute.
- Zalewski, M. (1996). "'All These Theories yet the Bodies Keep Piling Up': Theories, Theorists, Theorising. In S. Smith, K. Booth, M. Zalewski. (Eds.). *International Theory: Positivism and Beyond*. New York: Cambridge University Press, 340-353.
- Zinner, P. E. (1975). *Communist Strategy and Tactics in Czechoslovakia, 1918-1948*. Westport: Greenwood Press.



ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Yurdakul, İlke Taylan
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Bilkent Üniversitesi MIAPP	2007
Lisans	Bilkent Üniversitesi Bankacılık ve Finans	2005
Lise	Milli Piyango Anadolu Lisesi	1999

Yabancı Dil

İngilizce, Fransızca

Yayınlar

Yurdakul, İlke Taylan and Alkan, Mustafa Nail. (2024). “Warlord of the Flies: Child Soldiers and Non-State Actors in New Wars”. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 85-101.



GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

